

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Centrum pro otázky životního prostředí

Disertační práce

Tmavozelený svět
Radikálně ekologické aktivity v České republice
po roce 1989

Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

Školitel: prof. Miloš Havelka, CSc.

Praha 2015

Poděkování:

Děkuji svému školiteli prof. Miloši Havelkovi, CSc. Za připomínky k první, pracovní verzi disertační práce děkuji dvěma oponentům doc. Mgr. Bohuslavu Binkovi, PhD. a doc. Ing. Karlu Müllerovi, CSc. Za cenné připomínky a konzultace děkuji také Mgr. Tereze Stöckelové, PhD. a Mgr. Ondřejovi Slačálkovi, PhD. a za podporu také PhDr. Ivanu Ryndovi.

Prohlášení:

Z hlediska současného převládajícího pojetí vědecké práce prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje informací v práci řádně cituji.¹

V Praze, 30. března 2015

.....

¹ Z hlediska osobního přesvědčení prohlašuji, že se v této práci odráží přispění mnoha lidských i mimolidských entit, které její konečnou podobu významně ovlivnily, a přesto není možné a jaksi nemá smysl je standardně citovat. Osobně necítím rozpor mezi prvním a druhým tvrzením.

Anotace

Tato práce se zabývá českým environmentálním hnutím, a zaměřuje se především na jeho radikální část. Radikální ekologii používá jako výkladový rámec pro analýzu určité části environmentálního hnutí. Metodologicky práce využívá kvalitativní metody výzkumu. Cílem předkládané práce je přispět ke zmapování, re-konstrukci a pochopení dynamiky radikálně ekologické aktivity v České republice v letech 1989 až 2010. V teoretické části zasazuje zkoumání environmentálního hnutí do teorií sociálních hnutí, kde vychází především z konceptu nejnovějších sociálních hnutí, které představují vhodné teoretické východisko pro zkoumání radikálně ekologických hnutí. V tomto rámci, také diskutuje různé koncepty přímé akce, která představuje nejen důležitý repertoár jednání, ale také užitečný analytický nástroj pro zkoumání tohoto typu sociálních hnutí. Liberální pojetí přímé akce, kterou využívá především environmentalismus druhé vlny jako instrumentální nástroj a poslední možnost, a anarchistické pojetí přímé akce charakteristické pro třetí vlnu radikálního environmentalismu, pro niž je to preferovaný způsob jednání. Zároveň diskutuje rozdíly mezi tímto typem radikálního aktivismu a transakčním aktivismem v českém kontextu. Na základě empirického výzkumu se práce snaží přispět do diskuse o deradikalizaci českých environmentálních organizací. Oproti některým předchozím pracím na toto téma, které se zaměřovaly především na vnější vlivy, autor v práci zdůrazňuje vnitřní dynamiku malého environmentálního hnutí s důležitou rolí charismatických osobností. Záměrné budování hranic mezi ekologickým a anarchisticko-alternativním prostředím přispělo významnou měrou k této deradikalizaci a především k tomu, že se zde nenaplnil potenciál pro vznik a rozvinutí třetí vlny radikálního environmentalismu.

Klíčová slova: environmentální hnutí, přímá akce, protest, anarchismus, radikální ekologie

Annotation

This thesis deals with czech environmental movement and focuses primarily on the radical currents of the movement. It use a radical ecology as a interpretative framework for analysis of this movement. The thesis apply a qualitative research methods and aims to map, to re-construct and to contribute to understanding of dynamics of the czech radical ecologist activities from 1989 to 2010. In the theoretical part the thesis is based on theories on the newest social movement as a appropriate starting point for researching the radical environmental movement. The author discusses a direct action as an important repertoire of action for environmental movements and deals with two different concepts of direct action: the liberal concept, which views direct action in instrumental terms, and the anarchist concept, which rather understands direct action in terms of values and as a preferred way of acting. On the basis of an empirical research that was carried out, The author tries to contribute to discussion about deradicalization of the movement in the Czech republic. In contrast to some previous works on this topic, which focused mainly on external factors, the author emphasizes the internal dynamics of a small environmental movement with the important role of charismatic personalities. Intentional building boundaries between ecological and anarchist-alternative milieus has contributed significantly to this deradicalization and especially to the fact that there has not fulfilled the potential for the emergence and development of the third wave of radical environmentalism.

Key words: environmental movement, direct action, protest, anarchism, radical ecology

Obsah:

1. Úvod	11
2. Radikální ekologie jako výkladový rámec.....	21
2.1.Příroda v množném čísle.....	22
2.2.Politické konotace ekologie jako přírodní vědy.....	23
2.2.1. Dvě tradice ekologického myšlení.....	24
2.2.2. Střet o podobu ekologie.....	29
2.2.3. Mobilizace ekologií.....	35
2.3.Proč radikální a nikoli extrémní.....	37
2.4.Radikální ekologie, environmentalismus a ekologismus.....	45
2.5.Radikální ekologie na rozhraní mezi vědou a ideologií.....	48
2.6.Radikální ekologie jako výkladový rámec.....	52
2.6.1. Hlubinná ekologie.....	53
2.6.2. Sociální ekologie.....	56
2.6.3. Environmentální přímá akce.....	60
3. Sociologie sociálních hnutí.....	66
3.1. Severoamerická a evropská tradice studia sociálních hnutí.....	69
3.1.1. Severoamerické přístupy mobilizace zdrojů a politických příležitostí.....	70
3.1.2. Evropské přístupy teorie nových sociálních hnutí.....	73
3.2. Teorie radikálních sociálních hnutí.....	76
3.3. Od hegemonie k anti-hegemonii – teorie nejnovějších sociálních hnutí.....	80
3.4. Nejnovější sociální hnutí v neoliberální síti.....	85
3.5. Tekutá solidarita.....	87
3.6. Politika požadavku a/nebo politika jednání.....	90
3.7. Prefigurativní politika přímé akce.....	94
4. Teoretická reflexe přímé akce.....	98
4.1. Teorie přímé akce a repertoár jednání.....	99
4.2. Přímá akce jako poslední možnost nebo preferovaný způsob jednání.....	100
4.3. Přímá akce, občanská neposlušnost a „vyráběná zranitelnost“.....	103
4.4. Nový aktivismus, radikální aktivismus a přímá akce.....	104
5. Genealogie radikálně ekologického hnutí.....	109
5.1. Přímé akce jako repertoár jednání v environmentálním hnutí.....	110

5.2. Kořeny environmentální přímé akce v protijaderném hnutí.....	114
5.3. Earth First! – od ekologické k environmentální přímé akci.....	118
5.4. Hnutí, které je kompostovatelné – environmentální přímá akce ve Velké Británii.....	121
5.4.1. Earth First! překračují Atlantik.....	121
5.4.2. Anti-dálniční kempy začínají.....	123
5.4.3. Reclaim the Streets a dobývání veřejného prostoru.....	125
5.4.4. Klimatické hnutí a kempy se vracejí.....	130
6. Metody výzkumu.....	135
6.1. Akademik a radikální hnutí.....	135
6.2. Pozice „zaujatého“ výzkumníka – třetí prostor kritického angažování.....	137
6.3. Průběh výzkumu.....	139
7. Genealogie zelené radikalizace a de-radikalizace v ČR.....	143
7.1. Ochranařské aktivity před rokem 1989.....	144
7.2. Aktivizace ekologických aktivit.....	148
7.3. Formování environmentálního hnutí, jeho radikalizace a období happeningů.....	151
7.4. Vítězství ideologie „návratu do Evropy“ a politická marginalizace ekologických organizací.....	156
7.5. Období konfrontace a obrana Libkovic.....	159
7.6. Boj o Temelín a disciplinace ekologických organizací.....	171
7.7. Street parties a anarchistické pojetí přímé akce.....	185
7.8. Odlišné trajektorie vývoje a budování hranic.....	190
8. Svět tmavozelených aktivit v ČR.....	199
8.1. Od aktivismu k profesionalitě a dobrovolnictví.....	200
8.2. Od aktivismu k radikálnímu aktivismu.....	207
8.3. Formy organizace.....	213
8.4. Od happeningů přes nenásilnou přímou akci k lobování.....	220
8.5. Zelený světonázor.....	230
9. Závěr.....	241
10. Rozhovory.....	247
11. Literatura.....	249

1. Úvod

Environmentální hnutí se od svého vzniku na přelomu 60. a 70. let 20. století stalo významným sociálním aktérem. A to nejen v Západní Evropě a Severní Americe, kde má své kořeny, ale postupně i v ostatních částech světa (Guha 1999). Environmentální hnutí nebylo ovšem nikdy homogenní a monolitické, vždy představovalo konglomerát různých přístupů a proudů, taktik a strategií, které často mohly být, a byly, ve vzájemných rozporech. Tyto rozpory se mohou týkat nejen názorů na příčiny současných environmentálních problémů, způsobů jejich řešení, ale i toho, co je vůbec příroda, a jak chápat její vztah k člověku a společnosti. Takže spíše než o environmentálním hnutí v jednotném čísle je případnějšší hovořit o něm v čísle „pomnožném“, tedy jako o hnutí zahrnujícím velmi různorodé proudy, které spíše jen volně spojuje především zájem o přírodu, životní prostředí, environmentální otázky a které považují tyto mimolidské entity za ohrožené a mají potřebu se v těchto otázkách angažovat.

V Československu před rokem 1989 moderní politické environmentální hnutí podobné tomu v západním světě neexistovalo. Působily tu ochránářské aktivity v podobě Hnutí Brontosaurus nebo Československého svazu ochránců přírody, ale v jejich případě se spíše jednalo o apolitickou ochranu přírody, o tzv. „malou ekologii“ v podobě uklízení lesů a potoků a krmení lesní zvěře. Vedle Brontosaura a ČSOP tu byla také Ekologická sekce Biologické společnosti při Československé akademii věd, ale ani ta neměla charakter organizací a skupin sociálního hnutí, protože šlo o poměrně uzavřenou expertní společnost vědců. Teprve těsně před listopadem 1989 začaly, zatím neformálně, vznikat první ekologické skupiny inspirované Greenpeace či Friends of the Earth.

Změna režimu umožnila, aby oficiálně a veřejně začaly působit ekologické skupiny jako Hnutí Duha, Děti Země a další, které již měly charakter organizací environmentálního hnutí, jak byly známé v západní Evropě či Spojených státech. Ochrana přírody přestávala být výlučně apolitickou otázkou uklízení lesa a aktivit posvěcených státní mocí, ale mnohem více získávala charakter politický a environmentální témata se politizovala podobně jako o dvacet let dříve v západních zemích. Na počátku 90. let tak ekologické aktivity vyšly z lesů do veřejné sféry a začaly se v mnohém podobat aktivitám na Západě, zdůrazňovaly podobná témata (jaderná energetika, globální environmentální problémy, kritika konzumu) a používaly se i neformální způsoby jednání (protesty). Přestože si český

environmentalismus kontinuálně udržoval vysokou míru apolitické a expertní rétoriky, nové ekologické skupiny tato témata více politizovaly a hlavně začaly využívat více protestních akcí, které často měly, na české prostředí, konfrontační charakter v podobě nenásilných blokad.

První polovina 90. let, v které se nastartovala transformace společnosti od direktivní společnosti reálného socialismu k neoliberalnímu kapitalismu, akcentujícímu volný trh, přinesla zároveň důležité celospolečenské kauzy, na nichž se také do značné míry utvářelo české environmentální hnutí. Nejdříve to bylo bourání severočeské vesnice Libkovic z důvodu těžby uhlí a pak dostavba jaderné elektrárny Temelín. Pro environmentální hnutí první poloviny 90. let to byla stěžejní témata, jejichž prostřednictvím ekologické organizace výrazně promlouvaly do politiky, zaujímaly zásadní postoje a získávaly tak ve společnosti nejen své stoupence, ale i význačné a mocné odpůrce.

Tyto zásadní postoje v podobě odmítání jaderné energetiky, bourání vesnic za účelem rozšiřování těžby uhlí, kritiky podpory automobilismu a životního stylu orientovaného na konzum, a zejména příležitostné demonstrace, happeningy či blokády vedly k tomu, že ekologické organizace a skupiny jako Hnutí Duha, Děti Země, Greenpeace či Animal S.O.S. začaly být ve veřejném diskurzu označovány jako radikálně ekologické a ekologičtí aktivisté za extremisty či dokonce ekoteroristy. V roce 1995 se tyto organizace dostaly i na seznam extremistických organizací Ministerstva vnitra (Mazel 1996). V druhé polovině 90. let využívaly environmentální organizace protestní strategie v čím dál menší míře a orientovaly se na lobbování, expertízy a účast ve správních řízeních a svoji činnost tak stále více profesionalizovaly a institucionalizovaly. Po roce 1999 tak nekonvenční protestní jednání prakticky vymizelo.

Akademická odborná literatura, která se zabývá českým environmentálním hnutím, je poměrně rozsáhlá a popisuje nejen období před rokem 1989, ale i vývoj hnutí v podmínkách nového režimu (Vaněk 1996; 2002; Jehlička 2001; Fagan, Jehlička 2003; Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005; Jehlička 2009; Císař 2004, 2008; Binka 2008). Práce shodně charakterizují tendenci českého hnutí k postupné deradikalizaci, profesionalizaci a institucionalizaci hnutí (např. Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005; Binka 2008) a současně považují určitou část českého environmentálního hnutí první poloviny 90. let, někdy explicitně, jindy implicitně, za radikální či dokonce radikálně ekologickou.

Inspirativní je zejména práce Jehličky, Sarre a Podoby (2005), ve které autoři analyzují vývoj českého environmentálního hnutí před rokem a po roce 1989 a přicházejí s tezí o deradikalizaci hnutí a jeho příklonu k liberálnímu environmentalismu. Autoři této studie se věnují celé šíři environmentálního hnutí, včetně jeho ochránářských proudů, a přesvědčivě dokládají tezi o deradikalizaci (podobně jako např. Fagan 2004). Nicméně, podobně jako většina studií o sociálních hnutích ve Východní a Střední Evropě mají tendenci se zaměřovat na formální organizace (také zčásti proto, že k nim je snadnější přístup) a poněkud přehlížet důležité mobilizace a jednání, která se odehrávala ve volnějších aktivistických sítích, lokálním aktivismu či krátkodobých mobilizacích (Jacobsson, Saxonberg 2013). To, čemu se tak nevěnují do hloubky, je právě ta „radikální“ část hnutí. A právě na toto spektrum hnutí se chci ve své práci zaměřit. Nezabývám se českým environmentalismem v celé jeho šíři, ale využívám rámec radikální ekologie (Wall 1999; Seel, Patterson, Doherty 2000; Doherty 2002; Doherty, Plows, Wall 2003; Duckett 2006; McDonalds 2006), abych pozornost zaměřil jen na určité jeho části, tzn. na určité praktiky, akce, na určitý repertoár jednání, na ideje, argumenty a vize.

Zde je třeba přiblížit moje pozice a vztahy ke zkoumanému tématu. Od počátku 90. let jsem se jako aktivista pohyboval právě v anarchistickém kontrakulturním prostředí, které se v první polovině 90. let často překrývalo a prolínalo s prostředím ekologického aktivismu. Bylo zcela běžné, že se anarchisté účastnili ekologických protestů, potkávali se s ekologickými aktivisty, šířili materiály ekologických organizací či se přímo na jejich činnosti podíleli. Já sám jsem patřil mezi ty, kteří se účastnili akcí, a potkával jsem se s řadou ekologických aktivistů, ale přímo jsem se do činnosti žádné ekologické organizace nezapojoval, byl jsem aktivní spíše v anarchistickém prostředí. Přesto jsem znal celou řadu aktivistů a těchto známostí jsem po letech využil v rámci svého výzkumu.

Na přelomu tisíciletí jsem udržoval kontakty s radikálními ekologickými aktivisty z Velké Británie a podílel se na různých politických aktivitách, které je možné označit jako radikálně-ekologické (street party, alterglobalizační hnutí). V podstatě stále do značné míry sdílím radikálně ekologické pozice, které jsou kritické ke kapitalistické společnosti postavené na neustálém ekonomickém růstu, akumulaci kapitálu, upřednostňování soukromého zisku před potřebami lidí či odmítání přiznat přírodě vnitřní hodnotu. V této práci tak nezastávám pozici nezaujatého pozorovatele, který hnutí zkoumá zvenjšku, ale naopak vycházím z tradice zaujatého, angažovaného výzkumu, který hnutí a aktivity zkoumá zevnitř, z perspektivy jejich účastníků a kdy účast předchází pozorování,

výzkumu, analýze a psaní textu (Routledge 1995; Plows 1998; Wall 1999; Duckett 2006; Juris 2008). Moje pozice a perspektiva je radikálně-ekologická a skrze tento výkladový rámec se dívám na ekologické aktivity minulých 25 let. Je to rámec, který je nevyhnutelně limitovaný, ale zároveň mi moje aktivistická zkušenost dala příležitost nahlížet téma z odlišné perspektivy než jiní autoři (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005; Císař 2008). Umožnila mi tak klást si otázky, které by mne bez reálné zkušenosti v hnutí ani nenapadly, či porozumět kontextu informací získaných při výzkumu z výpovědi zpovídaných aktérů či analyzovaných materiálů.

Práci tak zasazují do konceptu post-normální vědy (Funtowitz, Ravetz 1994), která odmítá představu, že vědci, jako autority, mají patent na pravdu, ale naopak vychází z toho, že nezaujatost a objektivita je nedosažitelná. V rámci post-normální vědy existuje více legitimních názorů a pohledů na věc, které jsou vždy hodnotově zabarvené a snahou by mělo být reflektovat tuto zabarvenost, nevytlačovat toto vědění z *community of experts*, ale naopak otevřít se perspektivám místních obyvatel, novinářů, členů nevládních organizací a i politických aktivistů.

V této práci tak nemám ambice přinést objektivní popis českého environmentálního hnutí, a to ani jeho radikálnějšího proudu. Slovy socioložky Terezy Stöckelové: „Vědění, které vytvářím a prezentuji, je různými způsoby podmíněné – disciplinárně, politicky, metodologicky. Je to vědění nejisté. A od toho se také odvíjí jeho status. Klíčová role sociálních věd spočívá podle mého názoru v otevírání kritické debaty o tom, co je považováno za ‚samozřejmé‘ a ‚nevyhnutelné‘, v přispívání do již probíhajících kritických debat a ve formulaci alternativ.“ (Stöckelová 2008: 15) V práci nemám ani ambice „posoudit“, nakolik byly ekologické aktivity radikální, přestože sám jsem s tímto lákadlem soudce a posuzovatele v průběhu výzkumu, ale zejména při sepisování textu, zápolil. To, o co se tato práce snaží, je otevřít kritickou debatu o tom, co bylo a je považované za „samozřejmé“ a „nevyhnutelné“.

Když někteří autoři mluví o deradikalizaci hnutí, ke které začalo docházet v druhé polovině 90. let (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005), zajímají mě v této souvislosti otázky, jaké tedy bylo ono hnutí, které jaksí samozřejmě označují za radikální na počátku 90. let. Byly české ekologické organizace radikální i z perspektivy začátku 90. let, nebo se jako radikální jeví až v porovnání s jejich následujícím vývojem a/nebo v kontextu spíše umírněné české společnosti?

Byla tato deradikalizace „nevyhnutelným“ údělem českých ekologických organizací vzhledem k tomu v jakém systému politických příležitostí jednaly a jaké zdroje pro své aktivity mobilizovaly, jak vyplývá z prací některých autorů (Fagan 2004; Císař 2008)? Anebo tam značnou roli sehrála i vnitřní dynamika a trajektorie tohoto prostředí, jak v práci tvrdím já?

Jakou kosmologickou a organizační dimenzi (Eyerman, Jamison 1990) měly tyto skupiny, označované za radikální, v porovnání se zahraničním radikálně-ekologickým hnutím, jehož zejména britští aktivisté a aktivistky často fungovali jako šířitelé nových témat, argumentace, repertoáru jednání a taktik? Snažím se v práci zachytit, jaké bylo (ale také jak se postupně proměňovalo) pojetí aktivismu, jak se lidé stávali aktivisty a co to znamenalo být aktivistou, jaké způsoby organizace rozvíjeli a jaký repertoár jednání používali, jak si definovali násilí a nenásilí či jakým způsobem argumentovali.

Při studiu českého environmentálního hnutí využívali autoři různé teorie sociálních hnutí. Fagan (2004) kriticky vycházel z kombinace americké tradice teorie mobilizace zdrojů, struktury politických příležitostí obohacené o globalizační přístup. Podobně i práce Císaře a jeho spolupracovníků jsou zakotveny spíše v této tradici (Císař 2008; Císař, Navrátil, Vrábliková 2011). Oproti tomu Jehlička zase spíše navazuje na evropskou tradici zkoumání sociálních hnutí a rozvíjí kognitivní přístup (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Představují teorie mobilizace zdrojů, struktury politických příležitostí či nových sociálních hnutí samy o sobě dostatečný teoretický a analytický rámec pro hnutí, která jsou ze své povahy radikální? Já se domnívám, že pokud chceme zkoumat hnutí radikální, musíme k tomu zvolit i takové teorie a analytické nástroje, které nám umožní přistupovat k těmto hnutím a nahlížet na ně takovým způsobem, jímž bychom do nich neprojektovali mylná očekávání. To znamená, že na radikální hnutí musíme zvolit „radikální měřítko“, která nám umožňují vidět a mapovat nad rámec těch zavedených teoretických přístupů. Proto ve své práci vycházím z teorie RSMO (Radical Social Movement Organizations) autorek Fitzgeraldové a Rodgersové (2000) a z teorie nejnovějších sociálních hnutí (Day 2004; 2005).

Mnozí autoři zcela neproblematicky píší o přímých akcích jako součásti repertoáru jednání, který české ekologické organizace využívaly (Fagan 2004), anebo je zmiňují velice okrajově, jako by implicitně podobně neproblematicky předpokládali, že existuje jen jedna typologie přímé akce (Jehlička, Sarre, Podoba 2005; Císař 2008; Císař, Navrátil, Vrábliková 2011). Vzhledem k tomu, že já ve své práci používám radikálně ekologický

výkladový rámec, se ve své práci zaměřuji na jejich detailnější rozlišení a analýzu přímé akce. Rozlišování mezi liberální, kterou jako prostředek občanské neposlušnosti využívají i umírněnější organizace, a anarchistickou, která pro radikální proudy představuje nejen prostředek, ale cíl sám o sobě, mi umožňuje všimnout si jemnějších diferenciací různých proudů environmentálního hnutí i jejich vzájemné interakce, napětí a ambivalencí. Navíc tato anarchistická přímá akce představuje jakýsi ontologický základ politiky přímé akce, z níž vychází prefigurativní politika mnohých zahraničních radikálně ekologických skupin (Wall 1999; Seel, Patterson, Doherty 2000; Doherty 2002; Doherty, Plows, Wall 2003; Duckett 2006). V případě českého environmentálního hnutí někteří autoři roli anarchistického prostředí zcela opomíjejí (Jehlička, Sarre, Podoba 2005), zmiňují velice okrajově (Fagan 2004) anebo zacházejí s anarchisty jako s výlučným typem radikálního aktivismu (Císař 2008). Já se naopak ve své práci zaměřuji na prolínání dvou světů ekologického a anarchistického aktivismu, které ve Velké Británii představovalo podhoubí, z něhož vzešlo environmentální hnutí přímé akce a které i v České republice v první polovině 90. let představovalo podobný potenciál. Snažím se v této práci zachytit vnitřní dynamiku a střetávání těchto dvou prostředí, které spolu s vnějšími okolnostmi vedlo k deradikalizaci a institucionalizaci environmentálních organizací a k tomu, že prakticky vymizela radikální ekologie, jak v teorii, tak i v praxi.

Pojem radikální ekologie rozebírám v samostatném oddíle (v první kapitole). U některých přírodovědců jsem se setkal s výhradou, že ekologie jako věda nemůže být radikální prostě proto, že je to neutrální přírodní věda (Storch 1995; Nátr 2011). Tuto samozřejmou tezi rozlišující zcela jasně mezi neutrální a objektivní vědou jakožto expertním věděním a „ekologickým“ aktivismem jako formou laického věděním problematizují z perspektivy konceptu post-normální vědy, rozvinutého Funtowitzem a Ravetzem (1994). Jak ukazují Worster (1977) či Foster (2010), do samotného ustavení a vývoje ekologie jako vědní disciplíny se promítal historický, sociální a politický kontext. Ekologické hnutí v 60. a 70. letech 20. století pak využilo některé aspekty ekologie ve své argumentaci k mobilizaci veřejnosti, na straně druhé však vytvořilo ve společnosti prostor, který usnadnil ekologii, jakožto vědě, její další rozvoj, nastolil jí témata a přispěl k její společenské legitimizaci (Eyerman, Jamison 1991; Hannigan 1995; Jamison 2004). Ekologie, politika a aktivismus nikdy nebyly zcela oddělené světy, které by se navzájem neovlivňovaly.

1.1. Cíle práce

Cílem předkládané práce je přispět ke zmapování a pochopení dynamiky radikálně ekologické aktivity v České republice v letech 1989 až 2010. Jaká byla politická imaginace radikálně ekologických aktivistů? Představovali aktivisté vizionáře, vynálezce, kteří přinášeli nové ideje, argumenty, představy, sociální vztahy a způsoby jednání? Zpochybňovali transformaci společnosti v liberálně-demokratický kapitalismus, postavený na hodnotách a praktikách, jako byl ekonomický růst, dominance přírody či prohlubující se nerovnosti, které byly antagonistické pro mezinárodní, radikálně ekologické hnutí a namísto toho přinášeli jiné pohledy a ideje? Představovali vyzývatele tohoto nového režimu, kteří by jednali alespoň zčásti mimo politické instituce, používali by protest jako jednu ze svých forem jednání, a byly by pro ně charakteristické neinstitucionální sítě vzájemných interakcí, jak charakterizuje zelený radikalismus Doherty (2002)? Byli radikální i z perspektivy začátku 90. let, nebo se jako radikální jeví až v porovnání s jejich následujícím vývojem a/nebo v kontextu spíše umírněné české společnosti?

Snažím se také odpovědět na otázku, zda byla deradikalizace českých ekologických organizací jejich „nevyhnutelným“ údělem, vzhledem k tomu, v jakém systému politických příležitostí jednaly a jaké zdroje pro své aktivity mobilizovaly, jak vyplývá z prací některých autorů (Fagan 2004; Císař 2008), nebo v tomto procesu sehrála roli i vnitřní dynamika a trajektorie tohoto prostředí, jak v práci tvrdím já. Proč se z potenciálních vynálezců, kteří na počátku 90. let hledali alternativy k nově se formující kapitalistické společnosti postavené na ekonomickém růstu, stali jejími údržbáři?

Spíše než expertní analýzou či posouzením míry radikality se tato práce snaží přispět do debaty o povaze environmentálního hnutí v České republice tím, že otevírá kritickou debatu o tom, co se považuje za „samozřejmé“ a „nevyhnutelné“.

Konkrétně si tedy v této práci kladu několik cílů:

1. Přispět do diskuse o sociologii sociálních hnutí, přenést do českého prostředí koncepty, které analyzují radikální sociální hnutí.
2. V návaznosti na to provést teoretickou reflexi přímé akce, její typologii a diskutovat ji s již existujícími teoriemi a koncepty vyvinutými pro české prostředí (transakční a radikální aktivismus).
3. Prostřednictvím konceptu „třetího prostoru“ přispět do diskuse o povaze vědy a angažovaného výzkumu.

4. Uceleně představit koncepty radikální ekologie a environmentální přímé akce a zmapovat jejich genealogii.

5. Přispět do kritické diskuze o povaze určité části českého environmentálního hnutí. Bylo české environmentální hnutí radikální? Co to znamenalo být radikální a ve vztahu k čemu bylo radikální? Existovala v České republice, popřípadě ještě existují, hnutí či skupiny, které by byly radikálně ekologické, jak tomu termínu lze rozumět v kontextu podobných hnutí ve Velké Británii či Spojených státech? Jaký byl svět těchto aktivit, jak se organizovaly a jaké světové názory ho určovaly?

1.2. Struktura textu

Proč je problematické tvrzení, že ekologie je věda neutrální, zbavená všech politických konotací? V čem se liší ekologie, environmentalismus a ekologismus a proč *radikální* není synonymem pro *extrémní*? Na tyto otázky se snažím odpovídat v **Kapitole druhé**. Právě vyjasnění poměrně zmatené terminologie je nutným vstupem do tématu environmentálních hnutí. V kapitole také vymezují radikální ekologii jako výkladový rámeček.

V **Kapitole třetí** se zabývám teoretickými východisky práce, která jsou nutná pro zkoumání radikálně ekologických hnutí (ale nejen jich), která se na počátku 90. let začala ve větší míře ve světě objevovat. Popisuji rozdíl mezi americkým přístupem ke studiu sociálních hnutí (teorie mobilizace zdrojů, teorie politických příležitostí) a evropským přístupem (nová sociální hnutí). A přibližuji diskusi teorií, které se kriticky vymezovaly vůči těmto přístupům a s rozvojem antiglobalizačních hnutí (jejichž byla radikálně ekologická hnutí důležitou součástí) přišly s novým přístupem (McDonald), který v této souvislosti mluví o posunu od *sociálních* hnutí k hnutím *praxe* (*experience movement*) a klade důraz na emoce a tělesné zkušenosti, a diskusi nejnovějších sociálních hnutí (Day), která zdůrazňují jejich anti-hegemonickou povahu. V kapitole přibližuji také model RSMO (Radical Social Movement Organizations) Fitzgeraldové a Rogersové, který mi umožňuje analyzovat radikalitu zkoumaných skupin.

Jednou z hlavních charakteristik radikálně ekologického hnutí je jeho důraz na praktické jednání, na přímou akci. Ne nadarmo jedno z hesel britských radikálně ekologických aktivistů zní „*Deeds not Words*“ (Činy, ne slova), které je určitou reakcí na „prázdné řeči“ umírněnějších environmentalistů. **Kapitola čtvrtá** se věnuje teoretické

reflexi přímé akce jako důležitému konstitutivnímu rysu radikálně ekologického hnutí, a to až do takové míry, že se označuje jako hnutí environmentální přímé akce. V této kapitole provádím důležité rozlišení mezi dvěma typy přímé akce – liberální a anarchistickou. Tuto typologii přímé akce pak využívám také jako analytický nástroj environmentálních aktivit.

Jak se vyvíjelo environmentální hnutí? Je možné hovořit o hnutí v jednom čísle? Nejednalo se spíše o hnutí v čísle množném? Jaká byla genealogie zeleného radikalismu? Na tyto otázky odpovídá **Kapitola pátá**. Přibližuji jednotlivé vlny environmentalismu, počínaje jeho ochránářskými kořeny v 19. století, přes druhou vlnu „politické ekologie“ přelomu 60. a 70. let se vznikem organizací jako Greenpeace či Friends of the Earth, až po nástup vlny radikální ekologie v 80. letech v podobě Earth First!, a zejména v první polovině 90. let s hnutím environmentální přímé akce ve Velké Británii. Poukazuji na dynamiku uvnitř environmentálních hnutí, kdy na deradikalizaci, institucionalizaci a kooptaci často navazovala diferenciaci hnutí a následná radikalizace. Všímám si také, z jakých jednotlivých ideových zdrojů zelené radikální hnutí čerpalo inspirace, a to především ve Spojených státech, Velké Británii a v Německu.

Nebrání účast na zkoumaných aktivitách, včetně emocí a tělesných zkušeností získaných v rámci hnutí, ve výzkumu? Na tuto legitimní a důležitou otázku se pak snažím odpovědět v **Kapitole šesté** o metodologii výzkumu, kde přibližuji koncept „*Third space*“ (třetího prostoru), který při studiu britského radikálně ekologického hnutí rozvinul Paul Routledge. Třetí prostor jakožto kritické angažování tak umožňuje, aby se role akademika a aktivisty neustále narušovaly, aby jedna kritizovala druhou a tříbila tak kritiku, porozumění zkoumanému tématu a svým způsobem korigovala „chladnou“ odtažitost akademika na straně jedné a „vášnivou“ zaujatost aktivisty na straně druhé. V kapitole pak dále popisují samotný průběh výzkumu.

Kapitola sedmá se věnuje vývoji českého environmentalismu před rokem 1989, protože právě ekologické aktivity v době reálného socialismu měly důležitý vliv na charakter moderního environmentálního hnutí, na jeho repertoár jednání, na utváření jeho politické představitosti, na jeho kosmologii. Přibližuji genealogii českého environmentálního hnutí po roce 1989, respektive té části, která bývá označována jako radikální, popřípadě radikálně ekologická. Zaměřuji se nejen na zlomové body hnutí, kterými byly kampaň za záchranu Libkovic a proti dostavbě jaderné elektrárny Temelín, ale i na vztahy environmentálních organizací k anarchistům či na fenomén street parties a další. Tuto genealogii zasazuji do politického kontextu dané doby, ale zároveň se snažím

analyzovat vnitřní dynamiku hnutí. A to z toho důvodu, že jednou z důležitých tezí této práce je, že nejen struktura příležitostí pro environmentální nevládní organizace, zdroje jejich financování, ale také (a především) konkrétní rozhodování a jednání konkrétních představitelů českého environmentalismu mělo dopad na vývoj podoby hnutí, na jeho repertoár jednání, na jeho argumentaci a celkově na jeho politickou představivost.

V této kapitole (a v té následující) také odpovídám na hlavní výzkumné otázky tím, že analyzuji české environmentální hnutí v kontextu především britského radikálně ekologického hnutí. Od počátku 90. let 20. století představovalo britské radikálně ekologické hnutí místo, kde vznikaly nové inspirativní myšlenky a taktiky, které se pak šířily do celého světa a inspirovaly mnoho lidí po celém světě. A právě i české ekologické organizace počátku 90. let čerpaly inspirace z Británie od *Friends of the Earth (FoE)* a britské radikálně ekologické skupiny *Earth First! a Reclaim the Streets* ovlivňovaly v druhé polovině 90. let určitou část českého anarchistického hnutí orientovaného zeleně, které se hlásilo k odkazu radikální ekologie. Pokouším se odpovědět i na otázky, nakolik jsou ideje a zejména repertoár jednání používané radikálními ekology v Británii přenositelné do kontextu české společnosti s odlišnou politickou i protestní kulturou.

Toto téma pak podrobněji rozvíjím v **kapitole osmé**, kde popisuji tmavozelený svět. Jestliže jsem se v minulé kapitole o genealogii českého environmentálního hnutí a především jeho radikálnějších proudů pokusil o jeho historickou re-konstrukci, v této kapitole se snažím dát této re-konstrukci co největší plasticitu. Zaměřuji se na podobu aktivismu, na způsoby organizace, na repertoár jednání, na debatu o násilí a nenásilí a na kosmologii organizací. Při této analýze českého tmavozeleného prostředí využívám ke komparaci zahraniční, především britské tmavozelené prostředí, abych na základě shod či rozdílů mohl toto prostředí lépe re-konstruovat.

2. Radikální ekologie jako výkladový rámec

Při práci na této studii jsem se od počátku střetával s problémy terminologie. Pustit se do tématu environmentálního hnutí je jako pustit se do temné džungle pojmů, ve které se nejen laik, ale i výzkumník po pár krocích ztrácí. A často může být i problematické zeptat se na cestu, protože je obtížné nalézt společné pojmy k porozumění². Mluvíme o hnutí ekologickém, či environmentálním? Jsou aktivisté ekologové či ekologisté? Může být ekologie radikální? A má se vyslovovat k ochraně přírody? Je tedy radikální ekologie ještě věda nebo už ideologie³? Pojmy jako ekologie, environmentalismus, ekologismus, ekotremismus, ekoterorismus, radikální, extrémní, vyvolávají nejrůznější významové konotace a jejich používání ve veřejném diskurzu je součástí mocenských strategií jak rámovat diskusi a popřípadě slouží jako „diskurzivní zátky“⁴ (Hansen), které ukončují rozpravy a některé aktéry z ní vyřazují.

Je pravda, že samotní aktivisté v hnutí pojmy zase tak neřeší a „ekologický“ či „environmentální“ pro ně bývá synonymem. Pokud však má tato práce kvalifikovaně pojednávat o radikálně ekologickém hnutí, je třeba začít u základních pojmů, protože už v nich se skrývají nejrůznější významy a souvislosti. V této první kapitole se budu nejdříve věnovat pojmu ekologie, který bývá na jedné straně spojován s přírodovědnou disciplínou, na straně druhé se zdá, jako by si jej přivlastnili aktivisté a tento termín zpolitizovali.

V této kapitole nejde o podrobnou historii dějin biologického či přírodovědného myšlení. Pokud jsem v úvodu psal o tom, že tato práce otevírá kritickou debatu o tom, co se považuje za „samozřejmé“ a „nevyhnutelné“, tak v této kapitole jde jen o to pro účely této studie o environmentálním hnutí problematizovat zdánlivě bezhodnotový, neutrální pojem (ekologie) a nastínit, jak se do něj promítaly nejrůznější politické vlivy a koncepty a

² Podobně Binka ve své práci o českém environmentálním hnutí mluví o kopáčské práci, o nutnosti vyčistit si terén a vyjasnit si, co myslíme jednotlivými výrazy (Binka 2008: 27). Protože se zcela neztotožňuji s jím zvolenou terminologií, provádím v této první kapitole svoji vlastní „kopáčskou práci“, do určité míry v polemice s Binkou.

³ Ideologií v této práci rozumím „soustavu symbolických výrazů, které představují, interpretují a hodnotí svět, tak aby vytvářely, mobilizovaly, řídily, organizovaly a ospravedlňovaly určité způsoby nebo cíle jednání a jiné zatratily“ (Kettler 1995).

⁴ Termínem „discursive stoppers“ (diskurzivní zátky) sociolog Anders Hansen označuje pojmy, které odrazují od dalšího kritizování, zkoumání a zpochybňování. Hansen v této souvislosti mluví především o pojmech přírodní a přirozený, protože přirozenost vyvolává dojem ontologické trvalosti, nezávislosti na lidském jednání a imunizuje se tak před zpochybňováním procesů, stavů či připsaných vlastností a jako zátka vsazená na diskurz ukončuje či spíše znemožňuje jakoukoli další kritiku. Hansen za takové příklady diskurzivních zátek v minulosti uvádí třeba přirozená práva, přirozený původ soukromého vlastnictví či přirozený sklon některých etnik k lenosti. (Hansen 2006)

nakolik je obtížné udržet představu oddělení vědy a politiky a představu ekologie jako čisté, neutrální vědy.

V další části kapitoly (2. 3.), rozebírám termíny extrémní a radikální, a snažím se objasnit, proč považuji termín extrémní/extremismus, jakožto negativně zatíženou nálepku, za zcela nevhodný pro studie o radikálních hnutích a aktivitách. V části 2. 4. analyzuji rozdíly mezi radikální ekologií, environmentalismem a ekologismem. V části 2. 5. pak situuji radikální ekologii do vztahu k vědě a ideologii. A na závěr v části 2. 6. popisuji koncept radikální ekologie jako výkladového rámce této práce.

2.1. Příroda v množném čísle

V práci vycházím ze základního předpokladu, že neexistuje příroda v jednotném čísle, ale že se skrze různé sociální a kulturní praktiky utvářejí rozmanitá a mezi sebou často vzájemně soupeřící pojetí přírody (Macnaghten, Urry 1998). V současném uvažování o přírodě a životním prostředí jsou, podle sociologů Phila Macnaghtena a Johna Urryho, rozšířeny tři doktríny (1998: 1–2).

První je „environmentální realismus“, který předpokládá, že životní prostředí je objektivní „reálná entita“, jež existuje sama o sobě, odděleně od sociálních praktik a lidské existence. Příroda se nachází „tam někde“ jako soubor jednoznačných, pozorovatelných a popsatelných faktů, ke kterým má přednostní přístup moderní racionální věda. Je to pojetí přírody, které ji vnímá jako prostředí, jež lze vědecky zkoumat, změřit a popsat jeho zákonitosti. Při takovém vědeckém popisu a analýze přírody hrají sociální praktiky bezvýznamnou roli, protože realita, kterou věda zkoumá, je oddělená a tyto každodenní sociální praktiky přesahuje. Je to dominantní přístup v přírodních vědách.

Druhá doktrína se rozvinula v kritice té předchozí a Macnaghten s Urrym ji nazývají „environmentální idealismus“. Ve vztahu k přírodě je třeba se zaměřit na různé „hodnoty“, které se vztahují k charakteru a kvalitě přírody a které jsou zásadní, stabilní a konzistentní. Je to přístup, který klade důraz na kulturní konstruovanost přírody a docela dobře může koexistovat s prvním (Macnaghten, Urry 1998).

Třetí doktrínu nazývají „environmentálním instrumentalismem“, protože se zabývá především reakcí jedinců a skupin na přírodu a životní prostředí. Snaží se objasnit náležité motivace, které by v reakci na environmentální problémy popsané v rámci environmentálního realismu vedly k udržitelnému jednání. Tato doktrína s důrazem na

kalkulace cost-benefit analýz je „provázaná s tržním, naturalistickým modelem lidského chování a se zásadní separací od ne-lidských druhů“ (Macnaghten, Urry 1998: 2).

Podle Macnaghtena a Urryho všechny tři doktríny ignorují/dezinterpretují/zakrývají aspekty současných environmentálních změn a lidského podílu na nich. Přicházejí proto s vlastním přístupem, který zdůrazňuje, že jsou to především specifické lidské praktiky, které produkují, reprodukují a transformují různé přírody a různé hodnoty. Lidé skrze tyto sociální praktiky, týkající se jejich bydlení, práce, trávení volného času, „reagují kognitivně, esteticky a hermeneuticky na to, co se označuje za znaky a charakteristiky přírody. Takové sociální praktiky ztělesňují své vlastní formy vědění a porozumění a podkopávají prosté odlišení mezi objektivní vědou a laickým věděním“ (Macnaghten, Urry 1998: 2). Přístup se snaží překonat debaty mezi „realisty“ a „konstruktivisty“ důrazem na zakotvenost těchto sociálních praktik, které mají několik konstitutivních principů. Za prvé, jsou diskursivně uspořádané, proto je důležité analyzovat, jak lidé v běžném každodenním životě promlouvají o přírodě a environmentálních tématech. Za druhé, jsou ztělesněné, proto je důležité zabývat se tím, jak lidé skrze tělo a různé smysly vnímají přírodu. Za třetí, jsou prostorové, proto je důležité si všimnout, jak se dostávají do konfliktu různě vnímané přírody a životní prostředí, lokální, národní a globální. Za čtvrté, mají časový rozměr, proto je důležité brát v úvahu, jak různé pojetí času souvisí s různými pojetími přírody. A za páté, týkají se typů lidské aktivity, rizik, důvěry, které se často liší od „oficiálních“ modelů lidského jednání a které mohou, ale nemusejí být v konfliktu se zájmy mimo-lidské přírody (Macnaghten, Urry 1998: 2).

Významnou sociální praktikou, která především na kognitivní rovině ovlivňuje pojetí přírody, je ekologie.

2.2. Politické konotace ekologie jako přírodní vědy

Ekologie je v současnosti značně ambivalentní pojem. Na jedné straně její část veřejnosti spojuje s hnutím za ochranu přírody a životního prostředí, které bývá označováno jako ekologické nebo environmentální, a ekologie je vnímána jako nějaká alternativní, angažovaná věda spojená s environmentálním hnutím (Hay 2002). Na straně druhé většina akademických, profesionálních ekologů se necítí být v roli „alternativních vědců“, ale považují se za součást vědy hlavního proudu. „Pro řadu ekologů je iritující, že jejich disciplína, ve které usilují, aby byla vědecká a objektivní, jak je to jen možné, se na veřejnosti spojuje s ubohou sbírkou milovníků přírody, básníků, drobných pěstitelů a

vášnivých pozorovatelů ptáků v přírodě, kteří představují viditelnou část environmentálního hnutí. Důvod rozhořčení těchto akademických ekologů má sémantické kořeny. Pojem ‚ekologie‘ se nyní užívá takovým způsobem, že znamená něco zcela jiného než jeho akademický jmenovec. Tyto ekology děsí, že se jejich práce hází do jednoho pytle s pseudo-vědou... s tím, co média nazývají „ekologické hnutí“. Podle těchto ekologů je spojení mezi tímto ‚ekologickým hnutím‘ a ekologií více než slabé a mlhavé“ (Evernden 1985: 5).

Velká část profesionálních ekologů tak vnímá ekologii jako tvrdou vědu, podobně jako jakoukoli jinou přírodní vědu, která nemá s otázkami etiky a politiky nic společného, a ohrazuje se proti spojování ekologie s aktivitami environmentálního hnutí. „Ekologie jakožto biologická vědní disciplína se zabývá vztahy mezi organizmy navzájem a mezi organizmy a jejich prostředím. Ekologie sensu stricto se vztahem člověka k prostředím zabývá pouze okrajově, člověk je jedním z mnoha organismů – a to v těch oblastech, které se překrývají s tím, co se v zahraničí nazývá obecně environmental sciences. A ani tento pojem nezahrnuje činnost člověka, vlastní ničení či ochranu přírody.“ (Storch 1995: 255)

Podle evolučního ekologa Davida Storcha ekologie jako objektivní, bezhodnotová věda postrádá hodnotící kritéria a nemůže nám poskytnout odpověď na otázku, zda je žádoucí chránit přírodu. Podobně to vidí i biolog Lubomír Nátr, podle něhož v současnosti veřejnost často zaměňuje přírodovědný obor ekologie s nejrůzněji orientovanými občanskými hnutími i aktivitami zaměřenými na určité aspekty životního prostředí v nejšířším slova smyslu. Tyto veřejné a často velmi radikální projevy různě orientovaných aktivistů se někdy označují jako „ekologismus“ (Nátr 2011: 32).

Ekologie jako „tvrdá věda“ se však nevyvíjela historicky ve společenském vakuu a od počátku byla a stále je propletena s hodnotami a představami o světě, které formují a utvářejí podobu samotné vědecké ekologie.

2.2.1. Dvě tradice ekologického myšlení

Slovo ekologie poprvé použil v roce 1866 německý biolog Ernst Heinrich Philipp August Haeckel, aby jím označil vědeckou disciplínu, která zkoumá vztahy mezi organismy a jejich prostředím, trvalo ale téměř dalších čtyřicet let, než se ve Spojených státech zásluhou Frederica Clementse začal rozvíjet vědní obor ekologie. Nicméně idea ekologického přístupu ke zkoumání přírody je mnohem starší než samotný název a sahá

přibližně do poloviny 17. století. Environmentální historik Donald Worster píše, že již v té době se začaly formovat dva vzájemně antagonistické postoje, které postupně vedly ke dvěma typům ekologie.

Jeden proud ekologie nazývá „imperialistickým“ a sahá až na počátek 17. století k filosofii Francise Bacona, podle níž veškerá věda má být užitečná, má přinášet poznání, které člověku umožní ovládnout mimo-lidský svět, který sestává především z nerostných surovin a přírodních zdrojů. „Bacon světu sliboval umělý ráj, který má zajistit věda a lidské řízení. V této utopii, předpovídal, člověk získá zpět důstojnost a význam, stejně tak jako moc nad všemi bytostmi, kterým se kdysi těšil v Rajské zahradě... Svět je tu pro člověka a nikoli naopak.“ (Worster 1977: 30). Francis Bacon přišel s představou „věda-pro-technologie, s představou vědeckého bádání, které by nemělo být cílem samo o sobě, ale mělo by přinést znalosti, které by člověk mohl uplatnit takovým způsobem, aby získal kontrolu nad materiálním světem. Pro Bacona věda byla především a jen „aplikovaným výzkumem“. Byl to důležitý posun v instrumentalizaci poznávání a bádání.

Švédský botanik Carl von Linné pak v 18. století patřil mezi nejvlivnější vědce, kteří dali „imperialistické“ ekologii systematictější podobu. Rozvíjel zkoumání přírody jako „ekonomiku přírody“, jíž rozuměl moudré uspořádání všeho živého a neživého, jak je ustanovil boží tvůrce. Fungování přírody přirovnával k ekonomickému chování lidí, které je určováno vztahem mezi odvedenou prací a z ní plynoucím přiměřeným ziskem. Linné vytvořil obraz světa, v němž Bůh přisoudil každému živému stvoření, každému živočišnému i rostlinnému druhu jeho pevné místo v harmonické přírodě. Všechny druhy spolu pokojně koexistují a komplementárně si poskytují zdroje „Člověk má v systému privilegované postavení, užívá jiná stvoření ke svému užitku, rozhojňuje počet těch, která mu slouží, a eliminuje ta, která jsou nežádoucí. Linné se domníval, že člověk nemá být „pouhým zahálčivým divákem“ vzhledem k přírodnímu dění, má využívat produkce přírody k obohacení své vlastní ekonomiky“ (Keller 1997: 26). Linné proměnil původní Baconovu vizi v plně kvalifikovaný klasifikační způsob vědeckého bádání, v epistémé. Podle Foucaulta taxonomie, kterou Linné zavedl, byla jedním z formativních prvků vědy klasického období. (Foucault 1973). Linného základní axiom, v kterém navázal na Descarta, že příroda stvořená Bohem funguje jako stroj, položil základy mechanistického pohledu na svět, který vše živé podřizuje zákonům fyziky, vytrácí se z něj etika nahrazovaná bezprostředním užitkem.

Z přírody se tak stává systém navzájem se doplňujících součástí, které fungují jako stroj a člověk by měl tento stroj poznat, aby jej mohl využívat ve svůj prospěch, více a efektivně. V průběhu 17. a 18. století se při studiu přírodních zákonitostí rozvíjí „ekonomika přírody“. Slovo ekonomika („oconomy“) použil už Linné v názvu svého eseje a měl tím na mysli politickou administraci všech zdrojů společnosti nebo státu za účelem náležité a správné produkce. V rámci křesťanské teologie 18. století „Bůh byl považován za Nejvyššího Ekonomu, který vytvořil pozemskou domácnost, a za hospodáře, který ji udržoval, aby produktivně fungovala“ (Worster 1977). Přírodní vědy tak byly kompatibilní s náboženstvím a šlo v nich především o poznání racionálního, bohem stvořeného, uspořádání všech materiálních zdrojů v navzájem interagujícím celku. „Studium „ekologie“ – pojem se objevil až v 19. století jako vědecktější náhrada za zastaralý pojem – bylo od samého počátku naplněno politickým, ekonomickým a křesťanským pohledem na přírodu: země se považovala za svět, který je třeba řídit za účelem maximální produkce. Tento trend intenzivně si vypůjčovat z politiky a ekonomiky – hodnoty i metafory – je stěžejní charakteristikou ekologie...“ (Worster 1977: 37)

Tento utilitární pohled na přírodu, který se od počátku promítal i do jejího studia a formoval přírodní vědy jako disciplíny, velice dobře koexistoval s procesem industrializace a rozvojem kapitalismu. Věda se orientovala na potřeby vznikající průmyslové kultury a začala být profesí, nedílnou součástí průmyslové, kapitalistické společnosti. V rámci věd se prosadilo dominantní „paradigma“ dynamičtějšího, více vykořisťovatelského přístupu k přírodě.

Vedle toho imperialistického proudu ekologie existovali podle Worstera milovníci přírody, kteří byli představiteli „arkadského“ proudu. Pojem „arkadský“ spojuje určitou verzi ekologie s klasickým „ideálem jednoduchého venkovského života v úzké harmonii s přírodou“, jak ji znázornili římscí básníci ve starověké řecké oblasti Arkády. Tento arkadský proud ekologie má kořeny v reakci na rozvíjející se industrialismus, kdy někteří lidé v rámci romantismu začali artikulovat svůj vlastní program návratu zpět-k-přírodě. Stoupenci arkadského přístupu sdíleli mnohé vědecké ambice imperialistického proudu, ale snažili se rozvíjet odlišný způsob zkoumání a chápání přírody. Jedním z nejpodstatnějších rozdílů mezi imperialistickou a arkadskou tradicí byla role, která se připisovala vědci a jeho expertíze. V imperialistické tradici se z vědy v procesu profesionalizace stávalo povolání, společensky uznávaná a úkolovaná forma produkce vědění. Oproti tomu arkadská tradice, v pracích třeba Johanna W. Goetha či později Henryho D. Thoreaua,

spíše než redukcionistickou a mechanistickou vědu rozvíjela odlišný diskurz studia přírody, holističtější, popisnější a poetičtější typ vědění, v němž neustále existovalo vzrušující napětí mezi vědeckým a literárním.

V 19. století tyto dva proudy ovlivňovaly ekologické uvažování a přispěly i k teorii přirozeného výběru Charlese Darwina (Worster 1977). V jeho ekologii se odrážely protikladné náhledy na přírodu a vztah společnosti k ní. Při svých empirických pozorováních na Galapágách se setkal s bezútešnou, pustou a nehostinnou krajinou, v Jižní Americe viděl zase nelítostný boj o prostor a ovlivněn zkušenostmi z průmyslově se rozvíjející kapitalistické Anglie, kde probíhal proces urputné ekonomické konkurence a soutěže, jej analogie, které nalézal mezi lidským a mimo-lidským světem, vedly k tomu, že v konkurenci viděl univerzální princip.

Na jedné straně tak Darwinova teorie pokračovala v imperiální tradici ekologie a zároveň ji výrazně rozvíjela, v duchu náhledu na přírodu jako „ekonomiku přírody“. „Odrážela tak nejen vlivy jedinců, ‚velkých myslitelů‘. Odrážela také dominantní intelektuální prostředí té doby, které zase bylo neoddělitelné od rozvíjející se ekonomické aktivity, tj. od toho, co lidé dělají s přírodou a jeden s druhým v rámci průmyslového kapitalismu“ (Pepper 1996: 183). Ke konci 19. století tak získávala na popularitě etika ovládnutí a kontroly „divoké přírody“ vnímané jako brutální, sadistická, krutá a Darwin dal této interpretaci přírody oporu zdánlivě neosobních a objektivních „faktů“ (Pepper 1996). Už u Darwina tak při uvažování o komplexních vztazích společnosti k přírodě došlo k „dvojitému přenosu“ (double transference), na který upozornil již Marx a Engels. Darwin, ovlivněn dynamicky se rozvíjející anglickou kapitalistickou společností, přenesl její dominantní ideje soutěže a konkurence do přírody, kde získaly zdání přirozenosti, a pak je přenesl zpět do společnosti a naturalizoval tak určité sociální vztahy a hodnoty. Engels o tom už v roce 1872 napsal: „Celá Darwinova teorie boje o přežití je jednoduše přenesením Hobbesovy teorie bellum omnium contra omnes, ekonomické teorie konkurence a Malthusovy teorie populace do organické přírody. Jakmile to bylo jednou provedeno (...), je velice snadné přenést tyto teorie zpět z přírodopisu do historie společnosti, aby se jimi argumentovalo jako věčnými přirozenými zákony společnosti“ (Engels citováno v: Foster 2010: 309). Engels nekritizoval ani tak Darwinovu evoluční teorii, jako spíše sociální darwinismus a jiné sociální teorie, které se snažily extrapolovat sociální koncepty do přírody a pak je importovat zpět, aby naturalizovaly sociální vztahy. Podle Engelse tento dvojitý přenos znemožňoval sociální analýzu.

Na druhé straně i do Darwinova díla se promítá arkadská tradice, kterou pak u něj rozvíjeli stoupenci ekocentrického přístupu. Především Darwinovo chápání přírody jako sítě života (*web of life*), v níž i ti nepatrní tvorové mají důležité místo, anebo jeho důraz, který klade na diverzitu. Podle Darwina, aby se druhy vyhnuly soutěžení o niku, vytvářejí si nové niky, a to nejen jako určité prostory, ale také jako funkce nebo role v ekosystému (Pepper 1996). Tady se do Darwinova myšlení promítal arkadský vliv německého naturalisty Alexandra von Humboldt (Friedrich Heinrich Alexander von Humboldt) a potažmo Goetha s jejich holistickou koncepcí přírody a s důrazem spíše na harmonii, než konflikt v přírodě. Hlavním Humboldtovým přínosem k ekologickému myšlení bylo, že rostliny se nemají jen taxonomicky třídit, ale posuzovat vždy ve vztahu ke geografickým i klimatickým podmínkám, v nichž žijí. „Humboldtův přístup ke zkoumané přírodě je výrazem epochy, která ještě neztotožnila exaktnost s parciálností. Celé jeho dílo je proniknuto estetickou dimenzí a ve své poslední knize nazvané ‚Kosmos‘ vybízí k tomu, aby každý organismus, ať již živočišný či rostlinný, byl posuzován jako součást dlouhého řetězce spojující bytosti živé i již zemřelé“ (Keller 1997: 28). U Humbolta se tak setkávala typicky arkadská tradice v pozitivisticky laděné vědě se širokým filosofickým záběrem a romantismem inspirovaným vědomím o hluboké vzájemnosti všeho živého. Nicméně u Darwina nakonec převážilo téma konfliktu a soutěžení, v němž našel evoluční „mechanismus“, kterým veškerý život směřoval k větší efektivitě a dokonalosti. Takový vysvětlující mechanismus nebyl arkadský, ale lépe zapadal do atmosféry rozvíjejícího se průmyslového kapitalismu konce druhé poloviny 19. století.

Dvě tradice ekologického myšlení daly vzniknout ve druhé polovině i dvěma různým typům ochrany přírody. Arkadský přístup ovlivněný romantismem se zaměřoval především na ochranu divočiny či alespoň co nejméně dotčených částí přírody, protože divočina má „mystickou schopnost inspirovat a zotavovat“ (Nash 1982: 128). Tento typ ochrany přírody se označuje jako *preservation*. Imperiální přístup ovlivnil především rozvoj managementu zdrojů a vědeckého lesnictví a vedl k idejím o efektivním a udržitelném využívání přírodních zdrojů. Později v rámci ekologie jako vědy přispěl ve 20. století k takovým konceptům, jako je ekosystém či ekologická sukcese. Tento ochranný přístup, označovaný jako *conservation*, kladl mnohem větší důraz na instrumentální a utilitární hodnoty, zatímco v rámci *preservation* přístupu se přírodě připisovala vnitřní hodnota (Hay 2002; Jamison 2004).

Již v tomto „prehistorickém“ období ekologie jako vědy bylo pro ekologické uvažování charakteristické propojení obecně kosmologického, politického a ekonomického pohledu. Věda nevznikala ve společenském vakuu. „Ekologie v sobě od počátku nese silné napětí mezi pozitivistickou vědeckou formou a obecně kosmologickým nábojem, jenž je na tuto formu neredukovatelný. Jinými slovy, je obtížné pojímat ekologii jako přísně nehodnotící vědu, jestliže se jedná zároveň o disciplínu, jež se bezprostředně vyjadřuje k otázkám typu povahy života či šancí na přežití“ (Keller 1997: 26).

Toto napětí se promítlo i do počátečních fází ustavování ekologie jako vědní disciplíny.

2.2.2 Střet o podobu ekologie

Ekologie jako vědní disciplína se začala úspěšněji rozvíjet až na počátku 20. století a to především zásluhou amerického botanika profesora Frederica Clementse. Ten v roce 1905 vydal práci *Research Methods in Ecology*, ve které podal první ucelený výklad udržování rovnováhy v přírodě. Podle Clementse existuje analogie mezi vývojem rostlinného společenství a vývojem individuálního organismu, tedy mezi ekologickou sukcesí a ontogenezí. Podobně jako každé individuum, tak i každé rostlinné společenství prochází stádií zrození, růstu, dospělosti a posléze zániku. Clements si představoval sukcesí jako vývoj z embryonického ekologického společenství do více či méně permanentního „klimaxového společenství“, které je více méně v rovnováze se svým fyzickým prostředím a pro invazní rostliny je obtížné tomuto ustavenému klimaxovému společenství konkurovat (Hannigan 1995). Clements tak „poskytl idealistickou, teleologickou ontologii vegetace, nahlížel ‚rostlinné společenství‘ jako ‚komplexní organismus‘, který se vyvíjí skrze různá stadia ‚sukcese‘ až do konečné fáze ‚klimaxu‘. Clements tak popsal přírodu-rostlinstvo jako organismus nebo ‚superorganismus‘, který má svůj vlastní sled vývojových etap, které sledují předem dané teleologické cesty směřující k celkové harmonii a stabilitě superorganismu“ (Foster 2010: 313). Klimax podle Clementse představoval organickou entitu – teleologickou realitu superorganismu, jakýsi ekologický ideál, ke kterému měla všechna společenství směřovat, „byla to jednota celku, kde orgány pracují v naprosté shodě s větším organismem“ (Clements citováno in: Foster 2010: 313). Podle Clementsovy představy v každém habitatu dochází k sérii postupných změn, při nichž se jednoduchá a nevyvážená společenství postupně proměňují do podoby relativně stabilního stavu rovnováhy, do klimaxu, který má vzhledem ke své klimatické oblasti

jedinou podobu konečného stádia vývoje společenství. Clements a jeho následovníci pracovali s představou ekologického „společenství“, které mělo značně antropomorfizující povahu a do těchto společenství zaváděl i teleologii; všechna směřovala k předem určenému cíli, ke klimaxu.

Na počátku 20. století tak dominovala Clementsova perspektiva rostlinné ekologie založené na teleologickém modelu. Nicméně postupně se začala objevovat kritika tohoto modelu a objevila se konkurenční paradigmatata. Mezi přední kritiky Clementsovy ekologie patřil britský ekolog Arthur George Tansley, představitel ekosystémové ekologie, který se především stavěl proti Clementsově používání slova „společenství“, kterým popisoval vztahy rostlin a živočichů v určitém místě, protože to podle Tansleyho bylo matoucí a mylně mohlo vyvolávat dojem existence sociální struktury (Hannigan 1995: 117). Od 20. let 20. století se tak rozpoutala intelektuální válka mezi idealistickým a materialistickým přístupem k ekologii, respektive o podobu, jakou bude ekologie mít. Představitelem idealistického přístupu byl především jihoafrický vědec a generál Jan Christian Smuts, materialistický přístup zastával oxfordský botanik Arthur George Tansley (Foster 2010: 314).

Jan Christian Smuts pokračoval v tradici Clementsovy ekologie, ale větší důraz začal klást na koncept „holismu“, který popsal v knize *Holism and Evolution*. Představa ekologického holismu u Smutse vzešla z jeho působení v jihoafrické politice. Na straně Afrikánců bojoval v burské válce a byl jednou z hlavních postav politického systému založeného na apartheidu. Smuts sám dokonce termín apartheid v roce 1917 poprvé použil, o deset let dříve, než začal používat slovo holismus, a patřil mezi silné zastánce prostorové rasové segregace. Hlavní myšlenky knihy *Holism and Evolution* spočívaly v tom, že podle Smutse existuje univerzální princip, kterým je možné vysvětlit jak organizaci přírody, tak i společnosti. Život je kreativní proces neustálé změny a evoluce směrem k lepšímu a dokonalejšímu (zde se očividně odrážel vliv Clementse). „Všechny organismy cítí sílu a formující efekt svého prostředí jako celku, zároveň ale tyto celky jsou samy aktivní a provádějí své vlastní činnosti. Pro Smutse tak svět sestává z trvajících a neustále se vyvíjejících celků, které spolu vzájemně reagují. Z hlediska každého celku jsou jeho části neustále reflexivní a udržují dynamickou rovnováhu. Části celku jednají tak, aby napravily jakékoli poškození celku, protože jsou tomuto celku podřízeny“ (Foster 2010: 317). Přírodní svět směřuje k neustálému zdokonalení, které zahrnuje kooperaci, službu a řád; univerzálním principem, kterým se řídí svět (sociální i přírodní), je holismus. Evoluce

vytváří komplexnější a důležitější celky a zavádí tak ve světě hierarchii těchto celků, hierarchii nižších a vyšších druhů. Na rozdíl od Darwinova přirozeného výběru Smuts tvrdil, že „holistický výběr je mnohem jemnější a je mnohem sociálnější a přátelštější ve své aktivitě... Upřednostňuje ty varianty, které jsou dál na cestě svého vývoje, efektivity a zdokonalení“ (Smuts citováno in: Foster 2010: 317). Hierarchie v přírodě tak byla podle Smutse „sociální a přátelská“ a v rámci této hierarchie celků existovala i hierarchie osobností. Některé osobnosti, jako Johann Wolfgang Goethe či Walt Whitman, byly pro Smutse nejvyššími formami života. V rámci této hierarchie osobností a celků ty nejkompexnější celky (osobnosti) dosahovaly největší nezávislosti (svobody) na svém bezprostředním okolí. „Ti méně vyspělí neměli stejnou míru svobody a kontroly nad svým prostředím, které si nemohli sociálně upravit svým potřebám a cílům. Takoví lidé zůstávali vydáni na milost přírodě – byli považováni za „děti přírody“. Hierarchie v přírodních a sociálních světech byla výsledkem přírodního vývoje. Nerovnosti mezi rasami byly výsledkem spíše přirozených nerovností než sociálních struktur a sociální historie“ (Foster 2010: 318).

Smutsovo ekologické uvažování a jeho koncept holismu byly hluboce zakořeněny v sociálním a politickém klimatu jižní Afriky a jsou příkladem dvojitého přenosu (double transference). Smuts přenesl sociální vztahy z jihoafrické společnosti počátku 20. století do přírody a pak zpět do společnosti a dodal tak rasismu a rasové segregaci zdání přirozenosti. Na základě své teorie obhajoval evropskou kolonizaci Afriky, protože vyšší celek přinášel nižšímu celku civilizaci. Stavěl se proti míšení ras, protože podle jeho názoru bylo mícháním nižší kultury s vyšší a tím šlo i proti teleologickému vývoji k vyššímu a dokonalejšímu. Podle Smutse „černí přirozeně postrádali vnitřní hnací sílu měnit svět a podle jeho ekologické teorie tak postrádali evolučně vývojovou komplexní (klimaxovou) osobnost ... Tudiž bylo povinností a právem Evropanů organizovat sociální a přírodní struktury Afriky“ (Foster 2010: 319). Oddělení ras a paralelní instituce byly nutné, aby se zabránilo nepřirozenému míchání lidí, protože porušení přirozených, hierarchických principů by vedlo k morálnímu úpadku druhu a nezachránila by se tak africká celistvost. Foster charakterizuje Smutsovo ekologické uvažování jako apartheid-holismus-apartheid a dává jej za příklad dvojitého přenosu. „Hierarchie v přírodě (modelovaná na základě hierarchie ve společnosti) se používá k ospravedlnění hierarchie ve společnosti a hierarchie ve společnosti dává smysl a význam hierarchii v přírodě v nekonečném kruhu“ (Foster 2010: 321).

Smuts svoji práci považoval za protipól materialistických přístupů k vědě a s názorem, že příroda je konstrukcí mysli, se stavěl do idealistického tábora. Jeho ekologický holismus měl velký vliv například na další jihoafrické ekology Johna Phillipse či Johna Williama Bewse a i sám Clements a někteří další ekologové ve Spojených státech se stali silnými obhájci Smutsova ekologického holismu. Naopak se Smutsova teorie setkala i s ostrou kritikou. Britský biolog a marxista Lancelot Hogben ji již v roce 1929, kdy působil na Univerzitě v Kapském městě, kritizoval za to, že „nebezpečně míchá vědu a státnictví“ a že Smuts kombinuje zálibu v přírodopisu s politickou zaujatostí pro otroctví (Foster 2010: 325). Nicméně hlavní postavou v „intelektuální válce“ o podobu ekologie se stal Arthur Tansley.

Arthur Tansley byl umírněný socialista, první prezident Britské ekologické společnosti a především tvůrce ekosystémové ekologie, který kritizoval už Clementsovu koncepci jediného možného rovnovážného stavu klimaxu, do něhož dospěje rostlinné společenství, pokud je nenaruší člověk svými škodlivými zásahy. Clementsovy názory ovlivnila skutečnost, že své výzkumy prováděl na travnatých prériích amerického středozápadu, které byly ve 30. letech 20. století přeměněny na ornou půdu, což vedlo k půdním erozím a následným prašným bouřím, které devastovaly celou krajinu a vyhnaly z ní její obyvatele⁵. Clementsova teorie přírodního klimaxu tak ohrožovala samotnou legitimitu lidských zásahů do přírody (Keller 1996). Naopak Tansley, který pocházel z Británie, se setkával s přírodním prostředím v drtivé většině v podobě „druhé přírody“, tedy s prostředím již nějakým způsobem člověkem pozměněným, proto jej nepovažoval a priori za škodlivého činitele. Člověk podle něj dokáže vytvořit i antropogenní klimax, který nelze hodnotit hůře než ten přirozený (Keller 1996; Foster 2010).

Tansley se čím dál tím více rozcházel s idealistickou verzí ekologie stojící na teleologii a v roce 1935 publikoval v časopise *Ecology* článek pod názvem „The Use And Abuse of Vegetational Concepts And Terms“ („Využití a zneužití vegetačních konceptů a termínů“), v němž vyhlásil válku Clementsovi, Smutsovi a Phillipsovi a zavedl termín „ekosystém“. Slovem „zneužití“ měl na mysli směr, který holismus nabral v podání Jana Smutse. Tansley v článku napadl celé teleologické pojetí ekologie Clementse, Smutse a Phillipse, odmítl, že by ekologická sukcese byla z podstaty progresivní a vedla ke klimaxu; že by vegetace vytvářely superorganismus; že by existovalo něco jako „biotické společenství“ s členy – rostlinami a živočichy. Odmítl také, že by „organistická filosofie“,

⁵ Těmto událostem se věnuje ve svém známém románu *Hrozny hněvu* americký spisovatel John Steinbeck.

kteřá považovala celý svět za organismus, mohla přispět k pochopení ekologických vztahů a konečně že by se holismus mohl považovat jak za příčinu, tak důsledek všeho v přírodě, natož ve společnosti (Foster 2010: 327). Podle Tansleyho byl Smutsův holistický teleologický názor zčásti ovlivněn jeho představou ideální lidské společnosti. Smuts a v menší míře i Clements podle něho prováděli extrapolaci antropomorfních sociálních konceptů do přírody a pak je zpětně protáhli z přírody zase zpět do společnosti. Tansley polemizoval i s tím, jak tento dvojitý přenos naturalizoval rasistické názory.

Oproti idealistickému holismu přišel s konceptem ekosystému a tvrdil, že „celý systém (ve fyzikálním slova smyslu) zahrnuje nejen komplex organismů, ale také celý komplex fyzikálních faktorů, které formují to, co nazýváme prostředím biomu – podmínky habitatu v nejširším slova smyslu. Ačkoli organismy mohou přitáhnout náš prvotní zájem, jakmile začneme kriticky uvažovat, nemůžeme je oddělit od jejich jedinečného prostředí, se kterým utvářejí jeden fyzikální systém... Tyto ekosystémy, jak je můžeme nazvat, jsou nejrůznějších typů a velikostí. Utvářejí jednu kategorii nesčetných fyzikálních systémů světa, které se pohybují v rozmezí od vesmíru až k atomu“ (Tansley citováno in: Foster 2010: 328). Tyto ekosystémy podle Tansleyho separujeme mentálně, jsou tak do jisté míry naší konstrukcí, ale je to jediný způsob, jak se k nim dostat. Nejsou jen součástí většího celku, ale navzájem se překrývají, proplétají a navzájem na sebe reagují.

Přírodu Tansley neviděl holisticky jako jednolitý celek, ale naopak podle něho existují reálné, vysoce integrované „celky“ (ekosystémy), které se přizpůsobují environmentálním faktorům, nesměřují přirozeně ke klimaxu, ale jsou neustále narušovány různými přírodními disturbancemi a tyto celky – ekosystémy se s těmito narušeními musejí neustále vyrovnávat. Za jeden z neobyčejně silných biotických faktorů, které s rostoucí mírou narušují rovnováhu stávajících ekosystémů, považoval lidské aktivity. Stav přírody tak byl podle něj výsledkem jak přírodní, tak lidské historie. Lidské zásahy mohou být jak pozitivní, tak mohou zapříčinit rozsáhlou krizi ekosystémů. „Ekologie se musí týkat stavu přírody zapříčiněného lidskou aktivitou“ (Tansley citováno in: Foster 2010: 329). Tansley patřil spolu s H. G. Wellsem a Julianem Huxleyem ke skupině myslitelů, kteří považovali ekologii za východisko k racionálnějšímu přístupu k přírodě a lidské společnosti. Ekologie se měla zbavit všech teleologických konceptů, všech podezřelých forem antropomorfizace přírody, které umožňovaly ospravedlňovat rasový útlak v lidské společnosti.

Z těchto „intelektuálních válek“ 30. a 40. let 20. století vyšla vítězně ekosystémová ekologie, která měla nadále představovat nový progresivní vědecký výzkumný program,

i když „vítězství materialistického, ekosystémového přístupu nebylo nikdy úplné a porážka teleologického holismu nezvratná. Boj obou paradigmat pokračoval různými způsoby dál.“ (Foster 2010: 337). Idealistický, teleologický přístup zůstával však marginálním proudem, na který se později začali odvolávat někteří hlubinní ekologové a stoupenci ekocentrismu, (nikoli však na Smutsův rasismus). Ekosystémová ekologie tak převážila nad rigidně hierarchickými konstrukcemi holisticky ekologického světa Clementse a Smuste, ale zároveň přispěla k definitivnímu potlačení arkadské tradice v ekologii. Tansleyho ekosystémový model neměl nic společného s ekologickým uvažováním Goetha a Thoreaua o životních silách v přírodě. „Tansleyho pojetí ekosystému je inspirováno v první řadě termodynamickou fyzikou, nikoli biologií. To výrazně otevírá možnosti kvantifikace pochodů, jež v jeho rámci probíhají, neboť toky energií mohou být měřeny v každém bodě... Popisovat přírodu v těchto termínech na jedné straně odpovídá standardům nehodnotící vědy, na straně druhé v sobě jakýsi postoj obnáší. Je to postoj blízký agronomům a průmyslníkům, pro něž příroda představuje v první řadě sklad využitelné energie a surovin, jež lze vyprazdňovat s nemalým profitem“ (Keller 1997: 40). Tansleyho ekosystémový model tak umožnil, aby se ekologie hlavního proudu propojila s ekonomikou (v duchu tradice „ekonomie přírody“) a stala se „kvantitativní redukující vědou, sloužící neosobní, manipulující, agronomické a manažerské filosofii“ (Pepper 1996: 234).

Příroda byla zbavena nejen hierarchických a rasistických projekcí, ale i mystického nádechu, který do ekologie vnášel arkadský proud ovlivněný romantismem. Ve druhé polovině 20. století se začala prosazovat ekologie především jako věda o koloběhu látek a energie. Dominantní rolí ekologie bylo definitivně udělat z přírody objekt účinného řízení a kontroly. Podle Howarda T. Oduma neexistuje žádný podstatný rozdíl mezi světem přírody a světem člověka, oba se řídí principem optimalizace využití surovin, a doporučoval proto, aby ekologie modelovala společný design fungování společnosti a přírody. Z ekologie se měla stát věda, která by poskytovala teoretický základ pro intervence člověka do světa přírody a v tomto energetickém paradigmatu se odrážela a zpětně posilovala ekonomická argumentace s klíčovými pojmy jako „účinnost“, „produktivita“, „čistý výnos“ či „návrstnost“ (Keller 1997). Ekologie čím dál více odrážela sociální realitu poválečného ekonomicky se rozvíjejícího západního světa. „Podobně jako modernizovaný ekonomický systém, také příroda se nyní stává jakousi korporací, řetězem továren, montážní linkou. Konflikt má v této dobře organizované ekonomice jen málo místa. Stávka je pak dokonce zcela nepředstavitelná: zelené továrny bez ustání produkují

pro býložravce bez ulevování a bez jakéhokoli stěžování. ... V moderním světě organizací řízených počítačem, jenž chce řešit všechny náznaky konfliktu nestrannou arbitráží, bylo zřejmě nevyhnutelné, aby také ekologie zdůraznila význam toku služeb a zboží – či energií – zajišťovaného automaticky, robotizovaně a pacifikovaně.“ (Worster citováno v Keller 1997: 41)

2.2.3. Mobilizace ekologií

Je však třeba opět zdůraznit, že i tato imperiální tradice byla ambivalentní. Nebyla jen zdrojem podmanění přírody. Tak jako ke konci 19. století poskytla východiska pro rozvoj utilitární ochrany přírody (*conservation*), tak o více než půl století později se opět v rámci této tradice formovaly předpoklady pro nový typ environmentalismu. Byl to právě jazyk ekosystémové ekologie spolu s analýzou energetických systémů, který ovlivnil mnoho přírodních vědců, a který začalo v rámci své argumentace používat nově se utvářející environmentální hnutí. (Jamison 2004)

Na přelomu 60. a 70. let se ekosystémová ekologie stává jedním ze základních kamenů nového a rychle se šířícího zájmu o životní prostředí. Environmentální hnutí popularizovalo ekosystémovou vědu a přenášelo její jazyk do veřejné sféry, na druhé straně popularizující psaní ekosystémových ekologů bratří Odumů zase poskytovalo vědeckou legitimitu a autoritu tomuto nově se utvářejícímu hnutí. Ekologové začali stále častěji vykračovat ze své role vědců a vyjadřovali se ve veřejném prostoru k otázkám, které se začaly v souvislosti s životním prostředím veřejně debatovat. Environmentální témata se začala stávat tématy veřejnými a ekologie se stala základním kamenem tohoto nově se formujícího zájmu o životní prostředí. (Eyerman, Jamison 1991; Hannigan 1995; Jamison 2004)

Objevila se poměrně malá skupina vlivných kritických intelektuálů, myslitelů a autorů, kteří fungovali jako vědeckí popularizátoři. Murray Bookchin, Rachel Carson, Barry Commoner či Paul Ehrlich vydali v 60. letech postupně díla, která se více či méně stala bestsellery a která veřejně tematizovala problémy do té doby vyhrazené specializované, vědecké komunitě a dala jim společenskou relevanci (Hannigan 1995)⁶.

⁶ V roce 1962 vychází kniha Murray Bookchina *Our Synthetic Environment* a o několik měsíců později světově proslulá kniha Rachel Carson *Silent Spring*, v roce 1966 *Science And Survival* od Barryho Commonera a v roce 1968 pak *Population Bomb* od Paula Ehrliche.

Témata jako radioaktivní spad, znečištění prostředí a potravin pesticidy, přelidnění či městský smog, do té doby diskutovaná v úzké vědecké komunitě, začala přitahovat veřejnou pozornost. Práce těchto „vědeckých disidentů“ a popularizátorů vědy kriticky zpochybňovaly dominantní pojetí přírody a sociálních praktik, které postihovaly nejen přírodní prostředí, ale i lidské zdraví a otevřely prostor, v kterém se „životní prostředí“ mohlo chápat jako aréna pro společenskou a politickou debatu. „Ekologie se transformovala v určitý typ sociální filosofie“ (Eyerman, Jamison 1991: 71). Tito intelektuálové sehráli důležitou roli, položili základy, na nichž se mohlo formovat environmentální hnutí, přitom ale oni sami toto hnutí nevytvořili. Moderní environmentální hnutí vzniklo až teprve tehdy, když se na konci bouřlivých 60. let pod vlivem studentského hnutí a Nové levice vydobyl nový veřejný prostor, v němž bylo možné artikulovat alternativní ekologické názory. Samotná psaná a mluvená slova skupiny kritických intelektuálů sama o sobě nestačila, k vytvoření environmentálního hnutí byly potřeba vnější stimuly politických aktivistů, kteří vybojovali veřejný prostor, v němž se artikulovaly nové „ekologické“ názory (Eyerman, Jamison 1991: 103). Environmentální hnutí si tak přisvojilo část ekologie jako vědy a koncepty ekosystému, dynamické rovnováhy, vyváženosti, niky, sítě přijalo za součást své kosmologie. Tyto koncepty se staly součástí identity hnutí. Hnutí sloužilo jako popularizátor ekologických témat (některých) na veřejnosti a zpětně zase nastolovalo v ekologii témata, kterým se ve svých výzkumech věnovali vědci. „Ekologie se změnila z vědeckého modelu k porozumění rostlinných a živočišných společenstev v jakousi „organizační zbraň“⁷, která se mohla použít k systematizaci, rozšíření a morálnímu posílení environmentálního poselství“ (Hannigan 1995: 119).

Ekologická témata pronikala v akademickém světě i mimo oblast přírodních věd, do jiných oborů (lékařství, psychologie, filosofie), vznikly nové obory (environmentální sociologie), nové katedry, ústavy a pracoviště či odborné časopisy, ale pronikla i do politiky, kde se vytvořila nová ministerstva, odbory a úřady.

Spory mezi Tansleyem a Smutsem či mezi imperialistickou a arkadskou tradicí jsou projevem toho, že ekologie není čistá, bezhodnotová věda, ale že se do ní v průběhu jejího ustavování promítal (a stále promítá) vliv ideologie, výroby, moci, třídy, genderu, historie

⁷ Termín „organizační zbraň“ poprvé použil Philip Seleznick v roce 1960 ve studii o Americké komunistické straně. Eyerman a Jamison si koncept vypůjčili, když popisovali nápadné a často ilegální akce Greenpeace za účelem přitáhnout mediální pozornosti, aby vyvinuli tlak na vládu a korporace. V takových případech, když organizace jedná způsobem, který není společností akceptován jako legitimní způsob jednání, fungují tyto organizace jako zbraně.

či prostředí. Snaha přírodovědně laděných ekologů zbavit ekologii veškerých antropocentrických vlivů je marná, protože, jak napsal Stephen Jay Gould: „Věda je sociálně zakotvená aktivita. Vyvíjí se tušením, vizí a intuicí. Mnohé z jejích změn v čase nevykazují přiblížení se absolutní pravdě, ale vypovídají o změně kulturních kontextů, které ji tak silně ovlivnily. Fakta nejsou číré a bezúhonné bity informací; kultura také ovlivňuje to, co vidíme a jak to vidíme. Kromě toho teorie nejsou neúprosné indukce z faktů. Ty nejkreativnější teorie jsou zpravidla imaginativní vize uvalené na fakta; zdroje imaginace jsou také silně kulturní“ (Gould in: Foster 2010: 296–297).

Ostatně navzdory sporům mezi Clementsem, Tansleym a dalšími vědeckými ekology, to, co měli v té době vcelku společné, byl jejich názor, že ekologie má co říci k porozumění a uspořádání lidských záležitostí. Clements v roce 1905 napsal, že sociologie je „ekologií určitého živočišného druhu a v důsledku je velice blízká rostlinné ekologii“ (Clements in: Hannigan 1995: 117). A Tansley v roce 1939 „ve svém druhém předsednickém projevu k Britské ekologické společnosti předpovídal ustavení celosvětového ekosystému „pocházejícího ze vzájemné provázanosti“ a prohlásil, že lidská společnost lze rozumně studovat jedině v jejich environmentálním prostředí“ (Hannigan 1995: 117). Dá se říci, že tak předpověděl vznik environmentální sociologie. Koneckonců to, co bylo společné jim dvěma, sblížovalo i řadu dalších ekologů té doby: bylo to jejich individuální angažmá v různých ochranářských kauzách. Bouřlivá a dynamická 60. léta 20. století pak ekologii definitivně proměnila. „Ekologie se stává součástí mytologie, součástí lidové vědy; sjednocující bod opozice... představuje čerstvou sociální interpretaci 130 let starého konceptu, i když by jej asi Haeckel, Warming a ostatní pionýři vědecké ekologie nepoznali“ (Hannigan 1995: 120).

V kontextu tohoto uvažování se již termín radikální ekologie nemusí zdát naprostým nesmyslem, protože mezi „ekologií“ a „ekologismem“ není hluboká propast, ale spíše pozvolný přechod.

2.3. Proč radikální a nikoli extrémní?

Ještě než se dostanu k samotnému pojmu radikální ekologie, je třeba udělat krátkou odbočku k přívlastku radikální a objasnit, co je tímto termínem míněno. Při výzkumu jsem narážel na nejasnost pojmu „radikální“ a dokonce i v environmentálních kruzích jsem se setkal s názorem, že radikální „ekologové“ jsou vlastně ti s „klackem a dlažební kostkou“.

Radikální tedy bývá spojováno s určitým typem *jednání*. Nebo jsou radikální ti, kdo zastávají anticivilizační či antihumánní postoje a radikální je tak spojováno s *názory* či *ideologií*. Často také byli radikální ekologové na veřejnosti označováni za extremisty či ekoteroristy.

I v české odborné literatuře se můžeme setkat s tím, že je pojem radikální nahrazován pojmy extrémní či teroristický nebo je spíše s nimi zaměňován (Mareš 2005). Část odborné veřejnosti však užívání pojmu extremismus v odborné literatuře odmítá anebo přinejmenším velice problematizuje (Keller 1998; Fiala 1998; Strmiska 1998; Charvát 2007). Slovo extremismus má totiž „mnohem více normativní než deskriptivní význam... Z hlediska politické vědy je obecný pojem „politický extremismus“ velmi problematický, protože je příliš prázdný, libovolně aplikovatelný a jeho výpovědní i označovací hodnota je prakticky nulová“ (Fiala, 1998: 10). Podle politologa Maxmiliána Strmisky se „setkáváme s pokusy o manipulaci s veřejným míněním ve věci „politického extremismu“, pokusy založenými – mimo jiné – na předstírání, že ryze účelově, mocensko-politicky motivovaná tvrzení jsou zaštitěna odbornou autoritou, jež ovšem ve skutečnosti chybí nebo je pouze potěmkinovskou kulisou. Je třeba zmínit, že v případě „politického extremismu“ se naprosto nejedná o nějaký neutrální vědecký pojem, nýbrž o označení spjaté s poměrně silnými, pejorativními konotacemi“ (Strmiska 1998: 28). Toto je zřejmě minimálně od ledna 1995, kdy se na veřejnost dostala zpráva Bezpečnostní informační služby, která na seznam extremistických organizací zařadila i ekologické nevládní organizace. „(Ne)vyjasněný termín extremismus zdomácněl v člancích především provládního tisku a tato nálepka začala být udělována všem nepohodlným či jen málo loajálním postojům. Současně se začalo termínu „extremismus“ užívat záměnně s termínem „terorismus“. Tato uměle vytvořená rovnice se ve svých dopadech brzy začala projevat ve vztahu nikoli nepodstatné části veřejnosti k ekologickým hnutím. Zejména na venkově začali environmentální aktivisté narážet na bariéru obav a strachu ze strany místních lidí. Obava z něčeho nezákonného začala brzdit spolupráci a přinejmenším dočasně zvýšila izolaci takto stigmatizovaných hnutí“ (Keller 1998: 75).

Být označen ve veřejném diskurzu za extremistu tak s sebou nese nejen veřejnou ostrakizaci a stigmatizaci, ale takto označený subjekt se stává i objektem policejního dohledu a potenciálně i případného soudního stíhání. Označením za extrémní se politický subjekt „vyřazuje za hranice legitimní opozice a politický establishment si tak otevírá možnost vypořádat se s ním mimopolitickými, tj. soudními či přímo trestně právními,

otevřeně represivními prostředky“ (Strmiska 1998: 37). Pojem extremismus je tak velice účinnou politickou zbraní, kterou se diskvalifikuje jakákoli, třeba radikální kritika vlády i zavedeného systému, a přitom se zaštiťuje odbornou autoritou.

Přesto část české odborné veřejnosti s tímto termínem pracuje, i když i autoři pracující s pojmem extremismu sami uznávají, že neexistuje všeobecně přijímaná definice, a že je obtížné jej definovat a odlišit od radikalismu (Mareš 2008). Politolog a soudní znalec v oboru extremismu Miroslav Mareš rozlišuje mezi pojmy (eko)extremismus či environmentální extremismus a (eko)terorismus či environmentální terorismus. Zatímco ekoterorismus je metodou prosazování zájmu ochrany životního prostředí, tak ekoextremismus je chápán jako antiteze demokracie. Terorismus tak Mareš definuje jako „použití agresivního a excesivního násilí (anebo hrozba použití takového násilí), které je naplánováno s dominantním účelem vyslat vážné zastrašující poselství zřetelně většímu počtu lidí (cílovému publiku) než pouze těm, kteří jsou primárními násilnými akty nebo hrozbami bezprostředně poškozeni“ (Mareš 2005: 22). Nejpoužívanější taktikou „ekoteroristů je monkeywrenching⁸, který ohrožuje především ekonomiku bez škod na zdraví nebo životech lidí a zvířat“ (Mareš 2008: 93). Mareš tak zaměňuje dva pojmy, ekoterorismus ze ekotáž (ecotage)⁹, což například Wagner považuje za problematické a ukazuje, že zaměňování těchto dvou pojmů, které nazývá „manipulativním nálepkováním“, bylo ve Spojených státech cílenou strategií represivního aparátu jak diskreditovat, delegitimizovat a kriminalizovat environmentální skupiny. Zatímco k taktice ekotáže (jako poškozování majetku těch, kdo bezohledně ničí životní prostředí) se nejrůznější radikální aktivisté hlásili a stále hlásí, případy terorismu jako útoku na životy lidí se prakticky nevyskytují¹⁰.

⁸ Monkeywrenching je ekvivalentní označení pro ecotage (ekotáž).

⁹ Ecotage (ekotáž), je určitá forma ekologické sabotáže, která má za cíl přivodit ekonomické a materiální škody subjektům, které ničí životní prostředí a přírodu a není zaměřena na zdraví a životy lidí ani zvířat. V 60. a 70. letech 20. století se k ekotáži hlásily a propagovaly ji národní environmentální organizace ve Spojených státech jako způsob boje proti bezohledným znečišťovatelům. V 90. letech a pak zejména po 11. září 2001 se zejména pod tlakem vlády Spojených států, která prosadila řadu zákonů proti ekoterorismu, začal místo termínu ekotáž používat pojem ekoterorismus. Tedy pojem, který, jak upozorňuje Wagner, představuje mnohem mocnější rétorickou techniku než ekotáž a umožnil tak po 11. září demonizovat a kriminalizovat environmentální aktivity. V roce 2005 FBI prohlásila ekoterorismus za domácí hrozbu číslo jedna (Wagner 2008).

¹⁰ V podstatě jediným uváděným případem jsou útoky Teda Kaczynského, známého jako Unabomber, který v letech 1978–95 provedl 16 bombových útoků na univerzity a letecké společnosti, kterými tři lidi zabil a 23 zranil. Unabomber však byl individualista a nikdy nebyl součástí žádné skupiny ani hnutí. Naopak podle organizace Global Witness bylo v souvislosti s ochranou životního lidí zavražděno za posledních deset let ve světě 711 lidí – aktivistů, novinářů a členů místních komunit.

Oproti terorismu, který je především metodou, definuje Mareš extremismus jako „protiklad demokratickému ústavnímu pořádku“ (Mareš 2008: 92). Eko-extremismus pak „tedy směřuje k nedemokratické společnosti (autoritářskému režimu nebo totalitě), kde by byly ve prospěch fanaticky a fundamentalisticky formovaných environmentálních požadavků popřeny demokratické mechanismy a hodnoty. Tyto cíle mohou být prosazovány do vzniku takového režimu násilnými i nenásilnými metodami (ne každý eko-extremista je tedy ekoterorista!), po jeho vytvoření by však společnost byla vystavena útlaku a v krajním případě i represivnímu terorismu“ (Mareš 2005: 296) V jiné definici environmentálního extremismu Mareš ještě doplňuje, že je to „antidemokratický biocentrismus, což je subjektivně definovaná ochrana životního prostředí, která fanaticky a netolerantně útočí na hodnoty moderního ústavního demokratického pořádku, jako jsou pluralismus, osobní svoboda a svobodné podnikání“ (Mareš 2008: 93). Toto pojetí extremismu vůbec nevystihuje skutečnost, že radikálně zelení nekritizují stávající „demokratický ústavní pořádek“ kvůli nadbytku demokracie, ale právě kvůli jejímu nedostatku či formálnosti a nevystupují proti „svobodnému podnikání“ kvůli jeho svobodě, ale proto, že produkuje ničení životního prostředí a sociální nerovnosti. V rámci takového pojetí extremismu se však zastánci radikální demokracie (tedy zastánci jejího prohloubení a rozšíření, třeba do sféry ekonomické) ocitají v jedné škatulce s odpůrci jakékoli demokracie – například s fašisty či neonacisty.

Mareš dále vychází z pojetí eko-extremismu Patricka Moora, který uvádí sedm charakteristik eko-extremismu:

- antihumánní, je zaměřený proti lidem jako druhu, který je jako rakovina na zemi. Vede k pohrdání a neúctě k lidem, veškerá lidská činnost je negativní, zatímco příroda je dobrá;
- antitechnologický a antivědecký. Veškerá stroje jsou špatné, věda se využívá jen k ospravedlnění nevědeckých eko-extremistických názorů;
- antiorganizační. Model správného jednání je individuální anarchismus, což se projevuje neúctou k vládám, nadnárodním korporacím a velkým institucím všeho druhu;
- antiobchodní. Eko-extremisté neoponují jen „svobodnému obchodu“, ale mezinárodnímu obchodu obecně. Řešení vidí v autarkii přirozených bioregionů;
- je proti svobodnému podnikání. Navzdory tomu, že komunismus a státní komunismus selhaly, eko-extremisté odsuzují podnikání, soutěžení, zisk – kdokoli je v něm úspěšný, je charakterizován jako chamtivý a amorální;

– je antidemokratický. To je podle Moora nejnebezpečnější aspekt eko-extremismu. Ten se snaží mluvit jménem stromů a Matky Země, což by mohlo předznamenávat nebezpečí eko-fašismu;

– jsou v zásadě anticivilizační. Eko-extremismus prakticky odmítá všechny vymoženosti moderního života a prosazuje návrat primitivní kmenové společnosti (Mareš 2005).

Toto Moorovo vymezení „eko-extremismu“, podobně jako Marešovo, je však zcela nepoužitelné pro to, co se označuje jako radikální ekologie, radikální environmentalismus či zelený radikalismus. Přestože existovaly v rámci radikálně zelených ojedinelé hlasy, které zastávaly některé z postojů zmiňovaných Moorem, např. někteří američtí hlubinní ekologové aktivní v Earth First!, jejich názory (antihumánní či antidemokratické) se setkaly s ostrou kritikou zevnitř tohoto radikálně ekologického hnutí a tito misantropové a autoritáři byli z hnutí vypuzeni (Dryzek 1997; Doherty 2002). Například sociolog Brian Doherty ve své knize *Ideas And Actions in the Green Movement* uvádí, že pro radikálně zelené je charakteristický velký důraz na anti-autoritářství, radikálně demokratické ideje, participaci zdola a pro-rovnostářské postoje (Doherty 2002). Ani samotná Marešova definice nepřináší nic podstatného pro porozumění, protože reálně existující radikálně zelená hnutí neusilují o jakékoli nastolení autoritářského režimu (Dryzek 1997; Doherty 2002; Carter 2007), ale naopak, nedílnou součástí zelené identity je sociální rovnost, sociální spravedlnost a důraz na radikální přímou demokracii zdola (Barry, Doherty 2001).

Termín extremismus se pokouší nějakým způsobem objektivizovat, definovat a pro akademickou oblast zachránit Bohuslav Binka v knize *Zelený extremismus* (Binka 2008). Odmítá definici Ministerstva vnitra z roku 2002, která říká: „Pojmem extremismus jsou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných norem, vyznačují se prvky netolerance a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku. Extremistické postoje jsou způsobitelné přejít v aktivity, které působí, ať již přímo, nebo v dlouhodobém důsledku destruktivně na stávající demokratický politicko-ekonomický systém, tj. snaží se nahradit demokratický systém systémem nedemokratickým (totalitním nebo autoritářským režimem, diktaturou, anarchií). Tímto typem aktivit se zabývá Bezpečnostní informační služba na základě zákona č. 153/199 Sb. dle par. 5, pís. a).“

Binka definici kritizuje proto, že obsahuje jak vágní výrazy, tak výrazy, které by potřebovaly další definici. Navíc je podle něj absurdní v oblasti společenských věd definovat jakýkoli objekt tak, že je v budoucnosti způsobitelný „přejít v aktivity, které působí,

ať již přímo, nebo v dlouhodobém důsledku destruktivně na stávající demokratický politicko-ekonomický systém“. Odmítá také Marešova východiska, které definují „extremismus pozičně, tzn. vztahovou pozicí k jiným pojmům a nikoli esencialisticky, tzn. hledáním podstatných vlastností přiřaditelných všem extremistům a odlišujících je od jiných pojmů“ (Binka 2008: 94). To však podle Binky přináší problém a může vést k tomu, že lidé, kteří zastávají demokratické a konstitucionální postoje a zároveň jsou dogmatictí, agresivní a netolerantní (což Binka považuje za esenciální charakteristiky extremismu) nemohou být nikdy extremističtí. Proto se pokouší o vlastní definici extremismu. Jedním ze základních rysů extremismu je dogmatismus, který definuje třemi charakteristikami. Za prvé výběrovou lhostejností k realitě, tedy extremistu připouští pouze ty informace, které jsou v souladu s jeho pojetím světa, potvrzují jeho schémata a na základě vyvrácení realitou není ochoten tato schémata změnit. Druhou charakteristikou je striktní přisuzování kladně a záporně laděných emocí různým aktérům a třetí je černobílé rozdělení světa, kdy mezi bílým a černým neexistují žádné smysluplné přechody ani mezistupně. Tento dogmatismus ještě Binka rozděluje na pasivní, kdy extremistu nevnucuje svá myšlenková schémata ostatním, a agresivní, kdy se spojuje „jistota neomylné a nezpochybnitelné pravdy s potřebou tuto pravdu prosadit i za cenu násilí a manipulace“ (Binka 2008:94).

Za environmentální extremismus tak považuje postoj, který je radikální ve smyslu odlišného smýšlení od většinové společnosti, a přitom je dogmatický. Za ekologický extremismus pak považuje postoj, který je nejen dogmatický a radikální, ale zároveň i prosazuje přesvědčení, že ideologie ekologismu musí nahradit ty stávající (Binka 2008: 96).

Binkovo pojetí extremismu tak je v podstatě synonymem pro slova dogmatismus či fundamentalismus a není jasné, čím tento pojem, silně pejorativně zatížený, který byl do akademického diskurzu přenesen z policejní praxe, uvažování o sociálních hnutích a jejich praxi a ideologii obohacuje. Navíc i Binkovo vymezení dogmatismu je diskutabilní, protože termín příliš individualizuje a psychologizuje. Proto je vcelku ještě aplikovatelné na individuální rovině (ostatně Binka to v textu také dělá a píše o extremistovi, environmentálním extremistovi či ekologickém extremistovi [Binka 2008: 96]), i když i tady vyvstává otázka, zda určitá míra výběrové lhostejnosti a černobílého rozdělování světa není v určitém kontextu podmínkou morálního jednání jedince a (jednání vůbec). Velmi problematická je však aplikace na skupiny či dokonce celá hnutí. Podle Binkovy definice by totiž ze své podstaty každé sociální hnutí jakožto kolektivní jednání muselo být

nutně dogmatické, bez ohledu na to, zda usiluje o rasovou čistotu, rovnoprávné postavení žen či odstranění toxické skládky.

„Ke kolektivnímu jednání nemůže dojít, pokud chybí ‚my‘, které se vyznačuje společnými rysy a určitou solidaritou... Kolektivní aktér nemůže existovat bez odkazu na zkušenosti, symboly a mýty, které formují základy jeho individuality“ (Della Porta, Diani 1999: 87). Z hlediska kolektivního jednání je nutné, aby hnutí do určité míry zjednodušovalo, konstruovalo „my“, vytvářelo „velká vyprávění“, mýty, které mobilizují jedince ke společnému jednání. Bez takových zjednodušujících vyprávění by zůstala masa individualizovaných jedinců. Takovými mýty byly v minulosti volnost, rovnost, bratrství, osmihodinová pracovní doba či volební právo žen, ale na druhé straně i bílá rasa či národ. Hnutí, které by nebylo „agresivní“ a bylo tolerantní, by se předem odsoudilo do role poraženého. Zatímco Binkovo pojetí extremismu jako by vycházelo spíše z konsensuální teorie společnosti, sociální hnutí (ta radikální zcela určitě) vycházejí z konfliktní teorie společnosti.

Otázku vyvolává i Binkova druhá část definice extremismu, ve které rozděluje radikalismus na argumentativní a neargumentativní. „Argumentativní radikálové mají potřebu své odlišné postoje argumentativně zdůvodnit a většinovou společnost přesvědčovat právě těmito argumenty. Neargumentativní radikálové jsou naopak lidé, kteří chtějí společnost ke svým názorům a postojům přivést jinak než argumentací“ (Binka 2008: 95). Binka tu podle mne přeceňuje roli racionální argumentace. Komunikace se může odehrávat nejen ve formě racionální argumentace, typické třeba pro vědecký diskurz, ale i v symbolické rovině, kdy komunikací mohou být znaky, symboly, aktivity, akce, které mají také určitý význam a jejichž pomocí mohou radikálně ekologičtí aktivisté přinášet sdělení, byť v jiné podobě, než je obvyklé v akademickém prostředí. A právě radikálně ekologická hnutí a skupiny kladly velký důraz na emoce či symbolická sdělení, přičemž nelze říci, že by neargumentovaly, jen většinovou společnost nemusely nutně přesvědčovat mluveným či psaným slovem, ale třeba příkladem, jednáním, odhodláním, nasazením (Routledge 1996; McDonald 2006; Juris 2008). Byl to zkrátka jiný typ argumentace, než se provozuje ve vědeckém diskurzu. Italský sociolog Albert Melucci tvrdí, že sociální hnutí můžeme chápat jako komunikativní jednání, které narušuje a zpochybňuje dominantní kódy, které utvářejí lidskou zkušenost, a že hnutí nejsou od toho, aby vznášela požadavky, ale že akce a jednání sociálních hnutí jsou poselství, která musí společnost interpretovat (Melucci 1996). Sociologové Manuel Castells či Alberto Melucci upozornili na důležitou

roli britského hnutí environmentální přímé akce, které v 90. letech změnilo společenské klima ve společnosti a otevřelo veřejný prostor novému typu argumentace, ale i způsobům jednání při ochraně přírody a životního prostředí. Produkovalo alternativní kulturní kódy, které zpochybňovaly ty dominantní ekonomické, a politizovalo to, co se předtím považovalo za oblast čistě technických rozhodnutí, které je třeba nechat na expertech, a tím tak demokratizovalo veřejnou sféru (Melucci 1996; Castells 1997).

Navzdory snahám Binky o rehabilitaci pojmu extremismus jej nadále nepovažují za „nějaký neutrální vědecký pojem“ (Strmiska), nýbrž za pojem „prázdný, libovolně aplikovatelný“ (Fiala), „manipulující s veřejným míněním“ (Keller), který má za cíl takto označený politický subjekt zbavit legitimacy a potenciálně i legality a v důsledku vést k posílení statusu quo. „Vágní označení ‚extremismus‘ je nakonec veřejností vnímáno v tom nejdoslovnějším slova smyslu: extrém je výchylnka jakýmkoli směrem, je to něco, co výrazněji vybočuje z řady. Opakem extremismu je tedy naprostá konformita. Absurdní je zde skutečnost, že seznamy extremistů vznikly v institucích kontrolovaných politickými stranami, jejichž oficiálním heslem je podpora výrazného individualismu. Obava z nařčení z extremismu působí na veřejnost zcela opačně. Nejlepší obranou proti případnému zařazení na podobný seznam je naprostá konformita a opakem extremisty je vůči všemu loajální občan, jenž svou aktivitu pečlivě rozděluje mezi nakupování v supermarketu a sledování televize“ (Keller 1998:76).

S pojmem extremismus se neidentifikují ani samotní aktéři, takto označovaní (na rozdíl od pojmů radikální/radikalismus), nevyskytuje se v jejich materiálech a s pojmem extremismus nepracuje ani zahraniční relevantní odborná sociologická literatura, která se tu zabývá výzkumem radikálně ekologických hnutí (Routledge 1996; Wall 1999; Seel, Paterson, Doherty 2000; Doherty 2002). Proto s pojmem „extremismus“ v práci již nadále nepracuji. „Extremismus je pojem, který sociální vědy nežívají kvůli jeho vágnosti, a jeho aplikace v akademických rozpravách bývá stabilně kritizována. Používá se v jazyce policejních složek, které ho definují jako jakoukoli aktivitu směřující proti ústavě a demokracii“ (Charvát 2007: 13). Nadále se držím pojmu radikální, radikalismus, s kterým pracuje jak sociologická literatura¹¹, tak se s ním identifikují i samotní aktivisté¹².

¹¹ Routledge 1996; Wall 1999; Seel, Paterson, Doherty 2000; Doherty 2002; Dryzek 2005.

¹² Například publikace Do or Die vydávaná v letech 1992 až 2003 britskými Earth First! měla v podtitulu časopis ekologického odporu a běžně se v něm psalo o ekologické přímé akci, či radikální ekologii.

O definici radikalismu se pokouší Mareš. Podle něj se termín „politický radikalismus“ užívá pro aktivity, které jsou v rámci demokratického ústavního pořádku, jakkoli na jeho hranici, na jedné straně by tak mohly představovat pozitivní příspěvek k regeneraci režimu, na straně druhé ale mohou destabilizovat demokratický pořádek.“ (Mareš 2008: 92) Podobně pak environmentální radikalismus usiluje o změny, které respektují demokratické hodnoty a ústavu a často používají radikální nebo extrémní metody, jako například nenásilnou přímou akci či různé násilné aktivity (Mareš 2008: 93). Stejně jako u Marešova vymezení extremismu považují jeho vymezení radikalismu za problematické. Svým pojetím extremismu a radikalismu vychyluje celé politické spektrum, takže se z aktivních občanů mohou snadno stát radikálové, z radikálů extremisté, popřípadě z extremistů radikálové. V tomto pojetí těchto dvou termínů se tak projevuje určitý bezpečnostní pohled (očekávatelný spíše u analytiků Ministerstva vnitra či Bezpečnostní informační služby, méně už u akademického pracovníka), který ve své podstatě vnímá sociální hnutí jako bezpečnostní riziko pro status quo (viz jeho odkazy na ústavu). Řada zelených radikálů se pohybuje za „demokratickým ústavním pořádkem“ už jenom tím, že kritizuje nedemokratickou povahu naakumulovaného soukromého vlastnictví.

V Blackwellově encyklopedii politického myšlení se radikalismus definuje jako „schopnost podrobit existující okolnosti kritickému zpochybnění a hlásat reformu nebo zrušení těchto okolností, pokud jejich existenci nelze principiálně ospravedlnit. Je to tedy spíše postoj než plnohodnotné politické přesvědčení; jeho praktický obsah se mění s politickými okolnostmi, v nichž se radikálové nacházejí“ (Miller 1995: 399). Podle této definice tak být radikální znamená usilovat o zásadní proměnu statusu quo. Podobně i Charvát rozumí pod pojem radikalismus politické názory, které usilují o rozsáhlé společenské změny, ale nelikvidují demokracii. Tyto definice vystihují lépe charakter radikálních proudů environmentálního hnutí, které usilují o zásadní proměnu moderní průmyslově-kapitalistické společnosti a jejího vztahu k životnímu prostředí, tato změna je ale nedílně spjata s demokratizací společnosti. Takto radikalitu rozumím v práci i já.

2.4. Radikální ekologie, environmentalismus a ekologismus

Ekologie jako přírodní věda se na konci 19. století zaměřovala na mimolidskou přírodu, studovala četné komplexní interakce mezi abiotickými (voda, vzduch, půda, atomy a molekuly) a biotickými složkami (rostliny, živočichové, bakterie, houby). Ekologie člověka přidala studium interakcí lidí a jejich prostředí, sociální ekologie pak

představovala další krok a analyzovala různé politické a sociální instituce, které lidé ve vztahu k přírodě a jejím zdrojům používali, ať už to byly technologie, výrobní systémy, kultura, zákony či ideologie. „Radikální ekologie je ostřím této sociální ekologie... Zpochybňuje ty aspekty politického a ekonomického uspořádání, které brání naplňování základních lidských potřeb. Nabízí teorie, které vysvětlují sociální příčiny environmentálních problémů a alternativní cesty k jejich řešení. Podporuje sociální hnutí, která se snaží odstranit příčiny degradace životního prostředí a zvýšit kvalitu života pro všechny lidi bez ohledu na rasu, třídu a pohlaví“ (Merchant 1992: 9).

Radikální ekologie se utvářela od 60. let 20. století v reakci na to, jak si začala společnost uvědomovat environmentální problémy, které přináší průmyslově-kapitalistická společnost, ale také na snahy reformního liberálního environmentalismu, který namísto zásadních změn ve společenském uspořádání a hodnotových postojích prosazoval spíše technická až technokratická řešení, jež by nevyžadovala systémové změny. Radikální ekologie se kriticky vymezuje i vůči samotnému pojmu environmentalismus. „Termínem ‚environmentalismus‘ navrhuji označovat mechanistický, instrumentální názor, který považuje přírodu za pasivní habitat ‚objektů‘ jako jsou živočichové, rostliny, nerosty apod., které musí být pouze k dispozici k praktickému využití člověkem. Environmentalismus má tendenci redukovat přírodu na skladiště ‚přírodních zdrojů‘ a ‚nerostných materiálů‘... Environmentalismus má tendenci usilovat o takový harmonický vztah mezi lidstvem a přírodou, který bude spíše průměrným, než trvalou rovnováhou.“ (Bookchin 1982: 22)

Radikální ekologie usiluje o novou etiku péče vztahu lidí k přírodě, ale i mezi lidmi. Konfrontuje dominující představu, že lidé mají neomezenou svobodu exploatovat přírodu vědomím lidské zodpovědnosti za zbytek přírody. Nejedná se však o nějaké monolitické hnutí, spíše bychom tak měli mluvit o radikálních ekologiích. „Radikální ekologie má mnoho myšlenkových proudů a mnoho akčních skupin.“ (Merchant 1992: 13) Carolyn Merchant tam ve své knize *Radical Ecology* vedle sociální a hlubinné ekologie mezi myšlenkové proudy mj. dále řadí spirituální ekologii, socialistickou ekologii a různé proudy ekofeminismu.

Eli Jelly-Shapiro ve své knize *Taoism, Anarchism and Radical Ecology* pod radikální ekologii vysloveně řadí sociální ekologii Murraye Bookchina a hlubinnou ekologii. Podle ní je pro tuto radikální ekologii charakteristické to, že uznává, „že lidstvo

se přírodnímu světu odcizilo a osvobození lidského druhu je spjato s pěstováním mnohem harmoničtějšího vztahu s mimolidskými formami života“. (Jelly-Shapiro 2004: 15)

Vedle těchto pojetí, kdy se termínem radikální ekologie označují především teoretické myšlenkové směry, se pojem užívá také jako označení radikálních proudů v environmentálním hnutí (Curran 2007), které však byly radikálně ekologickými myšlenkovými směry (hlubinnou či sociální ekologií) ovlivňovány¹³. Termíny jako radikální ekologie, radikálně ekologický, zelený radikalismus tak považují za synonyma.

Nicméně je třeba odlišovat tyto pojmy od termínu environmentalismus, vůči kterému se radikálně ekologické směry vymezovaly již od 60. let 20. století, kdy Bookchin odlišil sociální ekologii od environmentalismu, a později Arne Naess hlubinnou ekologii od ekologie mělké. Důležitost odlišovat environmentalismus a „radikálně zelené výzvy politickému, ekonomickému a sociálnímu konsensu, který dominuje současnému životu“, zdůrazňuje i politolog Andrew Dobson. Proto rozlišuje mezi environmentalismem a ekologismem. „Environmentalismus zastává manažerský přístup k environmentálním problémům, který vychází z přesvědčení, že tyto problémy se mohou vyřešit bez zásadních změn v současných hodnotách nebo ve výrobních a spotřebních vzorcích, a ekologismus vychází z toho, že udržitelná a naplňující existence předpokládá radikální změny v našem vztahu s mimo-lidským přírodním světem a v našem sociálním i politickém životě“ (Dobson 2000: 2).

Podobně reformní povahy si všímá i Pepper. Environmentalismus hlavního proudu neodmítá kapitalismus, spíše usiluje o drobné změny v životním stylu a chování (Pepper 1996). Podle Dobsona však rozdíl mezi environmentalismem a ekologismem není jen v míře „radikality“, nýbrž v podstatě. Zatímco environmentalismus není ideologií, protože neposkytuje analytický popis společnosti, jakousi mapu referenčních bodů, nenačrtává určitou žádoucí podobu společnosti, ani nedává program pro politickou akci, oproti tomu ekologismus představuje podle Dobsona novou „zelenou“ politickou ideologii (vedle liberalismu, konzervatismu či socialismu), která vychází z ekocentrismu, připisuje vnitřní hodnotu přírodě, kriticky se vymezuje vůči osvícenství a usiluje o odstranění industrialismu. Usiluje tak o naprostou přeměnu lidského vztahu k přírodě. Ekologismus je tak neslučitelný s jinými antropocentrickými ideologiemi, můžeme tak uvažovat o environmentálních anarchistech či marxistech, ale již ne o ekologických anarchistech či

¹³ Tomu se podrobněji věnuje Kapitola pátá o genealogii zeleného radikalismu.

ekologických marxistech. S Dobsonovým pojetím ekologismu pracuje ve své knize i Binka.

V Dobsonově ekologismu vidím určitý problém. Zatímco se hodí jako koncept pro uvažování o politických ideologiích, v reálném světě lidé nejednají podle těchto škatulek buď anebo. Navíc v rámci kolektivního jednání sociálních hnutí a skupin je diskutabilní takto označit nějaká hnutí či skupiny, která se třeba i dynamicky proměňují a prolínají se v nich různé vlivy a názory. Vůči Dobsonovu ekologismu se vymezuje ve své práci Doherty (2002)¹⁴, který zkoumá nejen ideje (a ideologie), ale i sociální hnutí, tedy jak se tyto ideje a ideologie praktikují. Doherty si tak všímá jemných nuancí, které Dobsonův koncept nezachycuje. Klade si otázku, zda všichni ekologičtí radikálové musejí být nutně ekocentristy? Na příkladu britského environmentálního hnutí přímé akce ukazuje, že hnutí, které se inspirovalo americkými hlubinně ekologickými a ekocentrickými Earth First! a přejalo i toto označení, tak ve velké většině „odmítlo ideu, že by se zájmy Země měly nadřazovat lidem a obávalo se, že by Země především! znamenalo lidé nakonec“ (Doherty 2002: 79). Přestože hlubinně ekologické ideje nezapustily v Británii příliš kořeny a radikálně zelení byly více ovlivněni anarchismem či mírovým hnutím, tak přesto nezměnili nálepkou Earth First! a nadále se odkazovali ke společné historii. „Jsou prostě i jiné způsoby jak být zelený a radikální a nebýt prostě ‚environmentalistou‘ nebo směsicí existujících ideologií. Zatímco zelená ideologie může zahrnovat ekocentrismus, není pro ni ta základní“ (Doherty 2002: 79).

Další důvod, proč je termín ekologismus zavádějící, spočívá v tom, že v českém kontextu má tento pojem prakticky pejorativní význam a používají jej jak aktivní odpůrci environmentalismu (Klaus 2002; Loužek 2004; Brezina 2009)¹⁵, tak se vyskytuje i v odborné literatuře přírodovědného ladění (Drobník 2002). Navíc ani radikální ekologové sami sebe tak neoznačují.

Z těchto důvodů pojem ekologismus v práci nadále nepoužívám.

2.5. Radikální ekologie na rozhraní mezi vědou a ideologií

Je možné chápat radikální ekologii ještě jako vědu nebo se spíše již jedná o ideologii v tom nepejorativním slova smyslu jako „soustavu symbolických výrazů, které

¹⁴ Doherty ani tak nekritizuje samotný pojem ekologismus, jako spíše jeho důraz na ekocentrismus jakožto podmínku radikality.

¹⁵ Pojem ekologismus v silně pejorativním výrazu se často vyskytuje i v různých blozích na internetu.

představují, interpretují a hodnotí svět, tak aby vytvářely, mobilizovaly, řídily, organizovaly a ospravedlňovaly určité způsoby nebo cíle jednání a jiné zatratily“. (Kettler 1995) Filozof Erazim Kohák rozlišuje tři koncepty pojmu ekologie jako vědy.

Zprvée ekologie jako věda ve smyslu science. V tomto smyslu je ekologie věda, která jen zaznamenává a teoreticky systematizuje pravidelný výskyt určitých jevů. Věda jako science se zaštiťuje objektivitou, kterou považuje za záruku pravdivosti. „Je prostě jakéhokoli hodnocení, jakéhokoli pokusu o pochopení, prostě všeho, co se vztahuje k jednajícimu a myslícimu subjektu.“ (Kohák 2000: 25) Podle Koháka k ekologii bezpochyby náležejí i prvky této stroze pozitivní vědy, jenže ekologická otázka je mnohem širší, protože se zaměřuje na souvislosti života, na jeho účelově zaměřené činnosti, na vztahy. „Pokud k ekologii patří i lesní hospodářství, územní plánování, soužití živočišných druhů na sdílených územích, prostě celek života, zaměřeného teleologicky, účelově, a ne jen mechanicky, pak je třeba, aby ekologie byla také vědou v širším smyslu německé Wissenschaft.“ (Kohák 2000: 26) Tímto slovem se označuje každé systematické zkoumání, které vyžaduje určitou odbornost, obecnou sdělitelnost a také ověřitelnost svých výsledků. Ekologie se tu zabývá nejen fyzickými souvislostmi ekologických procesů (jako v případě ekologie jako science), ale také lidskými vstupy do nich, což s sebou nevyhnutelně přináší prvky hodnot a smyslu vztahujících se k subjektu a vylučující „objektivitu“ v onom scientistickém slova smyslu. Ekologie, která popisuje celou řadu složitých fenoménů, jako je třeba ekologická náročnost automobilové dopravy, a bere přitom v potaz i masovou reklamu na automobily, „status“ automobilu jakožto odznaku postavení v hierarchizované společnosti, tak taková ekologie je určitě vědou ve smyslu Wissenschaft. (Kohák 2000: 26)

Pokud se však obrátíme přímo k subjektu, k ekologii člověka, přesahujeme i meze tohoto pojetí ekologie, vědy jako Wissenschaft. Nejde nám jen o fakta, o popis souvislosti životních procesů, nýbrž také o otázky celkového pochopení místa člověka v kosmu, o určitý spolehlivý návod k našemu jednání. Nejde jen o popis života, o to, jak se chováme a jaké má naše chování důsledky, ale také a především o smysl života, o to, jak jej žít. Dostáváme se tak podle Koháka do oblasti, kde jde o „hlubší a širší bádání o hodnotové soustavě života a lidského pobývání ve společenství všech bytostí“. Takovéto bádání Kohák, v rámci evropské kulturní tradice, označuje ve smyslu latinské scientia. „To je pojetí vědy nikoli jako teoretické zdatnosti, nýbrž jako moudrosti, jako pochopení smyslu života.“ (Kohák 2000: 27) Vyjdeme-li z těchto tří pojetí ekologie, pak právě toto třetí, tedy ekologie jako scientia, je to, z kterého vychází a které rozvíjí radikální ekologie.

Radikální ekologie jako scientia vychází z potřeby hledání určité moudrosti, návodu, jak se vyrovnat s problémy, které byly popsány onou ekologií stroze popisnou, nehodnotící a objektivní. „Sebedůslednější znalost mechanismu či snad organismu života nezodpoví naši nejnaléhavější otázku po smyslu života – jak žít?“ (Kohák 2000: 27) Pokud hledáme odpověď, pak slovy Erazima Koháka „ekologie potřebuje být nejen vědou, nýbrž také filosofií“. (Kohák 2000: 27)

Podobně k ekologii přistupuje sociální ekolog Murray Bookchin, který ji označil za „skutečně kritickou vědu“ (Bookchin 1971: 58), či na druhé straně hlubinný ekolog Paul Sears, který ji nazval „skutečně převratnou disciplínou“ (Devall, Sessions 1997: 58). Theodor Roszak zase mluví o „podvratné vědě“: „Ekologie bývá nazývána „podvratnou vědou“ – a to z dobrého důvodu. Její senzibilita – holistická, receptivní, důvěřivá, nemanipulativní a hluboce zakotvená v estetické intuici – je radikální úchytkou od konvenční vědy. Ekologie nesystematizuje za pomoci matematického zevšeobecnování nebo materialistického redukcionismu, ale prostřednictvím takřka živočišného intuitivního poznávání přírodních harmonií v největším rozsahu... Ekologie nemůže být hodnotově neutrální. Modely, které ekologové zkoumají, zahrnují i člověka v jeho tělesnosti, myšlení i skutecích a určují normu jeho zdraví“ (Roszak 2005: 371).

Důvod, proč se v 60. letech začaly objevovat takovéto názory, které považovaly ekologii za sociální, radikální či subversivní, souvisí se situací, která v té době nastala ve většině průmyslového světa. Šedesátá léta byla obdobím sociálních změn, protestů a revolt: hnutí za občanská práva, protiválečné hnutí, studentská hnutí, Nová levice, hippies či další kontra-kulturní hnutí. Bylo to období, kdy se značná část společnosti probouzela z poválečného spánku, ukolébaná obdobím růstu a prosperity (Eyerman, Jamison 1991). Z této poválečné konformity a apatie vyrostla nová generace sociálních aktérů, kteří vytvářeli nová hnutí, která kritizovala nejen dominantní hodnoty, na nichž stála průmyslová, kapitalistická společnost, ale i sociální praktiky, které je uváděly v praxi. Terčem kritika se stal nejen politický systém se zastupitelskou demokracií, ekonomika orientovaná na soukromý zisk, ale i akademické či vědecké instituce, které produkovaly takový typ vědění, který vedl k jak dominanci lidí, tak i přírody. Mechanistické, laboratorní a instrumentální pojetí vědy bylo podrobena kritice ve prospěch přístupů, které byly více holistické, založené na *field science* a stále více uznávající i neinstrumentální hodnoty přírody. Základy moderní vědy byly tvrdě zpochybňovány, ale nikoli ze strany náboženství, ale přímo zevnitř samotné vědy (Hay 2002).

Důležitou roli v této kritice a proměně paradigmat sehrála i sociální hnutí. Jak upozorňují Eyerman a Jamison (1991), sociální hnutí už v 19. století hrála důležitou roli v překládání vědeckých myšlenek do sociálních a politických přesvědčení. Poskytovala aktivní publikum otevřené novým vědeckým paradigmatům, ale zároveň nové vědecké poznatky o přírodě a společnosti, politizovala. Původně vědecké koncepty evoluce, ekologie, ale i sociologie, ekonomie našly v sociálních hnutích prostor, kde se rozvíjely, a nabíraly často nový, mnohem hmotnější význam. Navíc sama hnutí experimentovala s novými způsoby produkce vědění, novými organizačními formami a principy. A konečně sociální hnutí poskytovala společenskou a kulturní kritiku dominantních technoeconomických paradigmat projevujících se především orientací na mechanistický přístup a redukcionismus. (Eyerman, Jamison 1991)

Environmentalismus, který byl jedním z nezamýšlených produktů období bouřlivých 60. let, ale sehrál důležitou roli v proměně vztahu společnosti a přírody, který byl do té doby dominantně zprostředkováván skrze vědu. Do veřejné sféry přinesl vědní disciplínu ekologii. Jakmile veřejnost začala ekologii jako vědu považovat za užitečnou, promítlo se to i do řady aspektů samotné vědní disciplíny, která se náhle začala vyjadřovat a vymezovat k různým problémům a získala na vědecké vážnosti. Hnutí tak nejen přispělo k rozvoji vědní disciplíny, ale rozšířilo její ideje i mimo vědeckou oblast, do „laické“ sféry. Co je důležitější, environmentální hnutí přímo ztělesňovalo určité vědecké principy. Tím, že protestovalo proti určitým typům znečištění či proti určité exploataci zdrojů, do sociální praxe přenášelo některé vědecké myšlenky, které byly pro ekologii jako vědu v té době centrální: ekosystém, dynamická rovnováha, stav vyváženosti, nika či síť. Environmentální hnutí však také otevřelo ve společnosti prostor (jak fyzický, tak mentální) ekologickému vědění a argumentaci a knihy Rachel Carsonové, Murraye Bookchina, Barryho Commonera či Edwarda Goldsmitha se staly bestsellery. A protože se týkaly i ekologie člověka a otázek jeho života a přežití, rozvíjely ekologii, která byla mnohem více sociální než přírodní. Environmentalismus tak vycházel z ekologie, která překonávala tu, z níž vycházel starý ochránářský přístup, který separoval přírodu od společnosti. (Eyerman, Jamison 1991). Bookchin v této souvislosti stavěl lidskou společnost do kontinua přírodní evoluce a společnost přímo nazýval druhou přírodou (second nature), tedy přírodou, která si v člověku a lidské společnosti uvědomuje samu sebe. (Bookchin 1982)

Radikální ekologii, která se kriticky vymezila vůči mělkému, povrchnímu environmentalistickému přístupu, pak můžeme rozumět jako pokračování v rámci arkadské

tradice, jako reakci (nejen) na mechanistickou nadvládu imperiální tradice. Pohybuje se tak v neustálém napětí, na hraně mezi vědou, které jde o to svět popsat, a ideologií, které jde o to svět především měnit. Pokud Bacon definoval přírodní vědy jako „vědy-pro-technologie“, pak radikální ekologii můžeme antagonisticky vymezit jako „vědu-pro-kvalitu života“.

2.6. Radikální ekologie jako výkladový rámec

V této práci se zabývám radikálně ekologickými aktivitami. Carolyn Merchant tvrdí, že „radikální ekologie nám nabízí postoj, který nám pomáhá analyzovat současné problémy, konstruovat nové teoretické rámce a nalézat lidi a sociální hnutí, kteří podporují úsilí zlepšovat kvalitu života“ (Merchant 1992). Radikální ekologii tak v této práci využívám jako určitý výkladový rámec pro aktivity ekologických skupin, organizací a jednotlivců.

Když John Dryzek (2005) analyzuje různé přístupy k environmentálním tématům, rozlišuje čtyři základní diskurzy či výkladové rámce. Prvním je *survivalismus*, který vychází z toho, že máme omezené množství zdrojů a tudíž vyhnout se ekologické katastrofě znamená přijmout drastická a často i autoritativní opatření. Druhým je diskurz *řešení environmentálních problémů*, který stávající problémy uznává, ale jejich řešení vidí v rámci industriální společnosti. Třetím je diskurz *udržitelnosti*, který se snaží hledat řešení konfliktu mezi environmentálními a ekonomickými hodnotami. A posledním, čtvrtým, je *zelený radikalismus*, který odmítá základy, na nichž stojí průmyslová společnost, a způsob, jakým se vztahuje ke svému prostředí a snaží se o transformaci v lidském vědomí, ekonomice, politice. Podle Dryzeka se jednotlivé diskurzy či výkladové rámce liší podle toho, nakolik jsou reformní či radikální a prozaické či imaginativní. Tedy nakolik vyžadují změny v rámci industriálního systému a nakolik berou „rozestavení na šachovnici“ za dané a neměnné.

Zelený radikalismus či radikální ekologie je jak radikální, tak i imaginativní. To znamená, že odmítá základní strukturu, na níž je postavena industriální civilizace a způsob, jakým se vztahuje ke svému prostředí. Namísto toho hledá alternativní pojetí člověka, společenského uspořádání a vztahu k přírodě. Zelený radikalismus/radikální ekologie nepředstavuje homogenní diskurz, ale spíše rozmanitý a živý prostor, v němž existuje řada vnitřních napětí. Dryzek radikální ekologii rozděluje do dvou typů: jedna se zaměřuje na

změnu vědomí a hodnot, zatímco druhá spíše na politiku a systémové změny (Dryzek 2005).

V prvním typu jde především o změnu lidského vědomí, o to, jaké hodnoty lidé zastávají, protože jakmile se změní vědomí, pak už změny v politice, sociálních strukturách, institucích či ekonomickém systému přijdou samy. Toto upřednostňování vědomí je v rámci zeleného hnutí poměrně rozšířené a zastává ho jak hlubinná ekologie, tak i různé směry usilující o prosazení ekologického životního stylu. Dryzek tu mluví o „proměně lidí“. Oproti tomu druhý typ se zaměřuje na sociální, politické, ekonomické struktury a Dryzek mluví o „proměně společnosti“. Tento přístup zastává sociální ekologie, eko-socialismus či hnutí za environmentální spravedlnost. A Dryzek tu mluví o „změně společnosti“.

Tyto dva aspekty, měnit spíše myšlení lidí anebo sociální instituce a struktury, představují dvě hlavní možnosti volby pro environmentální hnutí. Přičemž málokdy tyto volby stojí jako buď/anebo, spíš se jedná o důraz, který různé skupiny kladou na tu či onu stránku. V praxi tak radikálně ekologičtí aktivisté a skupiny kombinují důraz na individuální změnu a proměnu vědomí s kolektivním jednáním usilujícím o proměnu sociálních institucí. Na jedné straně tak máme hlubinnou ekologii s hodnotovou proměnou jednotlivých lidí a na straně druhé ekologii sociální s celospolečenskou změnou.

2.6.1. Hlubinná ekologie

Hlubinná ekologie jako myšlenkový směr a jako hnutí se rozvíjela především ve Spojených státech, i když kořeny se nacházejí v Norsku. Termín deep ecology (hlubinná ekologie) poprvé použil norský filosof Arne Naess ve své stati *The Shallow and Deep, Long-Range Ecological Movement: A Summary*, publikované v roce 1973. V textu rozlišil mezi „mělkou“ ekologií, která je v podstatě kosmetická, jde jí jen o snížení míry znečištění a zmírnění tempa vyčerpávání zdrojů, tedy snah vždy vedených jen antropocentrickou motivací ochránit zdraví a zvýšit komfort obyvatel rozvinutých zemí, a ekologií hlubinnou, která jde ke kořenům ekologické krize v lidských postojích, odmítá antropocentrismus „mělké“ ekologie a prosazuje názor, že také jiné formy života a příroda jako taková mají svoji vnitřní hodnotu bez ohledu na lidské ocenění a potřeby. Hlubinná ekologie je *hlubinná* v tom slova smyslu, že zkoumá fundamentální předpoklady lidských hodnot a zkušeností světa. Je to hlubinná ekologie nikoli proto, že by byla empirickou vědou o

ekosystémech, ale protože postoje, s nimiž je spjata, demonstrují závislost lidstva na slušném chování vůči přírodnímu prostředí. (Naess 1996)

Podle hlubinné ekologie je ekologická krize výsledkem antropocentrického humanismu, který je charakteristický pro všechny moderní ideologie, počínaje liberálním kapitalismem a marxismem konče. Snaha ovládnout přírodu vedla k tomu, že se člověk odcizil přírodě a zapomněl, že je také její součástí, proto hlubinná ekologie volá po opuštění antropocentrického přístupu ke světu a naopak prosazuje přístup ekocentrický s požadavkem seberealizace a ztotožnění se s přírodou.

Hlubinnou ekologii tak můžeme nejlépe chápat jako určitý soubor praktických environmentálních (či spíše radikálně ekologických) přístupů podporovaných souborem normativních principů, které jsou zakotveny v především filozofickém pohledu na lidstvo a jeho vztah k životnímu prostředí. Usiluje tak především o „proměnu lidí“ (Dryzek 2005).

Naess předložil základy pro novou ontologii, která lidstvo považuje za nedělitelnou součást přírody. Pokud by lidstvo tuto ontologii pochopilo, k ničení přírody by již nepřistupovalo tak lehkovážně, neboť by to znamenalo, že ničící integrální část sebe sama. Důležitými pojmy v této Naessově ontologii, které artikuluje pomocí ekosofie, jsou Seberealizace, identifikace a ztotožnění. Bill Devall a George Sessions, kteří na Naesse v 80. letech ve Spojených státech navázali, pak postavili hlubinnou ekologii na dvou základních principech: seberealizaci a biocentrické rovnosti. Seberealizace znamenala, že se „já“ individuální osoby ztotožní se širším organickým „Já“. To znamenalo kultivovat hlubinné vědomí a uvědomění si organické jednoty s mimolidským světem a vyžadovalo to nejen proměnu lidských hodnot, ale v podstatě i proměnu ontologie. S tím související biocentrická rovnost znamenala, že žádný druh, ani ten lidský, nemá větší hodnotu než druhy ostatní. (Devall, Sessions 1985; Dryzek 2005)

Už pro Naesse byl pojem Seberealizace pojmem klíčovým, kterým se snažil zdůraznit princip, že „veškerý život je v podstatě jeden celek“. Naessovi slouží výraz Seberealizace jako vodítko, které určuje směr, kterým by lidé měli postupovat. Seberealizace je aktivní proces, při němž člověk rozvíjí své Já tak, že do něj zahrnuje i jiné lidi, druhy, celou planetu. „Velký svět se stává částí našich zájmů. Svět je tak chápán jako možnost rozšířit svou Seberealizaci, neboť se zároveň stáváme součástí růstu ostatních.“ (Naess 1996: 24) Seberealizaci Naess chápe jako ideál, kterého nelze dosáhnout, protože naprostá Seberealizace by předpokládala seberealizaci všech. Seberealizace je proces, způsob, jak žít vlastní život.

Proces Seberealizace se projevuje identifikací, kterou můžeme vysvětlit také jako „ztotožnění“. Při identifikaci zjišťujeme, že jako lidé jsme součástí přírody a součástí přírody jsou části nás. Uvědomujeme si, že bez nich nemůžeme existovat; pokud bychom se o to pokusili, zamezili bychom vlastní Seberealizaci. „Máme-li naplno existovat, nesmíme tyto součásti přírody zničit.“ (Naess 1996: 27) Pro Naesse je ztotožnění prostředkem jak překonat odcizení člověka, průmyslové společnosti a přírody.

Jde tak do jisté míry o rozšíření Kantova kategorického imperativu „Nikdy nezneužiješ druhého člověka jako prostředku“ na vše živé. Čím více si uvědomíme, že jsou lidské bytosti svázány s ostatním životem, tím lépe se s ním ztotožníme a tím více a lépe budeme o přírodu pečovat. „Pro sebe budeme vždy usilovat o to nejlepší, ale díky rozšiřování „já“ bude toto „nejlepší“ pro nás současně i nejlepším pro vše živé.“ (Naess 1996: 252) Naess hned od počátku definoval hlubinnou ekologii spíše jako hnutí než konkrétní pohled na realitu a přímo konstatoval, že „... se nejedná o filosofii v řádném akademickém slova smyslu, ani není institucionalizovaná jako náboženství či ideologie“ (Naess 1996: 71).

Proto formuloval sedm bodů, které měly vytvořit širokou platformu, na níž by se shodli lidé v praktické ochraně přírody:

1. odmítnout představu vnějších vztahů – vše souvisí se vším, země je propojená soustava;
2. biocentrické rovnostářství – zásadní rovnost všech životů;
3. princip diverzity a symbiózy – smyslem života je život sám, ne boj o něj;
4. odmítnutí nadřazenosti – bytosti není možné dělit na privilegované a neprivilegované;
5. boj proti znečištění a vyčerpání zdrojů – to tvoří jen součást úsilí o soustavný přístup k životu;
6. komplexnost, nikoli komplikovanost – jde o komplexnost, nikoli o záplavu útržkových informací;
7. lokální autonomie a decentralizace – podpora maximální lokální soběstačnosti oproti plýtvavé globalizaci. (Naess 1995: 155)

Shrnuto, těchto sedm bodů není nějak logicky odvozeno z ekologie, ale pochází spíše z ekologického vědění a životního stylu lidí pracujících v oblasti ochrany přírody a

mají sloužit k inspiraci, jako základ pro hlubinně ekologickou platformu, která by určila jistý směr, ale která by se zároveň vymezila vůči reformnímu, antropocentrickému přístupu „mělké ekologie“.

Hlubinnou ekologii jakožto filosofii praxe začalo rozvíjet v 80. letech především hnutí Earth First!. Někteří jeho představitelé při prosazování biocentrické rovnosti přešli do až misantropních postojů. Na stránkách svého časopisu přivítali užitečnost hladomoru v Africe či nemocí (jako třeba AIDS) proti lidskému přelidnění. (Chase 1991; Dryzek 2005) Tyto postoje nezastávali zdaleka všichni představitelé hlubinné ekologie a mnozí se od nich distancovali. Nicméně jak se snažil poukázat Murray Bookchin, filosofie hlubinné ekologie poskytovala pro takové misantropní postoje vhodnou půdu. Hlubinní ekologové nutně nemluví za všechny radikální ekology. Zatímco jejich kořeny jsou spíše filosofické (a tudíž se orientují více na „proměnu lidí“ a jejich ontologie, myšlení, hodnoty a vědomí), druhý významný proud, sociální ekologie, má kořeny spíše politické (a orientuje se více na proměnu společenských struktur a vztahů).

2.6.2. Sociální ekologie

Sociální ekologie bývá spojována především se jménem Murraye Bookchina, který ji od 60. let rozvíjel jako radikální a revoluční formu zelené politické teorie a je možné ji charakterizovat jako spojení vědy ekologie s anarchistickou ideologií. V pojetí Bookchina sociální ekologie analyzuje složitý dialektický vztah mezi přírodou a společností a považuje lidské bytosti za produkt jak přírodní, tak sociální evoluce.

Hlavním Bookchinovým argumentem, který se táhne celým jeho dílem, je, že ovládnutí přírody přímo vyplývá z ovládnutí člověka člověkem. Hierarchické vztahy mezi lidmi ve společnosti vedou k povýšeneckému a dominantnímu vztahu lidstva vůči přírodě. Historicky vznik hierarchie v lidské společnosti zvrátil křehkou sociální rovnováhu, vedl k nadvládě některých skupin lidí nad jinými a pak následně k představě nadvlády nad přírodou. „Společenská nadvláda během své dlouhé tisícileté historie umožnila vznik všech těch náboženských, morálních a filosofických ospravedlnění pro nadvládu nad přírodou, pro destrukci divoké přírody a lidského života. Každý problém, kterému dnes čelíme ... má své kořeny v sociálních problémech.“ (Bookchin 1986: 6).

Je to hierarchická nadvláda člověka nad člověkem a nikoli údajné zneužití zemědělství, technologií, industrialismu, není to ani přelidnění, antropocentrismus či humanismus, co je příčinou hlavních krizí a konfliktů mezi sociálním a přírodním světem.

Příčiny ekologické krize tak sociální ekologie vidí ve strukturách hierarchie a moci, v moderní společnosti spojené především s byrokratickým státem a korporativním kapitalismem. Přechod k hierarchické společnosti je podle Bookchina hlavním kritickým okamžikem v lidské historii a v historii vztahu lidstva k přírodě a má dva závažné zlomy:

a) přechod z organické společnosti k hierarchické a v souvislosti s tím vývoj hierarchických kultur,

b) změna z předkapitalistických společností organizovaných kolem komunálních a nepeněžních hodnot ke kapitalistickým společnostem upřednostňujícím konkurenční boj o peníze a moc. A právě kapitalismus považuje Bookchinova sociální ekologie za naprostý zvrát. Bookchin jej interpretuje jako totalizující ekonomický systém, který všechny autonomní etické, sociální a psychologické otázky podrobuje ekonomické logice, založené na konkurenčním imperativu „Expanduj, nebo zemřeš!“. Na rozdíl od předkapitalistických společností, byť byly i hierarchické, kde byla ekonomická a technologická dynamika podrobena silným etickým a kulturním tlakům, kapitalismus vyjímá ekonomiku (dlužno dodat, že jednu z jejích forem – tržní ekonomiku) ze sociálního života a jakéhokoli morálního omezení, a zbožšťuje a absolutizuje ekonomický růst jakožto cíl sám o sobě, jako samu podstatu moderního světa. (Bookchin 1990)

Sociální ekologie tedy klade důraz na to, že všechny naše ekologické problémy jsou problémy sociální a ne jednoduše náboženské, spirituální či ideologické. Není to otázka světového názoru, jak tvrdí například Devall a Sessions. Jistě, ideologie mohou prosazovat postoje nepřátelské vůči přírodě, je ale potřeba si podle Bookchina klást otázku, odkud se tyto ideologie berou, kde mají původ. Ekonomické potřeby často nutí lidi, aby jednali proti svým zájmům. Dřevorubci, kteří jsou zaměstnáni, aby vykáceli nádherný les, obvykle vůči stromům necítí žádnou „nenávist“, ani k nim nemají nepřátelský postoj, obvykle však také nemají ani žádnou jinou volbu, pokud nechtějí přijít o práci. Abychom pochopili současné ekonomické problémy, musíme podle Bookchina zkoumat ekonomické a politické souvislosti a odkrývat tak sociální příčiny. (Bookchin 1982)

Hlavní principy sociální ekologie jsou:

1. ekologické a environmentální problémy jsou především problémy sociální, protože mají své sociální a politické příčiny a tudíž vyžadují sociální a politická řešení;
2. nadvláda lidí nad přírodou má své kořeny v historickém vzniku vzorců hierarchie a dominance v lidské společnosti;
3. dialektický postoj k pochopení vztahu mezi lidskou společností a přírodním světem. Sociální ekologie kombinuje určitou logiku Hegelova dialektického uvažování s ekologickými poznatky a určitým způsobem tak „naturalizuje“ dialektickou tradici;
4. odmítnutí hlubinně ekologického ekocentrismu a myšlenky, že lidé jsou zkrátka jen jeden živočišný druh z mnoha, je však i odmítnutím antropocentrických pohledů, které stavějí člověka nad přírodu a proti přírodě. Sociální ekologie to vyjadřuje představou, že „první příroda“ (mimo-lidský svět) se postupně vyvíjí do „druhé přírody“ (lidské kultury) a druhá příroda se tak vyvíjí z první a v jejím rámci;
5. odmítnutí jak moderního byrokratického národního státu, tak i korporativního kapitalismu s jeho imperativem „růst nebo zhynout“ a revoluční utopická vize decentralizovaných, ekologicky udržitelných, participačních demokratických komunit, v kterých je ekonomika provozována podle mutualistických a kooperačních pravidel.

V roce 1987 Bookchin vystoupil ostře proti hlubinné ekologii. Kritizoval ji mimo jiné za její odmítnutí rozumu a upřednostňování intuice, což podle něho může být potenciálně nebezpečné. Upozornil na nebezpečné tendence u některých hlubinně ekologických aktivistů, u nichž se projeví sklony k rasismu a misantropii, když se několikrát vyjádřili například v tom smyslu, že hladomory jsou přirozená regulace populace, a proto by se neměla do afrických zemí posílat humanitární pomoc. Bookchin takové názory kritizoval, protože podle něho opomíjejí skutečnost, že hladomory mají své sociální a politické příčiny a nejsou žádnou přírodní silou. (Bookchin 1994)

Bookchin se obává, že směs mysticismu, antihumanismu a misantropie, se kterou přicházejí hlubinní ekologové, představuje nebezpečí, které může mít vážné důsledky a připomíná například genocidní politiku nacistů, aniž by ale někdy přímo označil hlubinné ekology za fašisty. Uznává, že přelidnění se může stát problémem, ale daleko vážnější je, že se otázka přelidnění podle něho často používá, aby se odvrátila pozornost od skutečných viníků ekologických a sociálních problémů a při debatách o přelidnění jsou oběti často označovány za viníky problémů. Bookchin odmítá paušalizovat a odmítá pojednávat o

lidstvu jako homogenním amalgámu jednotlivců. Lidstvo je podle něho hierarchicky rozčleněno a stejně tak je i zcela rozdílná míra zodpovědnosti za ekologické a sociální problémy. Varuje, že by se s otázkou přelidnění mělo zacházet více než opatrně. (Bookchin 1982, 1990)

Až do Bookchinova klíčového vystoupení na konferenci zelených v roce 1987 představovalo radikálně ekologické hnutí prakticky jeden celek a sociální ekologové, ekofeministky, bioregionalisté, radikální zelení, aktivisté Earth First!, aktivisté za osvobození zvířat či mnozí akademičtí eko-filosofové byli často v širším slova smyslu všichni nazýváni „hlubinnými ekology“ v kontrastu s umírněnými mělkými environmentalisty (Chase 1991). Počínaje Bookchinovým vystoupením došlo k tomu, co někteří vnímali jako rozkol či roztržku a jiní jako diskusi, která jen vedla k diferenciaci hnutí¹⁶. Nicméně diskuse mezi Bookchinem a sociálními ekology na straně jedné a některými hlubinnými ekology, jako byli Devall, Foreman či Manes, přerostla místy až do vzájemných nevráživých osobních útoků a urážek (Chase 1991). Navzdory konfrontační rétorice se po dvou letech, v roce 1989, sešel Murray Bookchin s hlubinným ekologem Davem Foremanem na společné veřejné debatě, kterou zorganizovala newyorská veřejná vzdělávací instituce Learning Alliance. Bylo to v době, kdy FBI vedla kriminalizační kampaň proti aktivistům Earth First! včetně Foremana. Bookchin navzdory nesouhlasu s mnoha idejemi Earth First! a hlubinné ekologie vyjádřil Foremanovi podporu a oba se shodli, že „čelíme společnému nepříteli, bez ohledu na to, co zdůrazňujeme“ (Chase 1991: 3). Produktem této debaty byla nejen zajímavá kniha *Defending the Earth*, ale také „křehká, ale skutečná jednota mezi Bookchinem a Foremanem a jejich jasně vyjádřený respekt pro rozmanitost hnutí“ (Chase 1991: 3).

Mezi oběma proudy radikální ekologie panují zásadní koncepční rozdíly počínaje tím, co je to příroda, přes odlišné vztahování se k ní, až po rozdílnou politickou praxi¹⁷. To,

¹⁶ Podrobněji se tomu věnuji v páté kapitole věnované genealogii radikálně ekologického hnutí.

¹⁷ Radikální ekologie se setkala i s kritikou a odmítnutím per se. Podle Keulartze, který pod radikální ekologii řadí jak hlubinnou ekologii Arneho Naesse, sociální ekologii Murraye Bookchina, politickou ekologii Ivana Illiche, tak i ekofeminismus, se radikální ekologie neustále odvolává na ekologickou vědu, což je podle něho zavádějící. Jednak ignoruje skutečnost, že sama ekologie je bojištěm různých paradigmat a pak především radikální ekologie je „napodobeninou starých, dávno přežitých konceptů „skutečné esence“ přírody“ (Keulartz 1998: 2). Radikální ekologie je podle něho pseudo-věda, která nepřipustně využívá ekologické principy za hranicemi vědy, což má i nežádoucí sociální důsledky, protože podle radikálních ekologů „příroda ví nejlépe“, každý za ni může hovořit a odvolávat se na ni, což významně zužuje prostor pro jiné žánry nebo styly argumentace než jsou ty spojené s autoritou ekologie. Zatímco pro řadu radikálních ekologů, především z řad hlubinných ekologů odvolávajících se na Matku Přírodu, je tato výtky výstižná, pro

co je nejvíce spojuje, je vědomí závažnosti ekologických problémů, neudržitelnost současné průmyslové (jak by zdůraznila hlubinná ekologie) či hierarchické (jak by zdůraznila zase sociální ekologie) společnosti založené na neustálém ekonomickém růstu a aktuální potřeba o její urychlenou změnu. Lze tak říci, že to, co spojuje sociální a hlubinnou ekologii, je právě jejich radikalita, uznání potřeby aktivně se podílet na ochraně přírody a životního prostředí a snad právě proto oba dva směry kladly důraz na přímou akci. Hlubinná a sociální ekologie představovaly dva důležité myšlenkové proudy, které v 90. letech inspirovaly nástup třetí vlny environmentalismu, a to radikálního (Bosso 1995; Dalton 1996; Carter 2007; Saunders 2012). Zatímco hlubinně ekologický proud klade důraz na individuální proměny jednotlivců a problémy vidí v industriální společnosti jako takové, sociální ekologie klade mnohem větší důraz na sociální příčiny a tudíž i systémové změny a hnací silou současných ekologických problémů je především kapitalismus s jeho imperativem růstu, nikoli industrialismus, který je pak jen nástrojem tohoto růstu.

2.6.3. Environmentální přímá akce

Mimo jiné i z těchto vzájemných debat mezi hlubinnou a sociální ekologií, které se ale odehrávaly v rámci radikálně ekologických aktivit, se na počátku 90. let začalo formovat environmentální hnutí přímé akce, které kombinovalo v sobě oba dva vlivy. Radikální ekologové, ve své naprosté většině, odmítali misantropní tvrzení některých představitelů amerických hlubinně ekologických Earth First! a kombinovali hlubinnou ekologii s jejím důrazem na vnitřní hodnotu přírody a uznání mimolidských druhů s anarchistickou politikou sociální ekologie (Curran 2007). Nicméně je třeba zdůraznit, že jim primárně nešlo o to vytvořit nějakou koherentní politickou ideologii (ekologismus) a proto s výjimkou výše zmiňovaných ideologických debat ve Spojených státech se příliš neobjevovaly nějaké filosoficko-politické rozepře. Charakteristickým rysem pro tento radikální environmentalismus byl důraz na přímou akci, na snahu přímo měnit věci kolem sebe, zasazovat se o zásadní zelené proměny ve společnosti a nepřistupovat na kompromisy jako velké nevládní ekologické organizace. Přímou akci používaly příležitostně i takové nevládní organizace (dále i „NGO“; v českém prostředí nestátní neziskové organizace, NNO) jako Greenpeace či Friends of the Earth, ale, jak ukáží ve čtvrté kapitole, pro toto radikální hnutí nebyla přímá akce jen tím posledním prostředkem

sociální ekologii, která bere v úvahu sociální a kulturní aspekty a v přírodě nehledá oporu pro etická rozhodnutí, to tak zcela neplatí.

k dosažení určitého cíle, ale sama se stala preferovaným způsobem jednání. Doherty uvádí čtyři charakteristiky této environmentální přímé akce, které ji analyticky odlišují od jiných typů environmentálních organizací (2002: 155–157). Tyto charakteristiky jsou z hlediska radikální ekologie jako výkladového rámce důležité, protože mi umožňují analyticky se podívat na různé aktivity ekologického aktivismu.

Za prvé, protest je součástí strategie jak přivodit zásadní (radikální) sociální a politické změny směrem ke společnosti, která bude ekologicky udržitelnější a sociálně spravedlivější. Protest v sobě má předjímat i prvky žádoucí společnosti, o kterou aktivisté usilují. Proto se klade důraz na soulad cílů a prostředků a environmentální přímá akce rozvíjí prefigurativní politiku.

Za druhé, na rozdíl od environmentálních NGO, jako jsou Greenpeace či Friends of the Earth, skupiny environmentální přímé akce mají své kořeny v alternativní kultuře a kontra-kultuře. To se projevuje navenek nejen v oblékání a ekologickém životním stylu, ale i ve zpochybňování dominantních hodnot spojených s kapitalistickou společností (soutěživost, hierarchie, majetnictví atd.). Skupiny a aktivisté naopak mají určitý kontra-kulturní étos, který se projevuje v důrazu na nehierarchické formy organizování se, v důrazu spíše na proces než na výsledek (a proto takový zájem o konsensuální rozhodování).

Za třetí, skupiny přímé akce kritizují stávající nevládní environmentální organizace jako nedostačující, protože nejsou schopny řešit podstatu environmentální krize. Environmentální přímá akce vznikla na počátku 90. let ve Velké Británii, USA a v Austrálii jako výsledek zklamání a deziluze z fungování i kdysi tak radikálních organizací jako byly Greenpeace a Friends of the Earth a z kompromisů, které dělaly. Ztratily svoji participační povahu a neumožňovaly lidem se aktivně podílet na jejich aktivitách vyjma zasílání finančních příspěvků. Navíc to, co skupiny přímé akce u těchto organizací postrádaly, byla také razantní kritika stávajících sociálních a politických struktur.

Za čtvrté, environmentální přímá akce je více konfrontační než přímá akce prováděné Greenpeace či Friends of the Earth, které byly určitou formou občanské neposlušnosti. V té se se zatčením dopředu počítalo a dokonce to bylo i žádoucí, aby se mohli protestující aktivisté veřejně zodpovídat ze svého jednání. Radikálně ekologičtí aktivisté oproti tomu často vědomě jednali i ilegálně, chtěli se vyhnout zatčení a nechtěli se zodpovídat autoritám v rámci systému, který považovali za nelegitimní. Takže

environmentální přímá akce zahrnuje jak občanskou neposlušnost, tak i akce, kde je snaha se zatčení vyhnout.

Nová vlna radikalismu na počátku 90. let přinesla aktivismus, který vytvářel spíše sítě lokálních skupin než byrokratické formální organizace, i když sdílel určitou společnou identitu, která však byla mnohem tekutější než identita spjatá s konkrétní organizací. Hnutí skrze důraz na nehierarchické způsoby organizace, na proces konsensuálního rozhodování, na osobní pouta a solidaritu založenou na společné (a tělesně prožité) účasti na protestních akcích a s důrazem na přímou akci nikoli jako nástroj, ale jako preferovaný způsob jednání, vytvářelo i „nejnovější“ typ sociálních hnutí, která se lišila od nových sociálních hnutí (Day 2005; McDonald 2006).

Shrnutí

V práci vycházím z přístupu sociologů Macnaghtena a Urryho, kteří tvrdí, že neexistuje jedna příroda (kdesi vně), ke které by měla moderní věda prioritní přístup, ale existují různé, často soupeřící přírody, které se ustavují skrze každodenní sociální praktiky, v nichž lidé přírodu vnímají různými smysly, různě o ní hovoří a různě jí rozumějí a interpretují ji.

První kapitola byla jakýmsi exkurzem do pojmové džungle obklopující environmentální hnutí, která měla některé pojmy (jako ekologie) spíše problematizovat a jiné odvrhnout (extremismus, ekologismus) či legitimizovat (radikální ekologie, zelený radikalismus).

V části pojednávající o ekologii nepodávám historii vědního oboru ekologie, spíše jsem se snažil problematizovat určité přírodovědné východisko, které ekologii považuje za vědu bez hodnot a tedy i bez předsudků. Tento názor považuji za neudržitelný, protože věda je sociální praktika (Gould) a promítají se do ní nejrůznější i nepřiznané předpojatosti. Nicméně přesto vidím rozdíl mezi „ekologií jako vědou“, kterou sociálně praktikují vysokoškolsky vzdělaní lidé v laboratořích, terénu, v impaktovaných časopisech a na konferencích a „ekologií jako ideologií“, kterou sociálně praktikují nejrůznější aktivisté, často také vysokoškolsky vzdělaní, ve veřejné sféře, v kancelářích, na demonstracích, přímých akcích či v osobním životě.

Pojmem ekologie bez adjektiv v této práci rozumím vědní obor, který se ve své dominantní podobě snaží být stroze pozitivistickou vědou, zkoumá vzájemné vztahy mezi

organismy a prostředím, který zaznamenává a teoreticky systematizuje pravidelný výskyt určitých jevů a souvislostí. Pokud tedy užívám pojem ekologie bez adjektiva, mám tím na mysli přírodovědný obor.

V momentě, kdy se předmětem zájmu ekologie stane jeden z živočišných druhů, který významně ovlivňuje nejen druhy ostatní, ale i abiotické prostředí, tedy člověk, rozšiřuje se i pojetí ekologie. Tato ekologie člověka už se stěží může držet stroje pozitivistických přístupů, protože se zabývá člověkem nejen v jeho biologickém rozměru, ale i s jeho symbolickým světem, jeho kulturou. Jak píše Kohák „(ne)jde jen o popis života, o to, jak se chováme a jaké má naše chování důsledky, ale také a především o smysl života, o to jak jej žít“ (2000: 27). Tuto ekologii člověka je obtížné hájit jako přísně nehodnotící vědu, protože se vyjadřuje k otázkám povahy života a šance na přežití tohoto druhu (Keller 1997). V tomto momentě ekologie člověka jednou nohou opouští přírodovědné pole a otevírá se jinému typu poznání, ale i jednání. V tomto momentě je možné uvažovat i o sociální, hlubinné či radikální ekologii.

Pojmy radikální ekologie, radikálně ekologický v této práci rozumím jednak určité myšlenkové směry (hlubinná ekologie, sociální ekologie či ekofeminismus) podobně jako Carolyn Merchant, a jednak sociální hnutí, která byla těmito myšlenkovými směry (ale nejen jimi!) ovlivňována. Radikální ekologie (záměrně v množném čísle) na rozdíl od environmentalismu usilují o odstranění příčin stávajících environmentálních problémů, které by podle nich vyžadovaly zásadní proměny jak na rovině společenské (sociální změny) tak i na rovině individuální (hodnotovou a emocionální proměnu). Pojem radikální ekologie (či radikálně ekologický) je v práci synonymem pro pojmy zelený radikalismus (Dryzek 1997), ekologická přímá akce (Doherty 2002), environmentální přímou akci (Seel, Patterson, Doherty 2000) či pro radikální environmentalismus (Wall 1999). Nicméně, jak radikálně ekologičtí teoretici (Naess, Bookchin), tak i radikálně ekologičtí aktivisté se od počátku vymezovali vůči přístupu či hnutí za ochranu životního prostředí – environmentalismu a považovali jej za příliš umírněný a kooptovaný, protože nejde k příčinám problémů. Dobson definuje environmentalismus jako manažerský postoj k environmentálním problémům, který neprosazuje zásadní změny v hodnotách a vzorcích výroby a spotřeby (Dobson 2000). Proto se mi termín radikální environmentalismus (jakkoli běžně užívaný v odborné literatuře i některými samotnými radikálními aktivisty) jeví trochu jako oxymoron, podobně jako označení „radikální reformismus“, či „radikálně umírněný“. Nicméně je pravda, že i ve Velké Británii v sociologické literatuře nepanuje

shoda a pro radikálně ekologické hnutí přímé akce se v převažující míře používá jak termín *environmental direct action* (Plows 1998; Wall 1999; Seel, Paterson, Doherty 2000 či Anderson 2004), tak termín *ecological direct action* (Doherty 2002).

Pojmem environmentalismus bez adjektiv tedy v práci rozumím podobně jako Dobson „manažerský přístup k environmentálním problémům, který vychází z přesvědčení, že tyto problémy se mohou vyřešit bez zásadních změn v současných hodnotách nebo ve výrobních a spotřebních vzorcích a ekologismus vychází z toho, že udržitelná a naplňující existence předpokládá radikální změny v našem vztahu s mimo-lidským přírodním světem a v našem sociálním i politickém životě“ (2000:2). Nicméně v textu se může vyskytnout i s různými adjektivy, protože řada autorů s ním pracuje, ať již je to výše diskutovaný radikální environmentalismus nebo liberální environmentalismus (Bernstein 2001).

Pojem environmentální hnutí chápu v tom nejširším slova smyslu, včetně všech jeho proudů a směrů, tj. i včetně těch radikálních (Doherty 2002).

Zde se nabízí otázka, nakolik je vhodné používat sousloví „ekologičtí aktivisté“, „ekologické organizace“, jak tomu bylo například v českém kontextu na počátku 90. let 20. století. Termín označoval buď všechny zeleně orientované skupiny anebo ty, které zastávaly radikální postoje. Postupně se od tohoto výrazu v souvislosti se zeleným hnutím upouští (Binka 2008). Je zajímavé, že termín environmentalismus a environmentální, tedy pojmy označující manažerský přístup k otázkám životního prostředí, nahrazuje pojmy ekologické hnutí či ekologičtí aktivisté zhruba ve stejném období, kdy se hovoří o deradikalizaci a institucionalizaci hnutí a organizací (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005). V této práci pojmy ekologičtí aktivisté či ekologické skupiny používám v historickém kontextu pro první polovinu 90. let, kdy se samy organizace tak označovaly a v dobových materiálech jsou tak označovány.

Pro tuto práci je pak důležité, že zde vymezuji radikální ekologii jako výkladový rámec pro analýzu českého environmentálního hnutí a aktivismu. Carolyn Merchant tvrdí, že „radikální ekologie nám nabízí postoj, který nám pomáhá analyzovat současné problémy, konstruovat nové teoretické rámce a nalézat lidi a sociální hnutí, kteří podporují úsilí zlepšovat kvalitu života“ (Merchant 1992).

Radikální ekologie se jednak zaměřuje na „proměnu lidí“ a jejich hodnot, kam můžeme zařadit hlubinnou ekologii a/nebo „proměnu společnosti“ a jejich struktur, kam

řadíme ekologii sociální (Dryzek 2005). Různé radikálně ekologické směry a aktivity pak představují odlišný důraz na jeden či druhý pól. Nicméně radikální ekologie spočívá především v aktivním přístupu k ochraně (nejen) přírody a životního prostředí. V reakci na kooptaci environmentálních nevládních organizací přichází na počátku 90. let nová vlna radikalismu, která bývá označována jako hnutí environmentální přímé akce. Ta je charakteristická kritikou umírněnosti stávajících NGO, má oporu v alternativní kultuře a kontrakultuře, klade důraz na nehierarchické formy organizování se a na více konfrontační protesty a přímou akci, kterou nechápe ani tak instrumentálně jako spíše hodnotově, je pro ni i cílem, preferovaným způsobem jednání. Tento výkladový rámec radikální ekologie používám jako analytický nástroj, kdy zkoumám české environmentální hnutí, respektive tu jeho část, která se označovala jako radikální, radikálně ekologická anebo tak byla označována.

3. Sociologie sociálních hnutí

Pokud jsem v minulé kapitole vymezil základní pojmy, cílem této kapitoly je poskytnout teoretické základy ke zkoumání sociálních hnutí a zvláště těch, která jsou radikální. Ale co jsou to sociální hnutí? Například Alberto Melucci pojmem sociální hnutí „označuje takovou formu kolektivního jednání, která (i) se odvolává na solidaritu, (ii) manifestuje konflikt a (iii) nese s sebou porušení hranic kompatibility systému, v němž se jednání odehrává“ (1996: 28). Ačkoli neexistuje žádná univerzálně akceptovaná definice, čtyři charakteristiky sociálních hnutí jsou podle Briana Dohertyho společné mnoha definicím. „Sociální hnutí: musí mít vědomě sdílenou kolektivní identitu; musí alespoň zčásti jednat mimo politické instituce a používat protest jako jednu z forem jednání; jsou charakteristická neinstitucionalizovanými sítěmi interakcí; a musí odmítat nebo zpochybňovat dominantní formy moci“ (2002: 7).

Navíc někteří autoři dodávají, že hnutí existuje a lze jej popisovat jako hnutí tehdy, když lidé v něm i mimo ně jsou přesvědčeni, že existuje a podle tohoto přesvědčení i jednají „jako kdyby“ existovalo a skrze své jednání jej uvádějí v praxi. Hnutí je pak sdílenou „definicí situace“, ve které se odehrávají ostré spory, hnutí může působit pestře až rozdrobeně, ale všechny tyto spory a veškerá rozmanitost je ve společném symbolickém prostoru (Crossley 2002b: 676). Proto můžeme uvažovat o transnacionálním environmentalismu jako o hnutí, které v sobě obsahuje řadu různých, často velice antagonistických hnutí (della Porta, Diani 2006).

V rámci studia sociálních hnutí se v průběhu zejména druhé poloviny 20. století rozvíjely v Západní Evropě a Severní Americe různé teoretické přístupy. Nabízí se otázka, nakolik jsou tyto teorie inspirované západními sociálními hnutími relevantní pro post-socialistickou Českou republiku, které po roce 1945 prošla odlišnou politickou, ekonomickou i sociální trajektorií. Podobně jako Adam Fagan v knize *Environment and Democracy in the Czech Republic* zastávám názor, že „kapitalistické státy i tzv. komunistické státy sdílely podobnou logiku průmyslové expanze a růstu, a že modernizace v obou světech vyvolávala podobné strukturální problémy, vedla k ničení životního prostředí a v konečném důsledku i k protestům“ (Fagan 2004:35). Nicméně právě specifický kontext České republiky, která po roce 1990 nastoupila cestu transformace z autoritativního režimu v politickou liberální demokracii, do jisté míry problematizuje

mechanické přenášení „západních“ teorií. Jakkoli české environmentální hnutí bylo inspirováno svými západními protějšky k jeho porozumění, je třeba mít na paměti, že na podobu hnutí měl vliv poněkud odlišný kontext. „Zatímco environmentální protest v obou systémech můžeme chápat jako reakci na industrializaci a modernizaci, dědictví autoritativního režimu, zhroutilí komunistického ekonomického a politického systému na konci 80. let a následné budování politické demokracie s neoliberální reformou zasadilo environmentální mobilizaci do jedinečné a specifické dimenze“ (Fagan 2004: 35). Je pravda, že environmentální aktivisté v Česku byli do značné míry orientováni na Západ, ale difúze idejí a strategií ze západního environmentálního hnutí nebyla vzhledem k odlišným historickým zkušenostem pouhým přenosem a otiskem. Přesto si myslím, že nám tyto teoretické přístupy mohou pomoci vývoji českého environmentálního hnutí porozumět.

V této kapitole nejprve diskutuji základní využitelné přístupy ke studiu sociálních hnutí, které nám umožní na dané téma nahlížet z různých úhlů pohledu, teorii mobilizace zdrojů a politických příležitostí či teorii nových sociálních hnutí. Podrobněji pak rozebírám teorii (či spíše přístup) „nejnovějších“ sociálních hnutí, která přímo reflektují vzestup současného radikálního aktivismu (počínaje radikálně ekologickým aktivismem 90. let). V první polovině 90. let 20. století se objevily anti-dálniční protesty ve Velké Británii či street parties spojující boj proti automobilismu ve městě s bojem proti kapitalismu. A jedno z hesel Reclaim the Streets: „Nic nechceme, nic nežádáme, bereme si to, co nám patří... naše ulice, naše životy!“ bylo předzvěstí nové vlny sociálních hnutí (Curran 2007). Radikálně environmentální hnutí, nejprve ve Velké Británii a postupně i v řadě dalších zemí, zapatisté v Mexiku a mezinárodní hnutí na jejich podporu, squatterská sociální centra, na přelomu tisíciletí pak antiglobalizační hnutí s výraznými radikálními proudy, později hnutí za klimatickou spravedlnost a klimatické kempy, Indignados či hnutí Occupy, všechna tato hnutí a protesty sdílely řadu podobných rysů, které je kvalitativně odlišují od předchozích nových sociálních hnutí.

Richard Day proto s trochou ironie hovoří o „nejnovějších“ sociálních hnutích (Day 2004, 2005). Tato hnutí se vyznačují určitým novým typem radikálního aktivismu, který klade důraz na přímou akci, horizontální rozhodování a vědomě se snaží ničit struktury dominance a konstruuje alternativy k těmto dominantním strukturám, procesům, praktikám a identitám. „Všechny tyto taktiky jsou zcela v souladu s obecnou anarchistickou inspirací, nejde ani tak o uchopení moci ve státě, jako spíše o to demaskovat, delegitimizovat a

odbourávat mechanismy nadvlády a přitom si vybojovávat neustále se rozšiřující prostory autonomie“ (Graeber 2002: 68). Odmítají tak snění o „poslední bitvě“ a „konečném vítězství“, a skrze prefigurativní politiku přímé akce se snaží vytvářet zárodky jiné společnosti v ulitě té staré a vymanit se z dichotomie revoluce/reforma.

Tato kapitola diskutuje tuto „nejnovější“ sociální hnutí skrze radikální model sociálních hnutí (RSMO) Kathleen Fitzgeraldové a Diane Rodgersové (Fitzgerald, Rodgers 2000) a především práce Richarda Daye, který rozpracoval jejich sociologickou reflexi (Day 2004, 2005, 2011). Nejdříve se zabývá dominantními přístupy ke studiu sociálních hnutí, alternativním RSMO modelem a následně antihegemonní logikou těchto hnutí a bojů. V další části je zasazuje do kontextu vývoje moderního neoliberalního kapitalismu, který svou síťovou povahou a tendencí odzbrojovat kritiku proměňuje i samotnou subjektivitu (nejen) radikálního aktivismu. V následující části pak v kapitole rozebírám Dayovo zásadní rozlišení mezi „politikou požadavku“ (*politics of demand*) charakteristickou pro logiku hegemonie a „politikou jednání“ (*politics of act*) charakteristickou pro logiku afinity „nejnovějších“ sociálních hnutí. Toto Dayovo rozlišení je na jedné straně užitečné a smysluplné, na straně druhé problematické, protože je až příliš dichotomické, oba typy politiky má tendenci stavět proti sobě do pozic buď/anebo. Diskutuji možnosti, jak toto rozlišení interpretovat ve smyslu ještě/již, kdy politika jednání nemá etickou, ale ontologickou prioritu. V závěru pak podrobněji rozebírám tuto „politiku jednání“ skrze prefigurativní politiku přímé akce, která se namísto hegemonní hegemonie snaží praktikovat afinitu afinity, tedy „neuniversalistické, nehierarchické a nedonucovací vztahy založené na vzájemné pomoci a sdílených etických závazcích“ (Day 2005: 9).

V této práci neomezují svoji konceptuální nástrojovou sadu na jediný teoretický přístup, protože podobně jako Wall se obávám, že by zaujetí určitého jediného teoretického přístupu mohlo „zadusit popis živého hnutí vzosným, matoucím a často i irelevantním intelektuálním balastem“ (Wall 1999: 15). Práce je primárně situovaná do kulturního přístupu ke studiu sociálních hnutí (Day 2004, 2005; McDonald 2002, 2006) a jsem kritický vůči teorii mobilizace zdrojů, která vychází především z instrumentálního, na cíl orientovaného racionálního jednání. Nicméně koncept zcela neodmítám jen na základě teoretického původu a k diskusím jej využívám, pokud je užitečný (například typologie environmentálních organizací Dianiho a Donatiho).

3.1. Severoamerická a evropská tradice studia sociálních hnutí

Snaha porozumět konfliktům ve společnosti v rámci společenskovedního uvažování je poměrně stará a lze ji datovat k Hobbesovi, Rousseauovi či Marxovi, nicméně počátky moderních dějin teorie kolektivního jednání jsou zpravidla spojovány s francouzským sociologem a sociálním psychologem Gustavem Le Bonem (Znebežánek 1997). Ten pod vlivem francouzské revoluce a Pařížské komuny vypracoval teorii davu a masové mobilizaci lidí přisoudil patologický význam. Na společenskou roli davů pohlížel negativně, protože v davu jednotlivci ztrácejí svoji schopnost racionálního uvažování, podléhají iracionálním náladám a nevědomým impulsům, davové sugesci, často vyvolanou vůdčovskými osobnostmi. „Historie učí, že v okamžiku, kdy pozbyly své moci mravní síly, které tvořily páteř určité společnosti, byl konečný rozklad proveden brutálními a nevědomělými davy, které byly právem pokládány za barbarské. Civilizace byly až dodnes vytvářeny a vedeny malou aristokracií vzdělanců, nikdy však davy. Davy mají pouze ničivou moc. Jejich vláda představuje vždy období zmatků“ (LeBon 1994: 9).

LeBon značně přispěl k tomu, že pojmy jako sociální hnutí či kolektivní jednání měly dlouho pejorativní nádech. Navázaly na to další teorie, které se zbývaly kolektivním jednáním. Ať již to byla teorie kolektivního chování, které do značné míry přijala LeBonovu koncepci a sociální hnutí interpretovala jako deviantní a spíše iracionální reakce jedinců na poruchy normativního pořádku (Keller, Gál, Frič 1996: 50), nebo strukturálně funkcionalistická teorie, která podtrhovala úlohu konsensu ve společnosti, a protože aktivity sociálních hnutí často překračovaly a zpochybňovaly rámeček určeného společenského řádu, interpretovala je jako patologické odchylky skupiny, které nepřijímají dominantní systém hodnot a norem a narušují tak funkci celku. „Strukturálně funkcionalistická perspektiva tak v podstatě uzavírá ideologickou závorou cestu všem pokusům o zásadní společenské změny, jež by mohly být do systému vneseny zvenčí“ (Znebežánek 1997: 13).

Nicméně 60. léta s aktivizací studentského hnutí, protiválečného hnutí, hnutí za občanská práva, environmentálního hnutí a dalších aktérů (černoši, ženy, gayové) proměňují nazírání na kolektivní jednání a v sociologii se objevují přístupy, které sociální hnutí vnímají jako legitimního aktéra ve společnosti. Tyto přístupy se zpravidla dělí na dvě tradice, severoamerickou, která klade důraz na empirický výzkum a vnímá sociální hnutí jako nástroj, kterým jedinci jakožto racionální aktéři prosazují své zájmy, a evropskou, které klade důraz spíše na teorii a pro niž jsou sociální hnutí spíše místy, kde se utváří

kolektivní identita. Rozdíl mezi „americkými“ a „evropskými“ přístupy lze také chápat jako paradigmatu „strategie“ a „identity“ (McDonald 2006: 26).

3.1.1. Severoamerické přístupy mobilizace zdrojů a politických příležitostí

Vlna masových hnutí 60. let změnila nazírání na podstatu sociálních hnutí a vyvolala potřebu nových teoretických přístupů, které by lépe odpovídaly empirickým zjištěním. „Hnutí přestala být považována za iracionální odezvu špatně socializovaných nebo vykořeněných sociálních skupin“ (Znebežánek 1997: 94). Během 70. let se objevila teorie mobilizace zdrojů, která nechápala kolektivní jednání a sociální protesty jako „iracionalitu davu“, ale naopak jako normální politické události. Tato teorie aktivisty sociálních hnutí popisovala jako racionální jedince, kteří se vědomě rozhodují a kalkulují osobní náklady a zisky z případné účasti v rámci sociálního hnutí (McCarthy, Zald 1977). Účastnit se kolektivního jednání bylo výsledkem racionálního rozhodnutí aktérů, kteří se snaží maximalizovat materiální anebo i symbolické odměny a jednají tudíž důsledně účelově. Z hlediska teorie mobilizace zdrojů je úspěch či selhání hnutí možné vysvětlit jeho schopností mobilizovat zdroje, ať již masovou členskou základnu, finance, vybavení, volný čas, politické kontakty či politické zkušenosti nebo organizační dovednosti. „Podle teorie mobilizace zdrojů platí, že čím větší zdroje dokáží lidé zmobilizovat, tím více se jednotlivci vyplatí zúčastnit se připravované kolektivní akce a tím větší bude pravděpodobnost, že se jí také skutečně zúčastní. vůdci sociálních hnutí s takovou racionální a egoistickou kalkulací ze strany členů počítají. To znamená, že musejí zvyšovat pravděpodobnost zisků a zmenšovat riziko ztrát“ (Keller, Gál, Frič 1996: 52).

Teorie mobilizace zdrojů, zejména v první fázi, byla důležitým krokem ve studiu sociálních hnutí, protože zbavila kolektivní jednání deviantního nádechu, ale byla podrobena určité kritice, především její východiska spočívající v teorii racionální volby. Jedinci, kteří se zapojují do sociálních hnutí, nejsou „kalkulující stroje“, ale lidské bytosti, které své schopnosti vnímat a jednat získávají v sociálním světě. Navíc tato teorie vůbec neodpovídá na příklady aktivismu, kdy lidé rozhodně nemaximalizují své materiální benefity, ale jednají z důvodu svého svědomí, například hnutí za práva zvířat či mnohá radikální hnutí ekologické přímé akce (Crossley 2002). Navíc, jak ukázala právě hnutí ekologické přímé akce v Británii v 90. letech, znevýhodněné skupiny nepotřebují nutně přístup k elitním zdrojům, aby mobilizovaly, a co je také důležité, participace v těchto

hnutí nejenže nepřináší materiální, ale zpravidla ani symbolickou odměnu a tyto formy radikálního aktivismu spíše generují osobní ekonomické ztráty (Wall 1999).

Barbara Epsteinová ve své studii o hnutí nenásilné přímé akce proti výstavbě jaderných elektráren ve Spojených státech v 70. a 80. letech 20. století píše, že zatímco teorie mobilizace zdrojů mohla vysvětlit, proč hnutí 60. let neuspěla či uspěla v dosažení specifických cílů, nelze ji aplikovat na hnutí přímé akce. „Její slabá stránka spočívá v předpokladu, že úspěch hnutí se musí měřit v dosažení konkrétních cílů nebo v dosažení ústupku těm, kdo mají moc. Příliš nepočítá s tím, že cílem může být proměna vědomí, ať již ve společnosti nebo v hnutí anebo že cílem hnutí může být budování komunity. Teorie mobilizace zdrojů bere pravidla existující demokratické politiky za dané a ptá se, jak může hnutí za sociální změnu co nejefektivněji operovat v rámci tohoto systému. Její posouzení racionality protestu může být dobrý nástroj pro posuzování efektivity, ale špatný nástroj k porozumění, proč se lidé politicky zapojují“ (Epstein 1991: 232).

Teorii mobilizace zdrojů tak nelze příliš aplikovat na radikální hnutí, která usilují o zásadní proměnu vědomí, kultury a společenského systému.

Při studiu environmentálního hnutí vycházeli z teorie mobilizace zdrojů i sociologové Diani a Donati, ale mobilizaci zdrojů obohatili ještě o politickou účinnost (Diani, Donati 1999). Podle nich každá organizace musí na jedné straně zajistit různou kombinaci peněz a lidských sil (tj. dobrovolné jednání), což je nutné pro přežití a expanzi organizace, ale aby působila v politickém procesu efektivně, musí také volit různé kombinace taktik, od těch konfrontačních až po ty konvenční, které jsou v souladu s danými pravidly hry. S ohledem na mobilizaci zdrojů tak organizace čelí obtížné volbě mezi dvěma základními možnostmi. Mohou se snažit mobilizovat co největší veřejnou podporu, od které získají potřebné zdroje, v podobě příspěvků, volného času aktivistů či dovedností. Nebo se také mohou snažit mobilizovat menší, ale o to pečlivěji vybranou skupinu angažovaných aktivistů. Tato alternativa mezi mobilizací „času“ (aktivismus) nebo „peněz“ (profesionalismus) se pak promítá do podoby a struktury organizace. S ohledem na politickou efektivitu stojí podle Dianiho a Donata organizace sociálních hnutí před dilematem, zda zvolit konfrontační strategie a tím případně zvýšit svoji vyjednávací moc, anebo spíše hrát podle daných pravidel, protože konfrontace může vést i k jejich institucionální marginalizaci. „Zkrátka, organizace sociálních hnutí čelí nejméně dvěma základním dilematům, musejí si vybrat mezi profesionálními či participačními

organizačními modely a mezi konfrontačními a konvenčními formy nátlaku. Kombinací těchto dvou dilemat získáváme čtyři organizační typy“ (Diani, Donati 1999).

Podle Fagana tato teoretická typologie západních organizací Dianiho a Donatiho (viz Tabulka 1) lépe zachycuje dynamickou a hybridní povahu jejich strategické a organizační logiky, která ústí v široké organizační formy. Jejich typologie je aplikovatelná na české environmentální organizace a může napomoci porozumět různým strategiím a organizačním formám (Fagan 2004).

Tabulka 1. Typologie organizací podle Dianiho a Donatiho

	Konvenční jednání	Konfrontační jednání
Profesionální zdroje	Veřejná zájmová lobby	Profesionální protestní skupiny
Participační zdroje	Participační nátlaková skupina	Participační protestní skupina

Na kritiku teorie mobilizace zdrojů reaguje teorie politických příležitostí, která pozměnila původní představu o charakteru mobilizace a přesunuje těžiště zájmu z jednotlivce na politický proces (autoři...). Vstup lidí do sociálních hnutí zůstává výsledkem racionální volby. „Jestliže lidé nevidí možnost, jak dosáhnout svých cílů institucionalizovaným způsobem, volí nekonvenční prostředky a formují se do sociálních hnutí. Participace na činnosti sociálních hnutí je považována za „pokračování politiky jinými prostředky“ (Keller, Gál, Frič 1996: 54). Teorie politických příležitostí se ale také zaměřuje na distribuci moci, která rozhodujícím způsobem ovlivňuje podobu sociálních hnutí. Rozhodujícími determinanty toho, jak se hnutí organizují a co dělají, je to, do jaké míry politické instituce daného systému poskytují sociálním hnutím přístup do veřejné sféry a do politického rozhodování. Takže silné, represivní, centralizované státy produkují silné, dobře organizované hnutí s radikálním programem s nízkou mírou mobilizace, ale zato s nekonvenčními formami jednání. A naopak otevřené, inkluzivní politické systémy mají tendenci snižovat úroveň radikálního a nekonvenčního jednání a přispívat spíše k vyšší míře mobilizace (Della Porta, Diani 1999; Fagan 2004). Jakmile tedy politický systém poskytuje organizacím přístup, vede to k jejich institucionalizaci a profesionalizaci.

Nicméně například Della Porta a Diani varují před zjednodušujícím spojením mezi politickou příležitostí a vlivem na environmentální organizace a poznamenávají, že „některé změny ve struktuře politických příležitostí nemusí mít na sociální hnutí žádný

vliv, pokud je samo hnutí nevnímá jako důležité“ (1999: 23). Teorie politických příležitostí operuje s příliš abstraktními kategoriemi jako je „silný stát“ či „otevřený přístup“, které pro průměrné aktivisty nemají žádný význam a empiricky je problematické zachytit, jak strukturální charakteristiky systému „vstupují do srdcí a myslí organizátorů a účastníků hnutí“. Proto je podle Walla důležité, aby se při analýze toho, jak politické faktory ovlivnily strategie a mobilizace hnutí, využívaly kvalitativní metody zkoumající výpovědi aktivistů (1999b).

Při aplikaci teorie politických příležitostí mimo kontext zavedených kapitalistických demokracií jako v případě České republiky po roce 1989 je podle Fagana nutné brát v potaz „dědictví autoritativního systému“, které mělo pravděpodobně výrazný a specifický dopad na podobu hnutí. Při studiu českého environmentálního hnutí Fagan dospěl k závěru, že represivní styl Klausovy vlády v letech 1992–97, tedy v období silného represivního státu a uzavřených příležitostí, nevedl k hnutí s radikálním programem a nekonvenčními formami jednání, ale naopak k deradikalizaci environmentálních organizací a k poklesu jejich ideologické rozmanitosti. „Centralizovaný, uzavřený stát nevedl k radikálnějšímu repertoáru jednání ani nestimuloval přímé akce jako v případě Francie“ (Fagan 2004: 41).

3.1.2. Evropské přístupy teorie nových sociálních hnutí

Evropské přístupy ke studiu sociálních hnutí jsou spojeny s teoriemi nových sociálních hnutí, pro která byla klíčová reflexe hnutí 60. a 70. let 20. století, ať již to bylo hnutí studentské, mírové, ženské či environmentální (Touraine, Melucci, Habermas). Alain Touraine ve svých dílech v 80. letech rozvíjel teorii kolektivního jednání, která podle něj měla lépe odpovídat post-industriální společnosti, v níž již třídní konflikt nebyl tím dominantním sociálním konfliktem a třída nebyla nositelem změny (1981, 1983). Podle Alberta Melucciho zase teorie nových sociálních hnutí reflektovala změnu v povaze moderní společnosti, kde začaly hrát mnohem větší roli než v minulosti informace a kultura. Nová sociální hnutí byla nová, protože kultura a symboly se staly důležitějšími zdroji moci, a jednání nových sociálních hnutí tuto změnu reflektovalo. Například environmentální hnutí zpochybňovalo dominantní kulturní kódy tím, že odmítalo instrumentální argumentaci, která brala ekonomický růst jako danost“ (Melucci 1996).

Hnutí byla „nová“ také v tom, že na rozdíl od těch starých hnutí formovaných průmyslovým 19. stoletím v nich nešlo o prosazování společných zájmů určité sociální skupiny a získání moci ve státě nebylo jejich hlavním cílem (Crossley 2002a). Zatímco ve starých hnutích šlo o zájmy, těžištěm nových hnutí byla identita. Stará hnutí kladla důraz na účelovou racionalitu, jejímž měřítkem byla analýza zisků a ztrát (cost-benefit analýzu) a posledním cílem materiální uspokojení zájmu či získání podílu na politické moci ve státě. Oproti tomu novým hnutím šlo spíše o „ustavení autonomních prostorů jednání a komunikace vně politického systému a jeho aktérů“ (Barša, Císař 2004: 103). Pro nová sociální hnutí nebyla identita daná třídním sociálním původem, ale spíše byla konstruovaná a hnutí tak byla „kulturními laboratořemi“, v nichž aktivisté předjímalí změny, o které usilovali, jak v rovině produkce vědění, v životním stylu či ve způsobech, jak se organizovali. Jedinec se stal důležitým místem změn, osobní se stalo politickým a každodenní život představoval důležitou frontovou linii. Každodenní zkušenost jednotlivců, jejich emoční vztahy a hlubinné motivace získaly politický rozměr (Melucci 1996).

Érik Neveu uvádí čtyři rysy nových sociálních hnutí, které je odlišují od těch starých. První rozdíl je ve formách organizace; namísto centralizace, delegace autority na vůdce či byrokratický aparát se prosazuje decentralizovaná, horizontální organizace hnutí, která se mobilizují často kolem jednoho tématu a využívají nekonvenční formy protestu. Druhý rozdíl je v hodnotách a cílech; nejde jim ani tak o redistribuci bohatství a přístup k mocenským centrům, ale důraz kladou na odpor ve sféře každodennosti a usilují o změny, které mají často kvalitativní povahu. Jednání těchto hnutí nelze redukovat na čistě instrumentální logiku. Třetí rozdíl spočívá ve vztahu k politické sféře; neusilují o vstup do politického systému a dosažení státní moci, ale spíše vytvářejí prostory autonomie, v nichž rozvíjejí nové formy sociality nezávislé na státu a trhu. Čtvrtý rozdíl se týká posunu v povaze identity; zatímco stará hnutí industriální éry se opírala o identitu třídní či socio-profesní, a identita tak byla vnímána více esenciálně, nová hnutí odkazují k identitám konstruovaným a zvoleným, např. gay, hispánec, feministka či přítel Země (Neveu in: Barša, Císař 2004: 104–105).

Tím, že nová sociální hnutí neusilovala o uchopení moci ve státě a zrušení politického a ekonomického subsystému, respektovala jejich vydělení a spíše se zaměřila na obranu jejich nelegitimní expanze do sfér občanské sebeorganizace a svobodné komunikace. Hnutí nebyla jen instrumentálním prostředkem k prosazení politických a

ekonomických cílů, ale tím, že se v nich vytvářely, přetvářely a vyjadřovaly kolektivní identity, měla také smysl sama v sobě.

Důraz na post-materiální hodnoty a symbolickou, „expresivní“ politiku však neznamená, že by tato nová sociální hnutí neměla analýzu sociálně strukturovaných antagonismů. Spíše to značí, že fundamentální osou útlaku pro ně nebyla výlučně třída. „Tyto boje (nových sociálních hnutí) se jeví jako „pouze symbolické“ jenom v očích těch, pro které jsou ekonomické zájmy těmi jedinými důležitými zájmy a kdo si nevšímají, jak jsou otázky spojené s identitou provázané s ekonomickými otázkami“ (Day 2005: 69). Day si je vědom, že dělení hnutí na „stará“, „nová“ a „nejnovější“ je pouze určitou sociologickou abstrakcí, nicméně může nám to umožnit všimnout si určitých trendů a rysů. Tak jako „nová“ sociální hnutí rozvíjela některé charakteristiky těch „starých“, zároveň předjímalala některé rysy těch „nejnovějších“, a to především tendenci pracovat mimo stát (odtud rozvoj nevládních organizací) a touhu vyjadřovat cíle skrze zvolené prostředky (koncept *prefigurative politics*) (Day 2004, 2005).

Také někteří další autoři upozorňují na to, že rozdíl mezi starými a novými hnutími je příliš vyostřován a je svým způsobem těžko obhajitelný. „Protože všechna sociální hnutí rozvíjejí svoji identitu, společné hodnoty a kulturu, je neodůvodněné považovat starší hnutí za materialistická a nová sociální hnutí za hnutí, která se zabývají výlučně identitou. Kultura a symboly byly důležité pro nacionalistická, fašistická a dělnická hnutí 19. a 20. století. (...) Takže, pokud v něčem nová sociální hnutí byla nová, tak jedině v míře důrazu, kterou kladla na identitu a ještě je třeba diskutovat je případ od případu“ (Doherty, Paterson, Seel 2000: 11). Ostatně jak ukázal anglický historik E. P. Thompson ve své práci *The Making of the English Working Class* (1969), dělnické hnutí od svých počátků prosazovalo nejen své ekonomické a čistě materiální zájmy a politickou emancipaci, ale také utvářelo vlastní kulturu a konstruovalo svoje kolektivní identity. Nikdy nešlo o homogenní hnutí a jeho jednotlivé proudy v různé míře pracovaly s údajně novými profilacemi skupin ve společnosti.

V rámci anarchistického hnutí se již od 19. století rozvíjela témata spojená s postavením žen ve společnosti, sexualitou, homosexualitou, životním prostředím, militarismem a hnutí tak bylo mimo jiné i „kulturní laboratoří“, v které se na každodenní úrovni předjímalaly změny, o které hnutí usilovalo (Ackelsberg 1991). Důraz, který hnutí kladlo na přímou akci nejen jako instrumentální prostředek, ale jako každodenní princip organizování se, a odmítání chopit se moci skrze stát, ale prosazování změn zdola tak lze

nalézt nejen u hnutí nových či „nejnovějších“ (Day 2004), ale již u hnutí starých (Tucker 1991).

Jakkoli je koncept nových sociálních hnutí diskutabilní, otevírá prostor, který umožňuje nahlížet na hnutí z pozice jeho aktérů, jak oni tomu rozumějí, proč jednají tak, jak jednají, co je jejich cílem. Nicméně převažující přístup ke studiu sociálních hnutí vychází z reformní perspektivy, která zdůrazňuje požadavky hnutí na uznání a začlenění do stávajícího společenského systému a dominantní kultury.

3.2. Teorie radikálních sociálních hnutí

Tento dominující reformní přístup považují za zcela neadekvátní také Fitzgeraldová a Rodgersová a to v případě, kdy se použije na radikální sociální hnutí, protože z této perspektivy není schopen zachytit struktury, ideologie a úspěchy či neúspěchy radikálních sociálních hnutí. Na základě měřítek vyvinutých pro reformně orientovaná sociální hnutí a organizace nelze posuzovat hnutí radikální, protože ta mají tendenci organizovat se nehierarchicky, horizontálně, vyhýbat se byrokratickým strukturám, jejich ideologie jsou často antikapitalistické a cíle jsou spíše radikální a emancipační než reformně orientované. Nelze na ně tak aplikovat reformní rámec, protože pak se kladou špatné otázky, hledají chybné odpovědi a hnutí se posuzují nevhodnými měřítky. Pro analýzu radikálních sociálních hnutí je potřeba teoretický rámec, který bude adekvátnější. Hlavní problém autorky vidí v tom, že stávající modely, ať už mobilizace zdrojů nebo teorie nových sociálních hnutí, vycházejí z představy, že začlenění do stávajícího politicko-ekonomického systému je vytouženým cílem radikálních hnutí (Fitzgerald, Rodgers 2000; srov. Day 2004, 2005).

Mobilizace zdrojů vychází z úzké perspektivy racionální volby, ignoruje sociálně psychologické faktory účastníků hnutí, aplikuje až příliš kvantitativní přístup a měří sociální hnutí striktně utilitárně, s jakými zdroji a jakých výsledků dosáhla. Navíc v sobě obsahuje určitou třídní předpojatost, která má tendenci kolektivní protesty normalizovat a zdůrazňováním formální byrokratické organizace se tak primárně zaměřuje na ty skupiny, které usilují o začlenění do stávajícího politického systému. Tato předpojatost se podle autorky projevuje i tím, že se v rámci teorie mobilizace zdrojů počítá s předpokládanou nevyhnutelnou byrokratizací, což jde přímo proti ideologii a vnitřní struktuře radikálních sociálních hnutí (Fitzgerald, Rodgers 2000: 574–575). Tyto teorie nelze využít k analýze

těch masových hnutí, která dosáhla úspěchů i s malými zdroji. Problém je právě v tom, že přistupují k radikálním hnutím skrze svá vlastní měřítka a svůj pojmový aparát. „Radikální sociální hnutí mají jako součást své ideologie antikapitalistickou složku, což znamená, že nedostatek zdrojů je zčásti záměrné rozhodnutí. Z pohledu účastníků těchto radikálních hnutí k úspěchu nedochází navzdory nedostatku zdrojů, ale díky nedostatku zdrojů. Umírněnější organizace mohou akceptovat financování od zdrojů, které omezují jejich politickou škálu, zatímco radikálnější organizace se tomu vědomě vyhýbají. Tudíž je třeba, aby se definice úspěchu radikálních hnutí vyhýbala apologii nedostatku zdrojů.“ (Fitzgerald, Rodgers 2000: 575)

Ani teorie nových sociálních hnutí dostatečně nepojímají komplexitu radikálních sociálních hnutí. Fitzgeraldová a Rodgersová na příkladu anarchosyndikalistických odborů Industrial Workers of the World (IWW) dokládají, že se organizace může jevit jako monotematická (single-issue), ale ve skutečnosti jde o organizace zabývající se mnoha rozmanitými tématy, která vycházejí i z poměrně komplexní ideologie. Tím, že se teorie nových sociálních hnutí zaměřují především na identitu, často jim uniká komplexita radikálních hnutí, která přesahují pouhou politiku identity (Fitzgerald, Rodgers 2000: 576).

Teoretické uvažování o sociálních hnutích od 70. let ovlivňovala organizační teorie, která pracovala s hegemonickým předpokladem, že formální, byrokratická organizační struktura je normou a přehlížela či marginalizovala alternativní organizační struktury, které rozvíjely nebyrokratické, horizontální a kolektivistické způsoby organizace, pracující s konsensem, přímou demokracií a participací. Tyto „kolektivistické organizace nemůžeme posuzovat stejnými standardy, které používáme pro ty byrokratické... míra úspěchu či selhání organizací radikálních sociálních hnutí se musí měřit s ohledem na jejich vlastní specifické ideologie, taktiky a struktury a nikoli externími definicemi úspěchu či selhání“ (Fitzgerald, Rodgers 2000: 576).

Fitzgeraldová a Rodgersová tak tvrdí, že radikální sociální hnutí je nutné analyzovat jejich vlastními pojmy, otevřít se různým perspektivám účastníků hnutí, kteří vyprávějí své aktivistické „biografie“ v první osobě a záměrně se vyhýbat orientaci na „mluvčí“, kteří by mluvili za hnutí. „Abychom porozuměli těmto radikálním organizacím a posoudili je adekvátně, musíme se vyhnout tomu, abychom do nich vnášeli z vnějšku pocházející definice úspěchu a selhání a namísto toho musíme zaumout „bottom-up“ přístup: pokusit se porozumět organizaci z pohledu jejích samotných aktivistů.“ (Fitzgerald, Rodgers 2000: 579) Proto navrhují RSMO model (*Radical Social Movement*

Organizations model), který poskytuje ideálně typické charakteristiky, na jejichž základě můžeme rozlišovat radikální a umírněné organizace. Tyto ideálně typické charakteristiky autorky operacionalizují a u jednotlivých organizací si pak všímají jejich struktury, ideologie, taktik, komunikace a definice úspěchu. (Tabulka 2)

Tabulka 2. Srovnání charakteristiky ideálních typů umírněných a radikálních organizací sociálních hnutí

	Umírněné organizace sociálních hnutí	Radikální organizace sociálních hnutí
Vnitřní struktura	hierarchické vedení; formální byrokratická organizace; velká členská základna jako generační zdroj	nehierarchická struktura; participativní demokratická organizace; rovnostářská; „členství“ na základě zapojení
Ideologie	reformní agenda; důraz na to být součástí existujícího politického systému; národní těžiště; zapojení do vládního a vojenského komplexu	radikální agenda
Taktika	nenásilné, legální akce	nenásilné přímé akce; masové akce; vynalézavé taktiky
Komunikace	spoléhání na mainstreamové formy komunikace	ignorovány/dezinterpretovány médii; spoléhání na alternativní formy komunikace (hudba, pouliční divadlo, pamflety, časopisy)
Posouzení úspěchu	potenciál pro velké množství různých zdrojů; využívání zdrojů v zájmu dlouhodobosti organizace; formální racionalita; úspěch měřen s ohledem na změny existujícího politického/ekonomického systému	omezené zdroje; organizace mohou být záměrně krátkodobé; racionalita zabývající se smyslem; příspěvek k širší radikální agendě; předmět intenzivní opozice a vládní kontroly

Vnitřní struktura radikálních organizací je záměrně nehierarchická, klade se důraz na participační demokratický styl, který podporuje rozvíjení a sdílení dovedností u všech členů a rozhodování konsensem. Tato cíleně udržovaná nehierarchická struktura má zabránit tomu, aby se z organizace stala prázdná byrokratická instituce. Odmítání vůdců a vedení odráží přesvědčení, že ke skutečné sociální změně je třeba úsilí mnoha obyčejných lidí a ne vůdců. Z pohledu radikálů nejde o to vytvářet formální organizační struktury s členskou základnou a vedením, ale přispívat k uvědomění, k aktivitě, participaci, k tomu, aby bylo co nejvíce vůdců, protože žádoucích sociálních změn se dosáhne jen skrze aktivitu těch, kterých se to týká, tedy přímou akci.

Ideologie radikálních organizací bývá, s ohledem na přímou akci a přístup kladoucí důraz na iniciativu zdola, flexibilnější. Často sdíleným předpokladem je skepse k tomu, že by se skutečně smysluplných změn mohlo dosáhnout legálními metodami v rámci existujících mocenských struktur. Proto se klade důraz na zásadní strukturální změny a radikální organizace mívají určitou emancipační vizi. Tato vize rozlišující mezi „je“ a „mohlo by“, je i tím, co odlišuje radikální organizace od těch umírněných, které se pohybují v rámci stávajících sociálních struktur, v rámci stávající hegemonie.

Tím, že jsou radikální organizace skeptické k metodám, které striktně respektují zákony, jsou vynalézavé v *taktikách*, často konfrontačních, které využívají přímou akci. „Efektivita přímé akce je v její schopnosti přímo konfrontovat politiky s mocí, která se nachází mimo sféru tradiční politiky – s mocí lidí na ulicích a na pracovištích.“ (Fitzgerald, Rodgers 2000: 583)

S médii hlavního proudu mají radikální organizace problematický vztah. Snaha médií personalizovat hnutí a zaměřovat se na vůdčí osobnosti je v kontrastu s nehierarchickými strukturami hnutí. Navíc média hlavního proudu mají tendenci dezinterpretovat radikální sdělení. Proto se organizace radikálních hnutí zaměřují na vlastní *komunikační prostředky* – letáky, časopisy, fanziny, zpravodaje, pouliční demonstrace, divadlo, muziku, internetovou komunikaci, rádia.

Posoudit úspěchy či neúspěchy radikálních hnutí je jedním z nejobtížnějších úkolů teoretiků, kteří studují sociální hnutí. Jednak mohou existovat rozpory mezi tím, co za úspěch označí účastníci hnutí a jak jej zdánlivě „objektivně“ z vnějšku posuzují sociální vědci. Radikálové záměrně odmítají budovat stabilní organizace, mobilizovat velké finanční zdroje, vstupovat do politického procesu a být konstruktivní opozicí v rámci stávajícího statusu quo. Naopak orientují se na přímou akci, která má posílit lidi, a kladou

důraz na dlouhodobé boje, které se nevážou na konkrétní organizaci s konkrétními vůdci. U radikálních hnutí se navíc přidává skutečnost, že pro své postoje jsou jednak předmětem studia, dohledu a represe ze strany státního represivního aparátu a/nebo korporací a pak také čelí opozici ze strany umírněnějších organizací, které se věnují podobným tématům. To, co se může zdát jako interní organizační selhání a neúspěch, může být právě výsledkem těchto útoků. Každé posuzování úspěchů a neúspěchů u radikálních hnutí musí brát v potaz tyto represivní a marginalizující faktory. Fitzgeraldová a Rodgersová uvádějí tři měřítka úspěchu: 1) udržení vnitřní struktury, která se řídí spíše racionalitou zabývající se smyslem než formální racionalitou, 2) ideologie, která je flexibilní, a za 3) taktiky, které jsou tvořivé a vynalézavé (2000: 589).

Teoretický model RSMO aplikovaný například na environmentální hnutí umožňuje, abychom se v něm orientovali a ve zdánlivě homogenním hnutí rozlišovali různé proudy, často i vzájemně antagonistické. Zároveň nám poskytuje určité analytické nástroje, jak „posuzovat“ radikalitu různých skupin a organizací. To, co se z vnějšího pohledu zdálo jako jeden radikální environmentalismus, náhle získává mnohem plastičtější rozměry a můžeme tak porozumět rozdílům mezi Greenpeace na straně jedné a aktivisty Earth First! či Reclaim the Streets na straně druhé (Novák 2013). Tento model je zároveň užitečný v tom, že přibližuje perspektivu účastníků radikálních hnutí, což je jeden z předpokladů, abychom jim adekvátně porozuměli.

3.3. Od hegemonie k anti-hegemonii – teorie nejnovějších sociálních hnutí

To, v čem však podle Daye spočívá novost hnutí a konfliktů posledních dvaceti let především, je jejich odmítnutí logiky hegemonie a snaha se z této logiky vymanit. Tato hnutí také nemají jednoho nepřítele, s kterým bojují, ale vedou spíše mnoho rozličných zápasů, přičemž je však spojuje to, že se všechny odehrávají v rámci neoliberálního projektu. Day používá termín neoliberální projekt, protože tím má na mysli záměrné snahy neustále globalizovat kapitál, spojené s prohlubující se kontrolou společnosti (Day 2005: 6–8).

Day navazuje na Foucaulta, který popsal aktivní roli státu při přechodu od liberalismu k neoliberalismu (Foucault 2009; Lazzarato 2009). S tím, jak se liberalismus transformoval v neoliberalismus, stát a kapitál nejsou ve vzájemném protikladu, jak se tvrdilo dříve, ale naopak jsou úzce provázáni. Stát hraje důležitou roli v tom, aby uměle

vytvářel konkurenční prostředí, v kterém by se kapitál akumuloval. Dominance státních aparátů a kapitalistické vykořisťování tak udržují ve společnosti nejrůznější rozpory, protiklady a nerovnosti založené na rase, genderu, sexualitě, schopnostech, věku, regionu (a to jak globálně, tak i uvnitř jednotlivých států) a na dominanci nad přírodou. A protože se tyto nerovnosti v neoliberalismu neustále prohlubují a hierarchie upevňují, je třeba, aby získaly zdání přirozenosti, což podle Daye úzce souvisí s otázkou hegemonie. Neoliberální elity za pomoci podnikatelů, intelektuálů a novinářů usilovaly, a do značné míry úspěšně, o „srdce a mysli“ střední třídy. Neoliberalismus dosáhl hegemonie, o které se čínské, římské či aztécké říši ani nemohlo zdát (Day 2005: 8).

Day vychází z Gramsciho pojetí, kdy se sociální skupina, která usiluje o hegemonii, snaží „ovládat antagonistické skupiny, má tendenci je „odstranit“ nebo si je podrobit i silou a zároveň se snaží „vést“ podobné a spřízněné skupiny“ (Gramsci 1971: 57). Hegemonie tak představuje zároveň donucovací a konsensuální boj o převahu, v 19. a 20. století omezený na kontext určitého národního státu, ale čím dál tím více pojímaný na globální rovině. Hegemonie je tak určitá forma nadvlády, která kromě přímého prosazování síly skrze panství vyžaduje především souhlas ovládaných s touto nadvládou. Gramsci tak upozornil na to, že „moc kapitalistů nad dělníkem v továrně i mimo ni nestojí především na hrozbě a použití fyzického donucení, ale naopak na kulturní hegemonii vykonávané nad jeho duší“ (Barša, Císař 2004: 29). Přičemž, jak zdůrazňuje Day, hegemonie není statická, stabilní, ale je to proces, ve kterém je jednání dominantní skupiny vždy vystaveno zpochybnění. Obvyklou odpovědí na hegemonní dominanci jedné skupiny byla snaha ustavit kontra-hegemonii ve prospěch utlačovaných. V minulosti to byla strategie staré levice, například snahy komunistických hnutí a stran uplatnit proti kapitalistické hegemonii vlastní kontra-hegemonii, získat moc v národním státě a posléze se stát novou hegemonií (Gramsci 1971: 181). Podle Gramsciho tak každá úspěšná sociální transformace musí usilovat o to, aby byla universální a totalizující v tom slova smyslu, aby dosáhla celospolečenských efektů en mass a přinesla „nejen unisono ekonomických a politických cílů, ale také intelektuální a morální jednotu“ (Gramsci 1971: 181). Day poznamenává, že Gramsciho cílem bylo skrze kontra-hegemonii dosáhnout „nového konformismu“, který může disciplinovat a řídit individuální iniciativu.

Pro některá „stará“ sociální hnutí tak bylo charakteristické, že jednak usilovala o revoluční proměnu celé společnosti, kterou se zpravidla rozuměl národní stát, a za druhé, k této proměně mělo dojít jak v sociálních, politických, kulturních, tak i ekonomických

strukturách naráz. „Politické revoluce jsou ve svých záměrech totalizující a spoléhají na modely sociální změny, které jsou státo-středně a třídně založené“ (Day 2004: 721–722). Byla to představa mocenských center, různých „Zimních paláců“, kterých je potřeba se zmocnit a nastolit svoji kontra-hegemonii. Toto zvěcněné pojetí moci je odmítnuto ve prospěch foucaultovského pojetí moci, která působí rozptýleně.

S rozvojem sociálního státu v bipolárně rozděleném světě mezi Západ a Východ došlo na určitou dobu k třídnímu smíru. Zkrocení dělnické třídy a její keynesiánská kooptace do kapitalistického systému v podobě středních vrstev zbavily kontra-hegemonii jejího esencialistického jádra, neznamenal ale konec sociálních bojů ve společnosti, které často nabývaly antiautoritářské povahy (Barša, Císař 2004: 46). Tyto konflikty se vedly v celé široké škále antagonismů, které nelze redukovat jen na třídní boj. Rasismus, patriarchát, ovládnutí přírody, heterosexismus či kolonialismus nahradily dosavadní fundamentální třídní antagonismus. A právě to byl jeden z nových aspektů „nových“ sociálních hnutí, která se objevila v 60. a 70. letech 20. století. Druhý nový aspekt spočíval ve vztahu ke státní moci. Nová sociální hnutí na rozdíl od těch starých postrádala totalizující koncepci společenské změny. Neusilovala o dosažení moci ve státě, ale orientovala se spíše na dosažení reform, ústupků a změn v rámci národních států. Byla to hnutí, která kladla důraz na politiku každodenního života, na individuální transformaci, často i na soulad prostředků a cílů. Protestní politika nových sociálních hnutí orientovaná na identity, uznávající hlubokou provázanost osobního a politického a postrádající totalizující koncepci sociální změny však neznamenal odmítnutí státní moci. Tím, že se tato hnutí orientovala na stát, kladla vůči němu požadavky, očekávala uznání a začlenění, nezpochybovala logiku hegemonie, spíše se jí jen přizpůsobila a pohybovala se v jejím rámci (Day 2004: 722–723; 2005: 68–70).

Proti autoritářské hegemonii starých sociálních hnutí, reprezentovaných například ruskými bolševiky anebo Kominternou, se tak objevily možnosti hegemonie demokratické, nových sociálních hnutí (Barša, Císař 2004: 43). Tento demokratický koncept hegemonie rozvíjeli především Laclau a Mouffe, kteří ji zbavili esencialistického jádra (Laclau, Mouffe 1985: 69). Nesouhlasili s Gramscim, že „v každé hegemonické formaci musí vždy existovat jeden sjednocující princip, kterým může být jen třída“ (Laclau, Mouffe 1985: 69). Již není jeden antagonismus – třídní boj, který by odrážel, re-representoval objektivní zájem třídy na zničení kapitalismu, ale naopak existuje pluralita konfliktů nových sociálních hnutí usilujících o větší demokracii, které probíhají v mnoha prostorech.

Základní teze Laclaua a Mouffe (1985) bylo, že západní demokracie směřují k čím dál většímu stupni demokracie tím, že rozšiřují představu o tom, kdo by měl mít přístup ke svobodě, rovnosti a komunitě. Proto přišli s projektem „radikální demokracie“, jehož cílem bylo tento demokratizační proces zrychlit a prohloubit. V jejich pojetí hegemonický blok jen neodráží a nereprezentuje předem daný objektivní zájem a program dělnické třídy, ale má do jedné sjednocující síly artikulovat pluralitní skupiny a programy. Tento proces hegemonické artikulace operuje skrze ustavení „řetězu ekvivalence“, v kterém pluralitní identity soupeří a spolupracují a přitom hledají to, co je spojuje, zároveň se ale snaží, aby reprezentovaly ostatní identity v řetězu (Laclau 2011: 302). „Specifickým problémem tohoto řetězce ekvivalence je pak otázka jeho reprezentace. Tu může vykonávat pouze jeden z prvků tohoto řetězce (konkrétní požadavek), který tím však přestává být toliko sám sebou, stává se předeterminovaným, protože je zároveň ztělesněním všech ostatních požadavků“ (Bíba 2013: 25). Požadavek, který reprezentuje totalitu řetězce ekvivalence, Laclau nazývá prázdný signifikant. Tím může být například pojem „Zelený“, který v řetězci ekvivalence může odkazovat k politickým stranám, které kandidují v parlamentních volbách (Strana zelených), kontra-kulturním hnutím, které praktikují přímou akci na ochranu životního prostředí (zelení radikálové) a bio a eko produktům, které vyplňují mezeru na kapitalistickém trhu (zelený byznys). Signifikant „zelený“ se vyprazdňuje a postrádá význam právě díky své plnosti a mnohočetnosti významů a umožňuje hledat mezi nimi ekvivalenci. Tato politika artikulace se tak zbavuje mechanitějších a více autoritářských prvků marxistické teorie, protože nikdo již nadále nemůže tvrdit, že jím zvolená strategie musí být tou jedinou správnou, protože je objektivně „v souladu s historií“.

Laclau a Mouffe byli na jedné straně kritizováni za to, že jejich projekt radikální demokracie, který se vzdal centrality třídního boje, není vlastně radikální (Bertram 1995). Na druhé straně je kritizuje Day, ale z opačné strany. Ve své kritice Gramsciho, klasického marxismu a starých hnutí nešli Laclau a Mouffe dost daleko a jejich snaha hegemonii demokratizovat není dostatečná. Na rozdíl od Gramsciho kontra-hegemonie již sice neusilují o dobytí státní moci, ale v jejich podání se „podřízené skupiny spíše zaměřují na přesvědčování stávajících hegemonických formací, aby pozměnily své jednání, nebo se orientují na infiltrace těchto institucí jiným souborem hodnot a takto budují kontra-hegemonii“ (Day 2004: 727). Tím, že se stále orientují na stát jako hlavního arbitra, zůstávají ale stále v logice hegemonie, kterou zpětně upevňují tím, že liberální demokracii

považují za to nejlepší, co máme a uzavírají tak prostor radikální imaginaci a sociálním změnám. Day také kritizuje ustavování řetězu ekvivalence, který je v podstatě obdobou toho, co Gramsci nazýval „vedením“ ostatních tříd a skupin: u Laclaua a Mouffe se jedná o vedení identit (Day 2005: 73). V rámci ustavování řetězu ekvivalence jde o to, že některé „identity“, přestože neusilují o získání moci ve státě, se v rámci řetězu snaží stát se „státem“. „Chtějí „vyhrát“, chtějí „vést“, chtějí „řídit“ a v mém čtení Gramsciho chtějí také „odstraňovat...“. A chtějí také reprezentovat, určitá partikularita se mění v „my“ a chce reprezentovat ostatní“ (Day 2012: 526–527). Slabinou Laclaua a Mouffe a obecně postmarxismu podle Daye je, že věnují malou anebo žádnou pozornost „logice různých způsobů zápasu nebo neuznávají, že existují tyto různé logiky bojů“ (Day 2005: 75). Jinak řečeno, mají tendenci obhajovat jen kontra-hegemonické boje, pohybovat se v logice hegemonie a opomíjet či podceňovat ty konflikty, které vědomě tuto logiku odmítají, a tím tak upevňovat hegemonii hegemonie.

Právě nejnovější sociální hnutí se snaží unikat z logiky hegemonie, v které jsou uvězněna stará a nová hnutí. Ta první tím, že proti jedné hegemonii staví svoji kontra-hegemonii, která se v případě úspěšného dobytí Moci ve státě proměňuje v novou hegemonii, která vyvolává jiné kontra-hegemonie. Ta druhá v tom, že sice neusilují o převzetí moci ve státě a ustavení vlastní hegemonie, ale působením v rámci logiky hegemonie, kdy vkládají energii do upevňování a udržování stávající neoliberální hegemonie, a posilují představu, že není alternativy (TINA – there is no alternative) mimo stát a volný trh, že nemůže být „svobody“ bez státu, který je nutný, minimálně jako arbitr různých pluralitních požadavků, který vůči němu vznášejí různá hnutí, skupiny a organizace. Nejnovější sociální hnutí se snaží vymanit z této pasti hegemonie, která nutí volit mezi revolucí nebo reformou. „Usilují o radikální změnu, ale nikoli převzetím moci ve státě, ani jeho ovlivňováním, ale zpochybňováním samotné logiky hegemonie“ (Day 2005: 8). Nevkládají svoji energii do reformování neoliberální hegemonie, ale snaží se jednat mimo státní a korporátní mocenské struktury. Skrze prefigurativní politiku přímé akce se snaží vyjádřit své cíle skrze zvolené prostředky. Postrádají sice ucelenou koherentní ideologii, ale ideologií jsou pro ně nové formy organizace, které vytvářejí, bez hierarchie, dominance a útlaku. „Tyto nové formy organizace jsou jejich ideologií. Jde o vytváření a rozvíjení horizontálních sítí namísto struktur fungujících shora dolů, jako jsou státy, strany nebo korporace; sítí založených na principech decentralizované, nehierarchické konsensuální demokracie“ (Graeber 2002: 68). Cílem těchto hnutí, protestů

a taktik, neustále se měnících sítí aktivistických skupin a komunit, které se vzpěčují snadné identifikaci a zaškatulkování, není vytvářet kolem sebe nová hegemonní centra, ale zpochybňovat, narušovat proces globální neoliberální hegemonie. Radikální aktivisté nejnovějších sociálních hnutí odmítají politiku, v které by apelovali na vlády a korporace, aby pozměnily své chování, a namísto toho vkládají svoji energii do přímé fyzické intervence proti státní a korporátní moci v takové podobě, která zároveň předjímá alternativy (Graeber 2002; Day 2004, 2005, 2011; Curran 2007).

Tato nejnovější hnutí a taktiky je třeba chápat v kontextu posledního vývoje kapitalismu. Ten nejdříve rozbil třídní vědomí, pak využil politiku identity ke kooptaci kritiky a s rozvojem globalizace a neoliberální governmentality individualizoval subjektivitu člověka do takové míry, že je problém utvořit kolektivní identitu schopnou kolektivního jednání.

3.4. Nejnovější sociální hnutí v neoliberální síti

Pro pochopení nejnovějších sociálních hnutí je třeba je zasadit do kontextu vývoje moderního neoliberálního kapitalismu, protože tato hnutí a jejich praktiky jsou nezamýšlenými důsledky, ale i přímými reakcemi na významné společenské transformace poslední doby. Důležitý je zejména proces přechodu od liberalismu k neoliberalismu, globalizace a rozvoj moderních a informačních technologií a hegemonie individualizující neoliberální governmentality přenášející odpovědnost na bedra jedince.

Podle Boltanskiho a Chiapellové (2007) jsme svědky posunu od průmyslového-byrokratického kapitalismu, založeného na hierarchické, fordistické struktuře práce, pro který je charakteristická průmyslová kultura ztělesněná idejemi pokroku, orientovaná do budoucna, směrem k síťovému kapitalismu. Ten se spíše než dlouhodobými závazky k jedné organizaci vyznačuje novým paradigmatem jednání, založeným na krátkodobých projektech, kultuře sítí a zaměřeností na přítomnost. Na rozdíl od světa průmyslového-byrokratického kapitalismu strukturovaného vztahy lineární kauzality, která umožňuje, abychom plánovali budoucnost, jde v kultuře sítí spíše o okamžité vztahy a spojení, klade se důraz na přítomnost a simultánnost, a proto hrají velice důležitou roli nové komunikační technologie, které ještě zintenzivňují tuto zkušenost simultánnosti. Tento přechod od průmyslového-byrokratického kapitalismu ke kapitalismu síťovému představuje podobnou

společenskou transformaci, jakou byl v minulosti přechod od kapitalismu rodinného ke kapitalismu průmyslově-byrokratickému (Boltanski, Chiapello 2007).

Vzorce práce charakteristické pro síťový kapitalismus přinášejí rostoucí míru individualizace, rostoucí míru flexibility osobních a pracovních historií, důležitost samostatné výdělečné činnosti a krátkodobých kontraktů. „Pro síťový kapitalismus je příznačné prolomení starších rozdílů mezi veřejným a soukromým; práce spočívá čím dál tím méně v tom, že by zaměnitelní lidé vykonávali určité funkce, ale spíše v tom, že jednotliví lidé jakožto subjekty jsou čím dál tím více odpovědni za svoji „sebe-produkci“: jsou odpovědni za své tělo, svoji image, své úspěchy a svůj osud“ (McDonald 2006: 32).

Tato společenská transformace, v níž se každý člověk stává „podnikatelem sám se sebou“ a svoji úspěšnost dokládá na trhu práce prostřednictvím neustále vylepšovaného curriculum vitae, má dopad i na samotnou povahu subjektivity člověka (McNay 2009). Člověk sám sebe vnímá jako „lidský kapitál“, do kterého je třeba neustále investovat, aby uspěl v konkurenci s ostatními.

Průmyslový kapitalismus se svým systémem práce požadoval po pracujících, aby byli u výrobního pásu zaměnitelní a produkoval tak obecnost (generality), silný pocit stejnosti, který byl důležitý pro utváření solidarity a třídního uvědomění, které formovalo dělnická hnutí. Síťový kapitalismus využívající moderní technologie, komunikační prostředky a globalizovanou ekonomiku přináší systém práce, který nevyžaduje obecnost (generality), ale spíše individualitu. A tato transformace má důležitý dopad i na současné formy konfliktů a sociální hnutí (McDonald 2006).

Kultura spojená se síťovým kapitalismem, která upřednostňuje přítomnost a propojení, s sebou přináší i pocit složitosti, komplexnosti, vzájemné provázanosti a neurčitosti, což znamená, že je obtížné, nemožné či nerozumné projektovat příliš daleko do budoucnosti. Ve hře je vždy až příliš mnoho eventualit a neznámých. To se promítá i do aktivistické kultury stávajících hnutí. „Klasický model jednání dvacátého století se orientoval na budoucnost – příkladem mohou být socialistická a komunistická hnutí, stejně jako další utopická hnutí tohoto století, která konstruovala budoucnost, vůči níž se měla přítomnost obětovat. Aktivisté, se kterými jsme se setkali, odmítají, aby představa budoucnosti determinovala přítomnost. To má za následek, že se málo zajímají o programy či mapy budoucnosti – ke vzteku mnoha komentátorů odmítají konstruovat ideální modely budoucí společnosti. Je to kultura simultánnosti, která je hnací silou ideje globálních akčních dnů“ (McDonald 2006: 85).

Posun od obecnosti k individualitě znamená i změnu v paradigmatu sociálních hnutí. Od paradigmatu, v němž je ústřední organizace, k paradigmatu, v němž hlavní roli získává událost či akce. Day proto o nejnovějších sociálních hnutích hovoří spíše jako o „neustále se měnících sítích aktivistických skupin a komunit“ (Day 2004: 728) a „neznačkových strategiích a taktikách“ (Day 2005: 8) než o sociálních hnutích v klasickém slova smyslu.

Pro průmyslový kapitalismus byla charakteristická „občanská gramatika jednání“, která se vyznačovala kolektivní identitou, vědomím existence jakéhosi „my“ („we-ness“), ať již v podobě třídy, strany nebo národa. V této gramatice jednání pak kolektivní aktéři měli morální prioritu před jednotlivými aktéry, ale i před vztahy mezi těmito jednotlivými aktéry (McDonald 2004: 582). Vertikální vztahy jednotlivých lidí k určité kolektivní organizaci měly prioritu před horizontálními vztahy mezi lidmi. Příkladem takové občanské koncepce kolektivity jsou odbory, které v úsilí o překonání jednotlivých osobitostí a dosažení „stavu solidarity“ přejala průmyslový koncept organizace, který „oceňuje funkce a vykonávání pravidel a procedur, kde účastnit se znamená vykonávat role, o jejichž nutnosti rozhodl kolektiv: proto mají v odborářské kultuře takový význam role, jako jsou předseda, sekretář, tajemník, pokladník a proto důležitost stanov, procedur a schůzí. Všechno jsou to strategie, které desingularizují účast a zajišťují, aby se mezilidské vztahy vyjednávaly skrze vztah k této totalitě. Jednotlivec se uznává jako takový, ve své loajalitě k této totalitě a v rituálech spojených s odměňováním za členství v organizaci“ (McDonald 2004: 583). V této „občanské gramatice jednání“ jednotlivec potlačuje svoji individualitu, vztah mezi „já“ a „my“ je podřízený, kdy „já“ slouží „my“ a kolektivní identita je funkční rolí organizace. Tato „občanská gramatika jednání“ charakteristická pro průmyslovou modernitu vychází z kolektivní identity, z onoho „my“ („we-ness“) a ze struktur reprezentace a delegace. Členové organizace skrze volební procedury delegují moc na své zástupce, kteří potom jako delegáti či reprezentanti jejich jménem provádějí rozhodnutí, která následně „dopadají“ na organizaci, která je vykonává. Jednotliví aktéři pak v rámci tohoto paradigmatu veřejně, pomocí vlajek, praporů a transparentů, manifestují svoji kolektivní identitu „my“ (McDonald 2004: 583; 2006: 36).

3.5. Tekutá solidarita

Nejnovější sociální hnutí se rozcházejí s tímto paradigmatem organizace, kde se skupiny ustavují skrze akt reprezentace a delegace moci. Přicházejí s formami jednání a

akcí, které se organizují spíše v rámci sítí než komunit, identity jsou tekuté, neodvolávají se na komunitu a jedinci necítí, že by je organizace „zastupovala“ (Graeber 2002, 2009; Day 2004, 2005, 2011; Curran 2007). Chybí tu praktiky spojené s členstvím v organizaci (počínaje vstupními rituály, přes členské průkazky a konče členským životem), které upevňují kolektivní identitu „my“. Ale chybí tu také vůdci, kteří by ztělesňovali a reprezentovali organizaci. „Spíše než s „mocí zastupovat“ se tu setkáváme s odlišnou gramatikou jednání: dotýkání, cítění, naslouchání, vidění, pohyb, léčení. Setkáváme se s gramatikou ztělesnění jako prožité zkušenosti, jako způsobu přítomnosti a účasti ve světě. Zkoumání těchto forem jednání znamená rozejít se s karteziánským oddělením těla a duše a vložit smysly a tělo do jednání“ (McDonald 2006: 37).

Akce nejnovějších sociálních hnutí nevycházejí z předem daných organizací a komunit, ale utvářejí se a koordinují v rámci sítí až v průběhu jednání. Hlavním aktérem není organizace s kolektivní identitou, ale jedinec, s tělesností a subjektivitou. „Důležitou dimenzí těchto hnutí je, že nepoukazují ani tak k formám subjektivity, v nichž se „já“ chápe jako součást „my“, ale kde se spíše „já“ prožívá jako „někdo další“ (McDonald 2004: 583).

Na toto pojetí subjektivity má vliv rozvoj síťového paradigmatu, který tím, že produkuje individualitu, zvyšuje význam subjektivity. Ve společnosti síťového kapitalismu s globalizovanou ekonomikou a informačními technologiemi roste význam osobního života a subjektivity, která se stává polem současných sociálních konfliktů. Síťový kapitalismus, který po jedinci vyžaduje neustálou individualizaci a práci na sobě, zároveň nerovnoměrně distribuuje symbolické a materiální zdroje nezbytné k této individualizaci a k podnikání se sebou samým. Ve světě neustálých rychlých a nekontrolovatelných změn, kde lidé ztratili oporu v kolektivní identitě třídy průmyslového kapitalismu, tak jde čím dál tím více o konflikty, v nichž se bojuje o to, jak si zachovat soudržné vlastní já. Sociální konflikty tak představují odpor k individualizaci, k tomu, že každý je tu sám za sebe a pro sebe, ale zároveň jediné, čím tomu čelí, je individuální „já“, ale již nikoli jako podřízená součást „my“, ale „já“ jako „někdo další“, které se horizontálně otevírá zkušenosti druhého. Nejnovější sociální hnutí se tak v sociálních konfliktech nepopírají o solidaritu kolektivní identity, ale o fluidaritu, o tekutou, proměnlivou solidaritu „veřejně prožívaného já“. Nejde tam o přináležitost k organizaci, ale o událost, nezprostředkované jednání, o přímou akci (McDonald 2002).

Tato nejnovější sociální hnutí „přímé akce“, pro která je charakteristická „gramatika prožitku“ (grammar of experience), se utvářejí ze čtyř vzorců jednání a kultury, jimiž jsou: (i) hodnota a význam afinitních skupin, (ii) otázka reprezentace, (iii) síťová kultura a „fluidarita“ a (iv) narativní struktura jednání (McDonald 2002).

Afinitní skupiny (i) se zakládají na spojení a sdílení cílů akce, jsou odrazem spřízněnosti lidí, kteří jednají skrze tyto skupiny, horizontálně a nehierarchicky, nejsou „organizovaným projevem“ organizace, třídy nebo komunity. Jsou to skupiny lidí, kteří se navzájem znají a vzájemně si důvěřují, zakládají se tak na přátelství lidí, kteří sdílejí různé dovednosti, kterými každý podle svých schopností přispívá do skupiny. Afinitní skupina je inverzí staršího modelu sociálních hnutí, kde organizace jednala prostřednictvím jedince, tady naopak jedinec jako konkrétní osoba jedná skrze skupinu. Jedinec jedná sám za sebe a neplní role předem mu dané organizací. Hodnota afinitních skupin spočívá především v budování nehegemonických alternativních kultur a společností, alternativních subjektivit a způsobů bytí ve stávajícím hegemonickém řádu (Day 2005: 35).

Odmítnutí delegace moci (ii) není jen otázkou přímého zapojení do rozhodování, ale zahrnuje v sobě ideu, že organizace nemůže „reprezentovat“ osobu (McDonald 2002, Graeber 2009, Rosedale 2013). Spousta úsilí se tak věnuje do horizontálních a konsensuálních rozhodovacích procesů, protože se vychází z předpokladu, že proces dosahování konsensu umožňuje co nejširší participaci na rozhodování. Klade se důraz právě na tento proces, protože to, jak se dosáhlo rozhodnutí, má zpětně vliv na subjektivitu lidí zapojených do těchto rozhodovacích procesů. Důraz, který aktivisté kladou na subjektivitu jedince, ale není pokračováním individualizace atomizovaných jedinců ze společnosti síťového kapitalismu, ale naopak v personalizované zkušenosti se „já“ prožívá jako „někdo další“, otevírá se empaticky druhému a „personalizace je formou opozice vůči individualizaci“ (McDonald 2002: 118).

Zatímco tradiční společnosti se orientovaly na minulost a mýtus, průmyslová společnost na budoucnost a utopii, současná společnost sítí se orientuje na přítomnost. Budoucnost již nemůže determinovat přítomnost. Tato síťová kultura (iii) se promítá i do představ aktivistů nejnovějších sociálních hnutí, kteří odmítají vytvářet a konstruovat sociální modely budoucí společnosti. Klíčovou roli v aktivistické kultuře představuje důraz na změnu přítomnosti, žít a jednat jinak, teď a tady. Přímé akce, ať již v podobě provozu squatovaného sociálního centra, blokády staveniště dálnice či městské ulice formou street party, proměňují funkční prostor v prostor komunikace a tím, že okupací a blokádou ulici

přetvářejí v prostor tance a setkávání, vytrhávají jej z dominantní funkční logiky, „osvobozují jej“ a umožňují lidem zažít jej jinak. „Není to o konstrukci kolektivní identity, ale o tom „nalézt své místo“, není to záležitost mluvení, ale „smyslů“. Setkáváme se tu s tělesnou komunikací prostřednictvím smyslů, emocí a zaujetí. Je to zcela něco jiného oproti například odborářským pochodům, které reprezentují hierarchické organizace: nevytváříme solidaritu, vytváříme fluidaritu!“ (McDonald 2002: 121).

Nejnovější sociální hnutí nejsou instrumentální mobilizací kolektivní identity zacílené na politický systém. Mnohem spíše než kolektivní identitu a solidaritu vyjadřují svým jednáním a etikou „fluidaritu“. „Hnutí neprodukuje organizace, kde „my“ zastupuje „já“, které by sloužilo hnutí. Objevuje se nová gramatika jednání a k jejímu pochopení se musíme zbavit představy, že konečnou příčinou sociálních hnutí je ustavení solidarity, a začít si všimnout vzniku fluidarity“ (McDonald 2002: 124). Day pro vyjádření této fluidarity používá pojem *bezduvodná solidarita* (groundless solidarity), která vnímá privilegia a útlak v kontextu jiných privilegií a útlaků a z žádné nerovnosti – třídní, rasové či genderové – nedělá centrální osu boje. Spolu s principem *nekonečné odpovědnosti* (infinite responsibility), tedy ochotou „být vždy otevřen pozvání a problému druhého Jiného a připraven poslouchat jeho hlas...“ (Day 2005: 18), představují východiska politiky afinity. V ní nejde o to odvrhnout identifikaci jako takovou, ale spíše opustit představy, že pevné a stabilní identity jsou žádoucí, a že jedna identita je lepší než jiná. Odmítá snahu stát se většinou. Koncept bezduvodné solidarity si tak cení plurality bojů proti dominanci bez ohledu na to, podle jaké osy se vedou, a snaží se tyto boje pohyblivých identit propojovat. „Cílem není usilovat o to stát se komunitou, ale budovat mnoho vzájemně propojených komunit; nehledat ‚lídry‘, ale přijmout za své, že každý je ‚lídr‘, že ‚my‘ jsme ti, na koho jsme čekali“ (Day 2005: 189).

3.6. Politika požadavku a/nebo politika jednání

Podle Daye existují dva způsoby, jak jednat politicky: buď je to politika požadavku (politics of demand) anebo politika jednání (politics of act). Jsou to i dvě paradigmaty, které operují podle odlišných logik. Pro politiku požadavku je určující logika hegemonie, pro politiku jednání logika afinity.

Tendence působit mimo státní struktury a touha vyjadřovat cíle zvolenými prostředky jsou dva aspekty, které rozvíjela již nová sociální hnutí z těch starých

(především z klasického anarchismu), ale jsou i tím, co dále rozvíjejí nejnovější sociální hnutí. Pro tato hnutí je charakteristické, že se neorientují na stát, nekladou vůči němu požadavky, protože každý požadavek tím, že očekává odpověď, udržuje ty struktury, vůči kterým je požadavek kladen. To vede k pozitivní zpětné vazbě, ve které neustále se rozšiřující a prohlubující aparáty disciplíny a kontroly vytvářejí další a další nová místa antagonismů, které produkují nové požadavky a s tím rostoucí kvantitu a intenzitu disciplíny a kontroly.

Day to nazývá „politikou požadavku“, které je pragmatická, může změnit obsah struktur dominance a vykořisťování, ale nemůže změnit formu. Tato politika požadavku byla charakteristická právě pro nová sociální hnutí. „Vychází ze základní představy, že stávající hegemonické formace uznají právoplatnost vzneseného nároku a odpoví na něj způsobem, který přinese emancipaci těch, kdo požadavek vznesli“ (Day 2011: 107). Tím, že se kladou požadavky vůči státu, korporacím, nadnárodním institucím, se však také uznává jejich legitimita a zpětně se posiluje jejich hegemonie. Politika požadavku je „způsob sociálního jednání, který předpokládá existenci dominantního národa s národním státem, který je třeba přesvědčit, aby udílel dary uznání a integrace podřízeným identitám a komunitám“ (Day 2005: 14). Politika požadavku tak posiluje a upevňuje roli státu jako zdánlivě neutrálního arbitra.

Naopak pro radikální hnutí, která se orientují na přímou akci jako preferovaný způsob jednání, je charakteristická „politika jednání“ (Day 2004: 733–734; Day 2005: 80–90). Tato politika vychází z předpokladu, že svoboda a případně emancipace se nežadá a nedává, ale že svobodu je neustále třeba uplatňovat a praktikovat, že je „výsledkem“ jednání. Ta spočívá ve snaze vytvářet alternativy ke státním a korporativním formám společenské organizace. Jak poukazuje Graeber, mnozí současní aktivisté odmítají „politiku, která apeluje na vlády, aby upravily své chování ve prospěch přímé fyzické intervence proti státní moci takovou formou, která předjímá alternativu“ (Graeber 2002: 62). To znamená pracovat „mimo“ existující dominantní instituce, neapelovat na státní instituce, aby změnily své jednání, ale přímo fyzicky intervenovat takovým způsobem, který již předjímá alternativu a vyjadřuje cíle, o které se usiluje, i skrze zvolené prostředky. Cílem není vytvořit skrze kontra-hegemonii novou univerzalistickou hegemonii a získat moc ve společnosti, ani koexistovat v rámci této hegemonie, ale neustále ji narušovat. Toto neustálé zpochybňování hegemonie a důraz, který kladou nová sociální hnutí na soulad

prostředků a cílů v podobě přímé akce jako preferovaného způsobu jednání, je i určitou obrannou reakcí na vývoj některých organizací nových sociálních hnutí.

Například „proměna Greenpeace ze skupiny rozhodující konsensem na nadnárodní pseudo-kapitalistický pseudo-stát“ (Day 2004: 729) je ukázkou rozpojení prostředků a cílů, které se zpravidla interpretuje jako „železný zákon oligarchie“. Nicméně Day namísto této nevyhnutelnosti nabízí jinou interpretaci: „Je to výsledek nedostatečného uvědomění si nebezpečí logiky hegemonie. Hnutí, která já nazývám nejnovější sociální hnutí, si jsou těchto nebezpečí velice dobře vědoma a aktivně na ně reagují v rovině svých nejhlubších struktur a procesů organizace“ (Day 2004: 730).

Nejnovější sociální hnutí nejsou kontra-hegemonická jako ta stará, ani ne-hegemonická jako ta nová, ale jsou anti-hegemonická. Operují tak podle logiky afinity, jejímiž klíčovými prvky jsou „snaha vytvářet a předjímat nehegemonické alternativy k státním a korporativním formám společenské organizace tady a teď; pracovat „mimo“ existující instituce; postupovat při tom spíše skrze nezapojování se a rekonstruování než prostřednictvím reformy či revoluce; cílem není vytvářet novou rozpoznatelnou totalitu (kontra-hegemonii), ale umožňovat experimenty a vznik nových forem subjektivity; a konečně zaměřovat se na nové vztahy mezi těmito subjekty s cílem vynalézat nové formy komunity“ (Day 2004: 740).

Dayovo rozlišení mezi politikou požadavku uvězněnou v logice hegemonie a politikou jednání, které se snaží této logice unikát, se může jevit jako až příliš dichotomické, a setkalo se s kritikou i v rámci paradigmatu logiky afinity (Harrison 2010; Rossdale 2013). Podle Rossdala je důležité odolat pokušení pojímat tyto dva typy jako bezpečné a oddělené kategorie, jako způsoby, jak rozlišovat mezi dvěma zásadně odlišnými typy aktérů a jednání. Spíše bychom to měli chápat jako interpretační rámce, které nám pomáhají rozlišovat různé trendy a tendence v souboru praktik různých hnutí, které často hybridně kombinují obě logiky. „Co Day nabízí, je objektiv, skrze který můžeme přemýšlet o tom, jak různé formy a praktiky resistance podkopávají nebo posilují dominantní mocenské vztahy a provádět to z perspektivy, v níž rozlišení mezi hegemonní a anti-hegemonní resistencí může přinést tvořivý výsledek“ (Rossdale 2013: 59).

Podobně také Harrison kritizuje Dayovo rozlišení dvou typů politik jako vzájemně se vylučujících. Harrison je chápe tak, že existují v symbiotickém vztahu a obě jsou nutnou součástí politického jednání, přičemž „politika jednání představuje tvořivý ontologický základ, z kterého vzniká politika požadavku“ (Harrison 2010: 7). Podle ní hnutí a skupiny,

a to včetně těch, které operují podle logiky afinity, více či méně využívají i politiku požadavku, a to tehdy, chtějí-li zviditelnit to, co dělají nebo když chtějí, aby to, co dělají, bylo pochopitelné (či pochopitelnější) ostatním. Hranice mezi těmito typy politiky nejsou nepropustné. „Politika požadavku se pak může zpátky rozpustit v politice jednání“ (Harrison 2010: 112). Z podobné pozice kritizuje Daye i teoretik post-anarchismu Saul Newman. Požadavky mohou být různé a vznesené v odlišném kontextu mohou být i formou politiky jednání. „Požadavky vznesené z pozice mimo zavedený politický řád často překračují zavádění různých specifických opatření. Tím, že upozorňují na zásadní rozpory mezi formálními ústavními pořádky, které garantují určitá práva, a státními praktikami, které je v reálu porušují a popírají, tak vznesené požadavky implicitně zpochybňují legitimitu a suverenitu státu“ (Newman 2011: 114).

Tato kritika je důležitá, protože problematizuje Dayovo dichotomické dělení, v kterém každý požadavek zvětňuje dominantní mocenské systémy. Sám Day si uvědomuje důležitost taktických rozhodování, když varuje před tím, aby se jeho anti-hegemonická pozice stala novou hegemonií. „Abych to objasnil, neobhajuji totální odmítnutí reformistických nebo revolučních programů ve všech případech; kdybych to dělal, tak bych se snažil hegemonizovat pole sociální změny. Spíše tvrdím, že je nutné v mnohem větší míře zkoumat nehegemonické strategie a taktiky“ (Day 2005: 215). V reálném světě se podle něho řídíme jako podle „ještě/již“, tak i podle „buď/anebo“, nicméně v určitých zásadních momentech a situacích se musíme rozhodnout buď/anebo. „Zdá se, že této logice ‚buď/anebo‘ nelze zcela uniknout“ (Day 2005: 212).

Je tak důležité udržovat vzájemné napětí mezi oběma typy politiky jako součást politiky radikální resistance s tím, že politika jednání má ontologickou, nikoli etickou přednost (Harrison 2010). To může zabránit kooptaci radikální politiky na straně jedné a fetišizaci politiky jednání uzavírající se do sebe na straně druhé. Umožní to také promýšlet, nakolik různé radikálně politické praktiky podkopávají nebo naopak posilují dominantní mocenské vztahy, a to i včetně jejich nezamýšlených důsledků. Politika, která usiluje o to být anti-hegemonní, může toto napětí využívat v prozkoumávání možností v rámci prefigurativní přímé akce.

3.7. Prefigurativní politika přímé akce

Politika jednání se uskutečňuje prostřednictvím prefigurativní přímé akce, která se rozvíjela již v rámci anarchismu. Koncept anarchistické přímé akce spadá až do přelomu 19. a 20. století a je spojen s kritikou reprezentace. Anarchistická kritika etatické a avantgardní politiky vedla k přesvědčení, že „emancipace“ nelze dosáhnout skrze logiku reprezentace. Dosažení svobody (emancipace) či praktikování svobody musí být dílem samotných podrobených subjektů, nikdo (žádná strana, vláda, odbory ani charismatický vůdce) to neudělá a ani nemůže udělat za ně (Ehrlich 1996). Odtud anarchistické heslo: „Neosvobozujte mne, osvobodím se sám!“.

V této anarchistické přímé akci šlo o to dosáhnout určitých cílů vlastní aktivitou a nespolehat se na jednání někoho jiného. Na rozdíl od hlasování, lobbování nebo vyvíjení mediálního nátlaku v ní jde o snahu získat moc nad okolnostmi vlastní existence a tuto moc vykonávat přímo (Graeber 2009: 202). Tento anarchistický koncept přímé akce vycházel z předpokladu, že lidé se naučí být svobodní jen tím, že budou svobodu aktivně uplatňovat. Přímá akce tak má dvojí rozměr: edukační – vychovává, vzdělává a proměňuje ty, kdo ji praktikují, upevňuje jejich uvědomění, sebedůvěru a solidaritu. A rozměr exemplární, kdy má sloužit jako pozitivní příklad pro okolí, ať již v podobě úspěšných protestních akcí či projektů. Přímá akce má napomáhat vytvářet alternativu vůči kapitalismu a státu tady a teď, a klade důraz na soulad ideálu a praxe neustále udržuje určité napětí mezi „utopickými“ cíli, které přesahují stávající status quo, a efektivitou tady a teď, umožňující dosáhnout praktických změn v každodenním životě. Právě tento koncept anarchistické přímé akce silně rezonoval v britském environmentálním hnutí přímé akce v devadesátých letech a z něho se později transnacionálně šířil i do antiglobalizačního hnutí (Day, 2005; Curran 2007), či později v hnutí Occupy (Graeber 2013). Tato nejnovější sociální hnutí kladoucí důraz na přímé akce se tak lišila od většiny sociálních hnutí a protestů, protože „... se snažila překročit politické normy, prosadit etiku, která byla v rozporu s etikou v dominantních institucích, a tím, že vytvářela alternativní komunity a konfrontační akce, se snažila přenést budoucnost do přítomnosti. Toto hnutí má potenciál zpochybnit kódy a vyvolat kreativní sociální a politické změny“ (Doherty, Plows, Wall 2003: 670).

Tendence jednat mimo stát a proti němu a zpochybňovat tak hegemonii souvisí s pojetím státu, jak ho rozvíjel již na počátku 20. století anarchista Gustav Landauer (Day 2004; Day 2005). „Můžete převrhnout stůl a rozbít výlohu. Nicméně ti, kdo věří, že stát je

také věc, kterou mohou převrhnout nebo rozbít, jsou věřící ve Slovo. Stát je sociální vztah, určitý způsob, kterým se lidé k sobě vztahují a lze jej zničit vytvářením nových sociálních vztahů, tedy tím, že se lidé k sobě vztahují jinak. Absolutní monarcha prohlásil: Stát jsem já. My, kteří jsme se uvěznili v absolutním státě, si musíme uvědomit jak to je: Stát jsme my. A budeme státem tak dlouho, dokud nebudeme něčím jiným, dokud nevytvoříme instituce nezbytné pro skutečné společenství a společnost lidských bytostí“ (Landauer 2010: 214). Odtud představa, že každodenní sociální vztahy (re)produkuje stát, kapitál, patriarchát nebo rasismus a proto snahy praktikovat prefigurativní přímou akci všude, kde to je možné. Proto je třeba ji chápat jako neustálý proces vyjednávat „jiné závazky... alternativní ohniska moci, odlišné způsoby lidského chování“ (Ward 1982: 22).

Soulad prostředků a cílů, který je určující pro prefigurativní politiku, ale neznamená, že cíle diktují prostředky. Když Prozorov diskutuje Foucaultovu ontologickou svobodu, tvrdí, že možnost zakoušet svobodu vyžaduje osvobození od budoucnosti; příliš kodifikovaný telos politické praxe funguje jako instrument podrobení v přítomnosti (Prozorov 2007: 149). Prefigurativní politika je tak určitou reakcí na autoritářské a totalitní zkušenosti 20. století a vyžaduje, aby praktiky resistance braly v potaz svoje vnitřní konfigurace každodenního života. Proto se v rámci prefigurativní politiky přímé akce klade důraz na ontologii politiky jednání (Harrison 2010). Prefigurace není racionální kalkulace a implementace opatření, ale spíše představuje dynamickou souhru, v níž spekulativní a tvořivé intervence ve směru „cílů“ umožňují představovat si a zároveň i zakoušet jiné způsoby bytí a jiné sociální vztahy. Tato experimentace s vědomím rizik, důsledků a nebezpečí představuje důležitý aspekt prefigurativní politiky přímé akce. Upozorňuje na důležitost vytvářet situace, v nichž je možné zkoumat a zakoušet jiné způsoby bytí, sociálních vztahů a subjektivit, které mohou ukazovat, že i jiné než autoritářské, hierarchické a soupeřící sociální vztahy jsou nejen možné, ale i žádoucí. Umožňují tak myslet mimo stát a mimo volný trh. „Dnes není hlavním cílem objevovat, nýbrž naopak odmítnout, co jsme. Musíme vynalézt a vytvořit, co bychom mohli být, abychom se vyhnuli politickému ‚double bind‘, kterým je souběžná individualizace a totalizace moderních mocenských struktur“ (Foucault 2002: 323).

V souvislosti s nedávným hnutím Occupy se objevily názory, že hnutí prohrálo, protože nebylo schopno formulovat konkrétní požadavky (Roberts 2012). Je však otázka, jak by mohla výhra Occupy vypadat a jestli se podobné uvažování nepohybuje v logice hegemonie. Značná část hnutí cíleně odmítala klást požadavky a jednala v logice afinity

nejnovějších sociálních hnutí. V hnutí Occupy šlo do velké míry především o proces, o vytváření demokratické, participační a anti-autoritářské kultury mezi lidmi, kteří mají s takovými věcmi malou zkušenost, a proto to byl i bolestivý proces (Graeber 2013). Značná část hnutí Occupy byla dalším pokračováním anti-hegemonních hnutí/taktik/praktik/konfliktů, které neusilují o hegemonii, naopak jejich cílem je neustále podvracet každou nadvládu, každou tendenci menšiny stát se většinou, nebo snahu menšiny vydávat se za reprezentanta zájmů většiny. Prefigurativní politika přímé akce „nesměřuje k úplnosti a konečnosti, je to proces, kterým poznáváme sami sebe, odmítáme sami sebe, abychom se stávali někým jiným“ (Rossdale 2013: 242). Je to způsob, který pomáhá artikulovat resistenci takovým způsobem, který neustále aktivně podvrací „železný zákon oligarchie“.

Podle Daye tato hnutí, která odmítají snění o „úplném osvobození... jednou provždy“ (Day 2005: 154), neusilují o „hegemonickou změnu skrze stát“ (Day 2005: 176), ale skrze prefiguraci přenášejí záblesky budoucností do přítomnosti, je nutné „zkoumat“ jejich optikou a promýšlet v jejich logice. Jejich bezprostředním cílem není vyhrát, naplnit konkrétní požadavky, nechat se kooptovat a posílit stávající hegemonii, ale spíše „stát se někým jiným“ (Foucault), otevřít tak prostor jiným subjektivitám, jiným sociálním vztahům a snad i „jiným možným světům“. Pokud si v této souvislosti budeme klást špatné otázky, bude nám třeba unikat mnoho zajímavých odpovědí.

Shrnutí

V této práci vycházím z předpokladu, který formulovaly Fitzgeraldová a Rodgersová (2000): Pokud chceme zkoumat hnutí, která jsou radikální, musíme k tomu zvolit adekvátní teoretický rámec, který nám poskytne perspektivu schopnou zachytit odlišnosti těchto radikálních hnutí ve vnitřní struktuře, ideologii, taktice, způsobu komunikace a posouzení úspěchu či neúspěchu ve vztahu k těm umírněným. V souladu s jejich RSMO modelem se snažím radikálně ekologické hnutí analyzovat jeho vlastními pojmy, otevřít se perspektivě jeho účastníků a snažit se mu porozumět zevnitř a zdola. Proto jsem zvolil radikální ekologii jako výkladový rámec a opřel svůj výzkum primárně o teoretické přístupy zkoumající sociální hnutí spíše zevnitř. Zatímco stávající dominantní modely, ať už mobilizace zdrojů nebo teorie nových sociálních hnutí, vycházejí z představy, že začlenění do stávajícího politicko-ekonomického systému je vytoužený cíl sociálních hnutí, já jsem v návaznosti na RSMO model zvolil teoretický přístup

„nejnovějších“ sociálních hnutí. Ten se zabývá těmi radikálními sociálními hnutími, která jsou záměrně anti-hegemonická a nejenže neusilují o začlenění a uznání v rámci hegemonie stávající jako nová sociální hnutí, ale ani o ustavení vlastní hegemonie (Day 2004, 2005). A právě tento ontologický základ v „politice jednání“ (Day) je charakteristický pro vlnu radikálního environmentalismu počátku 90. let, pro který přímá akce nebyla jen instrumentálním nástrojem, ale především preferovaným způsobem jednání, jehož prefigurativní politika v sociálních vztazích, rozhodovacích procedurách, kultuře a jednání ztělesňovala představu žádoucí společnosti.

Zakotvení práce v teoriích RSMO modelu a „nejnovějších“ sociálních hnutích tak poskytuje rámec, jak analyzovat radikálně ekologické aktivity jejich jazykem a v rámci jejich logiky. A pokud se o vlně radikálního environmentalismu hovoří jako o hnutí environmentální přímé akce, dalším krokem v této práci je operacionalizovat samotnou přímou akci.

4. Teoretická reflexe environmentální přímé akce

Pro zahraniční environmentální hnutí představovala přímá akce důležitý repertoár jednání. Již na počátku 70. let byla pro skupiny jako Greenpeace či Friends of the Earth nástrojem, kterým upozorňovaly na problémy, přitahovaly k nim pozornost veřejnosti a přinášely svědectví o ničení přírody a životního prostředí. Pro jiné skupiny, ať již v anti-jaderném hnutí nebo později pro Earth First!, nebyla přímá akce jen tím symbolickým nástrojem komunikace, ale stala se i cílem a hodnotou sama o sobě (podrobněji o tom v páté kapitole). V zahraničí se v posledních dvaceti letech z přímé akce jako taktiky stal jeden z cílů a základních charakteristik některých sociálních hnutí, takže se začíná hovořit o „nejnovějších sociálních hnutích“, mezi která můžeme zařadit i některé radikálně ekologické aktivity, ale i hnutí environmentální přímé akce, které se od počátku 90. let rozvíjelo zejména ve Velké Británii v reakci na umírněnost a kooptaci environmentálního hnutí. Právě toto hnutí s mezinárodním přesahem rozvíjelo přímou akci jako „*preferred way of doing things*“, tedy způsob jednání, kde je akce cílem sama o sobě a má předznamenávat zásadní společenské změny, o které hnutí usiluje (Doherty, Plows, Wall 2003).

V této části se zabývám typologií přímé akce a jejím rozlišením na liberální, která ji pojímá instrumentálně, a anarchistickou, která ji chápe více hodnotově, jako preferovaný způsob jednání. Toto rozlišení různých typologií přímé akce je důležité pro porozumění diverzity environmentálního hnutí a v návaznosti na minulou kapitolu o sociologii sociálních hnutí představuje určitý rámec pro rozlišování mezi organizacemi, skupinami a aktivitami nových sociálních hnutí a těch nejnovějších.

Nejprve se zabývám samotnou charakteristikou přímé akce v rámci mezinárodního environmentalismu. Vycházím z toho, že existují různá pojetí přímé akce, která souvisejí se způsobem organizace i repertoárem jednání a proto rozebírám typologii přímých akcí a její rozdělení na liberální a anarchistickou, a nakolik se tyto typy shodují či odlišují od občanské neposlušnosti (Doherty 2002; Duckett 2006; Graeber 2009). Tuto typologii přímé akce následně zasazuji do diskuse o novém a radikálním aktivismu, která je relevantní pro uvažování o sociálních hnutích v postkomunistických zemích, včetně České republiky (Císař 2008; Císař, Navrátil, Vráblíková 2011).

4.1. Teorie přímé akce a repertoár jednání

Řada teoretiků sociálních hnutí tvrdí, že málokdy se protest objeví jen tak odnikud, ale zpravidla navazuje na příklady předchozích protestních kampaní. Mobilizace vycházejí z již existujících sítí, které mohou být latentní nebo téměř neviditelné (Tilly 1986; Diani 1995; Melucci 1996). Aktivisté své protestní jednání utvářejí z taktik, které dobře znají. Takový soubor taktik Charles Tilly nazýval „repertoárem jednání“ (1995). Tento repertoár jednání, tedy určitý typ jednání, který by si pravděpodobně protestující vybrali, je limitován historií, sdíleným porozuměním tomu, jak protestovat, hodnotami a étosem hnutí, ale i když je tento repertoár jednání limitován, v rámci protestních hnutí dochází k inovacím a transnacionální difúzi idejí a taktik přes hranice (della Porta, Tarrow 2004). Repertoár jednání se utváří nejen pod vlivem předchozích hnutí a protestů, difúzí a přenosem, ale i v interakci mezi hnutím a jeho oponenty. „Když se přijde s novou taktikou, aktivita hnutí roste..., ale jakmile se autority naučí, jak reagovat na inovace, jsou potřebné další inovace“ (Doherty 2000: 63). Jinak je nebezpečí, že hnutí ztratí svoji dynamiku.

Moderní environmentální hnutí, které se utvářelo na počátku 70. let 20. století, bylo ovlivněno předchozími hnutími 60. let, ať již to byla hnutí za občanská práva, studentské či protiválečné hnutí nebo Nová levice (Doherty 2002). „Tou nejzásadnější charakteristikou Nové levice byla její libertinská nedůvěra ke státní moci, politickým stranám, soutěžení, vůdcovství a konečně i k parlamentní vládě“ (Cauter 1988: 20). To spolu s vlivem kontra-kulturních hnutí, která kladla důraz na alternativní životní styl, vysvětluje charakter zeleného hnutí, které představovalo radikálnější část hnutí environmentálního. Toto zelené hnutí mělo anti-autoritářskou a pro-egalitářskou podobu, a ti, kdo zastávali autoritářské názory, z něj byli postupně vypuzeni. „Zelené hnutí převzalo některá témata, která v poválečném období rozvíjela Nová levice: obzvláště expresivní a veselou dimenzi politiky, myšlenku radikálně demokratického projektu, který závisí na iniciativách mimo formální politické instituce a také optimismus, že změna zdola je možná“ (Doherty 2002).

Další důležitou roli sehrála hnutí 60. let v tom, že do veřejné sféry opětovně vnesla nekonvenční politické jednání ve formě demonstrací, stávek, blokád či okupací, tedy repertoár jednání, který pak environmentální hnutí v 70. letech dále rozvíjelo. Důležitým odkazem 60. let byla i přímá zkušenost protestu. „Účastníci na demonstracích, které porušovaly pravidla, zpochybňovaly a rozčilovaly establishment, měli pocit, že na jejich jednání záleží. Stejně tak tyto zkušenosti s novým repertoárem jednání – jako například vytváření „svobodných univerzit“ při okupacích univerzitních budov – poskytovaly

pozdějším aktivistům odvahu rozvíjet další alternativní formy komunity a jednání, zvláště skrze squatting či okupování stavení jako v případě protestních táborů“ (Doherty 2002: 35).

V rámci kritiky hierarchické, zastupitelské a zprostředkovatelské politiky staré levice a naopak s důrazem na participaci zdola a neinstitucionalizované formy jednání začala hnutí ovlivněná Novou levicí v 60. letech používat přímou akci, s kterou již na přelomu 19. a 20. století přišlo anarchistické hnutí. „Pro Novou levici bylo charakteristické přesvědčení, že akce – započatí konfrontace – spustí proces, který postupně přinese nové stoupence a, ze své logiky, povede k větším konfrontacím, které pak mohou vést k vítězstvím. Mělo se za to, že skrze zkušenost přímé akce bude hnutí kvantitativně větší a kvalitativně silnější. Akcionismus Nové levice nebyl návratem k čisté a přímočaré spontaneitě, ale novou metodou, jak integrovat teorii a praxi. Nejrůznější protesty jako *sit-ins*, okupace a dokonce i *teach-in* byly pro Novou levici „zakřmením“ teorie. Toto spoléhání se Nové levice na přímou zkušenost a empirické hodnocení bezprostředních událostí představovalo negaci Staré levice a jejího přehnaného důrazu na centralizovanou organizaci a nadřazenost role „uvědomělého činitele“ (Katsiaficas 1987: 27). Přestože Nová levice nedosáhla revoluční proměny společnosti, o kterou usilovala, její protestní formy jednání, především okupace veřejných prostranství, univerzit, *sit-ins* a *teach-ins* či blokády dálnic se prostřednictvím mezinárodně propojeného studentského či protiválečného hnutí v roce 1968 spontánně rozšířily a nejrůznější hnutí si je zvnitřnila. Sociální hnutí roku 1968 tak znovu oživila určitý repertoár jednání, který si řada aktivistů přímou zkušeností osvojila a přímá akce, jako taktika i hodnota sama o sobě, se od 70. let stala latentní součástí nových sociálních hnutí, mimo jiné i hnutí environmentálního (Katsiaficas 1987; Hart 1997; Seel, Patterson, Doherty 2000; Doherty 2002).

4.2. Přímá akce jako poslední možnost nebo preferovaný způsob jednání

Jak jsem v textu naznačil, existují různá pojetí a představy o tom, co je to přímá akce a jaká role by se jí měla v rámci politického jednání přisuzovat. „Akademici, stát, masmédiá, aktivisté i veřejnost – všichni tvarují pojetí, charakter a legitimitu přímé akce a manipulují s nimi. Za přímou akci se označují jak teroristické útoky, tak i psaní dopisů, ale zařazení takových extrémů politické aktivity do jednoho termínu samozřejmě není návodem, jak dosáhnout přesnosti při popisu takového fenoménu, ať již pro jeho obhajobu či odmítnutí. Tudíž je nutné si vyjasnit, co je to přímá akce a porozumět, jaké politické

aktivita formují podstatu této ideje“ (Hart 1997: 42). Přímá akce nemusí být nutně ilegální, násilná, dramatická či konfrontační, protože ty nejvíce subversivní aktivity mohou mít často i podobu neformálního jednání, které nemusí být nutně zamýšlené jako otevřený protest. Proto Hart rozlišuje mezi protestní a neprotestní přímou akcí: družstva jsou příkladem té neprotestní, blokády staveniště jaderné elektrárny příkladem té protestní (Hart 1997: 43).

Crouch rozlišuje mezi reformistickým přístupem k přímé akci, který ji využívá jako „instrumentální politický nástroj poslední možnosti“ a revolučním přístupem, který „se snaží vytvořit protestní hnutí zakořeněné v používání přímé akce jako jediného odůvodněného prostředku politické práce“ (1970: 52). Podobně i Duckett v souvislosti s environmentálním hnutím rozlišuje mezi liberálním a anarchistickým pojetím přímé akce (2006: 154). Nejde o nějaké exkluzivní doktríny, ale spíše o ideální typy či tendence, které je možné v určitých kontextech identifikovat (Duckett 2006). Tyto ideální typy přímých akcí mohou být užitečné, protože vystihují dva různé politické kořeny přímé akce.

Koncept anarchistické přímé akce spadá až do přelomu 19. a 20. století. V anarchistické přímé akci jde o to dosáhnout určitých cílů skrze svoji vlastní aktivitu a nespolehat se na jednání někoho jiného. Na rozdíl od hlasování, lobbování nebo vyvíjení nátlaku skrze média v ní jde o snahu získat moc nad okolnostmi vlastní existence a tuto moc vykonávat přímo (Graeber 2009: 202). David Graeber uvádí příklad: když je v nějaké komunitě problém se zdrojem vody, přímá akce by znamenala, že si lidé vykopou vlastní studnu, a to i za cenu porušení zákona, než aby psali žádost starostovi, aby poslal někoho, kdo jim ji vykope (2009: 208). Martha Ackelsberg, která ve své historické studii popisuje španělské anarchistické hnutí, to shrnuje: „Přímá akce znamenala, že cílem všech aktivit bylo poskytnout lidem možnost, aby si uvědomili svoji moc a své schopnosti, aby si vzali zpět moc nad sebou samými a nad svými životy. (...) Lidé se učili být svobodnými tak, že svobodu uplatňovali. (...) Bez neustálého procvičování těchto schopností by nebylo svobodných lidí (...), vnější a vnitřní revoluce postulují jedna druhou, a aby byly úspěšné, musejí probíhat zároveň“ (1991: 54–55). Tento anarchistický koncept přímé akce vycházel z předpokladu, že lidé se naučí být svobodní jen tím, že budou svobodu aktivně uplatňovat. Přímá akce tak měla dvojí rozměr: edukační – vychovává, vzdělává a proměňuje ty, kdo ji praktikují, upevňuje jejich uvědomění, sebedůvěru a solidaritu. A rozměr exemplární, kdy má sloužit jako pozitivní příklad pro okolí, ať již v podobě úspěšných protestních akcí či projektů. Přímá akce má napomáhat vytvářet alternativu vůči kapitalismu a státu, a jak

zdůrazňuje anarchista a sociální ekolog Murray Bookchin, pro anarchisty „to není taktika ... je to morální princip, ideál, který by měl naplnit každou stránku našeho života, jednání a životního postoje“ (1980: 48). Tento důraz na soulad ideálu a praxe neustále udržuje určité napětí mezi utopickými cíli, které přesahují stávající status quo a efektivitou tady a teď, umožňující dosažení praktických změn v každodenním životě. Právě tento koncept anarchistické přímé akce silně rezonoval v britském environmentálním hnutí přímé akce v 90. letech a z něj se později transnacionálně šířil i do antiglobalizačního hnutí (Curran 2007). Toto hnutí přímé akce se tak lišilo od většiny stávajících hnutí a protestů, protože „... se snažilo překročit politické normy, prosadit etiku, která byla v rozporu s etikou v dominantních institucích a tím, že vytvářelo alternativní komunity a konfrontační akce, se snažilo přenést budoucnost do přítomnosti. Toto hnutí má potenciál zpochybnit kódy a vyvolat kreativní sociální a politické změny“ (Doherty, Plows, Wall 2003: 670).

Vedle této anarchistické přímé akce existují i její liberální formy, pro které „... přímá akce není řešením, ani není cílem sama o sobě, ale je jedinečným prostředkem, jak přitáhnout pozornost k tématům...“ (Monbiot 1998: 185). Duckett charakterizuje toto liberální pojetí přímé akce třemi rysy, které ji odlišují od pojetí anarchistického. Za prvé, liberální přímá akce je vnímána jako poslední možnost, když se vyčerpají všechny dostupné prostředky. Za druhé, je to určitá forma lobbování, taktika, jak přitáhnout pozornost, a skrze média a veřejné mínění vyvinout tlak a ovlivnit rozhodování. Za třetí, liberální přímá akce vyžaduje vnější „demokratickou“ legitimizaci a měla by se tedy využívat tehdy, když úřady či jiné autority porušují svoje zákony anebo jednají nezodpovědně (2006: 155).

Do tohoto typu liberálního pojetí spadá převážná část přímých akcí Greenpeace. „Greenpeace se snaží vytvořit obraz ekologického týrání, který je možné dostat prostřednictvím médií k co nejširšímu publiku. Myšlenka spočívá v tom, pozvat veřejnost, aby se stala svědkem, umožnit lidem po celém světě, aby se dozvěděli o ekologických nebezpečích a snažit se v nich vyvolat pocit pobouření“ (Wapner 1995: 307). Greenpeace se snaží získat rozsáhlou mediální pozornost a skrze ni ovlivnit veřejné mínění a vyvinout tlak na politiky a korporace. Z hlediska anarchistického pojetí je to nepřímá akce, protože je závislá na pozitivním mediálním pokrytí, které samotní aktivisté neovlivní a musí se spoléhat na to, že média efektivně přenesou veřejnosti zamýšlené poselství. „Problémem je, že některé organizace, které praktikují tuto taktiku, se spoléhají na malou skupinu „elitních“ aktivistů, kteří mají „být svědky“ nespravedlnosti za všechny ostatní“ (Hart

1997: 48). Tato forma přímé akce tak z anarchistického hlediska zcela ztrácí jednak svůj edukační charakter, protože neumožňuje participaci, zapojení a proměnu lidí, a částečně také svůj charakter exemplární.

4.3. Přímá akce, občanská neposlušnost a „vyráběná zranitelnost“

Toto liberální pojetí přímé akce je do značné míry totožné s občanskou neposlušností. Občanská neposlušnost je „veřejný, nenásilný, vědomý a přitom politický akt protestu proti zákonu obvykle provedený s cílem změnit zákon nebo politiku vlády“ (Rawls 1999: 319). Veřejná je v tom smyslu, že se provádí veřejně bez snahy uniknout zatčení. Nenásilná v tom smyslu, že se snaží vyhnout tomu, aby způsobila emoční či fyzickou újmu lidem a škody na jejich majetku. Vědomá, protože je motivována upřímným nesouhlasem se zákonem či politikou na základě etických, morálních či politických principů. A politická, protože se snaží tento nesouhlas sdělit veřejnosti a změnit zákon či politiku. „U občanské neposlušnosti leží těžiště protizákonného jednání na straně dialogických a nenásilných strategií. Je tomu tak především proto, že se předpokládá výchozí souhlas jejich nositelů se základními hodnotami systému a celková loajalita k jeho zákonům i politické moci, která je vynucuje. Z hlediska liberální teorie se občanská neposlušnost odehrává vždy v režimu založeném na liberálních hodnotách, které jsou však v určitém případě systematicky porušovány... takže po vyčerpání všech legálních prostředků se nesouhlasící menšina uchyluje k protizákonnému jednání“ (Barša 1998: 46). Občanská neposlušnost se tak odlišuje od anarchistické přímé akce tím, že je striktně nenásilná, přičemž toto striktní nenásilí se zpravidla prosazuje i vůči majetku; tím, že je založena na dialogu, na přijetí odpovědnosti a zejména trestu za neposlušné jednání a respektuje tak zákony i stát. Anarchistická přímá akce spíše v tomto pojetí spadá pod to, co Rawls označuje termínem politický odboj (1999) či Duckett jako odpor (2006). „Politický odboj vychází z radikální opozice k danému systému a z programu jeho zásadní proměny. Buď považuje hodnoty, na nichž je tento systém založen, i způsoby jejich realizace za naprosto nepřijatelné – nemorální, nelidské atp. – anebo sdílí konsensus ohledně proklamovaných hodnot, avšak pokládá jejich politické ztvárnění za zcela nedostatečné nebo kontraproduktivní. Odbojář se necítí být vázán institucemi systému a vyhýbá se případným trestním důsledkům svého jednání, neboť nerespektuje daný systém zákonnosti“ (Barša, 1998, s. 46). Pro environmentální přímou akci je přitom charakteristické právě to, že vycházela z radikální opozice vůči základním hodnotám

kapitalistické a průmyslové společnosti, jako je upřednostňování zisku, posvátnost soukromého majetku či ekonomický růst, takže zpochybňovala stávající status quo.

Oba ideální typy přímých akcí, liberální a anarchistická, se však často v reálné politické praxi mísí a splývají (Duckett 2006; Graeber 2009). Pro hnutí environmentální přímé akce představovala přímá akce preferovaný způsob jednání, což se odráželo jak v podobě samotného hnutí s důrazem na antiautoritářskou přímou demokracii, nehierarchičnost, participaci či rozhodování konsensem, tak v jeho odmítání a kritice státu a kapitalismu. Hnutí však také využívalo přímou akci jako taktiku, jako formu občanské neposlušnosti. Ať již při blokáдах výstavby dálnic, rozšiřování letišť či při street parties, aktivisté vytvářeli a používali efektivní a imaginativní taktiky, které měly prodlužovat okupaci místa a skrze „vyráběnou zranitelnost“ (manufactured vulnerability) se snažili veřejně demonstrovat svoji odhodlanost a morální převahu. „Ačkoli jejich cílem bylo přímo narušit stavbu a popírali, že by přitáhnutí mediální pozornosti bylo cílem samo o sobě, jedním z jejich očividných úspěchů bylo vytváření a udržování dramatických mediálních příběhů“ (Doherty 2000: 62). V liberálních demokraciích se blokády jako formy protestu staly v minulosti rutinní záležitostí a pro policii nepředstavovaly překážku, kterou by nebylo možné rychle odstranit. Imaginární vynalézavost hnutí ohledně nových taktik, ať již to byly tunely, trojnožky, zámky, *tree-houses* či provazové chodníky ve stromech, prodlužovala blokády nikoli o hodiny, ale o dny a týdny. Všechny tyto nové taktiky měly společnou „vyráběnou zranitelnost“. Eko-aktivisté využívali různé technické prostředky k tomu, aby svá zranitelná těla udělali součástí blokády. „Zatímco dříve barikády poskytovaly protestujícím ochranu, teď trojnožky vystavovaly zranitelnost protestujících. Nestaví se síla proti síle, ale odpovědnost za bezpečí protestujících se klade do rukou zasahujících autorit“ (Doherty 2000: 71). Rychlé a bezohledné odstranění protestujícího ze stromu, z trojnožky či tunelu by tak mohlo způsobit jeho vážné zranění či smrt. Taktiky pracující s touto „vyráběnou zranitelností“ implicitně předpokládají, že zasahující autority budou hrát podle pravidel, dodržovat vlastní liberální zákony a respektovat práva protestujících. „Vyráběná zranitelnost“ je tak příkladem, kdy se v praxi mísí přímá akce s občanskou neposlušností.

4.4. Nový transakční aktivismus, radikální aktivismus a přímá akce

Naprostá většina praktického promýšlení a teoretické reflexe přímé akce je spjata se západoevropským a severoamerickým prostředím. Nabízí se otázka, nakolik je tato výše

diskutovaná „teorie“ přímé akce relevantní pro postkomunistické země, a zejména pro Českou republiku. Důležitým východiskem pro zasazení přímé akce do tohoto kontextu jsou studie zabývající se politickým aktivismem v České republice, které i přímo tematizují české environmentální hnutí (Císař 2008; Císař, Navrátil, Vráblíková 2011).

Autoři a autorka těchto studií rozlišují několik typů politického aktivismu – starý, nový transakční, radikální a občanskou sebeobranu. Pro diskusi o přímé akci v environmentálním hnutí jsou relevantní zejména dva z nich, nový transakční a radikální.

Nový typ aktivismu, který zahrnuje environmentální organizace, je spojen s tzv. novými sociálními hnutími z přelomu 60. a 70. let 20. století. Tato hnutí se mobilizovala zejména kolem témat kvality života a původně byla i nositeli nových repertoárů jednání a způsobů organizace, které se zakládaly na konfrontaci, přímé a spontánní participaci. Postupně se však organizace a skupiny těchto nových sociálních hnutí „normalizovaly“, profesionalizovaly, institucionalizovaly a staly se až opakem svých původních ideálů. „Tento aktivismus je dnes do značné míry namísto přímé účasti a členství založen na existenci (často malých) nečlenských advokačních skupin, charakterizuje jej závislost na externích zdrojích a důraz na meziorganizační interakce/transakce“ (Císař, Navrátil, Vráblíková 2011: 141).

Do České republiky se tento typ nového aktivismu dostal díky mezinárodní podpoře občanské společnosti již ve své transakční podobě (Císař 2008; Císař, Navrátil, Vráblíková 2011). Nový transakční aktivismus je v České republice typický pro místní environmentální nevládní organizace (např. Hnutí Duha, Děti Země), které nejsou schopny mobilizovat vysoké počty stoupenců, neorientují se primárně na konfrontační, protestní strategie, ale spíše systematicky využívají lobbování a především jsou schopny mezi sebou kooperovat, vyvíjet politický nátlak a účinně prosazovat své zájmy (Císař 2008; Císař, Navrátil, Vráblíková 2011).

V novém transakčním aktivismu nehraje přímá akce jako taktika velkou roli. Používají se spíše konvenční protestní strategie (legální, nenásilné demonstrace), a jen výjimečně se přistupuje k těm nekonvenčním, nejčastěji v podobě blokad. K využití liberálního konceptu přímé akce, tedy občanské neposlušnosti, dochází až v momentě, kdy se vyčerpají všechny dostupné prostředky.

Zatímco nový aktivismus spadá do politického hlavního proudu, radikální aktivismus se explicitně vymezuje proti politickému systému, ale i proti novému

transakčnímu aktivismu, který považuje za reformistický. „Radikálové nespolupracují s mainstreamovými aktivisty a ani ti nestojí o to, aby byli viděni jako spojenci radikálů“ (Císař, Navrátil, Vráblíková 2011: 141). Radikální aktivismus odmítá spolupracovat se „systémem“, proto odmítá i systematické lobbování a orientuje se na „ulici“, ale je nicméně schopen mobilizovat ještě menší počty stoupců, než nový transakční aktivismus, což vyvažuje militantnějšími strategiemi (Císař 2008). Tato antisystémovost se promítá i do materiální reprodukce radikálního aktivismu, který odmítá závislost na externích zdrojích. „Kolektivní identita nějaké skupiny zde není definována pouze jejím programem, ale je určována také tím, jak se materiálně reprodukuje. Není dána jen tím, čeho skupina chce dosáhnout, ale také tím, jak toho chce dosáhnout. Slovy samotných aktivistů, (na systému) nezávislý aktivismus vyžaduje nezávislé peníze“ (Císař, Navrátil, Vráblíková 2011: 156). Radikální aktivismus se také oproti transakčnímu vyznačuje tím, že je spojen s určitými subkulturami, ze kterých pak vznikají kontrakultury, jako projev politického aktivismu.

Pro tento radikální aktivismus je typické právě anarchistické pojetí přímé akce, kdy přímá akce není jen poslední možností – taktikou, ale právě preferovaným způsobem jednání a organizování se. Tím, že klade důraz na soulad prostředků a cílů a odmítání politiky reprezentace, lobbování či finanční závislosti na státních či korporátních zdrojích, představuje anarchistický koncept přímé akce důležitý aspekt aktivismu.

Domnívám se, že tato typologie politického aktivismu v České republice poměrně dobře popisuje situaci v České republice v době publikování daných studií, nicméně vyvolává určité otázky.

Za prvé, zvláště v případě vymezení radikálního aktivismu, je třeba zdůraznit, že platí výlučně pro Českou republiku, ale nelze jej uplatnit na zahraniční sociální hnutí, například na radikálně environmentální hnutí nebo na hnutí za globální spravedlnost, která byla pro české aktivisty často zdrojem inspirací. Jestliže Císař tvrdí, že radikální aktivismus má v České republice omezenou schopnost vytvářet sítě a spolupracovat (2008: 33), je to v přímém protikladu s výsledky studií o radikálně environmentálních hnutích, ale i o radikálnějších proudech hnutí za globální spravedlnost (Doherty 2002; Day 2004; McDonalds 2006; Curran 2007). Například právě radikálně environmentální aktivisté ve Velké Británii dokázali v 90. letech, v rámci anti-dálničního hnutí, „zasítovat“ místní občanské aktivisty na straně jedné, mainstreamové aktivisty nevládních organizací na straně druhé a spolupracovat, aniž by to nutně znamenalo jejich deradikalizaci. Naopak to

vedlo jednak k určité zpětné radikalizaci jedné z největších britských environmentálních organizací Friends of the Earth a jednak k vytvoření hnutí environmentální přímé akce (Wall 1999; Doherty 2002).

Jak ukazuje řada studií založených i na etnografickém výzkumu, na radikálních aktivitách v rámci tohoto hnutí environmentální přímé akce se podíleli vedle lidí, kteří by spadali do kategorie „radikál“ (např. alternativní životní styl, kontra-kulturní pozadí apod.), i lidé, kteří byli členy nevládních organizací či Strany zelených, jakkoli to vyvolávalo nejrůznější vnitřní diskuse a pnutí (Doherty, Plows, Wall 2003; Plows 2008). Kritika a případné odmítání spolupráce ze strany radikálů se týkala především institucí a organizací a nebránila spolupráci s jednotlivci z těchto institucí, jejich aktivnímu zapojení do radikálních aktivit nebo dokonce i neoficiální spolupráci a podpoře.

Zadruhé, je otázka, nakolik je přesné mluvit, a to i v souvislosti s českým radikálním aktivismem, o tom, že by radikálové vznášeli požadavky (Císař 2008: 38). V případě radikálních hnutí, pro která je přímá akce preferovaným způsobem jednání, je jednou z podstatných charakteristik právě to, že se neorientují na stát, nekladou vůči němu požadavky, protože každý požadavek tím, že očekává odpověď, udržuje ty struktury, vůči kterým je požadavek kladen. „To vede k pozitivní zpětné vazbě, ve které neustále se rozšiřující a prohlubující aparáty disciplíny a kontroly vytvářejí další a další nová místa antagonismů, které produkují nové požadavky a s tím rostoucí kvantitu a intenzitu disciplíny a kontroly“ (Day 2004: 734). Richard Day to nazývá „politikou požadavku“ (*politics of demand*), která je pragmatická, může změnit obsah struktur dominance a vykořisťování, ale nemůže změnit formu. Tím, že se kladou požadavky vůči státu, korporacím, nadnárodním institucím, uznává se jejich legitimita a zpětně se posiluje jejich hegemonie. Naopak pro radikální hnutí, která se orientují na přímou akci jako preferovaný způsob jednání (Day je označuje jako nejnovější sociální hnutí) je charakteristická „politika jednání“ (*politics of act*). Tato politika jednání spočívá ve snaze vytvářet alternativy ke státním a korporativním formám společenské organizace. To znamená pracovat „mimo“ existující dominantní instituce, neapelovat na státní instituce, aby změnily své jednání, ale přímo fyzicky intervenovat takovým způsobem, který již předjímá alternativu a vyjadřuje tak cíle, o které se usiluje právě i skrze zvolené prostředky (Day 2004).

Císař si tuto charakteristiku radikálního aktivismu do značné míry uvědomuje, když uvádí, že anarchisté sice čelili pevně uzavřené struktuře domácích příležitostí, ale protože

nesledují instrumentální cíle, tak by těchto příležitostí nevyužili, ani kdyby se jim skutečně nabízely. Přibližují se tak podle něho ideálnímu typu kontra-kulturních hnutí, a proto nejsou schopny nalézt ve společnosti širší rezonanci (Císař 2008: 152). Tuto jednoduchou kauzalitu mezi mírou radikality a kontra-kulturností na straně jedné a společenským vlivem na straně druhé však popírají právě studie o britském hnutí environmentální přímé akce – radikálním a kontra-kulturním (Melucci 1996; Castells 1997; Macnaghten, Urry 1998; Wall 1999; Seel, Paterson, Doherty 2000; Doherty 2002). O schopnosti radikálů nalézt širší rezonanci ve společnosti tak rozhodují i další proměnné.

Za třetí, představa, že „radikálové nespolupracují s mainstreamovými aktivisty“ (Císař, Navrátil, Vráblíková 2011: 141) a určitá vymezení této typologie mohou působit staticky a ahistoricky. Například když autoři mluví o neochotě ke spolupráci mezi radikály a transakčními aktivisty či o tom, že anarchisté jako představitelé radikálního aktivismu nejsou schopni spolupracovat s jinými nestátními aktéry a nemají potenciál vytvářet sítě (Císař 2008: 71; Císař, Navrátil, Vráblíková 2011: 141), je toto tvrzení platné pro Českou republiku až od určitého časového období. Typologie může vyvolat zdání, že pracuje s typy aktivismu, kterým jsou inherentní určité vlastnosti (např. schopnost/neschopnost spolupracovat a vytvářet sítě). Pokud však třeba počátkem 90. let anarchisté spolupracovali s environmentálními aktivisty a anarchistické kontra-kulturní prostředí se zcela běžně překrývalo s aktivitami environmentálních organizací a skupin (blíže viz rozhovory; Císař, Koubek 2012), pak je třeba zdůraznit, že tato typologie je výsledkem určitých událostí, procesů a momentálních konstelací, a ptát se, proč tomu tak je.

A právě na tyto události, procesy a konstelace bych se, za pomoci empirického výzkumu, zaměřil v další části této práce (zejména pak v kapitolách sedm a osm).

5. Genealogie radikálně ekologického hnutí

Když budeme environmentální hnutí posuzovat jen podle jeho velikosti a podle škály jeho aktivit, můžeme je považovat za významnou sociální sílu v industrializovaných zemích. (Carter 2007) Nikdy však nepředstavovalo homogenní hnutí a v současnosti nelze ani mluvit o jednom environmentálním hnutí. Vnitřní vývoj, dynamika, institucionalizace různých environmentálních organizací a jejich deradikalizace vyvolávaly zpětnou dynamiku a vytváření nových skupin, organizací, proudů, taktik a aktivit. A tak v současnosti můžeme uvažovat o velice široké škále environmentálního hnutí zahrnující jak ochránářské skupiny typu Sierra Club, či v našem kontextu Český svaz ochránců přírody, mezinárodní nevládní environmentální organizace jako jsou Greenpeace či Friends of the Earth (v Čechách je reprezentuje Hnutí Duha), radikální skupiny přímé akce (Earth First! či Robin Wood) a množství lokálních *grassroots* skupin a iniciativ. (Carter 2007)

Řada autorů v souvislosti s environmentalismem mluví o třech vlnách, ve kterých přicházel (Bosso 1995; Dalton 1996; Carter 2007; Saunders 2012). První vlna spadá do období konce 19. století a 50. let 20. století a bývá označována jako ochránářské hnutí (*conservation movement*). To se zaměřovalo na ochranu divoké či člověkem málo dotčené přírody a na zachování přírodních zdrojů. Mnohé ze stávajících největších ochránářských organizací, jako jsou Sierra Club ve Spojených státech, National trust ve Velké Británii či Naturschutzbund Deutschland v Německu mají kořeny svého vzniku právě v tomto období. (Doherty 2002; Carter 2007)

Druhá vlna „nového“ politického environmentalismu přichází na přelomu 30. a 70. let 20. století. Představitelem této vlny jsou například Greenpeace či Friends of the Earth. Oproti té předchozí vlně, ochránářské, mají tyto organizace mnohem širší agendu. Do centra jejich pozornosti se tak nedostávají jen vyloženě ochránářská témata, ale jejich zaměření je environmentální a věnují se takovým tématům, jako je průmyslové znečištění, jaderná energetika a jejich vnímání environmentálních témat je globálnější. Začala také rezonovat idea, že planetární ekosystém je ohrožen a tato ekologická krize si vyžaduje radikálnější změny ve společenském uspořádání (Doherty 2002: 30–31). Druhá vlna mnohá environmentální témata politizovala a vnesla je do veřejného diskurzu a organizace jako Greenpeace či Friends of the Earth využívaly i nekonvenční repertoár jednání, jako nenásilné či symbolické přímé akce, aby na problémy upozornily. „Tento nárůst zájmu o

životní prostředí přispěl zároveň k nárůstu členství v tradičních ochranářských organizacích a povzbudil je v tom, že svoji agendu rozšířily o environmentální témata a v posledních letech i o otázky sociální spravedlnosti“ (Carter 2007: 145).

Třetí vlna, radikální environmentalismus, se objevil na počátku 90. let 20. století v Británii, jako reakce na institucionalizaci a následné zkrácení „nového“ environmentalismu. Čím dál tím větší počet lidí měl pocit, že organizace jako Greenpeace a Friends of the Earth potlačily prostor pro *grassroots* participaci a rozhodování a staly se z nich spíše „organizace s šekovou knížkou“, které lidem nabízejí, aby finančně přispěli, a ony budou jednat za ně (Saunders 2012). Vlna radikálně environmentálního aktivismu je charakteristická sdíleným přesvědčením a odhodláním ke konfrontaci a odhalování těch, kteří poškozují životní prostředí a důrazem na participaci, což se projevuje v prosazování přímé akce, používání ne-hierarchických forem organizace a podporování autonomních sítí lokálních skupin (Wall 1999; Seel, Paterson, Doherty 2000). Hnutí environmentální přímé akce také mnohem více než organizace druhé vlny spojuje environmentální témata se sociálními a s celkovou kritikou a zpochybňováním dominantního společenského systému.

Představa environmentalismu, který přichází ve vlnách, je užitečná pro základní vhled do jeho vývoje, neměla by však vést k takové představě, že jedna vlna nahrazuje druhou, a že něco zcela nového spláchne a odstraní to staré. Všechny tři typy environmentalismu – ochranářství, reformismus a radikalismus – nadále existují, v různé míře vedle sebe, a je otázka, zda vůbec někdy existovaly ve své čisté podobě. Reformismus Friends of the Earth v sobě zahrnuje jak ochranářství tradičních organizací, tak i předpoklady radikalismu hnutí environmentální přímé akce (viz Saunders 2012).

V této kapitole se zaměřím právě na tuto genealogii environmentální přímé akce, jejíž kořeny se nacházejí v druhé vlně „nového“ environmentalismu Greenpeace, Friends of the Earth či anti-jaderného hnutí.

5.1. Přímé akce jako repertoár jednání v environmentálním hnutí

Environmentální hnutí, které se zrodilo na přelomu 60. a 70. let 20. století, bývá označováno za jedno z nejdůležitějších sociálních hnutí druhé poloviny 20. století a patří mezi významné sociální aktéry (Diani 1995; Macnaghten, Urry 1998; Doherty 2002; Doyle

2005). Od ochrannářských organizací jako Sierra Club, National Audubon Society či World Wildlife Fund (WWF) či různých okrašlovacích spolků založených v 19. století se toto hnutí nové odlišovalo v několika věcech. Za prvé, environmentální problémy jako je nadměrná spotřeba a výroba, znečištění ovzduší, půdy či vody, úbytek biodiverzity či klimatické změny spojovalo se strukturálními rysy západní společnosti. Environmentální hnutí je tak možné vnímat jako zelenou kritiku modernity a její produktivistické logiky považující materiální růst za cíl sám o sobě. Za druhé, na rozdíl od ochrannářských a okrašlovacích spolků environmentální hnutí zahrnovalo, vedle formálních organizací, i neformální sítě lidí, kteří prosazovali méně materialistický, alternativní životní styl v harmonii s přírodou, které se přiznávala i vnitřní hodnota (Doherty 2002: 73). A za třetí, na utváření environmentálního hnutí měla vliv dynamická a bouřlivá šedesátá léta, se studentským a protiválečným hnutím, kontrakulturou a Novou levicí, které přinesly kritiku materialistického života a politickou angažovanost s důrazem na participaci, přímou demokracii a sociální otázky. Environmentální hnutí, přinejmenším některé jeho proudy, tak zpochybňovalo dominantní formy moci a provádělo protestní akce (Doherty 2002; Macnaghten, Urry 1998: 48).

Hnutí se podařilo otázky ochrany životního prostředí a vztahu společnosti k přírodě zpolitizovat, tedy dostat do veřejné sféry a rozhodovacích procesů. To mělo za výsledek vznik politických institucí, které se orientovaly na problematiku životního prostředí (například vznik ministerstev životního prostředí, inspekcí životního prostředí, mezinárodních konferencí) na straně jedné, ale promítlo se i do akademického světa, kde vznikla řada nových oborů, kateder, odborných časopisů, konferencí (environmentální sociologie, filosofie, politika, ekonomie).

V tomto procesu, kdy environmentální hnutí a organizace upozorňovaly na problémy a snažily se o jejich legitimizaci, používaly vedle klasických strategií, jako je lobbování a expertní vědění, i nekonvenční politická jednání, jako jsou demonstrace, blokády apod. Význačným typem v tomto repertoáru jednání byla přímá akce, která představovala určitou taktiku k prosazení cílů, ale postupně se v reakci na kooptaci zelené kritiky modernity stávala cílem sama o sobě jako příklad předjímající politiky (*prefigurative politics*). A to až do té míry, že se od 90. let část radikálně

environmentálního hnutí označuje jako hnutí environmentální přímé akce. V této části se zabývám genealogií¹⁸ této environmentální přímé akce jako určitého repertoáru jednání.

JoAnn Carmin a Deborah Balsler ve své studii repertoáru jednání organizací environmentálního hnutí uvádějí, že volbu repertoáru jednání formují jednak strukturální faktory a sociopolitické podmínky, ale určují ji také sdílené hodnoty, přesvědčení a porozumění aktérů organizací (Carmin, Balsler 2002). Aktivisté tak podle nich nejen pouze reagují na vnější a vnitřní podmínky, ale především se angažují v tom, že těmto podmínkám dávají smysl a to vede k rozvoji subjektivních interpretací reality. Skrze různá kognitivní schémata, která fungují jako filtry, pak aktivisté těchto organizací nahlíží na sociopolitické, kulturní a environmentální podmínky a různě je interpretují. Carmin a Balsler popisují čtyři takové filtry: zkušenost, zásadní hodnoty a přesvědčení, environmentální filosofie a politická ideologie.

U filtru zkušenosti autorky poukazují na to, že aktivisté na základě svých a minulých zkušeností posuzují „efektivitu“ organizace. Zásadní hodnoty a přesvědčení představují normativní pohledy, vycházejí z nějaké představy, co je a co by být mělo. Poskytují tak určitá pravidla pro posouzení přijatelnosti určitých forem jednání. Environmentální filosofie také vyjadřuje sdílená přesvědčení, jak bychom měli žít, co je důležité, ale především ve vztahu k přírodě. Politickou ideologií autorky odkazují ke konceptu ideologicky strukturovaného jednání, kdy ideologie jako soubor přesvědčení utváří a formuje kolektivní jednání a hraje rozhodující roli při výběru repertoáru jednání ve vztahu k institucionálnímu prostředí. Rozdílný repertoár jednání si vyberou environmentální skupiny s liberálně demokratickou ideologií, které usilují o začlenění do politických procesů v rámci systému, a jiné skupiny s neomarxistickou či anarchistickou ideologií, které se vůči stávajícímu liberálně kapitalistickému systému vymezují kriticky a neusilují primárně o svoje začlenění a jejich repertoár jednání tak bude nejspíše nekonvenčnější a více konfrontační.

Moderní environmentální hnutí, které se utvářelo na počátku 70. let 20. století v reakci na dosavadní ochranářské přístupy, bylo ovlivněno předchozími hnutími 60. let, ať již to byla hnutí za občanská práva, studentské či protiválečné hnutí nebo Nová levice a (Doherty 2002).

¹⁸Genealogií tu rozumím určitou formu kritiky, která pracuje s historickým materiálem, aby dokumentovala, jak jsme se environmentální přímá akce stala tím, čím je.

Na počátku 70. let vznikly Greenpeace a Friends of the Earth, dvě klíčové environmentální organizace této druhé vlny environmentalismu, které svoji identitu stavěly především na kampaních, při nichž využívaly taktiku přímé akce, kterou etablovaly v environmentálním hnutí a na rozdíl od předchozích ochránářských organizací měly mnohem odtažitější a kritičtější vztah ke státu a korporacím (Carmin, Balser 2002; Rootes 2003). Obě organizace také již od počátku používaly jako součást svých kampaní taktiku nenásilných přímých akcí.

Když v roce 1971 David Brower po svém předchozím působení v Sierra Clubu založil ve Velké Británii organizaci Friends of the Earth (FoE), jednou z jejich prvních a nejznámějších akcí bylo vrácení lahví firmě Schweppes, která je odmítala recyklovat. „Stovky nevratných lahví byly ponechány před kanceláří Schweppes-Cadbury, akce byla vyfotografována a kancelář FoE byla zavalena telefonáty od lidí, kteří se ptali, jak by se mohli zapojit... Byl to první příklad, kdy environmentální skupina použila přímou akci – mediální propagační akci...“ (Rootes, Seel, Adams 2000). Akce měla velké a pozitivní mediální pokrytí a FoE toho využili ke svému růstu a podobné akce dále opakovali. V roce 1979 uspořádali akci Reclaim the Roads, kdy 6 000 cyklistů na půl hodiny zablokovalo dopravu v Londýně. FoE se snažili, aby takovéto přímé akce doprovázely vědecky podložené argumenty, které by se pak mohly využívat k lobbování u vlády. Nicméně, „...veřejné mínění a mediální vnímavost vůči tomu, co stojí za zpravodajskou pozornost, se od 70. let změnilo. Vrácení lahví Schweppsu byla velká zpráva v roce 1971, ale kdybychom to udělali v roce 1981, tak by to média pravděpodobně ignorovala. Abyste získali mediální pokrytí, museli jste od počátku 80. let udělat něco dramatičtějšího“¹⁹. A protože FoE chtěli jednat v mezích zákona, vědomě se rozhodli nezapojovat se do této logiky eskalace a postupně upouštěli od akcí, které mohly být vnímány jako konfrontační.

Ve stejném roce jako FoE byla založena i organizace Greenpeace. Jedny z prvních akcí byly namířeny proti testování jaderných zbraní v Severním Pacifiku. Aktivisté Greenpeace se na dvou lodích vypravili do místa testů, aby jim fyzicky svou přítomností bránili a především, aby touto symbolickou akcí upozornili veřejnost na problematiku testování jaderných zbraní. Proto s nimi na lodích pluli i tři novináři. O pár let později ve své kampani na záchranu velryb v této taktice pokračovali a svými loděmi se stavěli mezi velrybářské lodě a velryby, fyzicky tak znemožňovali lov a veřejnosti přinesli svědectví o

¹⁹ Aktivista FoE Czech Conroy citovaný in: Lamb 1996: 75.

velrybářských praktikách. V roce 1989 aktivisté Greenpeace zase pronikli do továrny firmy Du Pont v New Jersey a na šedesátimetrový komín vyvěsili obří transparent obviňující firmu z toho, že je největším ničem ozonové vrstvy. Následující den se pak dva aktivisté zabetonovali do železného sudu umístěného na železniční trati, po které se z továrny vyvážely freonové látky. Chod továrny se Greenpeace narušit nepodařilo, ale vše natočili na video a spolu s prohlášením rozeslali televizním stanicím po celém světě. „Smysl aktivit Greenpeace v tomto případě nespočíval v zablokování chodu továrny, jako spíše ve sdělení poselství. Organizace Greenpeace dala ozonovému tématu formu a využila obraz narušení práce Du Pontu k tomu, aby vyslala znepokojující zprávu“ (Wapner 1995: 308).

To, co akce Friends of the Earth proti firmě Schepster či Greenpeace proti testování jaderných zbraní nebo na obranu velryb spojovalo, je, že jsou nenásilné a mají přinést svědectví, čili kladou velký důraz na práci s médii. Hlavním posláním nenásilných přímých akcí obou organizací je přitáhnout pozornost veřejnosti k tématům, k nimž vedou organizace kampaně, a skrze média ovlivňovat veřejnost a vyvíjet nátlak na politiky, stát či korporace. Důležitým rysem těchto přímých akcí je, kromě této orientace na média a striktní nenásilnosti, také určité elitářství (Duckett 2006). Obě organizace nemají v úmyslu mobilizovat širokou veřejnost a obzvláště pro Greenpeace platí, že spíše provádějí menší, symboličtější protesty zkušených, profesionálních aktivistů, než aby se orientovaly na masové pouliční demonstrace či přímé akce (Rootes 2003). „Pro Friends of the Earth bylo charakteristické, že přímé akce kombinovali se silným důrazem na detailní a vědecky podložené reporty, které využívali k lobbování vlády“ (Doherty, Patterson, Seel 2005: 5). Totéž platí i pro Greenpeace: obě organizace využívaly přímou akci jako taktiku v rámci svých kampaní při vyvíjení tlaku na protivníky, ať již to byly korporace či státy, nebo jako poslední možnost, když se vyčerpaly všechny legální prostředky. Obě organizace tak využívaly liberální koncept přímé akce, ale přímá akce jako hodnota sama o sobě (jako v anarchistickém konceptu přímé akce) pro ně nehrála tak zásadní roli.

5.2. Kořeny environmentální přímé akce v protijaderném hnutí

V environmentálním hnutí se masové přímé akce objevily až v polovině 70. let v souvislosti s protijaderným hnutím, a to nejprve v Západním Německu. V reakci na ropnou krizi v roce 1973 vlády na Západě začínaly řešit energetickou otázku mimo jiné přechodem

na jadernou energetiku. V Západním Německu, které věnovalo miliardy marek na výzkum, tento plánovaný přechod nedoprovázela společenská diskuse a část společnosti to vnímala jako deficit demokracie. Silové prosazování jaderné energetiky naráželo na nesouhlas stovek lokálních občanských iniciativ, jejichž kořeny sahaly už do 60. let. Právě tyto lokální občanské iniciativy spolu s radikálně levicovými skupinami a aktivisty autonomní scény vytvořily silné protijaderné hnutí, které odmítalo silové prosazování jaderné energetiky a mluvilo o „atomovém státě“. Toto hnutí „se zpočátku vyvíjelo jako lék na nedostatek demokracie v politickém státním rozhodovacím procesu“ (Katsiaficas 1997: 81). V únoru roku 1975, den poté, co byla zahájena výstavba jaderné elektrárny ve Wyhlu, obsadily stovky protestujících staveniště, ale policie je brutálním způsobem rozehnala. O několik dní později demonstrovalo třicet tisíc lidí proti výstavbě jaderné elektrárny a opět bylo staveniště obsazeno. Stovky lidí na obsazeném staveništi zůstaly a z poražených klád stromů a ze stanů vybudovaly provizorní kemp, který fungoval nehierarchicky a samosprávně. V něm zřídily „lidovou akademii“, která provozovala desítky kurzů a přednášek vědců a aktivistů, jak odpůrců, tak i zastánců jaderné energetiky. Vedle tohoto obsazení staveniště, které zastavilo práce, protijaderné hnutí upozornilo na řadu nedostatků a vzneslo žaloby k soudu. Ten nakonec rozhodl o zákazu stavby a okupace staveniště skončila vítězně pro protijaderné hnutí v březnu 1977. Mnoha lidem se zdálo, že úřední rozhodnutí bylo odezvou na rozhodný odpor pořádaný protijaderným hnutím (Katsiaficas 1997).

Okupace Wyhlu inspirovala protijaderný odpor i na dalších místech Německa (Doherty 2002: 2000). Reagovaly však i státní úřady a to mobilizací větší policejní síly. „Ještě než stavba v Brokdorfu začala, objevila se „Pevnost Brokdorf“ se vším všudy, s příkopem, ohradou, ostnatým drátem – aby předešly opakování okupace ve Wyhlu. O čtyři dny později se objevilo asi 30 000 až 45 000 demonstrantů. (...) Po nezbytných projevech se dva tisíce protestujících protlačily skrze policejní řady, přemostily příkop a pod přívalem vodních děl strhly jeden úsek zdi a obsadily část staveniště“ (Markovits, Gorski 1993: 199). Po počátečním mírném průběhu nabíraly protesty na větší militantnosti a šířily se i na další místa plánované výstavby jaderných elektráren či uložišť – v Grohnde, Kalkaru, Muhlbach-Karlichu a Gorleben. Právě v Gorleben v roce 1980 mezi 3. květnem a 6. červnem po vzoru Wyhlu obsadilo pět tisíc aktivistů staveniště plánovaného uložišť. Z pokácených stromů aktivisté postavili malé městečko, které nazvali „Svobodná republika Wenland“. George Katsiaficas popsal život v tomto městečku odporu takto: „Za

sebe mohu říci, že Gorleben byl jedním z mála míst německého veřejného života, kde jsem se cítil doma. Na rozdíl od běžného každodenního života jsem se zde necítil jako cizinec. Nikdo ke mně nepřistupoval jako k Turkovi, ani mi nevyčítal, že jsem Američan. (...) Stali jsme se lidskými bytostmi v základním významu tohoto pojmu, sdíleli jsme jídlo a život mimo systém peněžní směny. (...) Wenlandci žili společně, nejen aby vytvořili konfrontaci, ale také aby vybudovali místo pro autonomní samosprávu skrze politickou diskusi. (...) Wenland byl dobou a místem upřímnosti, sdílení a přívětivosti. Ostře kontrastoval s každodenním životem v Německu, pro nějž byly typické hierarchie v patriarchálních rodinách, jednotvárnost malých měst, autoritářství zmodernizované pruské byrokracie a soutěživost firemní kultury“ (Katsiaficas 1997: 81). Podobně jako okupace ve Wyhlu i Wenland byl typem anarchistické přímé akce, která měla předznamenávající charakter, pokusila se v sobě obsáhnout ideál společnosti, o který část hnutí usilovala a tento ideál spojit s žitou praxí protestního tábora.

Masová přímá akce ve Wyhlu však nebyla důležitá jen pro protijaderné hnutí v Německu, ale inspirovala i zahraniční aktivisty. Wyhl navštívili i aktivisté ze Spojených států. „Okupace ve Wyhlu a další podobné akce v Evropě posílily přesvědčení radikálů v protijaderném hnutí, že přišel čas obrátit se od voleb k přímé akci“ (Epstein, 1991, s. 61). Krátce po návratu z Německa zorganizovali turné po Spojených státech, kde promítali film z okupace ve Wyhlu. A myšlenky přímé akce mezi aktivisty rezonovaly, protože řada z nich měla již zkušenosti z protestů z 60. let či z kontrakulturního prostředí. Důležitou roli v prosazování strategie přímé akce hrála skupina Movement for a New Society (MNS) z Philadelphie a zejména její aktivista George Lakey, který byl, podobně jako řada dalších členů skupiny MNS, anarchistický kvaker a přicházel s vizí nenásilné revoluce. Tato skupina neusilovala o nějaké dobytí moci, ale spíše prosazovala vytváření nových institucí založených na neodcizených vztazích a nehierarchických formách rozhodování a institucí, v kterých by se „předznamenával“ charakter skutečně demokratické společnosti. „Byla to nenásilná verze klasické anarchistické myšlenky budovat novou společnost ve skořápce té staré“ (Graeber 2009: 235). Tito kvakeři vnesli do hnutí praktický proces rozhodování pomocí konsensu a v Bostonu a Philadelphii skupina prováděla „trénink“ aktivistů.

V roce 1976 byla založena protijaderná organizace Clamshell Alliance, která sehrála důležitou roli v americkém protijaderném hnutí a zejména v difúzi přímé akce jako strategie a taktiky (Epstein 1991; Doherty 2000; Graeber 2009). Protijaderné hnutí ve Spojených státech bylo prvním z nových sociálních hnutí, které se se organizačně utvářelo

z afinitních skupin, organizační jednotkou, kterou poprvé vytvořili na počátku 20. století anarchisté ve Španělsku a v Latinské Americe, a která se pak ve 20. letech 20. století stala základní organizační jednotkou španělské anarchistické federace (La Federación Anarquista Ibérica, FAI). „Afinitní skupiny jsou soběstačné a navzájem se podporující skupiny 5 až 15 lidí. Větší počet afinitních skupin spolu může spolupracovat na určitém společném cíli, anebo může afinitní skupina jednat podle svého uvážení. Někdy spolu zůstávají afinitní skupiny delší období a existují jako politicky podpůrné či studijní skupiny a někdy mohou být vytvořeny jen za účelem konkrétní akce“ (Graeber 2009: 288).

V rámci afinitní skupiny měli lidé různé role. K základním patřila funkce facilitátora, který usnadňoval konsensuální rozhodování, nezbytný byl někdo, kdo uměl poskytnout první pomoc a někdo, kdo měl základní právní znalosti; dále znaly skupiny ještě roli „paprsku kola“ (*spoke*), která zpravidla kolovala. Tento „*spoke*“ představoval jakéhosi „mluvčího“ skupiny, který mluvil na větších mítincích před akcí, jichž se často účastnily i tisíce lidí, a každý promluvit nemohl. Afinitní skupiny vytvářely větší shluky (*clusters*), a jejich „paprsky“ – mluvčí se sešli v centru, v kruhu na „radách mluvčích“, kde koordinovali své akce a jednání. „Tito mluvčí – „*spokes*“ však nebyli zástupci, reprezentanty skupiny. Neměli žádnou moc rozhodovat ve jménu skupiny, byli jen prostředníkem pro výměnu informací; takže zatímco rada mluvčích se sešla v kruhu, zbytek afinitní skupiny čekal opodál, aby se na nějaké znamení sešel se svým mluvčím, který jim tlumočil informace, a oni se ve skupině rozhodovali a udělovali mu zpětně instrukce. V principu tito mluvčí – „*spoke*“ fungovali doslova jako špice u velkého kola“ (Graeber 2009: 289).

Clamshell Alliance využila této organizační struktury afinitních skupin a začala učit a trénovat aktivisty v tomto způsobu nehierarchického a konsensuálního rozhodování. Přímá akce se tak postupně stávala nejen taktikou a způsobem, jak se organizovat, ale i samotným principem organizace. Masová přímá akce v podobě obsazení staveniště jaderné elektrárny v Seabrooku přinesla spektakulární úspěch a vnesla kritiku jaderné energetiky do veřejného prostoru a spolu s nehodou v jaderné elektrárně Three Mile Island tyto události proměňovaly názorové a politické klima ve společnosti (Epstein 1991; Graeber 2009). Clamshell Alliance svými způsoby organizace, založenými na afinitních skupinách, konsensuálním rozhodování a masové přímé akci spojené s občanskou neposlušností kombinovala edukační a exemplární rozměr přímé akce. Inspirovala další aktivisty a následně vznikaly i v jiných částech Spojených států další podobné organizace na stejných

principech: Abalone Alliance, která bojovala proti výstavbě jaderné elektrárny v Diablo Canyon či Livermore Action Group v Kalifornii. V rámci protijaderného hnutí v Seabrooku se setkaly tři vlivné americké tradice: protest z morálních až náboženských důvodů; kontrakulturní hnutí s důrazem na komunitní životní styl, které se stavělo kriticky k americkému způsobu života a kladlo důraz na exemplární a utopické jednání; a tradice (obzvláště silná v Nové Anglii) městských shromáždění, praktikujících místní demokracii a referenda.

Protijaderné hnutí tak nebylo jen proti výstavbě jaderné elektrárny, ale zároveň usilovalo o vytváření nové společnosti v „ulitě té staré“, která by byla nehierarchická, rovnostářská, skutečně demokratická a ekologická (Epstein 1991). „Hnutí se ale stalo obětí svého úspěchu. Ačkoli málokdy vyhrálo bitvu – tedy, že by se podařilo zabránit výstavbě konkrétní jaderné elektrárny – velice rychle vyhrálo válku. Po pár letech vláda Spojených států ustoupila od plánů na výstavbu stovky nových bloků a od té doby se již nové plány neobjevily. Snahy hnutí přesunout se od jaderných elektráren k jaderným hlavicím a od nich pak k sociální revoluci se nezdařily. Hnutí nedokázalo přejít od jaderné tematiky k širší revoluční kampani. Na počátku 80. let do značné míry zmizelo“ (Graeber 2009: 235).

Navzdory tomu se téma přímé akce, afinitních skupin, rozhodování konsensem stalo latentní součástí repertoáru nejrůznějších skupin. Ať již to byli například radikální AIDS aktivisté v ACT UP, radikální environmentalisté v Earth First!, komunitní aktivisté, anarchisté s projekty jako byly Food not Bombs, infoshopy, sociální centra či severoamerická anarchistická federace sdružující se kolem časopisu Love and Rage, ti všichni udržovali toto jednání a organizační techniky živé a rozvíjeli je. Obzvláště hnutí Earth First! sehrálo důležitou roli v transformaci přímé akce v environmentální přímou akci (MacDonald 2006; Graeber 2009).

5.3. Earth First! – od ekologické k environmentální přímé akci

Skupina Earth First! byla založena v dubnu 1980 pěti environmentalisty zklamanými z velkých environmentálních organizací, které podle nich až příliš přistupovaly na kompromisy, což vedlo k dalšímu ničení divoké přírody a úbytku biodiverzity. Cílem bylo přestat mluvit a začít jednat, jejich heslem bylo: „Žádné kompromisy v obraně Matky Země!“ Hnací silou ve zformování Earth First! byl Dave

Foreman, který původně pracoval ve Wilderness Society, v jedné z velkých environmentálních organizací, a pocházel z pravicově orientovaného a militaristického prostředí. To se promítlo i do odlišného vývoje hnutí Earth First!, které v počátcích, na rozdíl od antijaderného hnutí s jeho kořeny v Nové levici, kontrakultuře a lokální komunitě, neodkazovalo k lokální demokracii městských shromáždění, ale spíše ke kmenovým společnostem (MacDonald 2006). Imaginace Earth First! se neodvolávala na přímou demokracii zdola Nové levice, ale spíše na ekocentrismus hlubinné ekologie. Jeden z pěti jejích zakladatelů, Howie Wolke, Earth First! v roce 1982 charakterizoval: „Earth First! má své kořeny hluboce zapuštěné v divočině západu Spojených států. Uvědomili jsme si, že zachování divočiny je nejdůležitější věcí na Zemi..., nakonec až ozubená kola této civilizace zastaví pod vahou svých chyb a své nenasytosti ... Takže s vášní vystupujeme proti tomuto nesmyslnému šílenství [projevujícím se v celé řadě environmentálních problémů] ... Ale Earth First! se budou vždy zaměřovat na bojiště v divočině“ (Howie Wolke 1991: 247).

Namísto neúčelného vyjednávání kompromisů se prosazovala akce, která by zabránila konkrétnímu ničení člověkem nedotčené přírody, divočiny. Namísto masové nenásilné přímé akce, doprovázené občanskou neposlušností, jako hlavního repertoáru jednání antijaderného hnutí, aktivisté Earth First! kladli důraz i na provádění ekotáže (ekologické sabotáže), skrytých přímých akcí, které měly způsobit materiální škody těm, kdo ničí divočinu (především poškozování těžebních strojů, zatloukání hřebů do stromů atd.). Earth First! nebylo oficiální organizací, ale spíše hnutím, ke kterému se mohl každý přihlásit. „Neexistují žádní členové EF!, jsou jenom EF!eři. EF! je hnutí, není to organizace“ (Lee 1991: 122). V první polovině 80. let vznikaly lokální skupiny, zejména v Kalifornii a na Západním pobřeží, které spojoval především každoroční Round River Rendezvous, několikadenní kemp setkávání, přednášek, workshopů, muziky, tance a akcí, a pak zejména časopis hnutí – Earth First! Journal. V první polovině 80. let se jednalo o poměrně malé hnutí, které bylo ovlivněno politikou Dave Foremana a lidmi kolem něj. Články v Earth First! Journal měly značně apokalyptický rozměr; objevila se obhajoba sterilizace lidí, interpretace nemoci AIDS jako odpověď Gaia na přelidnění či výklad hladomoru v Etiopii jako přirozené selekce přelidněné populace. Tyto názory vyvolávaly kritiku i uvnitř Earth First! (Doherty 2002; Duckett 2006; MacDonald 2006). Navíc ve druhé polovině 80. let se k Earth First! začala přidávat řada mladých aktivistů z nastupující generace, ovlivněná i anarchistickými myšlenkami a sociální ekologií Murray Bookchina,

což spolu s represemi ze strany FBI prohlubovalo napětí uvnitř hnutí Earth First! Na jedné straně byl Foremanův proud ovlivněný hlubinnou ekologií, projevující se občas xenofobně, misantropně a sexisticky, kterému šlo především o obranu divočiny a odmítal spojovat EF! s otázkami sociální spravedlnosti, a oproti němu proud ovlivněný anarchismem a sociální ekologií. „Tato druhá ‚holistická‘ skupina akceptovala prioritu obrany divočiny a pravděpodobnost ekologického kolapsu, ale zároveň si myslela, že je stále možné usilovat o lepší společnost. Nejlepším prostředkem jak bránit divočinu byla podle nich přímá akce, která však brala v potaz vzájemnou provázanost otázky sociální spravedlnosti a ekologie. Takže v boji s těžbařským průmyslem se aktivisté, jako byla Judi Bari, snažili vytvářet spojení mezi radikálními ekology a lidmi zaměstnanými u těžbařských společnostech poukazováním na to, že holoseče je v dlouhodobém horizontu připraví o živobytí a slouží to jen zájmům těch největších společností“ (Doherty 2002: 158). Pod vlivem nových sociálních hnutí se tito „holisti“ snažili z Earth First! udělat skutečnou politickou sílu – sociální hnutí, které by využívalo tradice masové přímé akce. Judi Bari to vyjádřila: „Dave Foreman chtěl, aby hnutí Earth First! zůstalo malé, čisté a radikální. Já jsem chtěla, aby bylo velké, znečištěné a radikální“ (Judi Bari in: Doherty 2002: 159). Spory ohledně článků zveřejněných v Earth First! Journal a filosofie hnutí pokračovaly až do srpna 1990, kdy Foreman oznámil, že opouští Earth First!, protože se jej „zmocnili hippies ze Západního pobřeží“ (Doherty 2002: 159) a spolu s ním odešli i jeho stoupenci. Většina aktivistů však zůstala a v Earth First! se nadále pokoušeli kombinovat biocentrismus s levicovými idejemi, připraveni existovat v této rozdílnosti. Nadále vedli kampaně proti těžbě dřeva v divočině s dlouhodobými protestními kempy v Headwaters, Cascadii, ale na přelomu tisíciletí sehráli také důležitou roli v sítích, které koordinovaly protesty proti zasedání Světové obchodní organizace v Seattlu v roce 1999, při následných antiglobalizačních protestech ve Washingtonu v roce 2000 či v Quebecu v roce 2001 (Lee 1995; Doherty 2002).

V průběhu 90. let, po odchodu Foremanova křídla, bylo hnutí Earth First! více ovlivněno anarchistickou filosofií, která rezonovala s principy decentralizace, autonomie a individualismu, ale zároveň se i mnohem více otevřelo zkušenostem předchozích hnutí – Nové levice, antijaderného či mírového hnutí, a přímá akce pro něj byla čím dál tím více nejen taktikou v obraně divočiny, ale i preferovaným způsobem jednání. Na počátku 90. let se idea Earth First! začala také šířit do světa a například v Holandsku, Polsku, Německu,

Česku, ale především ve Velké Británii aktivisté nacházeli inspiraci v Earth First! a zakládali vlastní skupiny (Taylor 1995; Wall 1999; Doherty 2002).

5.4. Hnutí, které je kompostovatelné – environmentální přímá akce ve Velké Británii

Podobně jako o deset let dříve ve Spojených státech, také ve Velké Británii na počátku 90. let vzniklo hnutí Earth First! z prostředí aktivistů zklamaných z velkých environmentálních organizací a postupně se z něj stalo největší radikálně environmentální hnutí – hnutí environmentální přímé akce, pro nějž se přímá akce stávala hodnotou sama o sobě, způsobem, jak žít a dělat politiku v každodenním životě, preferovaným způsobem jednání. Toto hnutí environmentální akce se v průběhu 90. let transnacionálně šířilo a ovlivnilo podobu antiglobalizačního hnutí na přelomu tisíciletí (Duckett 2006; McDonalds 2006; Curran 2007).

Na jaře 1991 Jake Bubridge a Jason Torrance založili první skupinu, přičemž oba předtím působili ve Friends of the Earth, Green Party, Greenpeace a v mírovém hnutí. V již stávajících aktivistických sítích šířili materiály amerických Earth First!. Brzy se s nimi zkontaktoval George Marshall, který byl v 80. letech aktivní v australském hnutí na obranu deštných pralesů, sám stoupenec spíše hlubinně ekologických proudů v EF!. Marshall měl značné mezinárodní kontakty na řadu aktivistů a především pracoval pro vlivný časopis *The Ecologist* a skrze něj se kontaktoval na miliardáře sira Jamese Goldsmithe, bratra zakladatele časopisu *Edwarda Goldsmithe*. Goldsmith přislíbil poskytnout finanční podporu na environmentální kampaň ve Velké Británii na obranu deštných pralesů. Marshall tak pro vznikající hnutí Earth First! obstaral nejen kontakty, ale i téma a především finanční zdroje (Wall 1991: 45–50). První akce EF! v roce 1991 byly namířeny proti společnostem obchodujícím se dřevem z deštných pralesů, aby je pak v roce 1992 postupně vystřídaly akce namířené proti výstavbě dálnic, a z EF! se v letech 1992–95 postupně stalo synonymum pro anti-dálniční hnutí.

5.4.1. Earth First! překračují Atlantik

Myšlenky radikálního environmentalismu Earth First! s důrazem na nekompromisní přístup a přímou akci přenesené počátkem 90. let do Velké Británie našly úrodnou půdu,

přestože byly zasazeny do zdánlivě odlišného kontextu. To, co rezonovalo mezi mladými aktivisty, byla právě idea přímé akce, protože důraz amerických EF! na divočinu neměl ve Velké Británii paralelu. Krajina, se kterou měli zkušenost lidé ve Velké Británii, ovlivněná člověkem do podoby „druhé přírody“ se lišila od oné „divočiny“ nedotčené člověkem ve Spojených státech. „Význam krajiny ve Velké Británii je radikálně odlišný od divočiny, jak ji známe ze Spojených států“ (McDonald 2006: 50). Tento rozdíl se promítl i do odlišné filosofie britských EF!, kteří na rozdíl od americké inspirace neoddělovali problémy environmentální od těch sociálních a dualisticky nestavěli člověka proti přírodě, i když v počátku došlo i v rámci britských EF! k obdobným debatám a sporům ohledně zaměření. Alex Plows filosofii britských EF! popsala: „Lidé jako součást přírody mají také právo, aby se zbavili vykořisťování a útlaku. ... Kde se britská a americká filosofie (a tudíž i strategie přímé akce) odlišují, je v otázce vztahu lidstva a přírody. Strategie britských EF! se zaměřuje na sociální témata, svým důrazem na decentralizaci moci, lokalizování produkce potravin a energie apod. má mnohem více společného se „sociální ekologií“ Murraye Bookchina, protože podobně jako on EF! považují hierarchické struktury a hodnoty za dílčí příčinu, za dílčí projev „kultury růstu“ (1998: 154).

V počátcích vznikaly skupiny Earth First! zejména na univerzitách, kde již existovala studentská síť environmentálně orientovaných skupin (Green Student Network) a ve městech, kde bylo silné alternativně-levicové prostředí. Doherty, Patterson a Seel rychlé rozšiřování Earth First vysvětlují několika důvody (2000).

Za prvé, na počátku 90. let se environmentální organizace Friends of the Earth a Greenpeace institucionalizovaly, upouštěly od konfrontačních přímých akcí, aktivistům příliš nenabízely možnost participace a postupně se začleňovaly do systému. „Dveře vlád a korporací jim byly čím dál tím více otevřené. Tato otevřenost se sice příliš nepromítala ve skutečný politický vliv, ale nevládní environmentální organizace se na národní i mezinárodní úrovni setkávaly s mnohem příznivější strukturou politických příležitostí“ (Doherty, Paterson, Seel 2000: 16). Vrcholu to dosáhlo v roce 1992 v souvislosti se Summitem Země v Riu de Janeiro, kdy obě organizace dosáhly statusu „zasvěcence“, což se promítalo do jejich „byrokratické akomodace“ a umírněnějších forem jednání, aby o tento status nepřišly. Pro tu část environmentálního hnutí, která kladla důraz na přímou akci, to byla známka jejich deradikalizace (Macnaghten, Urry 1998; Doherty, Paterson, Seel 2000).

A s tím souvisí druhý důvod. Přestože ve Velké Británii do počátku 90. let neexistovalo silné environmentální hnutí, které by využívalo masové přímé akce jako v případě protijaderných hnutí v Německu, Spojených státech či Francii, existovala v Británii silná opoziční kultura. Ta se projevovala jednak v různých sociálních hnutích, v 80. letech především v mírovém hnutí, a jednak v rozsáhlém prostředí alternativní kultury se squaty, sociálními centry, potravinovými družstvy, radikálními kavárnami či alternativním zdravotnictvím, které bylo otevřené zeleným hodnotám. „Alternativní životní styl představoval zpochybnění „normálního“ způsobu života“ (Doherty 2002: 165). Toto prostředí alternativní kultury se v polovině 80. let navíc dostalo pod silný politický tlak konzervativní vlády Margaret Thatcherové, což značnou část alternativní kultury ještě více politizovalo. K tomu se ještě přidala snaha vlády prosadit poll tax (daň z hlavy). Proti zavedení této daně vzniklo široké hnutí organizované zdola, zejména v místních komunitách a čtvrtích, mimo hlavní politické strany, které volilo i nekonvenční formy protestu a vyzývalo k neposlušnosti, k neplacení daně. „Skutečnost, že konzervativní vláda po velkých nepokojích v Londýně ustoupila od zavedení daně, mnohé radikály přesvědčilo, že konfrontační akce fungují. Proto se vedle tradice nenásilné přímé akce otevřel i větší prostor pro militantnost“ (Doherty 2002: 165). Vědomí, že přímá akce funguje nejen jako princip každodenního fungování v rámci alternativních projektů, ale i jako konfrontační taktika, silně rezonoval v mladé generaci a posílil pocit, že skrze přímou akci mohou dosáhnout změny a získávat kontrolu nad svým životem (Plows 1998; Wall 1999). „Asi tím nejpřesvědčivějším vysvětlením vzestupu přímé akce je, že v 80. letech došlo ve společnosti k nárůstu environmentálního uvědomění, jež zvýšilo očekávání, které stávající nevládní environmentální organizace nemohly naplnit; zdroje a repertoár pro radikální jednání byly dostupné skrze již existující kontra-kulturní sítě; a pak provokativní charakter vládního programu výstavby dálnic poskytl základy pro spojenectví skupin přímé akce a místních iniciativ proti výstavbě dálnic“ (Doherty, Paterson, Seel 2000: 17).

5.4.2. Anti-dálniční kempy začínají

Právě prosazování vládního programu masivní výstavby dálnic Roads to Prosperity, a to i navzdory nesouhlasu mnoha místních občanských iniciativ a Friends of the Earth, vedlo k rozmachu environmentální přímé akce. V roce 1992 ve Twyford Down aktivisté Earth First! spolu s kočovnými travellery obsadili místo zamýšlené výstavby dálnice a

zřídili zde první permanentní protestní kemp. Protestní kemp představoval repertoár jednání používaný již v 80. letech mírovým hnutím u Greenham Common a opět aktualizovaný Earth First!. Od kempu se zpočátku distancovali Friends of the Earth jako od nezodpovědného jednání, po kritice od členské základny a zjištění, že protestní kemp má podporu místních obyvatel, ale přístup změnili a kempy neformálně podporovali. V prosinci 1992 byl kemp v Twyford Down poměrně brutálně vyklizen, což přitáhlo mediální a veřejnou pozornost a přispělo k dalšímu růstu hnutí. V roce 1993 začaly vznikat desítky dalších podobných protestních kempů (Jordan 1998; Macnaghten, Urry 1998; Wall 1999; Doherty 2002).

Tyto protestní kempy měly fyzicky bránit a ztěžovat výstavbu dálnic. Aktivisté využívali důmyslné techniky, které využívala předchozí hnutí ať již ve Spojených státech či Austrálii, která bránila kácení pralesů. Aktivisté zavěšení ve stromech, domy ve stromech, trojnožky, tunely pod oblastí zamýšlené stavby, to vše byly taktiky, kterými se britští aktivisté inspirovali, a které sami ještě zdokonalovali (Wall 1999; Doherty 2002). Tyto přímé akce v sobě nesly dvojí logiku. Jednak „logiku přinést svědectví“, která skrze „vyráběnou zranitelnost“ měla demonstrovat silné morální odhodlání aktivistů stát za svým i za cenu osobního rizika. A jednak „logiku materiální škody“, která se snažila zvýšit finanční náklady těch, kdo prosazovali výstavbu. Tato logika spočívala jednak v okupacích stavenišť, které měly prodlužovat náklady na stavbu, v bojkotu firem, které se na realizaci staveb podílely, ale i v přímých materiálních škodách při sabotážích stavební techniky či materiálu – mezi typické akce patřilo sypání cukru do nádrží motorů či zalepování zámků (Wall 1999: 54–55; Seel, Paterson, Doherty 2000; Doherty 2002: 169–170;).

Z hlediska hnutí environmentální přímé akce byl důležitý kemp proti výstavbě dálnice M11 ve východním Londýně, protože přenesl boj proti dálnicím z odlehlého venkova do městského kontextu a přiblížil ho nejen mediální pozornosti, ale i řadě potenciálních aktivistů a podporovatelů (Jordan 1998; Plows 1998). „Tím, že se britští Earth First! zapojili do kampaně proti M11 v městském prostředí, ukázali, nakolik se odlišovali od amerických EF! posedlých obranou divočiny“ (Wall 1999: 74). Když stovka aktivistů obsadila vystěhované domy v Claremont Road a ulici proměnila v pevnost tvořivě vyzdobenou uměleckými sovkami, repertoár jednání v městském prostředí navazoval na squatterské hnutí, které mělo v Anglii tradici minimálně již od konce druhé světové války. Vyklizení Claremont Road v listopadu 1994 provádělo přes 1300 policistů, členů bezpečnostních agentur a trvalo čtyři dny. Přes 500 aktivistů udělalo z vyklizení hlavní

zpravodajskou událost a podařilo se jim dosáhnout i taktických úspěchů, když až do posledních chvil zásobovali poslední místo vzdoru elektrickým proudem. Věž postavená z lešení na střeše jednoho z domů umožnila poslednímu protestujícímu oddálit vyklizení o další den (Jordan 1998; Wall 1999; Doherty 2000).

Když vláda v druhé polovině 90. let oznámila, že ustupuje od programu Roads to Prosperity a téměř 70 procent plánovaných dálnic se nerealizovalo, znamenalo to vítězství, ale zároveň i konec anti-dálničního hnutí. Nebyl to však konec Earth First! ani environmentální přímé akce, která tím, že se v Claremont Road přenesla do městského kontextu, získala novou dynamiku. Aktivista John Jordan to popsal: „Claremont Road nám umožnila pocítit na vlastní kůži svobodnou společnost. Ochutnat takové ovoce je nebezpečné, protože zanechává touhu si takovou radostnou zkušenost zopakovat. Během tří měsíců jsme zformovali skupinu Reclaim the Streets a začali plánovat první street party“ (Jordan 1998: 139).

Zatímco protestní kempy byly defenzivní taktikou, street parties, které spojovaly obsazení veřejného místa, blokádu a karnevalovou zábavu, byly ofenzivní. Reclaim the Streets se nezaměřovali jen na boj proti výstavbě dálnic a automobilismu, ale i na veřejný prostor a život ve městě a tato témata spojovali vysloveně s kritikou kapitalismu (Jordan 1998; Curran 2007). Aktivista Paul Morozzo to vysvětloval takto: „V zásadě nám šlo o to vzít si zpět ulice jako veřejný prostor, který byl zprivatizován privátním, exkluzivním používáním auta. Ale byli jsme přesvědčeni, že vzít si zpět věci, které byly uzavřeny v kapitalistické cirkulaci zboží, a vrátit je kolektivnímu obecnímu užívání je obecný princip“ (Morozzo in Jordan 1998: 139).

5.4.3. Reclaim the Streets a dobývání veřejného prostoru

Reclaim the Streets se zformovali již v roce 1991 a jejich první kontakt byl přes londýnskou skupinu Earth First! Téma výstavby nové sítě dálnic prosazované vládou začínalo ve společnosti rezonovat a v reakci na to také pomalu začalo vznikat anti-dálniční hnutí (Duckett 2006; Curran 2007). V tomto kontextu se malá skupina Reclaim the Streets zaměřovala na kampaň na podporu „chůze, jízdy na kole a levné či bezplatné veřejné dopravy a PROTI autům a systému, který je prosazuje“ (Do or Die 1997: 1). Nicméně od samého počátku vzniku Reclaim the Streets auta pro ně nebyla ani tak ničitelem přírodních

habitatů, ale mnohem spíše „kondenzovaným symbolem“ společenského systému (Szerszynski 1999: 214).

V roce 1993 byla londýnská skupina Reclaim the Streets absorbována kampaní proti výstavbě dálnice M11 ve východním Londýně. No M11, která v rámci anti-dálničního hnutí byla zcela městská kampaň a zahrnovala působivé, masové kolektivní konfrontace s policií, vtáhla do sebe a zaktivizovala velké množství lidí a přispěla k předávání a rozvoji nových myšlenek, ale i praktických dovedností. A tak její konec znamenal znovuzrození Reclaim the Streets, z malé skupiny se stala velkým hnutím a také se radikalizovala. V roce 1991 využívala repertoár jednání jako Greenpeace či Friends of the Earth a v noci malovala cyklistické pruhy v ulicích Londýna, přemalovávala reklamy na auta a transparenty narušovala motoristické výstavy (Wall 1999; Szerszynski 1999). O pět let později od těchto symbolických akcí, přešla k přímým akcím masového charakteru, ke street parties. Street party byl repertoár jednání, který v sobě spojoval kolektivní akci se zábavou a podvratným poselstvím, kritikou kapitalistického systému. Měla být víc než jen protestem, protože přicházela s přímou akcí jako preferovaným způsobem jednání. Jejím důležitým aspektem byla politika „Udělej to sám“ (*Do it Yourself*), kdy se na charakteru akce podíleli sami její účastníci. Nebyla organizovaným pochodem z bodu A do bodu B, který kontrolovala nějaká pořadatelská organizace a který by si kladl požadavky. Byla akcí, která měla umožnit lidem zažít město jinak. Město, ve kterém se ulice změnilo v silnici. Na letáku Reclaim the Streets v roce 1997 stálo: „Ulice, v ideálním případě živé prostory lidského pohybu a sociální interakce, svobody a spontaneity. Automobilismus nám krade ulice zpod našich nohou, a prodává nám je zpět za cenu nafty a benzínu. Upřednostňuje čas nad prostorem, a obojí korumpuje a redukuje posedlostí rychlostí nebo v ekonomickém žargonu „obratem“ ... Auta nadále privatizují veřejný prostor a přispívají k erozi čtvrtí a komunit, které definují metropole ... Z komunity se stává komodita“ (London RtS 1997, citováno in: Curran 2007: 186). Konfrontační postoj byl pro street parties zásadní. V jejich materiálech stálo: „Nic nežádáme, na nic se neptáme, bereme si zpátky. Jdeme a obsazujeme“ (Do or Die 1997: 6). A v návodu jak dělat street party radili: „Řekněte policii (neptejte se jich, řekněte jim) v kolik street party skončí“ (Duckett 2006: 214).

Street party spojovala politiku se zábavou a pro toto spojení využívala karnevalové uvažování o revoluci²⁰. Aktivisté Reclaim the Streets vycházeli z představy, že velké revoluční momenty mívaly podobu lidových festivalů, ať již to bylo dobytí Bastily, Pařížská komuna nebo povstání roku 1968 (Duckett 2007). Street parties, které dočasně, aniž by se ptaly na povolení úřadů, obsadily silnici určenou primárně pro automobilový provoz a přeměnily ji na ulici pro pohyb, zábavu a sociální interakce lidí, převracely normální stav věcí. Street parties tak představovaly „dočasné osvobození od zavedeného řádu... suspenze všech hierarchií, privilegií, norem a zákazů“ (Do or Die 1997: 3). Ze silnic ve městě se tak během street party zase na chvíli stala ulice a aktivisté umožnili lidem zažít ji jinak.

Pro Reclaim the Streets byla však kritika automobilismu jen prostředkem jak rozvinout širší společenskou kritiku a tak sloužila k propojení jejich kritiky aut, kapitalismu a pasivního konzumerismu s přímou akcí (Jordan 1998; Duckett 2006; Curran 2007). Ve své kritice londýnští RtS uváděli: „Auta dominují naším městům, znečišťují je a rozdělují komunity. Izolují nás od sebe navzájem a naše ulice se stávají pouhými dopravními tepnami pro to, aby se motorová vozidla bezohledně řítila skrze jednotlivé čtvrti měst.auta vytvářejí sociální prázdno, umožňují lidem, aby se čím dál tím více vzdalovali od svých domovů, rozptylují a fragmentují jejich každodenní aktivity a životy a zvyšují společenskou anonymitu. RtS věří, že když se společnost zbaví aut, umožní nám to znovu-vytvořit bezpečnější, atraktivnější životní prostředí, vrátí to ulice lidem, kteří v nich žijí a možná i znovuobjeví smysl pro „společenskou solidaritu“. Ale auta jsou jen jednou částí skládačky a RtS jde o to klást širší otázky ohledně dopravy – ohledně politických a ekonomických sil, které řídí „automobilovou kulturu“. Vlady tvrdí, že „silnice jsou dobré pro ekonomiku“. Čím více zboží cestuje na delší vzdálenosti, čím více nafty se spálí, čím více zákazníků v supermarketech na okraji měst – to vše zvyšuje „spotřebu“, protože ta je indikátorem „ekonomického růstu“. Nenasytná, krátkodobá těžba ubývajících zdrojů bez ohledu na bezprostřední či dlouhodobé náklady... A co je ještě důležitější, RtS jde o to povzbudit více lidí, aby se účastnili přímé akce. ... Ani nepřekvapuje, že politici se starají především o to, jak zůstat u moci a jak udržet svoji „autoritu“ nad většinou lidí. Přímá akce usiluje o zničení této moci a této autority, o to, že lidé se sami chopí odpovědnosti a nebudou spoléhat na politiky. Přímá akce není jen taktika; je cílem sama o sobě. V přímé

²⁰ Například street party 18. června 1999, která se konala v rámci Globálního dne akcí, měla název „Karneval proti kapitalismu“.

akci jde o to umožnit lidem, aby se spojili jako jednotlivci se společným cílem, aby změnili věci přímo svým jednáním. Street parties... ztělesňují toto poselství v receptu: rafinovaná přímá akce, davové potěšení, zábava, humor a zážitek (*raving*)... festivaly otevřené všem, které štve konvenční společnost“ (Do or Die 1997: 2). Automobilismus pro RtS byl jen mikrokosmem kapitalismu a ztělesněním jeho „buržoazní“ individualisticky a konzumeristicky pojaté svobody. Doufali, že karnevalová street party převrátí zaběhnutý řád věcí, umožní lidem prožít město jinak a zkušenost je podobně jako v případě blokády v Claremont Road zaktivizuje, takže se pro ně přímá akce stane každodenním preferovaným způsobem jak dělat věci.

Londýnští RtS byli velice ovlivněni Bookchinovou sociální ekologií a zejména jeho koncepcí „autentické“ politiky, která se odehrává tváří v tvář ve veřejném prostoru. Street party pro ně bylo zrežirování takové události, která měla mít podobu komunitního mítinku, na kterém se praktikuje kolektivita a autonomie (Curran 2007: 199). Reclaim the Streets doufali, že takové street party, trochu nadneseně řečeno, budou vytvářet duální moc a podkopávat moc centralizovaného státu a vládních struktur a přispějí k oživení autentické politiky. „Poslední street party... je ta, kde se každý člověk, v každé ulici každé vesnice, každého města a velkoměsta, spojí s dalšími lidmi v odmítnutí kapitalismu, jeho vykořisťování a jeho rozdělování lidí. Kdy odmítne všechny hierarchie nadvlády a místo toho přijme ekologickou vizi vzájemné pomoci, komplementarity a vzájemné závislosti. Poslední street party je ta, kde se ulice stávají autentickou sociální sférou pro participativní politiku založenou na vlastní aktivitě a přímé akci. Kde jsou kooperace a solidarity sociální praktikou společnosti“ (London RtS 1997, citováno in: Curran 2007: 199). Proto aktivisté Reclaim the Streets neustále reflektovali problém, který sami nazývali „pasení“ lidí. Tedy situace, kdy se jako organizátoři dostávali do pozice aktérů, kteří vedou ostatní, kteří jsou pasivními účastníky. Neustále se snažili, ne vždy ke své spokojenosti, stírat hranice mezi diváky a účastníky a vůdci a vedenými (Do or Die 2000: 74; Duckett 2006).

V červnu 1996 zorganizovali velkou street party v Londýně. Zatímco se lidé sešli na předem daném místě, skupinka aktivistů zablokovala dálnici M41 vedoucí městem. Na zablokované místo se lidé z místa srazu rychle přesunuli pěšky, metrem, na kole. Obrovská masa více než 8 000 lidí, sound systémy, stánky s jídlem, muzikanti, žongléři či navezený písek pro děti na hraní znemožnily, aby policie dálnici uvolnila. Jeden z českých účastníků tuto street party popisoval: „Dálnice už je absolutně neprůjezdná několik hodin a teprve teď se schyluje k vrcholu akce. Po celé délce zablokované dálnice (asi 700 m) se vypravuje

maškarní průvod. V čele jdou holky na několikametrových chůdách. Jejich viktoriánské sukně až na zem, kontrastující s dreadlocky a piercingem, skrývají zajímavé překvapení. Maník s pneumatickou sbíječkou, která v blízkosti dunivého sound systému kutá díry do vozovky. Uprostřed dálnice jsou tak symbolicky zasazeny dva stromy. Průvod se vine a zastavuje u jednotlivých divadel, hudebníků a stánků. Míjí hromadu písku, na které dovádějí děti, skupinu skotských dudáků, pouliční žongléry, dokonce DJ, který mixoval hudbu přímo ze svého solárního vozítka, v němž měl zabudovaný reprodukcí systém... Schyluje se k večeru, počet lidí vzrostl na 8 000 a nálada je výborná. Nekazí ji ani pár strkanic s policií. Euforie nabírá na obrátkách. Místo, kterému by se každý rozumný člověk zdaleka vyhýbal nebo se ho snažil co nejrychleji projet, se změnilo v pozitivní zónu, kde se setkali lidé všemožných ras, věků a přesvědčení...“ (Zámečník 1998: 7). Street party na více než osm hodin zablokovala dopravu, stromy symbolicky zasazené doprostřed dálnice jsou stromy zachráněné během kampaně proti dálnici M11, které symbolizovaly kontinuitu akcí a vzájemnou propojenost témat (Szerszynski 1999; Duckett 2006).

V následujících letech se akce Reclaim the Streets šířily a rostly, přičemž hlavním inspirátorem byla londýnská skupina, která se také snažila své aktivity zasazovat do širší perspektivy a propojovat je a síťovat s jinými sociálními boji. V roce 1997 zorganizovala velkou street party namířenou proti parlamentním volbám pod heslem „Na volebních lístcích nezáleží“, která byla zároveň solidární akcí se stávkujícími liverpoolskými přístavními dělníky. V červnu 1998 zase v Birminghamu u příležitosti zasedání zemí G8 pořádala velkou Global street party v rámci globálního dne akcí. (Duckett 2006) Došlo k posunu od lokálního ke globálnímu (Do or Die 2003).

Aktivisté Reclaim the Streets byli velice vynalézaví, nápadití a tvořiví, takže velikost jejich akcí i efektivita s ohledem na snahu narušit normální chod věcí neustále rostly, takže se staly i terčem policejních represí. Schůze a aktivity RtS byly infiltrovány tajnými agenty, v domovech aktivistů byly prováděny domovní prohlídky a byly jim zabavovány počítače a publikace a v médiích byli aktivisté policií očeřováni. Navzdory této policejní pozornosti se snažili londýnští RtS tuto „vyhlazovací válku“, jak to nazývali, zvládat a neuzavírat se do přílišných konspirací. Několik let pořádali pravidelné týdenní otevřené schůze, a přestože se snažili držet svého anarchistického paradigmatu, který spočíval v otevřenosti, inkluzivitě, horizontálním organizování, neubránili se v důsledku policejních represí určitému tajnostkárství a elitářství (Duckett 2006).

Od roku 1997 byli zejména londýnští Reclaim the Streets čím dál tím více spojeni s velkými anti-globalizačními protesty a to až do té míry, že se londýnská skupina Reclaim the Streets stala evropským svolavatelem People's Global Action (PGA). PGA byla široká koalice radikálních ekologů, indických farmářů, brazilských bezzemků a jiných grassroots skupin, která se zformovala v květnu 1998 v Ženevě na konferenci na podporu mexických zapatistů a která koordinovala protesty proti různým summitům Světové obchodní organizace, Světové banky, Mezinárodního měnového fondu nebo zemí G8 (Doherty 2000; Duckett 2006). Inovační taktika street parties se rychle rozšířila po celém světě a environmentální přímá akce, která měla v první polovině 90. let podobu anti-dálničního hnutí, se s jeho pozvolným rozkladem proměňovala v hnutí Reclaim the Streets, jehož britští aktivisté sehráli na přelomu tisíciletí důležitou roli při utváření antiglobalizačního hnutí. Zejména při přípravě protestů proti zasedání Světové banky a Mezinárodního měnového fondu v Praze a pak při samotných protestech sehráli významnou roli.

Festivally Reclaim the Streets byly při antiglobalizačních protestech důležité, nejenom tím, že do nich vnášely provokativní karnevalovou dimenzi, nárokovaly si veřejný prostor, v němž vyjadřovaly alternativní identitu. Ale především protestující při nich překračovali normy, aby vyjádřili své rozhoření a snahu o změnu, a tuto transgresi norem využívali k tomu, aby zpochybnili zavedené autority a stávající stav věcí (Doherty 2002: 171).

5.4.4. Klimatické hnutí a kempy se vracejí

Aktivity v rámci hnutí environmentální přímé akce byly neustále doprovázeny sebe-reflexí a kritikou ve snaze vyhnout se jednak podobné institucionalizaci, jaká postihla nevládní environmentální organizace, a zároveň si udržet radikální principy a praktiky, tedy zpochybnout kapitalismus a organizovat se nehierarchicky a participativně. Součástí praxe tohoto hnutí byla také snaha být inovativní a kreativní a přicházet s novým repertoárem jednání, který by policejní složky překvapoval.

Po nepříliš podařeném Mayday v roce 2000 londýnští RtS ztráceli reputaci, že dělají „skvělé party“ a celkově počet street parties v Británii klesal (Do or Die 2003: 31). RtS pomalu mizeli ze scény a z „popela RtS vzniká Rising Tide“ (Saunders 2012: 834), která se zformovala u příležitosti klimatického summitu v roce 2000 v Haagu a využívala

podobné strategie přímé akce v boji proti klimatickým změnám a systému, který je způsobuje. Vedle toho se mnozí aktivisté z hnutí environmentální přímé akce zapojili také do kampaní proti geneticky modifikovaným organismům. Akce proti GMO se odehrávaly v rostoucím měřítku, a to jak formou veřejné občanské neposlušnosti, někdy se do nich zapojilo až 800 lidí, tak i formou skrytých, nočních sabotáží. „Sklízelo se rýči, tyčemi, srpy, kosami a ohněm. Při vlámáních se rozštíply dveře do laboratoří. Rozšlapaly se bábovičky arogantní moci. Kdekoliv se biotechnologický průmysl sešel, uvítalo ho obtěžování a narušování. Zástupce šéfa Americké pokladny řekl v prohlášení Senátu, že kampaň proti genetickému inženýrství v Evropě „je největší blok globální ekonomické liberalizaci, která v současnosti existuje.““ (Do or Die 2003: 32). Kampaň byla úspěšná a řada supermarketů stáhla geneticky upravené potraviny z prodeje.

I v rámci antiglobalizačního hnutí se brzy objevila kritika stávající praxe protestů při summitech (*summit hopping*). Navíc se i stupňuje represe a násilí ze strany policejních složek zejména při protestech v Janově a Göteborgu v roce 2001 či o dva roky později v Evianu. Nicméně hnutí prokazovalo svoji kompostovatelnost a schopnost budování kapacity. Z rozpadajících se skupin se rodily nové, často i s novým či tvořivě upraveným repertoárem jednání.

Z pozvolna se rozkládajícího antiglobalizačního hnutí se při protestech proti zasedání v Gleneagles v roce 2005 zrodila idea klimatických kempů. Součástí protestů proti summitu bylo i založení zázemí pro několik tisíc lidí, kteří přijeli na protesty. Poblíž Stirlingu aktivisté založili eko-vesnici, kterou nazvali „*Horizone Eco-Village*“, která poskytovala zázemí pro camping, prostor pro setkávání, jídlo, hygienické zázemí, zdravotní a mediální podporu. Celá eko-vesnice byla ale zřízena tak, aby v praxi demonstrovala ideály ekologické udržitelnosti, sociální rovnosti, spravedlnosti a samosprávy. (Trocchi, Redwoolf, Alamire 2006)

Úspěch „*Horizone Eco-Village*“ inspiroval aktivisty z prostředí environmentálního hnutí přímé akci k inovativnímu repertoáru jednání. Rozhodli se pořádat týdenní protestní klimatický kemp (*Climate Camp*) na místě, či poblíž místa, které si sami aktivisté vyberou, a které je spojené s klimatickými změnami. Klimatické kempy (*Climate camps*) nepřišly z ničeho nic, ale zcela jasně navazovaly na ekologické přímé akce 90. let (anti-dálniční hnutí a protestní kempy, či Reclaim the Streets a street parties) a na grassroots a antikapitalistický aktivismus antiglobalizačního hnutí.

Klimatické kempy (Climate camps) měly čtyři cíle: demonstrovat udržitelný způsob života, vzdělávat, budovat hnutí proti klimatickým změnám a umožňovat přímé akce proti institucím, které nesou podle aktivistů spoluodpovědnost za klimatické změny. První kemp se konal za účasti asi 500 lidí poblíž v roce 2006 u uhelné elektrárny Drax. Druhý v roce 2007 na dohled od letiště Heathrow za účasti 1500 lidí. A popularita kempu se šířila a počty jeho účastníků rostly i v následujících letech, kdy se Climate Camps konaly v Londýně u příležitosti summitu zemí G8, poblíž elektrárny Kingsnorth či u Edingurghu poblíž sídla banky The Royal Bank of Scotland, která financovala projekty přispívající ke klimatickým změnám. (Woodsworth 2008; Schlembach 2011; Saunders 2012)

Zakladatelé klimatických kempů (climate camps) vycházeli z anti-autoritářské a anti-kapitalistické tradice hnutí environmentální přímé akce a antiglobalizačního hnutí, takže se od počátku snažili, aby se v rámci Climate camps rozvíjel politický prostor, který bude politiku klimatické změny rámovat kriticky vůči státu a kapitalismu, které aktivisté považovali spíše za součást problému, než za součást řešení. Součástí toho také byla rétorika, které hovořila spíše o sociální změně, než o změně životního stylu. Při protestu u letiště Heathrow aktivisté vyvěsili hlavní transparent, na kterém stálo: „Sociální změnu, ne změnu životního stylu“. Snažili se tak odmítnout rétoriku, která odpovědnost za klimatické změny a environmentální problémy přenášela na jednotlivce. (Schlembach 2011)

Přestože kořeny klimatických kempů (Climate camps) jsou v hnutí environmentální přímé akce a antiautoritářských proudech antiglobalizačního hnutí s jejich anarchistickou kritikou státu, v rámci kempů se brzy vytvořilo vnitřní napětí mezi tímto radikálním přístupem a přístupem reformnějším. Ten vzhledem k urgenci klimatických změn kladl důraz na pragmatismus a obhajoval silné vládní zásahy na národní a mezinárodní rovině. (Schlembach 2011; Saunders 2012) Významný představitel tohoto reformního přístupu, známý environmentální publicista George Monbiot tvrdil, že řešení klimatické změny musí předcházet jakýmkoli dalším cílům. Kritizoval anarchistické účastníky kempu za to, že svým důrazem na antikapitalismus a systémovou změnu odvracejí klimatické hnutí od jeho urgentního cíle, kterým je zastavit klimatickou změnu a také za to, že kladou politiku před fakta. (Monbiot 2008; Schlembach 2011)

V rámci tohoto napětí mezi radikálním a reformním proudem uvnitř klimatických kempů probíhala právě i debata o zvědečtění politiky. Klimatické změny jsou riziko, jehož

převážná hrozba leží v budoucnosti, a které závisí především na vědeckých zjištěních a faktech. To podle některých „radikálů“ vedlo k tomu, že se debata o klimatických změnách, jejich příčinách, ale především o nutných opatřeních k jejich řešení, či zmírnění přesunovala ze sféry politiky do vědecké argumentace. Spíše než na systémové příčiny a změny se pozornost zaměřovala na urgentní počítání vypouštěného uhlíku a sledování teplotního vzestupu. Ve svých důsledcích to vedlo k „zvědečtění politiky“, a k její technokratizaci. Argumentace se stále více opírala o problematiku pojetí vědy, které počítalo s možností objektivního a jistého poznání klimatických změn. Na místo, aby se radikální ekologické hnutí zabývalo politickými, ekonomickými a etickými aspekty klimatických změn, a systémovými řešeními, které by se snažily být spravedlivé, stále více pozornosti se věnovalo technokratickým aspektům pouhé redukce skleníkových plynů. (Bowman 2010) Napětí mezi radikálním a reformním proudem bylo jedním z důvodů, proč se v roce 2010 pořádání Climate camps ukončilo. Nicméně Klimatické kempy, které se v letech 2006–2010 konaly ve Velké Británii podobně jako protestní kempy či street parties v 90. let inspirovaly a tento repertoár jednání se opět transnacionálně šířil i do dalších zemí – Austrálie, Francie, Německa či například Belgie (Trocchi, Redwolf, Alamire 2006; Schlembach 2011).

Třetí vlna environmentalismu, která započala ve Velké Británii, přinesla řadu hnutí a protestů. Nejdříve anti-dálniční hnutí, pak street parties, boj proti GMO, antiglobalizační hnutí, či klimatické hnutí. Přestože se na první pohled mohou zdát jako na sobě nezávislé a vzájemně nesouvisející protesty, někteří autoři o environmentální přímé akci ve Velké Británii mluví jako o „sériích překrývajících se rozložitelných sítí, které se neustále mění a adaptují“ (Seel, Plows 2000: 113), pro které je typické především to, že přímá akce je preferovaným způsobem jednání, který má předjímající charakter, neboli je tím, co Sargisson nazývá „transgresivním utopismem“. Není to „utopie jako dokonalý plán“, ale utopie tu spíše představuje pokus nalézt prostor, z kterého je možné přemýšlet jinak o světě. Aby to bylo vůbec možné, je nutné překračovat a porušovat normy a zákony, které omezují myšlení a jednání. „Je to divoké, vzpurné, anarchické politické myšlení, které vyjadřuje hlubokou nespokojenost s politickou přítomností... Je to především odpor k politickému uzavírání, oslava procesu nad výsledkem“ (Sargisson 2000: 2).

Environmentální přímá akce se liší od většiny současných protestů právě v tom, že se snaží skrze etiku, která je zcela v rozporu s etikou dominantních institucí, překračovat politické normy, a usiluje o přenesení budoucnosti do přítomnosti tím, že vytváří

alternativní komunity a konfrontační akce. Taková hnutí mají potenciál zpochybňovat dominantní kódy a podněcovat politické a sociální změny. A to je přesně to, co se v 90. letech povedlo anti-dálničnímu hnutí, které právě i za pomoci přímých akcí politizovalo to, co se do té doby považovalo za oblast výlučně expertního rozhodování a přispělo tak k demokratizaci veřejné sféry a proměně politického klimatu ve společnosti (Melucci 1996; Castells 1997).

6. Metody výzkumu

Pokud jsem v minulé, teoretické kapitole, psal o tom, že při výzkumu radikálních sociálních hnutí je třeba se otevřít perspektivě jeho účastníků, jejich aktivistickým biografiím, jejich porozumění situacím, a analyzovat tato hnutí jejich vlastními pojmy, nabízí se otázka jaká je vlastně role akademika při „zkoumání“ těchto hnutí.

Dříve tak než popíši metody a postup na svém vlastním výzkum, věnuji se v první části této kapitoly jeho metodologickým východiskům, roli akademika, rozebírám svoji pozici jako výzkumníka a diskutuji „třetí prostor“, z něhož k výzkumu přistupuji a posléze popisuji samotný průběh výzkumu. Výzkum zasazuji do konceptu post-normální vědy (Funtowicz, Ravetz 1994), která si nenárokuje objektivitu a nezaujatost, protože obojí považuje za nedosažitelné. Vždy existuje více legitimních názorů a pohledů na věc, které jsou vždy hodnotově zabarvené a moji snahou je jeden z těchto pohledů přinést a tuto zabarvenost reflektovat.

6. 1. Akademik a radikální hnutí

Rozvoj moderní společnosti je spojen i s rozvojem vědeckého poznání a se vzestupem statusu akademika ve společnosti. Zygmunta Bauman ve své knize *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals (1987)* rozlišuje mezi rolí akademiků jako „zákonodárců“ a „interpretů“. Raná, osvícenská modernita byla spojena s akademiky jako zákonodárci. Moderní stát, který usiloval zavést universalistickou a racionalistickou vizi do všech aspektů každodenního života, chtěl po akademících, aby definovali zákony vývoje a uspořádání moderní společnosti. V důsledku toho došlo k rozvoji specializovaných oborů, které sbíraly detailní statistiky, záznamy, techniky a akademici měli skrze svá expertní vědění definovat zákony a normy společnosti. S příchodem postmoderní doby se role akademiků mění, již nemají mapovat budoucnost a zákonitosti společnosti. Stát už akademiky jako zákonodárce nepotřebuje, protože plánování a sociální inženýrství nahradily tržní síly a stát se zbavuje své normativní role ve sféře kultury. Namísto zákonodárců by se měli podle Baumana akademici stát spíše interprety. Interpretace vyžaduje „komunikaci mezi systémy vědění uzavřenými ve svých skladištích vědění a tím, co má obecnou relevanci“ (Bauman 1992: 22). Akademik-interpret by měl mít schopnost pozdvihnout se nad komunikační sítě jednotlivých systémů,

aniž by ztratil kontakt s daným systémem, kde je vědění neproblematické a dává „jasný“ smysl“. Jeho role tak není normativní, ale spíše hermeneutická. Akademik má využívat svých dovedností, jako je komunikovat, analyzovat a psát texty k tomu, aby interpretoval a přispěl k porozumění mezi různými systémy vědění. Interpretace je ale důležitá i proto, že žádná skupina by neměla mít privilegovaný vhléd do své vlastní historie a existence. Bauman, ale zcela nerezignuje ani na původní ambici akademika v roli normativního zákonodárce. Akademici by stále měli usilovat o to, skrze rozum zlepšovat společnost, byť se nacházejí v napětí mezi univerzalitou a partikularitou.

Nicméně akademik-zákonodárce není mrtev. Jak ukazuje Bourdieu v knize *Acts of Resistance* (1998) „konzervativní revoluce“, která přinesla vlnu neoliberalismu, byla zabalena v akademickém jazyce, především neoklasické ekonomie, který ji dodal zdání přirozenosti, zákonitosti a nevyhnutelnosti. Akademici, jakožto zákonodárci, tak hráli důležitou roli v tomto neoliberalním projektu a z pozice autority vědy, obzvláště ekonomie, jej legitimizovali. Bourdieu hovoří o „řetězci autorit“ (1998: 55), který protlačil neoliberalismus na svět. Tento řetězec „začíná matematikem, pokračuje k bankéři, od bankéře k filosofovi, od esejisty k novináři... Tito lidé vyměnili ideologickou službu za mocenské pozice“ (1998: 55).

Pokud to vztáhneme na radikální sociální hnutí, akademici častěji plní roli zákonodárců než interpretů. Ukázkovým příkladem může být veškerý diskurs extremismu, který explicitně normuje anebo normalizuje určité politické aktivity a dodává zdánlivě expertní legitimitu pro politickou marginalizaci a policejní perzekuci.

Když akademici dají své schopnosti, dovednosti a vědění do „služeb“ obchodních korporací či třeba policejních složek, oceňuje se to jako aplikovatelnost a užitečnost vědy. V momentě, kdy je uplatní ve prospěch občanských iniciativ, politických uskupení či sociálních hnutí, vystavují se riziku, že budou podrobeni kritice za to, že jsou příliš zaujatí, neobjektivní a že porušují pravidla vědeckého provozu.

V této práci jdu do tohoto rizika a snažím se přispět k porozumění radikálně ekologického hnutí zevnitř. Protože jak tvrdí Epsteinová: „Abychom do hloubky porozuměli světonázoru hnutí a smyslu jeho akcí, je třeba se na něj dívat zevnitř“ (Epstein 1991: 20). Snažím se být Baumanovým interpretem, který environmentálnímu hnutí poskytne reflexi a otevře v něm kritickou debatu o tom, co se v něm považuje za „samozřejmé“ a „nevyhnutelné“. Snažím se ale také být interpretem pro porozumění hnutí zvnějšku, který zpochybní určité stereotypní vnímání radikálních zelených

6.2. Pozice „zaujatého“ výzkumníka – třetí prostor kritického angažování

Abych naplnil tuto roli interpreta, považuji za důležité situovat svoji roli ve vztahu ke zkoumanému tématu a k aktérům mého výzkumu.

Při studiu na střední škole koncem 80. let jsem se při hodinách českého jazyka setkal s básněmi a literaturou Františka Gellnera a S. K. Neumanna z generace anarchistických buřičů. To ve mně vyvolalo zájem o anarchismus a politiku, takže jsem se v letech 1988 a 1989 účastnil demonstrací proti předlistopadovému autoritářskému režimu, což mě spolu s listopadovými událostmi ovlivnilo mimo jiné i v tom smyslu, že „demonstrovat a protestovat je normální“.

Počátkem roku 1990 jsem se přes svůj zájem o anarchismus dostal k punkové a hardcorové muzice a poprvé jsem se ve fanzinech setkal s letáčky a texty kapel, které se zabývaly právy zvířat a některými ekologickými tématy. Stal jsem se vegetariánem a začal se účastnit řady akcí, například jedna z prvních byla na podzim 1990 tzv. „Černá jízda“ proti zdražování vlakové dopravy, kterou společně pořádali anarchisté a Děti Země. V průběhu 90. let jsem se pak účastnil blokády v Libkovicích proti bourání vesnice, blokad jaderné elektrárny v Temelíně, Ekotopie v Libkovicích. Díky těmto aktivitám jsem osobně poznal řadu lidí z prostředí environmentálního hnutí. Celá 90. léta jsem se podílel na vydávání alternativních publikací, nejdříve v letech 1991–1997 na časopise Autonomie a pak v letech 1998–2000 na Konfrontaci. Protože jsem ovládal anglický jazyk a měl přístup k zahraničním alternativním časopisům, tak se v Autonomii a Konfrontaci objevily jedny z prvních článků v českém jazyce o radikálně ekologických aktivitách při blokáдах výstavby dálnic v Anglii, o Reclaim the Streets a jejich boji proti automobilismu a kapitalismu či o street parties. V letech 1993–1995 jsem žil v pražském squatu Ladronka a až do roku 1998 se podílel na jeho politických, kulturních a sociálních aktivitách. V roce 1998 jsem se aktivně podílel na první Global street party, která do českého diskurzu vnesla kritiku globalizace. Díky organizaci následujících dvou velkých street parties a zejména protestům proti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze v roce 2000 jsem se dostal do kontaktů s řadou zahraničních aktivistů a osobně jsem poznal lidi z britských Earth First! a Reclaim the Street.

Seznámení se s těmito lidmi a jejich myšlením, ale i jednáním, mě v té době značně ovlivnilo a po skončení protestů jsem se podílel na založení pražské lokální skupiny inspirované RtS, která pod názvem Ulice lidem! fungovala až do roku 2002, kdy po protestech proti summitu NATO v Praze přestala existovat, stejně jako jsem vyhořel i já a

přestal být aktivistou. Nicméně pasivně stále sdílím základní hodnoty a ideje, které mě vedly k mému aktivnímu zapojení v hnutích a příležitostně, častěji spíše již pasivně než aktivně, podporuji nejrůznější akce ať již environmentální, anarchistické či antifašistické, přispívám do časopisů hnutí, jsem zván na přednášky a diskuse, které pořádají různé skupiny. Stále jsem vegetariánem a můj negativní vztah k automobilismu se spíše prohlubuje.

Tato moje zkušenost aktivisty mi umožnila pohlížet na téma z jiného zorného úhlu, než tomu bývá zejména v českém akademickém prostředí zvykem, a umožnila mi tak klást si otázky, které by akademiky bez reálné zkušenosti v hnutí ani nenapadly či porozumět kontextu informací získaných při výzkumu z výpovědí zpovídaných aktérů či z analyzovaných materiálů. Tato práce tak dokumentuje můj pobyt na místě střetávání dvou světů, jednak toho akademického s jeho tendencí po objektivizaci poznání a s jeho požadavkem, aby se výzkumník odtáhl od zkoumaného předmětu a nějakým způsobem se oprostil od svých hodnot, a jednak toho aktivistického, v němž jde především o jednání zatížené hodnotami, emocemi, kterému nejde ani tak o to svět popsat, jako jej měnit.

V českém akademickém prostředí není přiznaný překryv těchto dvou světů příliš častý, jednu z mála výjimek představují například práce socioložky Marty Kolářové (2009; 2011) či kniha Yasara Abu Ghoshe a Terezy Stöckelové *Etnografie. Improvizace v teorii a terénní praxi* (2014). Tento překryv může být stále vnímaný jako porušení zásad objektivitu a nezájatosti. V rámci výzkumu jsem se tak pokoušel i vyjednat legitimitu angažovaného výzkumu. Inspirací mi byl přístup britského sociálního geografa a aktivisty Earth First! Paula Routledge, který ve svých výzkumech přichází s perspektivou „třetího prostoru“ (third space). „Mojí snahou je konceptualizovat třetí prostor jako místo, odkud mohu vyjednávat umístění akademismu a aktivismu. Nepovažuji akademické prostředí a aktivismus za čisté, autentické prostory. Oba představují tekuté terény sociálního jednání, které jsou provázané s jinými prostorovými aktivitami. Zatímco existuje dlouhá historie akademiků, kteří se zapojili do práce orientované na politická rozhodování, často z podnětu a za peníze vlád, třetí prostor v sobě zahrnuje nepatřičná setkání akademismu a aktivismu, v nichž žádné místo, role ani reprezentace nepřevládá, ale kde jedno neustále podvrací význam druhého“ (Routledge 1996:400).

Třetí prostor ale není ekvivalentem pro dialektickou syntézu obou rolí. Nepředstavuje pevné, jisté, místo, z něhož bych mohl kriticky a odtažitě posuzovat svět aktivismu a svět akademie. Naopak je to prostor nejistý, pohyblivý až tekutý, v němž nezní

jeden autoritativní hlas, ale spíše „mnohačetné hlasy, které poskytují mozaiku představ o realitě, které nutně neprodukují syntézu, ale spíše artikulují ambivalentní a sporný charakter této reality.“ (Routledge 1996: 414)

Třetí prostor jakožto kritické angažování tak umožnil, aby se mé role akademika a aktivisty neustále narušovaly, aby jedna kritizovala druhou a tříbila tak kritiku, porozumění zkoumanému tématu a svým způsobem korigovala „chladnou“ odtažitost akademika na straně jedné a „vášnivou“ zaujatost aktivisty na straně druhé.

6.3. Průběh výzkumu

Výzkum byl založen na hloubkových rozhovorech, neformálních rozhovorech, analýze dokumentů a psaných textů, jak primárních, tak i sekundárních, a pozorovaném účasti (*observing participation*), spíše než zúčastněném pozorování (*participative observation*), jak jej představil Loic Wacquant (2004). V případě tohoto výzkumu účast předcházela pozorování, subjektivita objektivitu, jak jsem popsal situovanost mé pozice výzkumníka na předchozích stranách.

V průběhu let 2010–2012 a v roce 2015 jsem provedl celkem 26 hloubkových rozhovorů se současnými či bývalými aktivisty environmentálních organizací, které byly označovány jako radikálně ekologické či se samy za takové považovaly, a které naplňovaly koncept radikálně zelené organizace a skupiny, tedy jednak zčásti jednaly mimo politické instituce a využívaly protestu jako jedné z forem svého jednání (v případě této studie zejména formu přímé akce) a jednak také odmítaly či zpochybňovaly dominantní formy moci (Doherty 2002: 6).

Při výběru informátorů jsem použil záměrný výběr přes instituce, doplněný metodou sněhové koule tak, aby byla naplněna potřeba saturace (Miovský 2009:138). Bylo důležité stanovit si zkoumanou oblast, a to jak v čase, tak i prostoru. Ve veřejném prostoru (tištěná média, televize, časopisy, veřejné debaty, politická vyjádření, akademická sféra) se v průběhu 90. let 20. století začal objevovat termín radikální ekologové, kterým byli označováni nejrůznější lidé, organizace, skupiny. Pro disertační práci jsem při vymezení toho, kdo jsou radikální ekologové, vycházel z práce Michala Mazela (1998), kterou je možné diskurzem zařadit mezi práce vědecké, tedy odborné. Ten mezi radikálně ekologické organizace řadí: ALF – Animal liberation front, Nadace Animal S.O.S., Svoboda Zvířat, Děti Země, Hnutí Duha, Greenpeace, Different Life. Na základě své

znalosti z prostředí jsem se zaměřil především na Děti Země, Hnutí Duha, Greenpeace a Animal S.O.S., které v daném období reálně fungovaly, měly reálný vliv, a navíc to nebyly organizace monotematické (zaměřené např. jen na ochranu zvířat), ale jejich zaměření zahrnovalo celospolečenské spektrum zájmů, a navíc i odpovídaly radikálně-ekologickému diskursu v zahraničí.

Pro období od druhé poloviny 90. let jsem vyšel z odborných prací autorů, kteří tematizovali české environmentální hnutí (Fagan 2003; Fagan, Jehlička 2003; Jehlička, Sarre, Podoba 2005) a zhruba od roku 1998 hovoří o de-radikalizaci Hnutí Duha, proto jsem svůj vzorek respondentů aktivních v Hnutí Duha omezil jen na roky 1990–1998. Mezi mými informátory ale byli i takoví, kteří prošli de-radikalizací této organizace. Někteří v Duze pracovali ještě dlouhou dobu po roce 1998 a někteří dokonce přišli do Duhy pracovat z ekologické organizace NESEHNUTÍ, která vznikla v roce 1997 odtržením od Duhy. Funguje dosud a bývá označována za radikálně ekologickou organizaci (Jehlička, Sarre, Podoba 2005; Fagan 2004). Proto do svého vzorku zařazuji i aktivisty z NESEHNUTÍ.

Spektrum radikálně-ekologických organizací pak na základě svých znalostí ze zkoumaného prostředí, doplňuji o neformální skupiny Eart First! a Ulice Lidem!, které v období mezi lety 1997–2002 reálně působily a samy se hlásily k radikální ekologii a k inspiraci britským hnutím environmentální přímé akce.

V další fázi jsem vybíral informátory, kteří byli či jsou v daných skupinách aktivní. Půjde tedy o takové lidi, které Eyerman a Jamison označují jako „intelektuály hnutí“, a definují je jako „jedince, kteří skrze své aktivity artikuluji poznávací zájmy a kognitivní identitu sociálních hnutí. Jsou intelektuály hnutí, protože zároveň vytvářejí své individuální role a budují sociální hnutí, protože nové individuální identity a nové kolektivní identity se formují ve stejném interaktivním procesu.“ (Eyerman, Jamison 1991: 98) Protože kognitivní praxe je manifestací idejí do praxe, za intelektuály hnutí je tak možné považovat aktivisty, kteří se dlouhodobě a aktivně podíleli či podílejí na aktivitách hnutí, na všech třech dimenzích kognitivní praxe – kosmologické, organizační a technologické. Tedy nejen ty, kteří se podíleli na psaných textech, ale i ty, kteří svou aktivitou utvářeli tyto organizace a hnutí. Při výběru informátorů jsem využil svých znalostí a kontaktů a doplnil jsem to metodou sněhové koule, kdy jsem od informátorů dostával další tipy. Takto jsem postupoval až do celkové „saturace“, kdy už mi další informace od respondentů nepřispívaly k lepšímu porozumění problému výzkumu. Domnívám se tudíž, že 26

respondentů je dostatečný počet. Například Jehlička, Sarre a Podoba měli ve svém výzkumu 21 respondentů, přičemž pokrývali mnohem širší spektrum environmentálního hnutí (Jehlička, Sarre, Podoba 2005: 67). Já jsem se ve svém výzkumu zaměřil na jeden jeho užší segment (radikálnější část).

Při kontaktu informátorů jsem se setkával se vstřícností a až na jednu výjimku jsem nebyl odmítnut. Jeden z vytipovaných informátorů mě odmítl pro časovou zaneprázdněnost, protože většinu času pobývá v zahraničí. Každý rozhovor jsem nahrával na diktafon a později přepisoval. U všech informátorů jsem se ptal, zda je mohu uvádět a citovat jménem, až na tři informátory z prostředí Earth First!, kteří spíše preferovali pozměnit jméno (což jsem respektoval), všichni souhlasili.

Dále jsem analyzoval také psané materiály těchto skupin (časopisy, letáky, webové stránky). Šlo především o časopis *Poslední generace* (od roku 1997 přejmenovaný na *Sedmá generace*), zpravodaj *Děti Země* a anarchistické časopisy *A-kontra*, *Autonomie*, *Autonom*, *Konfrontace*.

V době provádění výzkumu neprobíhaly s jednou výjimkou žádné přímé akce, blokády, konfrontační protesty, takže jsem příliš nevyužíval pozorovaného zúčastnění. Využil jsem také svých vlastních předchozích zkušeností s environmentálními protesty. Tyto zkušenosti jsem podrobil analýze v rámci práce s pamětí *memory work* (Berg 2008) a inspiroval jsem se také metodou auto-etnografie (Spry 2001; Anderson 2004), abych zvýšil teoretickou citlivost k otázkám a interpretacím výzkumu, protože tento výzkum byl zatížen poměrně rozsáhlou vlastní zkušeností, která se tak stala dalším terénem pro zkoumání. Při analýze materiálu a zejména pak při psaní textu jsem se tak snažil být stále otevřený a vlastní zkušenost podrobovat neustále kritické reflexi. Jsem přesvědčen, že spolu s přiznanou subjektivitou a situovanou pozicí je výsledný text pro čtenáře „čitelný“.

Analýzu dat jsem prováděl pomocí programu *Atlas.ti* pomocí otevřeného kódování. Mezi kódy patřily například: aktivismus, anarchismus, argumentace, blokády, nenásilí, Temelín, Libkovic, příčiny problémů, kapitalismus, přímá akce, nehierarchičnost, atd. Kódy byly pak rozčleněny do tzv. rodin. Ty už byly analyticky motivovány na základě četby odborné literatury zabývající se radikálně ekologickým hnutím. Při analýze materiálu jsem také vycházel z kognitivního přístupu k sociálním hnutím, s kterým přišli sociologové Eyerman a Jamison (1991). Podle nich sociální hnutí, a pro environmentální to platí obzvláště, mají tři dimenze – kosmologická, organizační a technologická, které dohromady tvoří kognitivní praxi hnutí. Kosmologická vypovídá o názorech na svět, o příčinách

problémů, o vztahu člověka k přírodě, či o vizi ekologické společnosti; organizační dimenze o tom, jak se hnutí organizují a technologická dimenze o vztahu k technologiím a k různým šetrným alternativám.

Tři dimenze environmentalismu mi sloužily jako analytický nástroj pro zkoumání hnutí a k jeho dekonstrukci. Hnutí jsem četl jako „text“, který jsem rozkládal na různé části, dimenze, významy, které jsem hledal za tím, co se jeví jako zjevné, samozřejmé a neproblematické. V tradici kognitivního přístupu, a na rozdíl od dekonstruktivistů, jsem se pokoušel tyto části poskládat zpátky do určitého obrazu, do příběhu, přičemž jsem používal radikálně ekologický výkladový rámec. V analýze jsem využíval především dvě dimenze, kosmologickou a organizační, které mi umožnily pronikat do tmavozeleného světa slov, představ a činů navzájem spolu provázaných, pohybovat se v něm, dekonstruovat ho a opět zpátky poskládat.

7. Genealogie zelené radikalizace a de-radikalizace v ČR

Environmentální aktivity v České republice mají odlišnou historickou trajektorii než environmentální hnutí v Západní Evropě či Spojených státech. Zatímco tam se od přelomu 60. a 70. let environmentalismus rozvíjel jako široké sociální hnutí s různými ideologickými proudy a s bohatým repertoárem jednání, environmentální aktivity v tehdejší Československu měly odlišný ráz.

V následující kapitole se zaměřím na vývoj českého environmentálního hnutí, respektive na tu jeho část, která byla označována nebo se sama označovala jako radikálně ekologická. Kapitola není výčtem jednotlivých organizací a jejich aktivit. Vycházím z toho, že „hnutí se často definují a pamatují díky nejviditelnějším strategiím a akcím, to znamená díky takovým konfliktům, které si získají největší mediální a akademickou pozornost. Velké vyprávění o hnutí obvykle spočívá na těchto výrazech hnutí, které je pak oficiálně definují a charakterizují v naší kolektivní paměti (Kuumba 2001: 107). Proto se zaměřuji na takové formativní události a akce, které z hlediska radikální ekologie jakožto výkladového rámce utvářely velká vyprávění hnutí: blokáda bourání severočeské vesnice v Libkovicích, kampaň proti dostavbě jaderné elektrárny Temelín, blokády kácení stromů v Národním parku Šumava, ale i street parties, protesty proti summitu Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze.

Pro porozumění je nutné zasadit vývoj do kontextu a začít předlistopadovými ekologickými aktivitami, které zformovaly určitý repertoár jednání. Následně se věnuji polistopadovému rozmachu ekologického aktivismu v období happeningů.

Vítězstvím Václava Klause ve volbách roku 1992 a prosazení ekonomické transformace v podobě šokové terapie uzavřelo přístupy ekologickým organizacím a znamenalo období konfrontace, kdy se v mnohem větší míře uplatnily různé formy protestních strategií. Pro environmentální hnutí byly v tomto období stěžejní a formující dvě kauzy, bourání vesnice v Libkovicích a protesty proti dostavbě a zprovoznění jaderné elektrárny v Temelíně. V obou případech se v rámci environmentálního hnutí ve větší míře využívaly různé formy přímé akce.

V dalších částech se pak v kapitole věnuji zařazení ekologických organizací na seznam extremistických organizací a tomu, jaký to mělo na ně disciplinující efekt. Ve snaze dokazovat, že nejsou extremistické, se sami aktivně distancovali od všeho

potenciálně radikálního obsahem a formou, přestali používat nekonvenční protestní strategie, což v konečném efektu vedlo k jejich kooptaci a začlenění, k profesionalizaci a institucionalizaci. Tento trend také posílily odlišné trajektorie dvou prostředí, které se počátkem 90. let prolínaly, environmentálního a anarchistického, což v důsledku vedlo k tomu, že se v Čechách nevytvořilo prostředí, z kterého by se mohla rozvíjet radikální ekologie či environmentální přímá akce jako například ve Velké Británii.

7.1. Ochranařské aktivity před rokem 1989

Přestože stav životního prostředí byl v Československu v řadě ohledů horší než v zemích průmyslového kapitalismu, zájem o ochranu životního prostředí a přírody se neproměnil do podoby různých politických aktivit environmentálního hnutí jako hnutí sociálního. Autoritářský režim reálného socialismu lidem neumožňoval spontánnější a neformálnější politickou aktivitu a pokusy o ni se snažil represivně potlačit nebo kooptovat.

Na jedné straně tak režim již od 50. let šel cestou stalinistického modelu industrializace, kladoucího důraz na těžký průmysl a urbanizaci (Sarre, Jehlička 2007: 350), což se postupně projevovalo ve zhoršování kvality životního prostředí, zaznamenaném pouhými lidskými smysly a tudíž těžko popíratelném. Na straně druhé se na přelomu 60. a 70. let ochrana životního prostředí stávala mezinárodním tématem a režim se dostával pod mezinárodní tlak. Tento rozpor mezi viditelnými projevy ničení a poškozování životního prostředí a snahou o byť kosmetickou nápravu, která by však byla pod kontrolou autoritářského režimu, vyústil v 70. letech v ustavení oficiálních ochranařských organizací.

Mimo jiné i v reakci na konferenci OSN o životním prostředí ve Stockholmu v roce 1972 bylo v následujícím roce založeno z iniciativy Socialistického svazu mládeže Hnutí Brontosaurus. Tato organizace se zaměřovala především na mládež, organizovala ekologické vzdělávání a osvětu, pořádala letní tábory a vedla mladé lidi k praktické ochranařské činnosti (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Vznik Hnutí Brontosaurus doprovázela obrovská mediální kampaň, propagovaly jej časopisy vydávané nakladatelstvím Mladá Fronta, především Mladý svět, ABC mladých techniků a přírodovědců, Sedmička pionýrů, deník Mladá fronta a velký ohlas měly především kresby malíře Vladimíra Jiráka a články na životní prostředí zaměřené novináře Josefa Velka

v časopise Mladý svět. Hnutí se podařilo využít potenciálu aktivních mladých lidí a jeho činnost měla až do konce sedmdesátých let vzestupnou tendenci. Hnutí se nepletlo do velkých ekologických problémů, ale naopak svoji pozornost zaměřovalo na „drobnou buditelskou práci“ a „malou ekologii“. Šlo tak především o probouzení ekologického vědomí u lidí na každodenní rovině, o výchovnou činnost a drobnou ochránářskou práci jako byla čištění potoků a lesů, sběr odpadu či kosení luk. „Velká ekologie“ týkající se znečištění a devastace životního prostředí s jeho politickými a sociálními souvislostmi nebyla předmětem zájmu Hnutí Brontosaurus, protože to bylo považováno za politicky neprůchodné. Dělení ekologie na „velkou“ a „malou“ se tak vnímalo již v sedmdesátých letech (Vaněk 2002).

Na sklonku sedmdesátých let přibyla k hnutí Brontosaurus další ochránářská organizace Český svaz ochránců přírody (ČSOP), která vznikla na pokyn shora, jako náhrada za zlikvidovanou a pro komunistickou stranu nepohodlnou organizaci TIS. Založení ČSOP na pokyn vlády tak byl promyšlený tah a komunistická moc neponechala od počátku nic náhodě, aby měla organizaci pod svoji kontrolou. ČSOP v podstatě kopírovala hierarchickou strukturu KSČ a struktura svazu byla třístupňová (základní organizace, okresní výbory a Ústřední výbor ČSOP). Hlavním organizačním principem, zakotveným i ve stanovách, byl demokratický centralismus, který sice omezoval ekonomickou a akční samosprávu základních organizací, které však často sestávaly s aktivních ochránců a byly řízeny a vedeny relativně demokraticky. ČSOP se podobně jako Brontosaurus věnoval ochránářské „malé ekologii“ a postupně získal poměrně rozsáhlou členskou základnu a na konci 80. let registroval až 28 tisíc členů a na 900 základních organizací (Vaněk 2002).

Jedinou organizací, která se v období reálného státního socialismu mohla zabývat problematikou „velké ekologie“, byla Ekologická sekce, která fungovala při Biologické společnosti Akademie věd. Tato elitní expertní organizace, která měla v roce 1989 asi 400 členů, vznikla původně z přátel a kolegů pracujících v různých institutech Akademie věd, které spojoval zájem o problematiku životního prostředí. Tím, že pracovali v Akademii věd, měli určitý privilegovaný přístup k citlivým či neveřejným informacím a datům. Pořádali především odborné semináře a přednášky pro veřejnost. Někteří členové sekce měli i napojení na disidentské aktivity kolem Charty 77. (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005)

Vedle těchto oficiálních organizací, které se zabývaly „malou“ a „velkou“ ekologií, hrál v Československu důležitou roli ve formování vztahu lidí k přírodě a životnímu prostředí tramping. Jestliže v Západní Evropě a Spojených státech existovala různá subkulturní a kontra-kulturní hnutí, která představovala důležitou praktickou a žitou kritiku západní industriální, konzumní a kapitalistické společnosti, tramping hrál v socialistickém Československu do jisté míry podobnou roli. Měl v Čechách tradici již od dvacátých a třicátých let, a v reakci na nastupující proces modernizace představoval dočasný únik před tlaky urbanizace, byrokratizace a industrializace společnosti a také určitý umírněný protest a alternativní životní styl vůči buržoazní společnosti. V období reálného socialismu tramping lidem umožňoval, aby se skupinami podobně smýšlejících přátel unikali před utiskující každodenní realitou do přírody trampských osad a tábořišť (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). „I když kultura trampingu pěstovala pozitivní postoje k přírodě, vykreslovala ji jako útočiště před společností, příroda pro ni byla v kontrastu k utiskující společnosti. Tramping tak odděloval společnost od přírody a životního prostředí“ (Jehlička, Sarre, Podoba 2005: 74). A v tom se tramping lišil od řady kontra-kulturních hnutí na Západě, která spojovalo svoji žitou kritiku se sociálními aspekty západní společnosti.

Hnutí Brontosaurus i ČSOP byly iniciované shora ve snaze mít pod mocenskou kontrolou činnost aktivních a mladých lidí a jejich aktivity zároveň usměrňovat tak, aby nezpochybovaly mocenské uspořádání ve společnosti. Režim se snažil pomocí takových organizací lidi odvracet od spontánnějších a političtějších iniciativ. „Ukázněný a organizovaný ochránce přírody měl pociťovat uspokojení, že svůj volný čas investuje do objektivně pozitivní, potřebné a záslužné činnosti a nezabývat se pátráním ani po tom, proč k této formě seberealizace potřebuje mít ve stanovách své organizace zakotvenou „vedoucí úlohu“ KSČ, ani po informacích ze své vlastní zájmové oblasti, jež přesahovaly jeho nejbližší okolí nebo neprošly cenzurním sítím vyšších činitelů a orgánů“ (Vaněk 2002: 246). Činnost těchto organizací s důrazem na praktickou činnost tak navazovala spíše na myšlení a tradice ochránářství a okrašlovacích spolků 19. a počátku 20. století než na moderní environmentální hnutí konce 60. a začátku 70. let.

Tento apolitický „ochránářský“ přístup pak doplňovala Ekologická sekce s důrazem na elitní expertní vědění orientované na lokální environmentální problémy, týkající se především znečištění ovzduší a vody. „Český environmentalismus konce 80. let byla podivná směs oficiálně schváleného umírněného proudu racionálního, technokratického a vědeckého uvažování o environmentálních problémech s neoficiálně romantickým

spodním proudem opěvujícím krásy nedotčené přírody a individuální svobodu.“ (Jehlička, Sarre, Podoba 2005: 75) Jak si všímají zmiňovaní autoři, v tehdejší specifickém kontextu režimu reálného státního socialismu mohla tato podivná směs představovat určitou jeho umírněnou kritiku, ale v porovnání se západním environmentálním hnutím představoval politicky a sociálně konzervativní odstín environmentalismu (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Český environmentalismus byl pevně ukotven v doktríně „environmentálního realismu“ (Macnaghten, Urry 1998), v představě, že životní prostředí je objektivní, reálnou entitou, která existuje sama o sobě, oddělena od sociálních a politických praktik, a že hlavní problém spočívá především v přístupu k těm správným exaktním, vědeckým informacím. V autoritativním režimu to ostatně byla nejspokladnější a nejméně riziková cesta k apolitické ochraně přírody vyfiltrované od nejrůznějších sociálních praktik, protože důraz na vědecké přírodovědně-technické poznání akceptoval i tehdejší režim. To se pak promítalo i do kosmologie českého environmentálního hnutí počátku 90. let, které vědecké poznatky a expertní vědění považovalo za hlavní kritéria při environmentálních sporech, liberální demokracii a tržní ekonomiku za předpoklad řešení environmentálních problémů a prakticky ignorovalo jemnější sociální, politické a ekonomické struktury než je „stát“ a „trh“ (Jehlička, Sarre, Podoba 2005).

„Zatímco v zemích západní Evropy se zrodil zelený a alternativní proud převážně z radikálních organizací levicové myšlenkové orientace, u nás tomu bylo docela naopak. U nás byly ekologické škody vnímány jako důsledek centrálně plánovaného socialistického systému. Naši environmentalisté viděli v kapitalistickém systému a tržní ekonomice naději. Postoji svých západoevropských kolegů nerozuměli. Obavy z represí a nechuť k levicovému pohledu vytvořily zvláštní typ českého environmentalisty: opatrného člověka s ideálem tolerance a demokracie, osobu mírné a nebojovné povahy“ (Vaněk 2002: 250). Zatímco tam se zformovaly radikální skupiny, které nekompromisně hájily zájmy přírody proti nepříznivému politickému a ekonomickému rozvoji a reflektovaly tak i neantropocentrické důvody pro její ochranu (např. Earth First!) anebo vnímaly ochranu životního prostředí jako součást snah o spravedlivější společenské uspořádání (anti-jaderné hnutí), ochránci přírody v Československu do politického života přímo nezasahovali. Po celá sedmdesátá léta, v podstatě až do roku 1987, chyběl jakýkoli pokus ovlivnit politické rozhodování formou petic, natož formou demonstrací, blokád či přímých akcí. Je třeba však také připomenout, že environmentalisté v Československu čelili represivnějšímu režimu než jejich kolegové na Západě a riskovali tak nejen pokuty a krátkodobá uvěznění,

ale ztráty zaměstnání a dlouhodobější uvěznění. Teprve až na konci 80. let se v Československu objevili lidé ochotní čelit represím za ochranu přírody. Do té doby proti režimu vystupovali jen aktivisté hájící lidská práva (Vaněk 1996; 2002).

Před rokem 1989 tak měly environmentální organizace charakter spíše apolitických ochránářských aktivit, které byly zapojeny do dialogu s mocí, nepoužívaly konfrontační taktiky ani otevřeně nezpochybňovaly dominantní formy moci. Podle charakteristiky Dohertyho tak nelze mluvit o environmentálních aktivitách před rokem 1989 jako o sociálním hnutí.

7.2. Aktivizace ekologických aktivit

Ekologické problémy byly tak viditelné, že je bylo možné vládě vytýkat, pro mnohé se tak staly zástupnými problémy, jak vystupovat proti režimu, aniž by se člověk dostával na vratkou půdu politiky. „Vedoucí úloha komunistické strany zakotvená v ústavě jí dávala nejen monopol moci, ale také monopol odpovědnosti. Když lidé, kteří se zabývali ekologickými problémy, připomínali komunistické straně její odpovědnost, nemohla je jednoduše označit za agenty imperialistických výzvědných služeb usilujících o zničení socialistického systému, jak to dělala s disidenty bojujícími proti porušování lidských práv.“ (Holý 2010: 170) Kritika ekologických problémů v Československu tak fungovala koncem 80. let především jako hmatatelný, ale přitom zástupný symbol obecnějších problémů reálně socialistického systému. Nicméně vývoj environmentálních aktivit v Československu byl opožděn i oproti jiným socialistickým zemím; což se ostatně reflektovalo již v roce 1989 v Ekologickém bulletinu v souvislosti s občanskou reakcí na černobylskou havárii: „Stalo se totiž v onen den prvního výročí rozptylu radioaktivního mraku nad Evropou, že se vysoko nad Václavským náměstím v Praze (na Národním muzeu) objevil dlouhý transparent. Velkými písmeny a jazykem českým hlásal nad náměstím varování před množstvím dalších katastrof v dalších jaderných elektrárnách... ale zmýlil by se ten, kdo by za tímto „ekologicko-existenciálním happeningem“ hledal vystrčené růžky domácího nezávislého ekologického aktivismu... něco, co by připomínalo aktivní ekologickou rezistenci nebo protestní hnutí, u nás z různých příčin neexistuje... Byli jsme svědky toho, jak orgány bezpečnosti vyvádějí z budovy muzea tři rakouské ekologické aktivisty z hnutí Greenpeace (pobočka Vídeň). Tento zoufalý ekologický výkřik, zosobněný třemi mladými lidmi ze sousední země, byl pak vyvezen na státní hranici a vyhoštěn. Zatímco ekologická hnutí v Evropě – polské hnutí „Svoboda a mír“

nevyjímaje – dávají hlasitě a rezolutně najevo své spontánní zhnusení nad internacionální anti-ekologickou arogancí industriálních systémů, zamlklé protektorátní Čechy musely jediný svůj výkřik dovézt z „devizové ciziny“. (Blumfeld in Vaněk 2002: 256–257)

Podstatnou změnu znamenal nástup M. S. Gorbačova v druhé polovině 80. let, který přinesl uvolnění i do normalizační atmosféry Československa. Navíc v mladší generaci, ovlivněné třeba i alternativní kulturou, undergroundem a punkem, se objevila i neformální seskupení, jako bylo například Nezávislé mírové sdružení, Mírový klub Johna Lennona či České děti. Tato nová generace se přestávala bát vystupovat na ochranu životního prostředí, a dokladem toho byly i protestní formy jednání v podobě demonstrací v Teplicích či protestů v pražské Stromovce, ke kterým došlo těsně před listopadem roku 1989 (Vaněk 1996; Vaněk 2002; Jehlička, Sarre, Podoba 2005).

Zatímco převládající ekologický diskurs byl určován technokratickým a vědeckým přístupem k přírodě, která znamenala pro člověka především instrumentální hodnotu a proto se v něm reflektovala především taková ohrožení přírody, která především i ohrožovala lidské zdraví, v této mladší generaci se začaly objevovat i jiné přístupy. Například v manifestu Českých dětí, které se angažovaly v protestech na záchranu Stromovky, byla příroda organickou součástí požadovaného obnoveného království. „V zájmu uchování (či obnovy) čistoty tohoto království byly České děti ochotny zříci se určitých výhod a „luxusu“ plynoucího z průmyslové velkovýroby, která se na devastaci životního prostředí podepsala nejvíce. V souladu (byť nevědomém) s Kohákovým požadavkem „dobrovolné skromnosti“ apelovaly na návrat ke starším a vůči přírodě ohleduplnějším technologiím řemeslné malovýroby, omezení transportu zboží apod.“ (Vaněk 2002: 262). V porovnání se západním environmentálním hnutím to byl směr spíše konzervativní, ale v tehdejší Československu představoval rozšíření alternativy myslitelného vůči dominantnímu technokratickému přístupu. Navíc prosazování aktivního protestního vystoupení rezonovalo u části nastupující mladší generace, která kriticky nahlížela na opatrnický přístup starší generace a postupně docházela k přesvědčení, že pouhým „dialogem“ se státní autoritativní mocí se požadovaných změn nedosáhne (Vaněk 1996; 2002). Asi proto není náhodou, že se repertoár jednání v posledním roce před listopadem 1989 rozšířil i o demonstrace, kterých se účastnili především mladší lidé ochotní riskovat i zbití, zatčení či další perzekuce. A byly to nejen při demonstracích u příležitosti významných státních výročí (28. října, Palachův týden či 21. srpna), ale v i pár dní před 17. listopadem 1989 několikadenní demonstrace proti znečištění ovzduší

v Teplicích iniciované středoškoláky či již zmiňované demonstrace na záchranu parku Stromovka v Praze.

Navíc ani oficiální ekologické organizace Hnutí Brontosaurus či ČSOP nepředstavovaly žádné zcela monolitické, totalitní organizace, ale naopak, zejména na lokální rovině často poskytovaly prostor pro setkávání aktivních lidí, prostřednictvím časopisu Nika přinášely informace o aktivitách na Západě a často formálně zastřešovaly spontánnější aktivity.

„Byli jsme taková šedá zóna, nemělo to žádnou oficiální hlavičku. Pak aby se to trošičku institucionalizovalo, tak jsme v roce 1986 založili v Praze 6 ČSOP Bořena. Takže jsme pak pod razítkem ČSOP dál pořádali ty tábory pro děti. Protože v Teplicích nás nechtěli, z nějakých nevím, jestli ideových nebo jakých důvodů, založit, tak jsme byli pobočkou ČSOP v Praze. No a v září 1989 už jsme připravovali nějakou novou nevládní organizaci, která by byla podobná, jako jsou Friends of the Earth, tzn. mimo ČSOP a Hnutí Brontosaurus a chtěli jsme jít spíš po těch příčinách, než řešit nějaký důsledek. První setkání toho jádra lidí bylo v září 1989. Já jsem byl v Brně a kolega Jindra Petrlík v Praze, každý měl kolem sebe nějaký lidi, takže jsme se sešli a domluvili se, že založíme Děti Země.“ (rozhovor Patrik)

27. října 1989 se v kulturním domě Delta v Praze sešlo asi šedesát lidí, kteří na základech ČSOP Bořena v Praze 6 založili ekologickou organizaci Děti Země. Z tohoto setkání vzešlo i prohlášení, v kterém se jeden ze zakladatelů a člen rady Děti Země Jindřich Petrlík obracel ke členům: „Je již dost organizací a institucí, které se s vážnou tváří zabírají „ochranou a tvorbou životního prostředí“, jak se to nazývá již nejméně deset let. Jak se vyjádřil můj profesor matematiky na gymnáziu, „vše se realizuje, ale nic se neuskuteční“. Možná se chceme svým nápadem přiřadit k proudu méně formálních aktivit okolo životního prostředí. Nechceme ale přispět k chaosu a tříštění masy zájemců o ekologii. Ve většině světa již vedle sebe existuje několik ekologických skupin národních i na mezinárodním poli. Každá je něčím specifická, má svoji tvář, mentalitu, způsob vyjadřování. Podle toho se k nim lidé hlásí – například v NSR někomu vyhovuje BUND, někomu se více líbí Greenpeace. I my hledáme svoji tvář, své místo. Myslím, že bychom měli splňovat jednu náležitou podmínku – pomáhat na svět alternativám, alternativám v životním stylu, v myšlení, v průmyslu, prostě ve všem.“ (Petrlík in Vaněk 2002)

Podobně na podzim roku 1989 začalo několik středoškolských studentů v Brně formovat i další ekologickou organizaci Hnutí Duha, která vznikla někdy v druhé polovině

listopadu, oficiálně byla zaregistrována až na podzim 1990 (Binka 2008). Jak napsal jeden z jejích zakladatelů: „Duha vznikla v bezesporu vzrušujícím čase na sklonku vyžilého komunistického režimu ze dvou pramenů: nezávislých občanských iniciativ a ochranářského hnutí.“ (Patočka 1999: 15) Na diskusích Brněnského fóra vstřebávali mladí studenti atmosféru občanských iniciativ a inspiraci Nezávislým mírovým sdružením či Společností za veselejší současnost, ale také byli ovlivňováni některými lidmi z ČSOP. Patočka uvádí, že přímým předchůdcem Duhy byla 24. základní organizace ČSOP a její „příjemné společenství trampů, fotografů a ornitologů“ (Patočka 1999). Nicméně podobně jako u Děti Země i ČSOP měla své limity a zakladatelé Hnutí Duha nechtěli dělat pouze ochranářskou činnost, ale především „odstraňovat příčiny a nikoli pouze důsledky neblahého lidského jednání“ (Patočka 1999: 15).

Listopadové environmentální demonstrace či zakládání neformálnějších environmentálních organizací byly známky, že i „zamlklé protektorátní Čechy“ nemusely své zelené výkřiky již dovážet z ciziny. Následná „sametová revoluce“ a formování nových nezávislejších environmentálních organizací znamenaly počátek nové fáze českého environmentálního hnutí.

7.3. Formování environmentálního hnutí, jeho radikalizace a období happeningů

Potlačení studentské demonstrace 17. listopadu 1989 a následná „sametová revoluce“ a změna režimu znamenaly pro environmentální aktivity zásadní zlom ve dvou rovinách, v individuální a v systémové. Lidé, kteří se podíleli před rokem 1989 na environmentálních aktivitách, se sami aktivně listopadových událostí účastnili. Prakticky ze dne na den se demonstrace, stávky, okupace budov, blokády, veřejné mítinky, psaní a roznášení letáků, happeningy staly běžnou součástí jejich jednání a v té rovině individuální tak mohli zakusit něco, co do té doby nebylo běžné. Pro mnohé, zejména mladé lidi to byla formující zkušenost v tom smyslu, že veřejná aktivita má smysl a člověk může něco (z)měnit. V té systémové rovině bylo náhle možné svobodně se sdružovat, scházet, demonstrovat, zakládat nejen neformální, ale i formální organizace, svobodně cestovat nejen pro lidi, ale i pro informace. Změna režimu z autoritářského reálného socialismu, který se snažil spontánní, nezávislé aktivity s politickým nádechem podchytit a popřípadě usměrňovat pro režim neškodným způsobem, na režim liberální, který lidem poskytoval základní politické a občanské svobody, tak vytvořil předpoklady pro to, aby se i v Československu mohlo začít formovat environmentální hnutí jako hnutí sociální. To, aby

bylo podle Briana Dohertyho (2002) sociálním hnutím, musí mj. zčásti jednat mimo politické instituce, používat protest jako jednu z forem jednání, vyznačovat se neinstitucionalizovanými sítěmi interakcí. A tyto charakteristiky environmentální aktivity v reálném socialismu těžko mohly naplňovat. Ale snad nejdůležitější změnou v té systémové rovině bylo otevření příležitostí pro velké množství předlistopadových environmentálních aktivistů.

Poptávka po nezkompromitovaných odbornících znamenala, že řada těchto lidí nastoupila do úřadů a politických funkcí. Bedřich Moldan se stal v roce 1990 prvním českým polistopadovým ministrem životního prostředí za Občanské fórum, Josef Vavroušek se stal ministrem federální vlády. Takže „první efekt příchodu demokracie znamenal pro environmentální hnutí masivní odliv mozků do nově založených environmentálních institucí a úřadů“ (Jehlička 2001: 86). Druhým efektem však byl příliv nové mladé generace environmentálních aktivistů, kteří založili političtější a radikálnější organizace, jako byly třeba Děti Země, Hnutí Duha či později Animal S.O.S.. První dva roky po listopadu 1989 představovaly „entusiastické období“ (Jehlička 2001; Fagan 2004), v kterém existovaly úzké vztahy mezi státní správou a environmentálními organizacemi, a to nejen na rovině osobních vztahů, ale i na rovině institucionální.

Na počátku roku 1990 byl na ministerstvu životního prostředí zřízen Zelený parlament, kde se pravidelně setkávali představitelé ministerstva se zástupci environmentálních nevládních organizací a společně diskutovali probíranou legislativu. Po dvou letech přestal parlament existovat, když množství ministerských úředníků na setkáních převažovalo nad malými počty aktivistů. Podle Bedřicha Moldana jedním z hlavních důvodů konce parlamentu byla až přílišná rozdrobenost environmentálního sektoru (Fagan 2004).

Tato rozdrobenost však byla pochopitelná, a vlastně i s ohledem na to, jak fungovalo environmentální hnutí na Západě, běžná. Teprve uvolnění politických poměrů umožnilo, aby i české environmentální aktivity získaly diverzitu a podobu skutečného sociálního hnutí. Vedle zavedených oficiálních organizací, jako byly zmiňované Hnutí Brontosaurus a ČSOP, začaly vznikat i další, Děti Země či Hnutí Duha, s političtějším zaměřením a v porovnání s ochránářskými organizacemi i radikálnější agendou, a s protestními strategiemi, inspirovanými právě hnutím ze Západu.

„Hodně tam byla zahraniční inspirace, hlavně od Greenpeace, od kterých jsme přejímali i způsoby a metody, jak se takové akce mají dělat, jak se mají medializovat.“
(rozhovor Štefanec)

Podobně i jeden ze zakladatelů Hnutí Duha Jakub Patočka uvádí, že „úplně v počátcích nám imponovali především Greenpeace, nebo lépe řečeno naše představy o nich. Na svém prvním náborovém letáku z podzimu 1989 píšeme, že hledáme hlavně potápěče, horolezce a běžce. Počítali jsme s tím, že potápěči budou ucpávat výpusti, horolezci komíny a běžci potom budou hodně rychle utíkat před policií.“ (Patočka 1999: 16)

Oproti před-listopadovému environmentalismu se jejich agenda více zabývala i globálnějšími environmentálními tématy, jako byl úbytek ozónové vrstvy, deštné pralesy, těžba ropy na Aljašce, kritika konzumní společnost a jednotlivé organizace začaly také používat protestní strategie podobné těm užívaným na Západě, tedy demonstrace, happeningy, spíše symbolické blokády a přímé akce liberálního typu. Právě toto používání protestních taktik bylo „podle standardů české politické kultury zcela nekonvenční“ (Jehlička 2001: 87) a vedlo to k tomu, že byly považovány za „radikální“ (Fagan 2004: 80).

Je sice pravda, že se tyto nekonvenční protestní strategie využívaly masově během „sametové revoluce“, ale režim se spíše sám zhroutil svoji neschopností a ztrátou všeobecného konsensu (Pullman 2011), než byl „revolučně svržen“ těmito strategiemi. „Pro většinu lidí, jejichž jistota o klidném životě se zdála být v ohrožení a kteří hledali náhradu za ztracené ideologické opory, se idea nenásilí [a lidskoprávní rétoriky nabízená disentem, pozn. autora] stala hlavním nástrojem, jak odmítnout dosavadní uspořádání, žádat odchod jeho protagonistů, zároveň však umístit sebe sama mimo tento neblahý model a neopustit přitom své dřívější představy o spokojeném životě v socialismu.“ (Pullman 2011: 224) Rychlá a snadná změna/imploze režimu, ustavení nové pluralitní vlády, zvolení Václava Havla prezidentem, které definitivně potvrdily politickou změnu, znamenalo rychlý návrat do normálu, bez protestních strategií. Ty zůstaly součástí repertoáru nového disentu – ekologických aktivistů, anarchistů. Uvolnění a liberalizace poměrů znamenala, že tyto protestní strategie se mohly oproti minulému režimu využívat, jejich účastníci se nevystavovali perzekuci, ale naopak, na počátku 90. let policie proti těmto protestním událostem zpravidla nezasahovala a nechávala jim volný průběh. Spíše než represím se vystavovali určitému posměchu či ostrakizaci, protože demonstrace a

blokády se považují v české společnosti, v tomto ohledu konzervativní, za něco, co se vymyká běžnému, slušnému a normálnímu chování.

Pro ekologické skupiny, jako byly Děti Země a Hnutí Duha, nastalo „období happeningu“ (Patočka 1999). Skupiny využívaly nejrůznější happeningy, protesty a převážně symbolické přímé akce, aby upozornily na ekologické problémy. Vycházely z přesvědčení, že nová demokratická vláda bude jaksi „přirozeně“ ekologická, takže postačí na dané problémy upozornit, a následně se budou již řešit (Patočka 1999; Binka 2008). V Brně a Praze pořádaly blokády osobní automobilové dopravy, na podzim roku 1990 pak protesty proti zdražování jízdného, jak v podobě demonstrací, tak v Praze i v podobě hromadné protestní černé jízdy ve vlaku, organizované společně s anarchisty. Právě výrazné zdražení veřejné dopravy bylo prvním politickým rozhodnutím, které otrásl vírou ekologických aktivistů v dostatečnost happeningového upozorňování (Patočka 1990). Definitivní zlom u Hnutí Duha pak podle Patočky znamenala kampaň proti meziskladu vyhořelého paliva v Dukovanech, kde se z jeho pohledu Hnutí Duha navzdory pádným argumentům a velkému nasazení nepodařilo stavbu zastavit. Hnutí Duha tak začalo přehodnocovat nejen strategii, ale i strukturu vnitřní organizace. Už se nadále nemělo jednat o dobrovolníky, kteří upozorňují, ale ve větší míře o profesionály, kteří prosazují konkrétní změny. Na podzim roku 1992 tak Duha přijala prvního placeného zaměstnance (Patočka 1999).

Podobnými dilematy procházely i Děti Země, které od počátku roku 1990 využívaly různé protestní strategie. Jednak spíše symbolické, jako v případě zmiňované hromadné černé jízdy proti zdražování veřejné dopravy, ale jako jedna z prvních ekologických organizací začala využívat i skutečných přímých akcí, které měly mít za cíl i materiální dopady, přestože byly nenásilné. Chebská pobočka Děti Země, ve spolupráci s německou radikálně ekologickou organizací Robin Wood, organizovala blokády kamionové dopravy.

V souvislosti s otevřením hranic totiž došlo ke skokovému nárůstu kamionové dopravy a Děti Země se pomocí blokád snažily prosadit své konkrétní požadavky, jednak omezení kamionové dopravy v době svátků a o víkendech, což se postupně podařilo, a za druhé, aby se co nejvíce dopravy převedlo na železnici, což se nepodařilo. Blokád se účastnili především mladí lidé, jejichž počet však nikdy nepřesáhl několik desítek. Jedna z tehdejších organizátorek to vysvětluje:

„Mladí byli otevřenější a ne tak zkroutení, takže pro spoustu mladých lidí to bylo takový samozřejmý. To že se někdo někam postaví a zablokuje, jsme brali jako normální lidský právo. Mít nějaký životní prostor a chtít, aby některý věci nás jako tvory této planety

neobtěžovaly. A vůbec mě nezajímalo, že je to „složitější“, protože nakonec v poslední a v první řadě jde o prachy.“ (rozhovor Kubíčková)

Nicméně už po krátké době Děti Země přestávaly podobné nenásilné přímé akce používat; dokonce ani liberálního pojetí přímé akce nevyužívaly zdaleka v takové míře jako třeba Hnutí Duha.

„Postupem času jsme opouštěli pole radikálních přímých akcí, jako byly blokády. Neznamená to, že bychom je zavrhli úplně, ale zjistili jsme, že česká společnost je více oslovitelná nějakým typem happeningu nebo něčím takovým.“ (rozhovor Petrлік)

Nešlo o nějaké zásadové rozhodnutí, jako spíše o rozhodnutí strategické a pragmatické.

„Takže my jsme si řekli, že přímé akce jako blokády my dělat nebudeme, že zůstaneme na té právní stránce, argumentovat věcně a právně“ (rozhovor Patrik).

Počátek 90. let byl charakteristický tím, že otevřel možnosti přístupu ke spoustě nových informací, iniciativě, jednání a v důsledku tak vedl k tomu, že pro spoustu zejména mladších lidí to bylo období hledání. Tak jako vznikaly různé občanské iniciativy, ekologické skupiny a organizace, tak vznikaly i různé subkultury, kontrakultury a politické směry, které hrály pro ekologické aktivity důležitou roli. Rozmach punku a hardcoru v Čechách znamenal nejen vznik nových kapel, ale i koncerty kapel zahraničních a přístup k jejich nahrávkám a deskám. Řadu mladých lidí právě texty těchto hudebních skupin o právech zvířat, ekologických problémech, anarchismu či rasismu uvedly na cestu zájmu třeba i o ekologické problémy.

Navíc anarchistické skupiny, které začaly vznikat již před rokem 1989 a rostly jako houby po dešti po roce 1990, v prvních letech představovaly jakéhosi „přirozeného“ spojení ekologických aktivistů. Anarchisté sdíleli podobně kritický postoj ke konzumní společnosti a k jejímu ničení přírody, například právě v podobě zneužívání zvířat, nebo kriticky smýšleli o upřednostňování peněz a diktátu zisku. A tak ekologické akce a happeniny v Brně, Plzni či v Praze počátkem 90. let probíhaly často za hojné účasti anarchistů a některé by bez nich ani neproběhly (rozhovory např. Bergámo, Fuchs, Rovenský).

Období otevřených příležitostí pro ekologické organizace se začalo postupně uzavírat v roce 1991, kdy začal získávat stále více navrch neoliberalně-ekonomický diskurz Václava Klause s pověstnou metaforou, že „ekologie je šlehačka na dortu a nejprve si na ni musíme vydělat“.

7.4. Vítězství ideologie „návratu do Evropy“ a politická marginalizace ekologických organizací

Krátké, jen dvouleté entusiastické období, kdy environmentalisté těžili z předlistopadového étosu „protikomunistických kritiků“ a těšili se přízni nového režimu, v němž měli neobyčejný přístup k mocenskému rozhodování, skončilo v roce 1992 s vítězstvím Václava Klause a Občanské demokratické strany v parlamentních volbách.

Václav Klaus přišel s vizí ekonomické transformace, které přemění zastaralou a neefektivní plánovanou socialistickou ekonomiku na tržní ekonomiku západního typu. Pro tento „návrat do Evropy“, tedy podle Klause návrat do Evropy kapitalistické, s tržním hospodářstvím, bylo třeba zvolit rychlou cestu, jakékoli jiné „třetí cesty“ byly zamítnuty. Klausovi lidé kolem ministerstva financí tak prosazovali neoliberalní šokovou terapii, s rychlým vytvořením bohatství, pomocí restitucí a privatizací státních a družstevních podniků, liberalizací cen a deregulací ekonomiky. Klaus tuto vizi jasně artikuloval již na počátku roku 1990, kdy v Lidových novinách napsal: „Za heslo naší „něžné revoluce“ jsme si zvolili „návrat do Evropy“, včetně přijetí ekonomického systému, který je pro civilizovaný svět charakteristický a který při všech svých nedostatcích prokazuje, že lepší uspořádání ekonomických vztahů zatím nebylo vynalezeno.“ (Klaus in Holý 2010:151)

Jak si v souvislosti s českou ekonomickou transformací všímá Holý (2010), tato rétorika, na níž se nezbytnost přechodu na tržní hospodářství zakládala, konstruovala trh jednak jako symbol civilizace, k níž se česká společnost opět navrácí, ale co je možná důležitější, mluvila o něm jako o symbolu racionálního uspořádání společnosti, jako o návratu do přirozeného stavu společnosti. Náměstek ministra financí Václava Klause a „otec kupónové privatizace“ Dušan Tříška v roce 1990 do Mladé Fronty Dnes napsal: „Tržní ekonomika a demokracie jsou prostě přirozeným stavem lidstva, a k přirozenému stavu věcí by snad mělo být možné se vrátit. ... Zpočátku se jich (podnikatelů) možná najde jen několik. Ale to budou hrdinové, novodobí průkopníci. Právě oni prorazí hráz dělící nás od přirozeného stavu věcí a strhnou za sebou další.“ (Tříška in Holý 2010: 153)

Tato rétorika „přirozenosti trhu“ se odrážela i v médiích, kde se již na počátku roku 1990 v souvislosti s ekonomickou reformou směrem k trhu psalo o „návratu racionality do naší společnosti“ (Fórum), o „pokusu návratu k rozumu“ (Lidové noviny), o trhu jako „selektivním procesu“, kdy přežívá to, co se osvědčí a odumírá, co není životaschopné (Literární noviny) a v rámci této rétoriky tak tržní ekonomika dosáhla své dokonalosti, protože vystupovala nejen jako proces přirozeného výběru, ale sama byla prezentována

jako výsledek tohoto přirozeného výběru (Holý 2010: 152–153). Tuto mediální rétoriku v českých médiích doprovázelo i relativně rychlé opadnutí zájmu o environmentální problematiku. Média ztrácela o tato témata zájem, přestože environmentální problémy nebyly vůbec vyřešeny a navíc se objevily nové environmentální problémy, kterým se média, včetně nejčtenější Mladé fronty Dnes, vůbec nevěnovala (Jehlička 1999: 42).

Tato rétorika obhajující nutnost rychlé ekonomické transformace rezonovala i u značné části české společnosti, již prožitá zkušenost „reálného socialismu“ utvrzovala v tom, že skutečným problémem je centrálně řízená, direktivní ekonomika. A tak v lednu 1990, kdy se začala připravovat legislativa pro ekonomickou transformaci, podporovalo 85 % obyvatel program radikální ekonomické a sociální transformace a 68 % podporovalo zavedení tržní ekonomiky (Holý 2010: 149). Otázkou zůstává, co konkrétně si lidé pod těmito termíny představovali, a lze se domnívat, že jejich představy byly více než mlhavé.

Přesto, když v prosinci 1990 Václav Klaus ještě jako ministr financí v Lidových novinách tvrdil, že „jediné řešení ekologického problému u nás spočívá v zavedení normální tržní ekonomiky“ (Holý 2010: 155), většině českých environmentalistů to muselo znít rozumně, protože zavedení tržní ekonomiky považovali za předpoklad pro řešení environmentálních problémů (Jehlička, Sarre, Podoba 2005: 69). Jen menšina radikálů, převážně z mladší generace environmentalistů v nově se utvářejících iniciativách Hnutí Duha a Děti Země, se vůči této rétorice vymezovala a zejména v souvislosti se skokovým zdražením veřejné dopravy na podzim roku 1990 proti politice ministra financí Václava Klause i demonstrovala.

Vítězství Václava Klause a jeho středopravicové koalice v červnových parlamentních volbách v roce 1992 tak do značné míry rezonovalo s náladou ve společnosti. Lidem nabídl přesvědčivou vizi „návratu do civilizované Evropy“, ale také změnil politické klima ve společnosti a to i ve vztahu k ochraně životního prostředí. Řada zkušených a kompetentních ochranářů byla vytlačena z úřadů a ministerstev a nahrazena loajálními politiky a nový ministr životního prostředí František Benda se odmítal setkat s ekologickými nevládními organizacemi a vést s nimi jakýkoli, třeba i neformální dialog (Fagan 2004: 86). Doposud vstřícný přístup byl nahrazen odmítnutím a politickou marginalizací. Navíc Klausrazil i představu, že jediným legitimním podílem občanů na politice je účast ve volbách a členství v politických stranách (Císař 2009). Volební soutěž politických stran chápal jako jediný zdroj legitimacy. Naopak odmítal nikým nevolené nevládní organizace a občanské iniciativy.

Tím, že se podařilo tuto ekonomickou transformaci zabalit do přesvědčivé rétoriky návratu do „přirozeného stavu“, získala v prvních letech značný punc imunity vůči kritice. Ten, kdo ji kritizoval, se tak dostával do velice obtížné situace. Vystavoval se nebezpečí, že bude označen za příznivce „starých pořádků“, za „starou strukturu“, „komunistu“ či extremistu. Všechny tyto nálepky vylučovaly z veřejného diskurzu, navíc ve chvíli, kdy byla ekonomika volného trhu považována za „přirozený stav“, její kritici mohli být lehce označeni za nerozumné, hloupé či deviantní. Některé nevládní ekologické organizace jako Děti Země, ale především Hnutí Duha, byly jako kritici neregulovaného ekonomického růstu označeny za politické nepřátele, za relikty minulosti a vytlačovány z „legitimní“ politické sféry (Fagan 2004: 86). Ještě více je z této „sféry“ pak vytlačovaly jejich nekonvenční protestní strategie v české společnosti, jako demonstrace, blokády a přímé akce. Aktivisté z těchto skupin se dostávali pod tlak i ze strany konzervativněji orientovaných ochranářů v rámci českého environmentálního hnutí za přílišnou radikalitu, jak obsahu, tak i formy.

Síla představy ekonomické transformace jako návratu do Evropy s volným trhem spočívala ještě v jedné věci. Tím, že tento návrat představoval cestu zpátky do „civilizované“ společnosti, byla tato cesta také otázkou rychlosti: jak dlouho potrvá, než budeme zpět. Klaus s programem „šokové terapie“ nabídl vizi rychlého návratu. Je třeba jen dočasně „utáhnout opasky“. Tím okamžikem mohli být kritici nejen samotného směřování cesty, ale i rychlosti, označeni za ty, kdo brání, brzdí, blokuje „náš“ návrat mezi civilizované. Podle Borise Budena, který tuto ideologii přímo nazývá *tranzitologie*, bylo obecně pro postkomunistické země charakteristické, že se nová demokratická politika na počátku 90. let zakládala na takové teorii přirozeného výběru, který teleologicky vytyčoval cestu od autoritářství reálného socialismu k vyspělé demokracii (Buden 2013). Rétorika návratu do Evropy či ideologie *tranzitologie* (Buden) tak vycházela z představy, že lidé ze zemí reálného socialismu jsou méně vyspělí a musí se (protože tak je to přirozeně determinované) učit od Západu, jak vypadá ta skutečná demokracie. „Postkomunistický ideál svépřávného občana nenachází nikde tak zjevné uplatnění jako v jednom z nejdůležitějších úkolů, který si *transition to democracy* klade za svůj cíl, jmenovitě v rozvoji takzvané občanské společnosti. Ta má být skutečným subjektem demokratického života, sociálním substrátem veškerých demokratických hodnot, spravedlnosti, fungujícího veřejného života, lidských práv atd. A právě tato občanská společnost byla ve společnostech východní Evropy osvobozených od komunismu prý ještě příliš křehká,

pakliže nemáme rovnou říci, že byla ‚stále ještě v plenkách‘, a proto je nezbytné ji nejprve vychovat, vzdělat, ‚postavit na vlastní nohy‘“ (Buden 2013: 42).

Tento ideál měl jistě své variace a různé představy; v Československu a později v České republice je zosobňoval střet mezi konceptem občanské společnosti Václava Klause a Václava Havla. Zatímco první viděl občanskou společnost jako shluk jedinců, kteří sledují své zájmy na trhu, který osvobozen od regulací je předpokladem pro jakoukoli občanskou společnost, a občanství spojoval především s účastí ve volbách a v soutěži politických stran, druhý ji viděl jako sféru mimo trh a stát, jako sféru aktivního občanství a občanská sdružení považoval za integrální součást liberální demokracie, za alternativní způsob demokracie (Císař 2009: 34).

V Klausově pojetí tak environmentální organizace, které kritizovaly neomezený ekonomický růst a upřednostňování individuálních sobeckých zájmů před zájmy veřejnými či před vnitřními hodnotami přírody, představovaly nejen útok na lidskou svobodu, ale byly přímo v rozporu s rozumem a spontánní evolucí, ztělesňovanou právě volným trhem (Klaus 2007; 2009). Po Klausově vítězství, kdy se jeho pojetí přechodu/návratu na čas stalo hegemonickým, nastala politická marginalizace environmentálních nevládních organizací, které později v roce 1995 vyvrcholila zařazením těch „radikálnějších“ na seznam extremistických organizací, sledovaných ministerstvem vnitra (Fagan 2004). Z jistého úhlu pohledu (Václava Klause) bylo toto zařazení ekologických nevládních organizací na takovýto „extremistický“ seznam logické, Klaus využíval svůj silný mandát první poloviny 90. let, aby marginalizoval určitý typ kritiky jím prosazované politiky.

7.5. Období konfrontace a obrana Libkovic

Představa o nevyspělosti a dohánění byla do značné míry zvnitřněna dokonce i samotnými environmentálními aktivisty, ale i anarchisty. Pro inspiraci *co* a především *jak* dělat se obraceli především na Západ. Tento pocit určité zpozdilosti byl pochopitelný. Autoritářský režim reálného socialismu potlačoval nejen svobodné politické sdružování a jednání, ale i přístup k informacím. Před rokem 1989 tak na rozdíl od západních zemí prakticky neexistovala dostupná literatura z oblasti environmentálního, anarchistického či sociálně-kritického myšlení. Environmentální organizace se tak obracely především na ty

západní jako na zdroj své inspirace²¹. Například v nultém čísle anarchistického časopisu *Autonomie*, které vyšlo na konci roku 1991, v úvodníku stálo: „Možná se vám některým bude zdát, že se zpočátku až příliš zaobíráme historií, ale uvědomme si, že po několik desetiletí zde byla informační bariéra, nevycházely časopisy, knihy, chyběly informace ze světa. A proto bude naší snahou alespoň částečně a rychle to dohnat, abychom mohli na něco navazovat a z něčeho vycházet.“ (*Autonomie* č. 0 1991: 2)

Nicméně rozpad reálného socialismu zemí Východního bloku přišel ve stejnou dobu, kdy v západních zemích došlo v posunu environmentálního paradigmatu směrem k „liberálnímu environmentalismu“ a Summit Země konaný v roce 1992 institucionalizoval koncept udržitelného rozvoje, který spojil ochranu životního prostředí s podporou a udržováním liberálního ekonomického řádu (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Podpora českých environmentálních organizací západními vládními organizacemi, nadacemi, ale i nevládními organizacemi tak zapadala nejen do podpory rozvoje demokracie a liberální občanské společnosti, ale byla i v souladu s oficiálně přijatým konceptem udržitelného rozvoje. Tento vliv západního liberálního environmentalismu měl tak na české environmentální prostředí poměrně zajímavé dopady. Zatímco chybějící formativní filosoficko-sociální vědění příliš nedoplnil a změny na této hlubší kognitivní rovině byly poměrně malé, jeho vliv se naopak silně projevil na každodenní praktické a organizační rovině. To, co se podporovalo, byla především určitá organizační kultura a rozvoj takových dovedností jako byla profesionalizace organizace, fundraisingové techniky, manažerské rozhodování, posilování spolupráce environmentálních organizací se státními orgány, ekologické poradenství pro veřejnost či třeba sběr dat a informací a klasické ochránářské projekty. Šlo spíše o aktivity, které byly „integrující“, než aby rozšiřovaly světonázory hnutí a jeho zásadnější, kritické a analytické schopnosti. „Mnohé koncepty, které v 90. letech v Česku podporovaly různé západní agentury, zapadaly do praxe, na kterou bylo české environmentální hnutí zvyklé z období před rokem 1989. S důrazem, který se kladl na vědecké kompetence a expertízy, pro které byla dostupnost dat důležitá, čeští environmentalisté vnitřně souzněli. Konzultativní, umírněné a racionální chování environmentálního hnutí v jeho kooperativním vztahu s dalšími aktéry také připomínalo předlistopadovou praxi“ (Jehlička, Sarre, Podoba 2005: 78).

²¹ Samozřejmě existovaly i jiné zdroje inspirace. Zejména v případě Hnutí Duha to byla i Third World Network. Díky tomu se Hnutí Duha orientovalo i na globálnější témata.

Vedle těchto vyloženě inkluzivních praktik se však především prostřednictvím Greenpeace a Friends of the Earth přenesly i konfrontačnější a nekonvenční protestní praktiky hlavně mezi mladší generaci environmentalistů z prostředí kolem Hnutí Duha, Děti Země či později Animal S.O.S. Šlo především o přímé akce v jejich liberálním provedení (viz čtvrtá kapitola).

Toto liberální pojetí přímé akce inspirované Greenpeace přijaly české environmentální organizace za své i navzdory tomu, že na počátku 90. let měly napojení i na A SEED (*Action for Solidarity, Equality, Environment and Development*) nebo EYFA (*European Youth for Action*), transnacionální environmentální koordinační sítě, které vedle lobbování podporovaly také konfrontační přímé akce, „grassroots“ aktivismus zdola a nehierarchické rozhodování konsensem. Může to být právě i tím, že liberální pojetí aktivismu zaměřené na profesionalizaci a elity bylo bližší repertoáru jednání, který se rozvíjel před rokem 1989, než tento aktivismus zdola.

Jakkoli tedy Děti Země a Hnutí Duha v první polovině 90. let používaly přímou akci, vždy to byla až poslední možnost, když se vyčerpaly všechny prostředky, a vždy to byla součást dlouhodobé kampaně. U příležitosti blokády jaderné elektrárny Temelín vydalo Hnutí Duha příručku Právní rádce do přímé akce, v níž zcela jasně definovalo, jak chápe přímou akci: „... je prováděna zásadně veřejně, a její pořadatelé nesou za její průběh a následky politickou a právní odpovědnost... nesmí být anonymní. Přímé akce jsou krajním prostředkem tam, kde jsou vyčerpány prostředky legální...“ (Prokop 1997: 7).

„Přímá akce je legitimní v situaci, kdy se vyčerpají mírnější prostředky,... když není možná nějaká mírnější metoda, nastoupí nějaká trochu konfrontačnější. Když selže osobní jednání, přijde konfrontace parlamentu, když ta selže, nastoupí řekněme spotřebitelská kampaň nebo petice, když ta selže, nastoupí mediální konfrontace, když ta selže, nastoupí něžný happening před ministerstvem, když ten selže, tak bude prostě tvrdší happening a když ten selže, tak prostě budeme blokovat prales. Já si myslím, že to je řetěz, a přímé akce se nedají zneužívat.“ (rozhovor Piňos)

Toto pojetí přímé akce skrze proces „kolektivního učení“, ke kterému dochází v politických generacích (Doherty 2002: 52), v českém environmentálním prostředí zcela zvnitřnělo a anarchistické pojetí přímé akce jako preferovaného způsobu jednání, který má předjímací charakter, se prakticky vědomě nevyskytuje.

Přímé akce v podobě blokád se v českém environmentálním hnutí využívaly zejména v první polovině 90. let a časově se shodovaly s obdobím, které Patočka nazývá „obdobím konfrontace“ (1999: 17), tedy s obdobím Klausovy vlády, šokové terapie a vítězství rétoriky, že na ekologii (tj. ochranu přírody) si musíme nejdříve vydělat. Přímé akce jako nekonvenční a konfrontační repertoár jednání se používaly především v souvislosti s bouráním vesnice Libkovice a stavbou jaderné elektrárny Temelín (Fagan 2004; Císař 2004; Císař 2008). Nicméně poprvé byla přímá akce ve velkém použita na podzim 1992 na Velké pardubické. Tato akce spolu se zásahem policie jakoby symbolizovala konec otevřených příležitostí a začátek období konfrontace.

První menší pokus o blokádu Velké pardubické steeplechase se konal již v listopadu 1991. Poté začala Animal S.O.S. ve spolupráci s dalšími aktivisty jak z environmentálních organizací, tak i z anarchistického prostředí, ale i se zahraničními ochránci zvířat z Německa a Rakouska koordinovat přípravy na velkou přímou akci.

„Ono to svým způsobem bylo spontánní a my jsme nechtěli, abychom my byli vnímání jako nějaký organizátoři, protože to opravdu nebylo tak, že tři pepíci z Prahy tady vymysleli protest pro Velký pardubický, tak to nebylo, my jsme tomu dali pouze nějaký organizační a logistický zázemí, který jsme tomu byli schopní dát.“ (rozhovor Bergámo)

Dne 11. října 1992 asi 700 lidí vběhlo na plochu závodiště a v přímém televizním přenosu zablokovalo závodní dráhu. Proti protestujícím velmi razantně zasáhla policie, závodiště vyklidila a umožnila konání dostihu s několikaminutovým zpožděním. Tato blokáda měla ještě mediální a právní dohru jak v souvislosti s přestupky demonstrantů, tak s násilným policejním zásahem. Blokáda dostihu, spolu s veřejnou diskusí a tlakem Animal S.O.S. a dalších organizací, následně vedly k tomu, že došlo k úpravě Taxisova příkopu na pardubickém závodišti a dostih již nebyl pro koně tak nebezpečný (Mareš 2005). Blokáda Velké pardubické byla jednou z prvních, nejznámějších a nejmasovějších přímých akcí provedených lidmi z environmentálního prostředí. Nešlo v ní jen o symbolické upozornění, ani nebyla poslední možností, ale měla mnohem spíše „materiální“ a fyzický charakter. Jejím cílem bylo zabránit konání dostihu či je alespoň ztížit a tak tato blokáda měla mnohem spíš charakter anarchistické než liberální přímé akce.

Bourání severočeské vesnice Libkovice a kampaň na její záchranu byla prvním výrazným projevem „období konfrontace“ mezi státními orgány, které nastoupily cestu k neoliberálnímu kapitalismu a environmentálními organizacemi, u kterých se projevovala ochota a odhodlání sáhnout i k formám občanské neposlušnosti (Patočka 1999). Zároveň

tato kampaň, spolu s pozdější proti dostavbě jaderné elektrárny Temelín, využívala přímých akcí a různých protestních strategií a byla tím, co profilovalo určitou část environmentálního hnutí jako radikální či alespoň zdánlivě radikální.

Rozhodnutí o zbourání vesnice Libkovice kvůli těžbě uhlí padlo ještě v časech reálného socialismu a v listopadu roku 1989 z 228 obytných domů jich majitelé 220 již prodali, přesto ještě na počátku následujícího roku 1990 žilo v obci 140 rodin. Se změnou režimu se obyvatelé obce obrátili na představitele nového režimu, prezidenta Václava Havla a předsedu vlády Mariána Čalfu, s protestem proti zbourání vesnice. Kromě protestního dopisu neobsahovaly jejich snahy žádné další kroky, zejména ne právní, které by mohly zvrátit rozhodnutí, a tak byl v červenci vydán demoliční výměr. V červnu 1992 pak padlo definitivní rozhodnutí pokračovat v demolici obce. Ještě v průběhu léta 1992 se zástupci Libkovic obraceli na různé instituce s písemnými stížnostmi a zapojili také právní prostředky v podobě odvolání proti demoličnímu výměru, písemné stížnosti se však nedočkaly odezvy (Gockler; Ibrahimovič; Reeve 1997).

Na podzim roku 1992 se rozhodli také lidé z environmentálních nevládních organizací Greenpeace, Hnutí Duha, Děti Země či Animal S.O.S. do celé kauzy vstoupit a podpořit místní obyvatele v jejich úsilí obec zachovat.

„Na podzim jsem se dozvěděl, že se má bourat v Libkovicích kostel, jako už to ve mně doznělo ten úmysl začít tu severočeskou kampaň v Libkovicích, protože mi připadalo, že to je místo, kde se protínají všechny ty problémy severních Čech na takovém symbolickém srozumitelném příkladu.“ (rozhovor Piños)

Pro řadu aktivistů byly Libkovice symbolem mj. i v tom, že rozhodnutí o zbourání vesnice kvůli těžbě uhlí padlo za minulého autoritativního režimu, lidem a přírodě navzdory a nový režim na toto rozhodnutí, podle environmentalistů nedemokratické a neekologické, navazuje.

„Bourání Libkovic začalo až po revoluci, takže to je fakt ostuda toho už demokratického státu, že tohle dopustil. Před listopadem v Libkovicích nebyl zbouraný žádný dům, i když ty politický rozhodnutí a úřední o likvidaci Libkovic byly předlistopadové, ale rypadla přijela bourat až po listopadu. V tom byl vlastně ten symbol nebo ten důvod, čím jsme argumentovali nejenom kolem těch věcných, odborných důvodů, tak jsme argumentovali i právě tou politickou změnou režimu, že Libkovice jsou příkladem počínání uhelné lobby za minulého režimu a že to teď mělo být jinak.“ (rozhovor Piños)

Kampaň za záchranu Libkovic začala zablokováním bourání libkovického kostela 1. prosince 1992. Blokádu organizovala československá pobočka Greenpeace, kde byl jejím hlavním iniciátorem a později i tahounem celé kampaně Jan Piňos a účastnili se jí i někteří lidé z Hnutí Duha (Binka 2008). Celá blokáda začala přesně ve chvíli, kdy ke kostelu dorazily stavební stroje – bagr a buldozer, ke kterým se vzápětí aktivisté připoutali řetězy a zároveň dva horolezci na věž kostela vyvěsili transparent: „Dnes Libkovice, zítra vy“ (Gockler; Ibrahimovič; Reeve 1997: 53).

„Zablokovali jsme rypadla a bagry, které přijely zbourat kostel, a tím vlastně začala kampaň za Libkovice. V médiích to mělo ohromný ohlas a začali přijíždět další aktivisti i ne-aktivisti. Tak jsme se rozhodli, že to nebude žádná běžná akce Greenpeace, která poukáže na problém a skončí, ale že to proměníme v trvalou blokádu vesnice“ (rozhovor Piňos)

Aktivisté zůstali ve vesnici, a 4. prosince ředitel Dolů Hlubina slíbil zachování kostela a následující den všechny stroje opustily vesnici. Aktivisté vedle blokády zaměřili svoji aktivitu na vyjednávání se zainteresovanými úřady, odbornou argumentaci a volání po expertních studiích (Ručka 2007; Binka 2008). To, že kampaň za záchranu Libkovic odstartovala blokáda, bylo i ze zpětného pohledu v rámci českého environmentálního hnutí něco neobvyklého a nezapadalo to do konceptu liberální přímé akce, který si čeští aktivisté v té době osvojovali, a to tím, že blokáda je poslední možnost, až když se vyčerpají všechny možnosti předchozí. Původně se totiž i libkovická kampaň měla odehrávat v podobně „liberálním“ konceptu.

„My jsme si mysleli, že tu kampaň otevřeme nějakým právnickým způsobem, že budeme zpochybňovat kupní smlouvy, kterými doly vymámily ty domy od obyvatel pod pohrůžkou, že ztratí práci, za směšný, výkupní ceny. Že doly, tehdy byly ještě státní podnik, získaly od lidí ty domy za směšné ceny a tak jsme do toho chtěli jít nějak právnicky a odbornou cestu. Ale nakonec jsem se na konci listopadu 92 dozvěděl, že se má za pár dní zbourat kostel a to mě přišlo jako úplně odporný, nemravný, barbarský čin (...), takže jsem si řekl, to se nesmí stát, kostel je symbolem vesnice a vesnice je symbolem severních Čech.“ (rozhovor Piňos)

Takže více méně shoda okolností, náhoda, ale i odhodlání Jana Piňose vedlo k tomu, že aktivisté zabránili zbourání kostela, přitáhli k tématu pozornost médií, politiků, veřejnosti, ale i dalších aktivistů, kteří se rekrutovali především z environmentálního prostředí Hnutí Duha, Děti Země, Greenpeace, ze spíše subkulturnějších Animal S.O.S. a z

anarchistického prostředí. Aktivisté do vesnice přijížděli podpořit blokádu a počty blokujících aktivistů se pohybovaly v rozmezí od několika do několika desítek. V polovině prosince byly obnoveny demoliční práce a aktivistům a místním občanům se podařilo zabránit demolici jednoho z domů a během následujících čtyř dnů aktivisté odvrátili ještě další dva pokusy o bourání (Ručka 2007). Vedení Dolů Hlubina pod veřejným tlakem přislíbilo zachování kostela, ale v druhé půlce ledna opět začalo bourat domy v obci. Doly však změnilo taktiku demolic a bouraly na několika místech obce zároveň a zároveň pracovníci demoličních čet začali fyzicky napadat i aktivisty, kteří bránili domy a blokovali demolici (Ručka 2007; Binka 2008). Pro tuto zimní fázi blokády bylo vůbec charakteristické zdrženlivé chování policie.

„Během té první dlouhé zimní blokády policie vůbec nezakročila a dokonce nás tam přijel o tom na místě ubezpečit tehdejší náměstek ministra vnitra Martin Fendrych, že policie nezakročí a dodrželi to, takže nás tam tehdy nemlátili jako na Šumavě policajti, ale demoliční dělníci, dokonce si na nás jednou přivezli vodní dělo.“ (rozhovor Piňos)

V únoru přenesli aktivisté protesty i na jiná místa, protestní průvod se konal v Litvínově, další protesty se konaly před domem ředitele Dolů Hlubina či v Praze před budovou ministerstva obchodu a průmyslu a v samotných Libkovicích pokračovalo bourání a jen 14. února bylo zbouráno 11 domů (Ručka 2007). Taktika demoličních prací na řadě míst zároveň a nedostatek aktivistů vedl k tomu, že se Dolům Hlubina pomalu dařilo zmenšovat počet domů v obci. Na konci února požádal ministr Vladimír Dlouhý o zastavení demolicí do doby vypracování a vyhodnocení statické studie a Doly Hlubiny nakonec přistoupily na dvouměsíční moratorium na demolice. Toto moratorium v podstatě skončilo ještě před jeho uplynutím, když 3. května doly demolici obnovily. O den později i aktivisté obnovili blokádu a došlo k eskalaci incidentů, když 5. května demoliční firma použila proti aktivistům usazeným na domě vodní dělo, kterým je kropila. Při těchto incidentech byl jeden z aktivistů zraněn, když při bourání propadl střechou jednoho z demolovaných domů. Mimo jiné i v důsledku těchto incidentů a jejich medializace ministr Vladimír Dlouhý odvolal ředitele Dolů Hlubina Zdeňka Stružku a ve funkci jej nahradil jeho náměstek Ladislav Funiok, který sice prohlásil, že demolice Libkovic budou pokračovat, přes léto se však ve vesnici nebouralo (Ručka 2007).

Mezitím došlo k důležitým změnám v táboře environmentálních aktivistů. Hlavní aktér a tahoun kampaně za obnovu Libkovic Jan Piňos se v Greenpeace dostal do sporu s ředitelem české pobočky Ivo Šilhavým, protože prosazoval strategii kampaní s příměsí

přímých akcí (Binka 2008). Piños tak přešel z Greenpeace do Hnutí Duha, kam s sebou přenesl i celou kampaň a Hnutí Duha se tak stalo hlavním aktérem.

„Greenpeace v České republice nikdy nemělo dobrovolníky, kteří by přijeli na akce a šli odhodlaně do toho. To byli vždycky lidi mimo Greenpeace, kteří tam byli (...) Piños udělal to, že přešel do Hnutí Duha a převedl tam kampaň a dál to pokračovalo pod Hnutím Duha. Jenomže to bylo nemlich to samý. Hnutí Duha v té době to bylo 14 možná 20 studentů a tvářili se, že mají spoustu poboček. To já vím, jak to fungovalo, protože moje tehdejší přítelkyně byla taky taková pobočka, prostě nesmysl. Taky neměli lidi. Jediný, kdo měl lidi, byli Animal S.O.S. a anarchisti, Anarchistická federace nebo tyhle ty anarchistický skupiny, ty byli schopní dodat lidi. Jenomže Hnutí Duha a Greenpeace měli hrůzu z anarchistů, jakmile se někde objevili anarchisti, někdo s tričkem, kde měl áčko v kroužku, tak zdrhali.“ (rozhovor Bergámo)

Bergámo vystihuje jeden z problémů celé blokády Libkovic, kterou byl nedostatek odhodlaných a aktivních lidí. Přestože se po úspěšném počátku blokády bourání kostela v prosinci 1992 rozhodlo, že se akce promění v trvalou blokádu vesnice (viz rozhovor Piños), ke skutečné blokádě celé vesnice nikdy nedošlo. Nejblíže k tomu bylo v první, zimní, fázi, ale už tehdy, v období vánočních svátků a Silvestra, se aktivisté potýkali s nedostatkem lidí na místě, a tak drželi hlídky (Ručka 2007). Nedošlo tak k faktickému obsazení prázdných domů ve vesnici určených k demolici, jako tomu bylo například v případě britského hnutí proti dálnicím. To v podobném případě v londýnské čtvrti Leytonstone obsadilo celou ulici Claremont Road určenou k demolici nebo se projevilo v desítkách anti-dálničních protestních kempů. Aktivisté, kteří v těchto protestních kempech žili, je přeměnili na místa setkávání, kreativního a často uměleckého vyjádření odporu, na místa další mobilizace, utváření vztahů a solidarity například i s místními obyvateli (Wall 1999; Doherty 2002). Díky tomu, že tam určitá část environmentálního hnutí byla provázaná s různými kontrakulturami (např. new age travellery, anarcho-punkovou a squatterskou scénou), existovalo tam prostředí, z kterého se mohli rekrutovat aktivisté, pro něž blokáda nebyla jen instrumentální přímou akcí, kterou chtěli upozornit na problém a přitáhnout pozornost, ale byla žitým protestem, preferovaným způsobem jednání, cílem sama o sobě. Úspěšnost dlouhodobých blokád míst, kde se měly stavět jaderné elektrárny, jako v případě antijaderného nebo při anti-dálničním hnutí se do značné míry odvíjela od toho, že tato blokáda nebyla instrumentální akcí, ale zároveň a možná především i cílem

sama o sobě, protože otevírala prostor, skutečný, fyzický prostor pro kritiku nejen slovní a teoretickou, ale praktickou, žitou.

Blokáda Libkovic tak narážela na určité vlastní limity. Vedle malého počtu mladých a málo zkušených aktivistů to byl především charakter repertoáru jednání, s kterým do kampaně za záchranu Libkovic environmentální aktivisté vstupovali. Pro většinu z nich byla blokáda formou přímé akce liberálního typu, tedy instrumentálním jednáním, a cílem pro ně nebyla přímá akce jako preferovaný způsob jednání, tedy obsazení vesnice určené k demolici a její naplnění novým aktivním životem. S takovým východiskem bylo pak obtížné „přitáhnout“ do Libkovic dostatek odhodlaných aktivistů a takticky i prakticky nemožné blokovat demolice domů, když probíhaly na několika místech najednou či neočekávaně.

Samozřejmě je potřeba zohlednit umírněnou politickou kulturu, která příliš nepřeje nekonvenčnímu politickému repertoáru jednání a také to, že environmentální hnutí bylo v jakési počáteční fázi rozvoje. Na druhé straně se však konkrétní aktivisté nějakým způsobem v určitých momentech rozhodovali a jednali, a to pak do značné míry předurčovalo další vývoj událostí i hnutí samotného. Původní představa kampaně byla taková, že se povede především právní cestou a odbornou argumentací s důrazem na expertízy. Když pak aktivisté vyzbrojení touto umírněnou imaginací liberálního environmentalismu, kde přímé akce jsou až poslední možností, náhle změnili blokádu z krátkodobé na dlouhodobou, nejen že to narazilo na limity jejich představivosti a na politickou kulturu v tehdejší Československu, ale i na politickou kulturu a repertoár jednání, které se rozvíjely v rámci českého environmentalismu.

To, že na jaře 1993 přenesl Piňos kampaň do Hnutí Duha, pak mělo i další nezamýšlený důsledek. V průběhu roku 1993 začal Jakub Patočka vystupovat proti spolupráci Hnutí Duha s anarchisty a publikoval text, který rozeslal do časopisů Zelení a doba, Zpravodaje Duha a anarchistických časopisů A-Kontra a Autonomie, v němž odmítl souvislost Duhy a anarchistického hnutí (Mareš 2005: 323). Vedle nejasného postoje anarchistů k násilí, jejich odmítání tradic a spíše liberálního pojetí svobody odmítal také jejich kulturu „hudbou je elektrický hluk, normou je provokace neupraveností“ (Patočka 1993: 12). To pro lidi z anarchistického prostředí nevytvářelo přátelskou atmosféru a mohl to být jeden z důvodů, proč se pozornost řady z nich postupně zaměřila jinam než ke kampani za Libkovic. Vzhledem k tomu, že v té době bylo anarchistické hnutí mnohem

početnější než environmentální (viz rozhovor s Bergámem; Patočka 1999), mohl to být jeden z faktorů, které přispívaly k nedostatku odhodlaných aktivistů blokujících Libkovice.

Další faktor, který souvisí s předchozími a který si uvědomovala i hlavní osobnost kampaně Jan Piňos, spočíval v tom, že „nelze bránit krajinu, ve které nežijete“ (rozhovor Piňos). Aktivisté bránící Libkovice do vesnice dojížděli z různých, spíše vzdálenějších míst (např. Brno, Praha, Olomouc, České Budějovice, Roudnice nad Labem, Cheb). Tím, že blokáda nebyla trvalá a aktivisté ve vesnici nežili, nedařilo se navázat kontakty s místními obyvateli, přestože se o to aktivisté snažili. Odpor místních obyvatel byl minimální a omezoval se spíše na několik jedinců (starosta Stanislav Břicháček, Karel Krejčí či Helena Pešatová). Poválečná historie severních Čech s odsunem německého obyvatelstva a novými osídlenci, kteří neměli ke krajině pevné vazby, také nevytvořilo pro aktivisty příhodné místo pro propojování jejich odporu s místními obyvateli.

„Zaprvé, ti lidi se báli. Za druhý k tomu měli velmi sentimentální, traumatický vztah. Ty severní Čechy byly celý traumatizovaný a ty Libkovice tím, že se to stalo těsně kolem toho převratu a ten stát se k těm lidem zachoval stejně jako ty komunisti, tak to mělo velmi fatální dopad na jejich psychiku a na schopnost nějaká akce, na schopnost reakce na chování toho státu.“ (rozhovor Bergámo)

Když 10. září začaly doly opět s likvidací domů, Hnutí Duha oznámilo, že opět zahájí hlídky a bude provádět blokádu domů určených k demolici, počty aktivistů však už byly menší. O tři dny později „se pět obránců z Duhy a z hnutí Děti Země střetlo s dělníky, kteří rozebírali opuštěné domy. Jednoho z aktivistů, konkrétně Jana Piňose, stál střet vyražený zub, dům se však ubránit nepodařilo...“ (Ručka 2007: 23). Další fáze bourání pak začala 13. října, kdy doly přišly s novou taktikou. Využily toho, že v obci nebyli žádné aktivisté, a celou obec včetně přístupových cest nechaly uzavřít bezpečnostní agenturou se psy; demoliční čety zbouraly téměř třetinu celé obce a aktivisté se dostavili až o den později. Bourání z 20. listopadu, kdy bylo zdemolováno dalších 25 domů, už nebránil žádný aktivista a obec byla opět uzavřena bezpečnostní agenturou (Ručka 2007). Tato fáze nečekaného a masivního zbourání obce měla určitý demoralizující dopad i na samotné aktivisty a tak se začalo uvažovat o tom, že na záchranu Libkovic padla poslední naděje (Binka 2008).

V červnu 1994 Duha pořádala folkový festival Libkovická cihla, který měl být připomínkou osudu nejen Libkovic a výtěžek ze vstupného měl být použit na opravu kostela, festival však měl velmi malou návštěvnost a malý zájem organizátory zklamal

(Ručka 2007; Binka 2008). I to byl jeden z projevů opadajícího zájmu aktivistů o kauzu Libkovic. Posledním vzepětím pak byla 10. listopadu snaha zabránit vystěhování posledních dvou vzdorujících obyvatel, Karla Krejčího a Heleny Pešatové. Na místě se shromáždilo asi dvacet aktivistů, přátel a novinářů. „V devět hodin se aktivisté připoutali řetězy a pouty k vratům, policie je požádala o vyklizení prostoru a po neuposlechnutí výzvy proti aktivistům zasáhla... celkem bylo na policejní stanice odvezeno 16 lidí“ (Ručka 2007: 30). To byla v podstatě poslední protestní akce v Libkovicích, několik protestních shromáždění se ještě konalo v Praze před budovou ministerstva průmyslu, ale Hnutí Duha svoje úsilí přeneslo do snah o záchranu kostela. Zatímco pro aktivisty z Hnutí Duha, z nichž někteří byli více či méně křesťansky orientovaní, kostel představoval určitý symbol, z něhož by se mohlo stát vzdělávací centrum a jádro nové vesnice, pro lidi z anarchistického prostředí kostel takovým symbolem nebyl a po zbourání téměř celé vesnice a odmítání dalších aktivit ze strany vedení Duhy (zejména Jakuba Patočky a Jana Beránka) přestala být celá kauza definitivně zajímavá.

Poslední příležitostí, kdy se aktivisté ve velkém počtu do Libkovic vrátili, byl třítydenní kemp Ecotopia, který se konal v srpnu 1996 pod názvem Libkonomie. Ecotopia bylo každoroční letní setkání, organizované EYFA, jehož hlavním cílem bylo setkání mladých environmentálních *grassroots* aktivistů. Během kempu se pořádaly diskuse, workshopy, ale také více či méně symbolické přímé akce. Celý kemp byl provozován na principech do-it-yourself, konsensuálně, horizontálně a samosprávně. Ecotopia se v Libkovicích konala víceméně náhodou díky Adéle Kubíčkové, která se účastnila kampaně za Libkovic a byla i v kontaktu s EYFA a s kampaní Hnutí Duha neměla nic společného, přesto, že i na Ecotopii přijela řada lidí z Duhy. Poté, co Adéla Kubíčková zjistila, že původní Ecotopia v Chorvatsku se kvůli válečnému konfliktu nebude konat, nabídla EYFA, že jí pomůže zorganizovat akci v Čechách a vybrala lokalitu Libkovic. Spolu s Jakubem Línkem a Šárkou Halaštovou s anarchistického prostředí pomohla připravit místo a základní zázemí pro třítydenní tábor.

„A pak už to šlo samospádem, tam na tom bylo hezký, že ta Ekotopia je dělaná tak, že každý dělá, co může (...) A musím říct dodneška, že pro mne je to jako zázrak, když dáš lidem prostor, tak jsou schopní neuvěřitelných věcí. Tohle byl zážitkový kurz za pochodu pro mne a uvědomuju si jako spoustu drobností (...) a tam je opravdu to know-how prostě v tom, že opravdu jdeš, děláš to, co chceš a dáváš lidem prostor a necháváš je dělat a zároveň i neděláš (...) prostě když ty lidi jsou podobně naladěný, tak ty věci fungovaly. A

pak co je asi na tý Libkotopii know-how je ta absolutní demokracie.“ (rozhovor Adéla Kubíčková)

Tábora se zúčastnilo na pět stovek lidí z dvaceti zemí světa a probíhal opravdu na principech grassroots s horizontální demokracií, samosprávným a konsensuálním rozhodováním, což pro řadu aktivistů z Čech byla zcela nová zkušenost. V průběhu tří týdnů aktivisté z Ecotopie zorganizovali řadu happeningů a symbolických protestních akcí, v Ústí nad Labem, před ředitelstvím Mostecké uhelné či v Praze před ministerstvem průmyslu a obchodu. Na místě Libkotopie byla přítomna Policie ČR, Cizinecká policie a od počátku se tábor pokoušela narušovat soukromá bezpečnostní agentura najatá Mosteckou uhelnou společností (Ručka 2007).

Libkotopie byla však spíše symbolickým připomenutím bez návaznosti na kampaň vedenou Hnutím Duha. Z té v průběhu roku 1996 odešel vedoucí kampaně Jan Piňos po ostrém konfliktu s Jakubem Patočkou a následně i s celou radou Hnutí Duha a jeho odchodem prakticky celá kampaň skončila. Duha se ještě neúspěšně snažila o opravu pronajatého kostela, který ale nakonec 1. března předala zpět důlní společnosti (Binka 2008). V roce 2000 Mostecká uhelná společnost oznámila, že uhlí se pod Libkovicemi těžit nebude a v červenci 2002 byl libkovicový kostel zbourán (Ručka 2007).

Kampaň za záchranu Libkovic byla pro české environmentální hnutí důležitá ve dvou ohledech. Při blokádách v Libkovicích aktivisté nejen ve velké a dlouhodobé míře využívali občanskou neposlušnost, ale také přímo fyzicky bránili bourání domů. Šlo tak o jeden z mála případů, kdy se aktivisté snažili jednat nejen symbolicky, ale pokoušeli se stát samotnými „materiálními aktéry“ a jednat tedy nezprostředkovaně a přímo. Další podobnou přímou akcí byla v roce 1992 již zmiňovaná blokáda Velké pardubické, v roce 1997 do jisté míry i blokáda jaderné elektrárny Temelín a pak blokády proti kácení na Šumavě v roce 1999 a 2011. To mělo bezpochyby vliv na samotný vývoj hnutí, jeho představivost, repertoár jednání i na to, jak bylo a je vnímané veřejností.

Za druhé, v kampani za záchranu Libkovic se environmentální hnutí dostalo poprvé do ostrého a dlouhodobého konfliktu s novým režimem, reprezentovaným v této kauze především ministrem průmyslu a obchodu Vladimírem Dlouhým. Přestože se Libkovice ubránit nepodařilo, „prohra“ byla jen relativní. „Jednak Libkovice ubraly svévolně těžařské lobby tolik vážnosti, že si od té doby nemohla dovolit vystoupit s vážně míněným návrhem na boření dalších obcí. Jednak se musela dále odhalit Klausova vláda, která – a to, co bylo původně dohadem, čas prokázal nade vši pochybnost – odmítla Libkovice zachránit

z politických důvodů: aby „těm zelenejm“ nezvýšila kredit přiznáním velkého vítězství“ (Patočka 1999: 18). Boj za záchranu Libkovic spolu se snahou zastavit dostavbu jaderné elektrárny Temelín byly nejviditelnějšími projevy „období konfrontace“ a schopnost zbourat Libkovic a dostavět Temelín ukázaly velkou sílu.

7.6. Boj o Temelín a disciplinace ekologických organizací

Kampaň proti dostavbě jaderné elektrárny Temelín (JETE), alespoň její nejviditelnější část, spadá vedle té libkovické do období konfrontace, přestože protesty začaly hned po roce 1989.

Projekt JETE vznikl v roce 1981, v roce 1984 byl připraven a v roce 1986 začala v jihočeském Temelíně stavba. Po pádu reálněsocialistického režimu bylo rozhodnuto o zastavení výstavby třetího a čtvrtého bloku, zatímco o dokončení a spuštění dvou zbývajících se v průběhu 90. let rozpoutal velmi intenzivní politický střet (Císař 2004). Pro rozvíjející se environmentální hnutí to byl právě tento střet, kde se v největší míře využívaly přímé akce, občanské neposlušnosti, tedy repertoár jednání, který určité hnutí či alespoň určitou jeho část profiloval radikálně. Tyto přímé akce měly charakter občanské neposlušnosti, aktivisté jednali veřejně, skrze média „přinášeli svědectví“, nechávali se zatknout, dovolávali se porušování zákonů ze strany oponentů, kterým se svou občanskou neposlušností snažili zabránit, a jednali tak v rámci systému a nikoli jako jeho vyzývatelé. „Blokády sehrály důležitou roli nejen v protitemelínské kampani, ale také ve formování celkového mediálního obrazu Hnutí Duha v 90. letech, neboť se jednalo o ojedinělé použití tohoto protestního repertoáru v postkomunistické České republice.“ (Císař 2004: 136)

První nesouhlas s výstavbou JETE se objevil již v 80. letech a přicházel především ze sousedního Rakouska, a to nejen od environmentálních organizací, ale také od oficiálních rakouských představitelů (Rudi Anschober postavil na protestech proti JETE svou politickou kariéru). První protest na staveništi elektrárny uspořádali u příležitosti výročí černobylské havárie v dubnu 1990 aktivisté Greenpeace. Na jednu z chladících věží připevnili obrovský transparent „Stop ČSFRnoby! Greenpace“. Pro tuto organizace se Temelín stal v té době symbolem protijaderného protestu, protože se jednalo o největší jadernou elektrárnu budovanou ve východní Evropě (Císař 2004).

Postupně se také aktivizovaly české environmentální organizace, vedle mezinárodních Greenpeace, které v 1992 založily svoji českou pobočku, to byly především

Děti Země a Jihočeské matky a později i Hnutí Duha. „Díky tomu, že se otázka dostavby v této době zdála otevřená, JETE se v environmentálním sektoru nevládních organizací a hnutí stala dominantním tématem. Hnutí Duha se však angažovalo jen postupně. Nejdůležitějšími aktéry tehdejší kampaně byli aktivisté z Děti Země a Greenpeace.“ (Císař 2004: 127)

V červenci 1992 aktivisté Děti Země opakovaně zablokovali hlavní bránu staveniště (Císař 2004; Binka 2008). V následujících měsících tlak a protesty proti dostavbě elektrárny ještě zintenzivnily. Environmentální organizace pořádaly pravidelné demonstrace a happeningy, kde však počet účastníků nepřesáhl zpravidla několik desítek lidí a největší demonstrace se 24. února 1993 zúčastnilo asi 300 lidí (Císař 2004). Navzdory těmto protestům i mezinárodnímu tlaku (především z Rakouska) Klausova vláda na svém jednání 10. března 1993 rozhodla o dostavbě dvou bloků JETE poměrem 18 hlasů ministrů pro, nikdo proti a pouze ministr životního prostředí se zdržel (Císař 2004; Binka 2008). V reakci na toto rozhodnutí se původně hlavní koordinující organizace, Greenpeace a Děti Země, rozhodly boj proti dostavbě JETE vzdát, na rozdíl od Hnutí Duha. Její aktivisté byli přesvědčeni o tom, že okolo dostavby panuje tolik nejasností, že má smysl v kampani pokračovat a temelínské téma se pro Hnutí Duha stalo dominantním problémem (Císař 2004). Duha již v prosinci vydala zprávu „*Proč je třeba zastavit JE Temelín: historie, fakta a souvislosti projektu jaderné elektrárny Temelín*“, ve které se argumentačně soustředila na environmentální, politické a ekonomické aspekty stavby (Binka 2008).

Měsíc po rozhodnutí o dostavbě JETE, zorganizovalo Hnutí Duha u příležitosti výročí černobylské havárie pod hlavičkou neformální iniciativy Občané proti Temelínu²² blokádu hlavní brány JETE (Císař 2004; Binka 2008). Při této akci Duha uvedla do praxe strategii, kterou do Čech přinesl americký protijaderný aktivista Paxus Calta, který měl zkušenost s organizováním blokády jaderných elektráren ve Spojených státech (Císař 2004; Binka 2008). Během této blokády jeden aktivista Greenpeace a jeden Duhy vnikli do areálu elektrárny a na jeřáb vyvěsili transparent „Stop Temelín“, zatímco ostatní aktivisté blokovali příjezdovou vozovku k bráně. Přivolaná policie s nimi hodinu vyjednávala, a poté proti nim zasáhla zásahová jednotka, která je za použití donucovacích prostředků zadržela (Císař 2004). Tato blokáda měla ještě mediální a soudní dohru. „ČEZ označil

²² Pokud by blokády a občanskou neposlušnost organizovalo oficiálně registrované občanské sdružení, mohlo by se vystavovat finančnímu postihu, pokutě či vymáhání náhrad či soudnímu postihu zákazu.

Duha za násilnickou organizaci: tehdejší ředitel ČEZu Petr Karas rozeslal starostům okolních obcí dopis, ve kterém psal, že Duha chtěla umístit do objektu elektrárny bombu. Duha podala na ČEZ žalobu ve věci poškození dobrého jména. Následoval soudní spor, který byl ukončen v roce 1999 rozhodnutím Vrchního soudu ve prospěch Duhy. ČEZ se musel omluvit a uhradit odškodné 300 000 Kč.“ (Binka 2008: 111) Přestože se po šesti letech Duha dočkala očištění svého jména, byl to jeden z prvních případů, kdy se začala používat rétorika ekoterorismu vůči striktně nenásilným environmentálním aktivistům.

V červenci zorganizovala Duha první tábor u Temelína, které pak pořádala každoročně. Na programu bylo sbírání podpisů pod petice, besedy, přednášky, koncerty a dvě blokády 19. a 26. 7., z nichž každá trvala necelý den. Hlavním důvodem táborů byla snaha oslovit místní obyvatele a získat jejich podporu (Císař 2004; Binka 2008). „Tato strategie explicitně imitovala podobné kampaně ve Spojených státech a západoevropských zemích, na základě nichž se věřilo, že kooperace s lokálními odpůrci přispěje ke konečnému úspěchu, tj. zastavení stavby“ (Císař 2004: 131).

Hnutí Duha také začalo poprvé ve velké míře využívat lobbování²³. Ve Spojených státech se rozhodovalo o přidělení půjčky firmě Westinghouse, takže ve druhé polovině roku byly Spojené státy místem intenzivního politického lobbování, na kterém se podíleli i zástupci Duhy a Greenpeace, kteří se snažili prosadit zamítavé stanovisko. Mise nebyla úspěšná a firma obdržela garanci půjčky (Binka 2008). Přesto aktivity odpůrců dostavby JETE pokračovaly – vydávali tiskové zprávy, pořádali tiskové konference, vstupovali do přímé interakce s orgány státní správy, jednali s opozičními politiky a snažili se získávat podporu veřejně známých osobností (Císař 2004). Vedle toho ale také nadále organizovali protesty u JETE a od roku Duha používala pravidelně i strategie blokády JETE. „Během blokády zpravidla určitý počet lidí zatarasil brány staveniště takovým způsobem, aby tito lidé nemohli být jednoduše „odneseni“ příslušníky zásahové jednotky, která přístup ke staveništi zajišťovala“ (Císař 2004: 136). Používaly se k tomu ocelové trubky, do kterých si aktivisté strčili ruce a pomocí karabin se zahákli, aby je policie nemohla rychle rozpojit. Později se tato taktika ještě vylepšila a tyto trubky byly zalité betonem v sudech, čímž se ještě ztížilo „odnášení“ aktivistů. Byla to jedna z taktik „vyráběné zranitelnosti“, která se do České republiky přenesla ze zahraničí.

²³ Hnutí Duha se v té době snažilo o lobbování i v České republice a to jak v případě JETE, tak i ve svých dalších kampaních. A tak přestože se uvádí, že politické příležitosti pro ně byly uzavřeny, neplatí to tak zcela. Už v průběhu roku 1993 při projednávání zákona o ochraně ozónové vrstvy v parlamentu Duha vyjednávala s některými poslanci ODA a také s lidovci a sociálními demokraty.

V roce 1994 byla blokáda organizována během letního tábora u Temelína, za účasti 150 aktivistů. Začala 24. července a následující den ráno uvolnila policie jeden z vjezdů do elektrárny a blokáda týž den skončila (Císař 2004). Následující rok se blokáda, opět o něco početnější (Patočka 1999; Císař 2004), výjimečně nekonala v rámci letního tábora, ale až na podzim. Začala 1. října a policejní jednotky se opakovaně pokoušely vždy jednu z blokováných bran elektrárny uvolnit. Blokáda byla ukončena po dvou nocích a jednom dni 3. října (Císař 2004; Binka 2008).

V roce 1996 se Duha intenzivně věnovala lobbování k atomovému zákonu, kdy se snažila zabránit vyloučení obcí z řízení o jaderných elektrárnách a protestovala proti ochraně investorů před odpovědností za škody způsobené havárií (Binka 2008). Vedle toho opět organizovala letní blokádu. Ta začala 7. července a měla být razantnější než v minulých letech. Účastnilo se jí opět o něco více lidí, přes dvě stovky. „Během jejího průběhu opět zasahovala policie a na žádost ČEZ uvolňovala zablokované vjezdy na staveniště“ (Císař 2004: 137). Aktivisté, kteří se snažili prokázat neschopnost ČEZ střežit areál elektrárny, opakovaně vnikali do střeženého prostoru. Jedné skupině aktivistů se podařilo i vylézt na jednu z chladírenských věží a spustila z ní ohňostroj (Císař 2004). „Jedna skupina dokonce uvnitř postavila barikádu, kterou pak auta musela objíždět. Čtyři lidé za vítězného pokřiku opustili elektrárnu hlavní branou zrovna ve chvíli, kdy jeden z představitelů ČEZ vysvětloval televizi, jak je celý prostor dobře střežen.“ (Vozák 1996: 20) Blokáda byla ukončena odpoledne 10. července. Přestože se v deštivém počasí a za silného nasazení nepodařilo staveniště elektrárny na celé tři dny zcela zablokovat, blokáda byla považována za efektivní, protože dokázala přitáhnout pozornost médií a odpor proti dostavbě tak medializovat (Škrabal 1996).

Poslední blokáda se konala v roce 1997. Na letní tábor přijelo přes 600 lidí a blokáda byla vyhlášena jako doposud největší akce v historii odporu proti dostavbě jaderné elektrárny. Mělo se jí účastnit nejvíce lidí a měla zcela zablokovat staveniště JETE na co nejdélší dobu (Patočka 1999; Císař 2004). Blokáda začala 6. července a hned první den aktivisté zcela spontánně prorazili zátarasu postavené kolem hlavní brány a dostali se i do areálu elektrárny, kde na několik minut vyvěsili zeleno-černé a černo-rudé anarchistické vlajky (st, hrat 1997). Aktivistům se podařilo za použití trubek, sudů a postavených barikád zablokovat všechny přístupové cesty. Opět zakročovala policie, která některé přístupové cesty odblokovala, ale mobilní skupiny aktivistů se je opět pokoušely zablokovat. Kolem půlnoci ze 7. na 8. července se skupince aktivistů, bez vědomí vedení blokády z Hnutí

Duha, podařilo na dvě hodiny odpojit staveniště elektrárny od elektrického proudu (st, hrat 1997). Kvůli špatnému počasí byla však blokáda 7. července přerušena a následující den opět obnovena. V souvislosti s povodněmi na severní Moravě začalo vedení blokády uvažovat o ukončení blokády, což někteří účastníci kritizovali. „V této chvíli nejlépe zareagoval ČEZ, který vydal zprávu o tom, že poskytnou pomoc postiženým oblastem ve výši 5 miliónů korun, a zároveň přistaví autobusy pro ekologické aktivisty, aby mohli odjet pomáhat na Moravu. Koordinátoři blokády nedokázali včas zareagovat tiskovou zprávou, v níž by poukázali na pokrytectví vedení JETE (vždyť za jediný den se v Temelíně prostaví víc jak 10 miliónů korun), a raději se dohadovali o ukončení blokády.“ (st, hrat 1997: 2) Nakonec, po celodenním jednání, byla blokáda kvůli tehdejším povodním na Moravě ukončena ve středu 9. července ráno demonstrací a část aktivistů odjela pomáhat na povodněmi postiženou Moravu (st, hrat 1997; Císař 2004). Tato blokáda byla jediná, která počtem aktivistů mohla vést k faktickému zablokování stavby jaderné elektrárny a „povýšit ji z roviny symbolického odporu do roviny odporu faktického“ (Patočka 1999).

Hnutí Duha zorganizovalo první blokádu v roce 1993 a poslední v roce 1997. Počet účastníků byl každým rokem větší. Mírně rostoucí počet účastníků blokády reflektoval, že odpor proti JETE, který využíval tento repertoár jednání, měl v rámci environmentálního hnutí mobilizační potenciál.

„Protože šlo o jednu z mála akcí občanské neposlušnosti v České republice, která měla šanci na masivnější mobilizaci a dokonce i na úspěch. Samotný blokády samozřejmě nemohly tu výstavbu zastavit, ale v kombinaci s nějakým politickým vyjednáváním si myslím, že tam minimálně dvakrát byla šance. Vždycky v souvislosti s navyšováním ceny toho zařízení, že to jako mohlo dopadnout dobře.“ (rozhovor Rovenský)

Hnutí Duha, které v 90. letech nejčastěji využívalo přímou akci jako taktiku, bylo v té době zároveň organizací vnitřně značně hierarchickou a nedemokratickou, řídila ji nevolená rada „starších“, složená jednak ze zakladatelů a také z lidí, kteří měli jejich důvěru a do rady byli přizváni (viz kapitola XY Svět tmavozelených aktivit). V roce 1994 se v interních materiálech Hnutí Duha přímo psalo o tom, že není demokratickou organizací, ale je založeno na důvěře (Binka 2008: 129). Měl to být obranný mechanismus proti zneužití Duhy a proti převážením názorů těch členů, kteří nesdíleli východiska zakladatelů. Tato vnitřní hierarchičnost organizace Hnutí Duha se určitým způsobem promítala i do způsobu jejich jednání, což se nejvíce projevilo právě při největších přímých akcích, při blokáдах Temelína, kterých se účastnila i řada aktivistů z jiných nevládních

organizací, skupin a zejména z anarchistického prostředí. Na rostoucí počet aktivistů na temelínských blokáдах měli podíl i anarchisté, kteří na blokády v letech 1995 až 1997 také mobilizovali, zejména na tu poslední. A v té době byli pořád schopni mobilizovat do „akce“ větší počet lidí.

Již na letním táboře v roce 1995 došlo ke střetu vedení Duhy s lidmi anarchisticky smýšlejícími. Jakub Patočka označil jednoho účastníka tábora za policejního konfidenta a vyloučil ho z tábora. V následující diskusi, kterou vyvolali zahraniční aktivisté, včetně lidí z holandské anarchistické kuchyně Rampenplan, která na táboře vařila, bylo řečeno, že Hnutí Duha s anarchisty nespolupracuje. V reakci na to asi třicet zahraničních protijaderných aktivistů odjelo. Tvrzení o konfidentovi se nikdy nepotvrdilo. (st 1997)

Hnutí Duha, které bylo hlavním organizátorem blokáд, přestože k nim oficiálně vyzývala iniciativa Občané proti Temelínu, bylo také hlavním aktérem kampaně proti dostavbě JETE a mělo poměrně jasnou představu jak ji zastavit. Podle Jakuba Patočky k zastavení Temelína vedly tři cesty. První byla přes silné antijaderné hnutí. „Čím větší bude, tím účinněji může klást výstavbě do cesty nové a nové překážky a zvyšovat tak cenu, nejen ekonomickou, ale i politickou“ (Patočka 1996: 2). Druhá cesta vedla přes politické rozhodnutí, ať již na půdě vlády nebo parlamentu. Tady hrálo roli především lobbování a vyjednávání s politickými představiteli, blokáda měla k tématu přitahovat pozornost a vyvolávat diskuse. Třetí cesta vedla přes zahraničí, jednak Spojené státy, kde by Kongres neschválil půjčku firmě Westinghouse, a pak Rakousko a Evropskou unii, které by vytvořily tlak na českou vládu. I v tomto případě měla blokáda přitáhnout pozornost médií, především zahraničních (Patočka 1996). V každém případě Duha byla inspirovaná zahraničním protijaderným hnutím a chtěla podobné hnutí vytvořit i v České republice. Americký protijaderný aktivista Paxus Calta, který v první polovině 90. let přinášel do Duhy západní zkušenosti, přišel nejen se strategií občanské neposlušnosti, ale také s konceptem vybudovat protijaderné hnutí, které bude usilovat o to, aby se moc rozhodovat vrátila z rukou průmyslu do rukou lidí. Toto hnutí mělo představovat velkou koalici. „Boj proti jaderné elektrárně se na Západě stal příležitostí, při které mnoho různých skupin odložilo své vzájemné rozpory a dokázalo vzájemně spolupracovat. Vznikalo široké hnutí, které zahrnovalo věřící i komunisty (kteří jsou v USA výrazně jiní než ve Východní Evropě), anarchisty i místní podnikatele, studenty i důchodce, ekology i techniky. (...) ...je nezbytné, aby opozice proti JE Temelín vycházela z co možná nejširšího zázemí.“ (Calta 1994: 27–28)

Jenže mezi zahraničním protijaderným hnutím (ve Spojených státech nebo v Německu) a českým existovaly zásadní rozdíly. V zahraničí se jednalo o široké sociální hnutí, které představoval konglomerát různých názorových proudů, a blokády a přímé akce nebyly pod kontrolou konkrétní organizace či jedinců, ale organizace přímých akcí byla mnohem více horizontální a větší prostor se ponechával afinitním skupinám a také spontánnímu jednání (Epstein 1991; Katsiaficas 1997; Welsh 2000). Oproti tomu v případě temelínských blokády byla situace odlišná.

„Jakub [Patočka] s Honzou [Beránkem] si do toho nechtěli nechat příliš zasahovat. Jako zvlášť u lidí, kteří se dlouhodobě na té kampani nepodíleli, oni byli ochotní k sobě přizvat lidi, které oni považovali za ty důležité pro to, aby ta kampaň jako taková směřovala k tomu cíli a to bylo zastavení dostavby Temelínu. Takže ty svoje přirozený partnery, bez nichž by nebyli schopni to prosadit, a to včetně partnerů politických, tak ty k tomu si přizývali, ale třeba partnery z oblasti právě různých anarchistických organizací a tak, tak ty oni prostě brali jako takový, že je skutečně až tak k tomu prosazení cíle nepotřebují a tím pádem neviděli důvod je k tomu nějakým způsobem přizývat a vůči nim byli skutečně striktní a říkali: ta blokáda je vymyšlená takhle a komu se to nelíbí, tak ať si dělá svou. Bylo to vedené tou pragmatickou úvahou, která měla základ ve snaze dosáhnout cíle.“ (rozhovor Ander)

Organizace blokády byla hierarchická, to znamená, že úzká skupina aktivistů, zpravidla kolem hlavních vůdčích osobností Hnutí Duha Jakuba Patočky a Jana Beránka, rozhodovala o podobě blokády, o zvolené taktice.

„To, co mi tam úplně nevyhovovalo, bylo to relativně rigidní hierarchický řízení té akce, kdy řadoví účastníci mohli její průběh ovlivnit relativně málo... ale zase. Kdyby nám to vadilo hodně, tak bychom si koneckonců udělali blokádu vlastní, nezávisle na Patočkovi.“ (rozhovor Rovenský)

Takový pokus tady do jisté míry byl. V roce 1997 přišli anarchisté s návrhem, že udělají vlastní tábor, aby se omezily třecí plochy s Hnutím Duha. Účastníci tohoto tábora by se pak účastnili blokády, aby se netříštily síly. „Tato iniciativa se setkala s ostrou reakcí vedení Hnutí Duha, které dokonce uvažovalo o neúčasti na blokádě“ (Tesárek 1997: 2). Nakonec došlo k jednání, kde se dohodly podmínky spolupráce na blokádě, které však podle Tesárka Duha ještě před zahájením blokády odmítla respektovat, když si začala klást podmínky vytvářející „vedoucí úlohu“ Hnutí (skupiny na jednotlivých branách budou pod

kontrolou Hnutí Duha, propagaci blokády lze provádět výhradně s vědomím Hnutí Duha apod.) (Tesárek 1997: 2).

Hierarchické vedení blokády vedlo během temelínských akcí k napětí a konfliktům s lidmi, kterým toto autoritářské a direktivní vedení vadilo. Přesto, že se to zužuje na konflikt mezi vedením Duhy a anarchisty, vůči hierarchickému vedení se ohrazovali i jedinci z jiných nevládních organizací (viz např. Janek Rovenský z Děti Země), z Animal S.O.S. či řada zahraničních účastníků (viz jejich odjezd z tábora v roce 1995).

V roce 1997 se před blokádu konflikt vyhrotil, když dal Jakub Patočka účastníkům blokády podepsat papír, kterým se přímo zavazovali k určitému chování během blokády. Řada lidí tyto „zásady nenásilí“ odmítala podepsat, především kvůli direktivnímu a autoritativnímu stylu, kterým jim byly předloženy a kvůli nemožnosti o těchto zásadách diskutovat a podílet se na jejich formulaci.

„Hnutí Duha u Temelína přišlo s deklarací toho, jak se máš chovat na blokádě, kde to každý musel podepsat. Já jsem byl oficiální mluvčí té blokády a odmítl jsem to podepsat a Patočka na mě vystartoval, že mám jet domů.“ (rozhovor Bergámo)

Anarchistům se pak nelíbilo, že ti, kdo odmítli tyto „zásady“ podepsat, měli být oznámeni policii (Tesárek 1997). Bylo to pro ně v té době zvláště citlivé téma po dlouhodobějších zkušenostech s policejními raziiemi ve squatu Ladronka či čerstvých zkušenostech s policejními zásahy v klubu Propast a při demonstraci před budovou ministerstva vnitra²⁴. Tyto negativní zkušenosti anarchistů s nepotrestaným násilím ze strany policie jsou důležité pro daný kontext, proč anarchisté odmítali při blokádách „spolupracovat“ s policií a negativně reagovali na výhrůžky vedení Hnutí Duha, že pokud nepodepíše zásady, budou oznámeni policii. Sám jsem tenkrát patřil mezi ty, kteří odmítali podepsat zásady, jak se chovat na blokádě Temelína, předkládané vedením Duhy, a to

²⁴ V červnu 1996 během benefičního antifašistického koncertu vtrhla speciální policejní zásahová jednotka se samopaly do klubu Propast, kde se scházeli anarchisté, punkeři, antirasističtí skinheadi a alternativní subkulturní mládež. Při zásahu účastníky vyvekla ven, některé bila, mířila na ně samopaly. Proti zásahu policie protestovalo i Hnutí občanské solidarity a tolerance (HOST). „Věřili jsme, že s podobnými praktikami, které využívají falešných záminek k demonstrování pozice síly, jsme se definitivně rozloučili již před šesti lety, ale policie bohužel v posledních měsících používá podobných metod čím dál častěji,“ uvedli pro ČTK za HOST Stanislav Penc a Lenka Procházková (ČTK 5. května 1996). „Přes prokázané porušení zákonů a neúměrné užití násilí ze strany policistů nebyl žádný z policistů potrestán. V tomto případě se potvrdilo pravidlo, že užití represe vyvolává radikalizaci těch, proti nimž je užitá – následně po tomto zásahu, v červnu 1996, vznikla jediná militantní radikálně levicová skupina působící v ČR – česká sekce mezinárodní Antifašistické akce. Policejní zásah v Propasti vedl k rozjitření celé radikálně levicové scény – zvláště anarchistického proudu, ale vzbudil i sympatie k postiženým u nemalé části české veřejnosti“ (Bastl 2001: 56). Nikdo z policistů nebyl potrestán a naopak při demonstraci před ministerstvem vnitra, kde bylo požadováno přešetření kauzy Propast, policie opět použila násilí proti demonstrujícím (Bastl 2001).

přesně z těchto důvodů: autoritativní jednání ze strany Duhy ve stylu „podepiš nebo tě oznámíme policii“, s kterou jsem jako anarchista a obyvatel squatu Ladronka neměl dobré zkušenosti a nechtěl jsem na blokádě jakkoli „spolupracovat“ s policií, zároveň jsem však neměl předem v úmyslu dopouštět se nějakého násilí.

Bezpochyby roli v odmítání anarchistů podepsat „zásady nenásilí“ hrál i jejich postoj k násilí, které tak striktně jako Duha v rámci protestů neodmítali. V časopisech Autonom či Svobodná mysl publikovali reportáže z antijaderných protestů v německém Gorlevenu, při nichž autonomové, které do určité míry považovali za inspiraci, násilí proti policii používali. Na druhé straně ale během temelínských blokád, ale ani při žádných jiných akcích Duhy, kterých se anarchisté účastnili, nikdy žádnou formu násilí nepoužili²⁵. Podepsat tyto „zásady nenásilí“ a spolupracovat tak s policií by v očích anarchistů znamenalo i důležitý symbolický akt, totiž uznat legitimitu policie, kterou oni odmítali.

Styl vedení blokády tak vedl k tomu, že u některých účastníků její vedení ztrácelo důvěru, jak to vyjádřili třeba anarchisté ve svém zpravodaji Autonom ohledně popršené temelínské blokády v roce 1997. „(...) jak mohou aktivisté důvěřovat lidem, kteří sedí v suchém stanu a vydávají chaotické příkazy, zatímco ostatní celí promočení čelí policii, která oproti minulým letům podstatně přitvrdila a nechávají se odvážet na policejní stanice se všemi následky?“ (st, hrat 1997: 2)

Patočka měl ambice vytvořit co největší hnutí, které by mohlo dostavbu Temelína (1996), zároveň ale usiloval o to, aby toto hnutí bylo pod kontrolou vedení Hnutí Duha.

„Na tom končily všechny akce ... Ekotopie, blokáda Temelína, blokáda Libkovic. Prostě všechno končilo na tom, že byla nedohoda na tom, že se tam dá prostor, aby se lidi z hlediska politického nebo sociologického vyjádřili tak, jak oni chtějí.“ (rozhovor Bergámo)

Úspěšná environmentální hnutí v zahraničí, ať již protijaderná či anti-dálniční, byla úspěšná právě proto, že dokázala propojit různé aktéry, a v konečném důsledku využít různých repertoárů jednání, a to i včetně těch z určitého pohledu násilných²⁶. V rámci hnutí tyto proudy a taktiky často vedle sebe, a někdy i sobě navzdory, koexistovaly, a tato rozmanitost hnutí a taktik byla tím, co těmto hnutím dodávalo dynamiku a sílu. Součástí

²⁵ Samotnou otázkou, která byla i předmětem sporů mezi Hnutím Duha a anarchisty, pak je, co se považuje za násilí. K tomu podrobněji kapitola osmá.

²⁶ To vůbec neznamená, že by v rámci těchto hnutí nedocházelo ke sporům a konfliktům ohledně použitých taktik a strategií, zejména těch, které se týkaly násilí, ať již proti majetku, či při střetech s policií.

úspěšných protijaderných hnutí vždy byla nejen přímá akce jako nástroj k prosazení požadavků hnutí (liberální přímá akce), ale vždy tato hnutí zahrnovala i anarchistickou přímou akci, která formou prefigurativní politiky představovala určitou žitou alternativu vůči technokratické, kapitalistické společnosti, jejímž symbolem jaderné elektrárny byly. Zatímco tato hnutí tak představovala spíše horizontální síť, v temelínském případě měly protijaderné aktivity vertikální podobu. Hnutí Duha, hlavní aktér kampaně proti JETE, samo vnitřně hierarchické, replikovalo vnitřní vztahy i navenek. Vnitřní nedemokratičnost Hnutí Duha, která se v případě blokády Temelína ventilovala i vůči vnějším aktérům, se zejména v letech 1996 až 97 stala předmětem vnitřních rozporů, které vyvrcholily v polovině roku 1997, těsně před letní temelínskou blokádou, odchodem většiny lidí z brněnské pobočky a založením organizace Nesehnutí (Nezávislého sociálně ekologického hnutí).

Z pohledu Duhy byla snaha mít kontrolu blokády plně pod svojí kontrolou pochopitelná. Kampaň proti dostavbě pro ni byla hlavním tématem a vložila do ní spousty lidské energie, času, finančních zdrojů a vedla ji v době Klausovy vlády, které se dařilo prosadit silně anti-ekologický diskurz (mj. např. i zařazením environmentálních organizací na seznam extremistických organizací). Podoba blokády konvenovala i s politickou představivostí a nebyla v rozporu s „ideologií“ a kosmologií Hnutí Duha (viz Následující kapitola...). Vůči anarchistům, kteří představovali na blokádách další významnou sílu (vedle environmentálních aktivistů z dalších nevládních organizací), se vedení Duhy (zejména Patočka a Beránek) vymezovalo již od roku 1993 a bylo v celku logické, že v případě temelínských blokády docházelo k rozporům a konfliktům. Vzhledem k povaze blokády, které byly pro Duhu instrumentálním nástrojem při politickém vyjednávání, které potřebovala mít pod svojí kontrolou, aby proběhly podle jejích představ, pro ni anarchisté byli nespolehlivým partnerem.

Skutečnost, že pro Duhu byly blokády vyloženě instrumentální přímou akcí, se ukázala v následujících letech. Když na podzim padla druhá vláda Václava Klause, kvůli vnitřní krizi ODS, Duha tuto situaci vnímala jako příležitost pro zastavení stavby elektrárny, obzvláště když se v nové vládě stal ministrem životního prostředí Martin Bursík, dlouholetý odpůrce dostavby (Císař 2004). S pádem vlády skončilo období konfrontace a začalo období politiky (Patočka 1999). Změnilo se celkové politické klima a pro environmentální aktivisty se otevřela struktura politických příležitostí, a došlo tak i k proměně strategií, které Duha využívala. Konfrontačnější strategie uvolnily místo

konvenčnějšímu způsobu politického jednání a Duha se vzdala pořádání blokády elektrárny (Císař 2004). Rozhodujícím momentem bylo právě ustavení nové vlády s ministrem Bursíkem, který podporoval environmentální organizace a stavěl se proti dostavbě Temelína. Změna politického klimatu a ustavení této nové vlády bylo to, co podle Jana Beránka vedlo ke změně strategie Duhy. „Bylo by příliš účinné organizovat blokádu za této nové vlády a tak tábory pokračovaly bez blokády. (...) To, že vedeme kampaň, znamená, že zapojujeme různé metody podle potřeby a vzájemně je kombinujeme – to není tak, že jen blokujeme u elektrárny nebo jednáme v parlamentu, je to širší. Důrazy se posouvají podle možností, takže za Klausovy vlády jediné, co nám zbývalo, bylo zviditelňovat ten problém a dostat něco do novin. Takže jsme především dělali ty akce. I při tom příležitosti třeba v americkém kongresu k lobbování, tak jsme lobbovali. Myslím, že první čtyři roky od roku 1992 do 1996 se aktivita soustředila na to udržet to téma a upozorňovat na ně (...) potom s nástupem Tošovského vlády se všechny kapacity přesunuly na úroveň zpracování těch expertních věcí, které jsme nashromáždili, podkladů a informací a ovlivňování rozhodování zevnitř, i když silná byla i ta mediální. Strategie se formulují pragmaticky z hlediska toho účelu, kterého chceme dosáhnout...“ (Beránek in Císař 2004: 139–140). Opuštěním strategie blokády tak Duha definitivně rezignovala na budování širokého anti-jaderného hnutí, které Patočka ještě o dva roky dříve považoval za předpoklad úspěšného zastavení dostavby (1996).

V té době uvnitř samotné Duhy panovala nejistota ohledně strategie blokády a přímých akcí (Císař 2004: 140), a pokud se k tomu připočte odchod více než dvou desítek těch „radikálnějších“ aktivistů z brněnské skupiny Duhy, kteří založili Nesehnutí a negativní vzájemné vztahy s anarchistickým prostředím, tak právě do tohoto období je možné zasadit konec období radikálně ekologického období Hnutí Duha. Sám Patočka to ostatně o rok později reflektuje, když mluví o posunu od období konfrontace k období politiky (Patočka 1999).

O samotné dostavbě JETE Temelín rozhodovala až sociálně-demokratická vláda Miloše Zemana, která na svém jednání 15. května 1999 schválila dostavbu poměrem 11 pro a 8 proti. Aktivita odpůrců Temelína se pak soustředila na petici Referendum 2000, kterou podepsalo 114 667 občanů a na jejímž základě Hnutí Duha požadovalo vypsaní referenda o dostavbě. To vláda odmítla.

Definitivní umlčení odporu proti dostavbě Temelína pak znamenaly blokády hraničních přechodů s Rakouskem. Tyto blokády začaly v září 2000 za aktivní podpory

spolkové země Horní Rakousko a přitáhly obrovskou mediální pozornost. Celý spor o dostavbu náhle dostal nový národní rámec – „my“ Češi proti „nim“ Rakušanům. „V takovém diskurzivním prostředí nebylo podle Jana Beránka možné věcně diskutovat, a proto se Hnutí Duha od blokád opakovaně distancovalo a přerušilo styky s těmi organizacemi, které se jich účastnily“ (Císař 2004:155). Tento národnostní rámec, kdy „nás“ Čechy „oni“ Rakušané prostřednictvím blokád omezovali a zasahovali do „našich“ rozhodnutí, byl jedním z dalších střípků do negativní mozaiky, které takový repertoár jednání, jako jsou blokády, získal. Navíc tyto blokády se konaly ve stejném období jako protesty proti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, kdy došlo za účasti zahraničních účastníků k blokádě zasedání, ke střetům s policií a k rozbíjení výloh bank, fastfoodů McDonald's či KFC (Welsh 2004; Kolářová 2009). To ještě přispělo ke vnímání nekonvenčních protestních strategií jako pro Čechy čehosi cizorodého a nepatřičného a posílilo a upevnilo negativní vztah české veřejnosti k tomuto repertoáru jednání. Na české environmentální aktivisty to mělo další disciplinující efekt (podobně jako aféra s extremismem).

Přestože rok 1997 byl z pohledu de-radikalizace Hnutí Duha zlomový²⁷, proces byl pozvolný a ještě v roce 1999 Hnutí Duha iniciovalo blokádu proti kácení v Národním parku Šumava. Ta začala 27. července a probíhala zejména v oblasti Trojmezenského pralesa, kde se správa NP rozhodla kácet stromy napadené kůrovcem. Aktivisté se dřevorubcům snažili v kácení bránit tím způsobem, že si sedli pod stromy, které chtěli dřevorubci porazit, žádné technické pomůcky, lana, trubky, řetězy, se až na jeden případ nepoužívaly. Průměrně se blokády účastnilo asi dvacet aktivistů a za osm týdnů trvání blokády se jí zúčastnilo celkem dvě stě lidí (Bláha 1999). Počty účastníků nebyly tak velké jako v případě temelínských blokád, což reflektovali i sami aktivisté (Simon 1999; Bláha 1999), kteří uváděli, že aby se skutečně podařilo zablockovat kácení, bylo potřeba alespoň třicet aktivistů na místě (Bláha 1999: 2). Po týdnu blokády správa NP, která sice uznala legitimitu blokády, ale považovala ji za nešťastnou formu protestu, povolala na blokující aktivisty policii, která je legitimovala a v přestupkovém řízení hrozila pokutou až 10 000,- Kč. Nakonec se aktivisté dohodli s vedením Správy NP a přistoupili na návrh jejího ředitele Ivana Žlábka a předali mu seznam fyzických osob účastnících se blokády. Ředitel Žlábek na oplátku zastavil policejní zásahy (Bláha 1999).

²⁷ Šlo o rostoucí spory a roztržku s anarchisty během temelínské blokády, opuštění strategie temelínských blokád, spory uvnitř Duhy ohledně nedemokratičnosti a vztahu k anarchistům a s tím související odchod podstatné části brněnských aktivistů a založení Nesehnutí a změnu politického klimatu, které bylo vstřícnější vůči environmentálním nevládním organizacím.

Blokáda skončila z pohledu aktivistů úspěchem. „Šumavská blokáda byla první blokádou lesa v naší republice a nejdéle trvajícím příjímou akcí v historii českého ekologického hnutí. Skončila úspěšně: zachováním kontinuity přírodních procesů zabránila zničení Trojmezenského pralesa, zamezila odlesnění suťových svahů a vzniku holin, které by dále rozšiřoval vítr. Posunula diskusi o koncepci národního parku a existenci bezzásahových území do veřejného povědomí“ (Bláha 1999: 4).

Do menšího počtu účastníků, oproti temelínským blokádam, se bezpochyby promítl vývoj v rámci environmentálního hnutí od roku 1997. Blokády se prakticky výhradně účastnili lidé z environmentálních nevládních a ochránářských organizací (ponejvíce z Hnutí Duha a Děti Země, ale i z dalších organizací – ČSOP, Nesehnutí, Brontosaura, Beskydčanu, STUŽ, Ligy lesní moudrosti, Přátel Jeseníků – SOJKY, Starých ochránců Jizerských hor, Cally) a v menší míře různí jednotlivci²⁸. Naopak se jí prakticky neúčastnili lidé z anarchistického prostředí (o odlišné trajektorii těchto dvou prostředí více v kapitole 6.8.). Na rozdíl třeba od kampaně za záchranu Libkovic či proti dostavbě Temelína se téma šumavské blokády neobjevilo ani v anarchistických časopisech, které v té době vycházely (A-Kontra, Existence, Konfrontace, Svobodná práce).

Šumavská blokáda tak byla na jedné straně nejdéle trvajícím příjímou akcí environmentálního hnutí. Nebyla jen symbolickou akcí, která by upozorňovala a přitahovala pozornost, ale měla i opravdu materiální charakter. Došlo ke skutečnému, fyzickému bránění v kácení stromů. V tomto smyslu to byla skutečná přímá akce, která se přibližovala anarchistickému pojetí. Na druhé straně se však striktně držela v mezích občanské neposlušnosti. Nejenže byla samozřejmě striktně nenásilná (samozřejmě z pohledu českých environmentálních aktivistů), ale svým repertoárem byla ukázkovým příkladem liberálního pojetí přímé akce: tedy nebyla cílem, ale krajním prostředkem, když už se vyčerpaly všechny možnosti, vyžadovala vnější „demokratickou“ legitimizaci (argumentací, že Správa NP jedná nezodpovědně, až nelegálně) a sama se striktně vyhýbala byť i porušení zákona (předaný seznam účastníků výměnou za jejich beztrestnost). K šumavské blokáde tak došlo paradoxně ve fázi de-radikalizace Hnutí Duha a na pár týdnů jako by se část Hnutí Duha posunula zpět do prvních let své existence z období happeningů či konfrontace. „Znovu se objevila přímá akce jako nástroj prosazování názorů organizace, znovu přibyli aktivisté dobrovolníci a aktivistický způsob

²⁸ Díky seznamu účastníků, který předali řediteli Správy NP Ivanu Žlábkovi, to lze přesně rekapitulovat (viz Bláha 1999).

práce. Ovšem i když z hlediska míry aktivismu zůstala tato kampaň až do současnosti [do roku 2008] výjimkou (na lesních aktivitách Hnutí Duha se podílí nepoměrně více aktivistů-dobrovolníků než na aktivitách ostatních), fázi ztráty radikality prostředků se také nevyhnula. Je proto potvrzením, i když zároveň částečnou výjimkou, celého trendu vývoje Duhy.“ (Binka 2008: 120) Nicméně ještě více se upevnila představa, že blokáda a přímá akce je až tím velice krajním prostředkem, který se navíc používá ve velice specifických případech, které mají i určitou symboliku (NP Šumava jako část nedotčené přírody, „divočiny“) a mají tak oproti méně symbolickým tématům pro environmentální organizace mobilizační potenciál²⁹.

Když téhož roku (1999) na podzim došlo k blokádě velkodrúbežárny Myslív na Domažlicku, která trvala od 8. srpna do konce října, podílela se na ní pestrá směsice lidí a před buldozery bylo možné vidět „člena obecní rady, majitelku penzionu, nezaměstnaného zedníka, pražského squattera, bývalého policejního důstojníka, invalidního důchodce, německou lékařku, venkovského pankáče, mongolskou módní návrhářku a ekologického aktivistu“ (Rovenský 1999: 1). Blokáda začala, když investor odmítl počkat na přezkoumání zákonnosti stavebního povolení a zahájil stavbu. Několik místních obyvatel se naštvalo a pomocí betonových sudů se připoutalo k radlici buldozeru a zahájilo blokádu. Na základě výzvy v médiích začali přijíždět lidé na podporu místních a v průběhu září se v místě stavby vytvořil tábor, který vzdáleně připomínal britské proti-dálniční kempy. Pokud se nic nedělo, v táboře blokujícím stavbu převažovali studenti a mladí nezaměstnaní, které místní podporovali. „Ti nosili „luftákům jídlo, sedávali s nimi večer u ohně a k sudům se poutali teprve ve chvíli, kdy to bylo skutečně nutné“ (Rovenský 1999: 1). O tom, že tato blokáda byla spíše akcí lokálního aktivismu či občanské sebe-organizace (Císař 2008), svědčí i povzdech ekologického aktivisty Jana Rovenského ohledně malého zájmu zavedených nevládních organizací na stránkách Sedmé generace: „Nejen, že ekologičtí aktivisté netvořili na blokádě obvyklou většinu, ale jejich postavení zde bylo výslovně okrajové. Děti Země, Hnutí Duha či Nesehnutí sice poskytli část svého know-how a technických prostředků, počet lidí, které na blokádu poslali, by však nestačil ani na trvalé zablokování jedné z přístupových cest. Velké ochránářské organizace tak (k vlastní škodě) místní lidi v podstatě zklamaly, těžko ale rozhodnout, jestli je to nakonec dobře, nebo špatně: rozsáhlá účast aktivistů by jistě zvýšila úspěšnost akce, na druhé straně by oslabil komunitního ducha blokády“ (Rovenský 1999: 1).

²⁹ Za posledních patnáct let environmentální organizace dvakrát použily přímou akci jako repertoár jednání, v letech 1999 a 2011 a v obou případech to bylo proti kácení v prvních zónách Národního parku Šumava.

7.7. Street parties a anarchistické pojetí přímé akce

Anarchistický koncept přímé akce jako preferovaného způsobu jednání, včetně přímé akce jako přímého působení, vnášeli do environmentálního prostředí v 90. letech anarchisté, ale na rozdíl od Spojených států či Velké Británie to bylo spíše intuitivní jednání bez rozvíjení dovedností a reflexe, jak co se týká rozhodovacích procesů (konsensus, facilitace), tak protestního repertoáru jednání (trojnožky, tunely, protestní kempy). Navíc na počátku 90. let bylo české anarchistické hnutí ovlivněno především německým autonomním hnutím (Katsiaficas 1997), což se promítalo do témat, na které kladlo důraz (antifašismus, squatting), do vnější image (černé oblečení, symbolika s důrazem na militantnost) i do repertoáru jednání (taktika černých bloků na demonstracích, akceptace určité míry násilí při střetech s neonacisty, policií nebo vůči majetku) a co také vyvolávalo napětí ve vztahu k environmentálním organizacím. Nicméně ekologická témata byla od počátku tématem v anarchistických časopisech A-Kontra či Autonomie. Šlo především o články zabývající se právy zvířat, globálními tématy jako kácení pralesů, McDonald's, ozónová díra nebo lokálními ekologickými kauzami (vedle Libkovic či Temelína to byla blokáda skládky v Sadské či třeba o článcích o protestech proti zdražení železniční dopravy). I když ekologická problematika netvořila dominantní část anarchistických aktivit, v hnutí byl již od počátku 90. let charakteristický zájem o ekologické problémy a eko-anarchistický proud byl aktivní (Bastl 2001; Tomek, Slačálek 2006).

Ale teprve v polovině 90. let vznikla v rámci Československé anarchistické federace (ČSAF) ekologická frakce a v anarchistických časopisech (zejména Autonomie a Konfrontace, následně i v Existenci a A-kontra) se začaly systematictěji objevovat články a zprávy o zahraničních radikálních ekologických hnutích, o anti-dálničních protestních kempech či street party, mimo jiné i díky aktivistovi Animal S.O.S, který rok pobýval v Anglii, měl s nimi přímé zkušenosti a také snahu je sdílet a inspirovat podobné aktivity doma.

„Líbilo se mi, že v Anglii ti aktivisti tím opravdu žili a zároveň, že ty jejich aktivity a protesty byly zároveň i takový plný radosti, tvořivosti, kreativity a zábavy. To bylo vidět třeba při těch street parties, se kterými jsem se poprvé setkal právě v Anglii. Na ně přišla spousta lidí a skoro každý se na nich nějak podílel, počínaje žonglováním a konče třeba hraním na hudební nástroj. To hnutí radikálně ekologický Earth First! a Reclaim the Streets se mi líbilo právě tou tvořivostí, akčností, radostí a tou opravdovostí, s jakou to ty

lidi brali v té individuální rovině. Takže když jsem se pak vrátil zpátky do Čech, tak jsem přivezl nějaký materiály, filmy od Undercurrents a udělal pár promítání pro lidi, napsal o tom články do Autonomie a Konfrontace a chtěl něco podobného iniciovat i tady v Čechách. I když tady je ale odlišná kultura“ (rozhovor Zámečnick).

Je zajímavé, že podobně jako ve Velké Británii o několik let dříve, také snahy českých aktivistů šířit informace a ideje spojené s Earth First!, Reclaim the Streets a anarchistickým pojetím přímé akce byly do jisté míry výsledkem jejich deziluze z fungování místních nevládních environmentálních organizací Greenpeace a Hnutí Duha.

„Pro nás přímá akce znamenala, že když se nám něco nelíbilo, byli jsme proti tomu, tak jsme sami za sebe s tím něco udělali, přímo jsme se to snažili ovlivnit nebo zastavit. Byl to způsob, jak něco ovlivnit, něco dělat. A v tom jsme třeba narazili u Hnutí Duha nebo Greenpeace.“ (rozhovor Zámečnick)

V roce 1998 se díky dalším aktivistům, kteří se účastnili mezinárodní konference People's Global Action v Ženevě, konala v rámci mezinárodního dne akcí Global street party v Praze namířená u příležitosti ženevského zasedání Světové obchodní organizaci (WTO) proti ekonomické globalizaci (Tomek, Slačálek 2006). Pražskou Global street party zorganizovali 16. května lidé kolem Československé anarchistické federace, squatu Ladronka a českých Earth First!. Ke všeobecnému překvapení (i samotných organizátorů) se ji zúčastnilo více než 3000 lidí, kteří se za doprovodu hudebního sound systému vydali do centra města, kde zablokovali magistrálu. Tam se je pokusily zastavit tři desítky těžkooděnců, které demonstranti zahnali a pokračovali v dalším pochodu. Po skončení Global street party někteří účastníci ve Vodičkově ulici rozbili výlohy McDonald's, sousedního řeznictví a obchodu Černá můra, který provozovali neonacisté. Ve Vodičkově ulici pak ve večerních hodinách plošně zasáhla policie, řadu z nich zbil na místě, některé i na policejní stanici (Konfrontace 3/1998). Celkem zadržela 64 lidí, z nichž devět lidí skončilo na tři týdny ve vazbě a byli dále stíhaní. „Tato konfrontační demonstrace a následné policejní represe šokovaly veřejnost, takže GSP byla považována za největší protest po Sametové revoluci“ (Kolářová 2009: 52). O zásahu a street party se dlouze diskutovalo v médiích (Bastl 2001). Násilí, ke kterému došlo během street party a zejména po ní, jak ze strany demonstrantů, tak i policie, přitáhlo mediální pozornost k této akci a ve svém důsledku přispělo k tomu, že se témata spojená s ekonomickou globalizací a mocí nadnárodních koncernů dostala do veřejné debaty (Křeček 2006).

Naopak průběh street party a zejména násilí po jejím skončení vedly k tomu, že se Greenpeace, Děti Země a Hnutí Duha od akce zcela distancovali, přestože se mnoho jejich členů akce účastnilo. Po pár dnech však někteří environmentalisté, především ze Společnosti pro trvale udržitelný život (STUŽ), vyvolali v rámci environmentálních kruhů diskusi ohledně těchto poráženeckých a zcela defenzivních reakcí a využili předlistopadové hlavičky Ekologické společnosti k vydání prohlášení, ve kterém označili jednání českých environmentálních organizací za selhání. „Neschopnost vidět dál než za své dílčí zájmy zaměřené na úspěch v konkurenci mezi nevládními environmentálními organizacemi, jistá politická nedovzdělanost, pokrytectví a účelová manévrování jsou zřejmé“, uvádělo se ve stanovisku, které podepsali Ivan Dejmál, Jan Wunsch a Petr Kužvart (Konfrontace č. 3 1998: 5)³⁰.

Velký počet převážně mladých účastníků překvapil i média a politiky, kteří zpochybňovali legitimitu protestu poukazem na to, že mladí lidé se přišli především pobavit, nevěděli proč a proti čemu jsou, a že je využili radikálové a anarchisté ke svým cílům a k sebe prezentaci. Organizátoři street parties tuto de-legitimizaci odmítali. „Když se v poslední době ukazuje, že lidé ve volbách volí jaksi emotivně, na základě dojmů, aniž by znali programy politických stran, vše je v pořádku. Jimi delegovaná moc placeným politikům je legitimní. Politické strany na to druhý den po volbách moralisticky zažehrají (politiku je potřeba přenést blíže k lidem), aniž by se to v následujícím volebním období snažily dělat. V případech protestujících se však náhle prověřuje míra jejich „uvědomění“ a schopnost provést rozbor ekonomické globalizace. Je tu ale zásadní rozdíl. Smyslem street parties (nejen těch v českých zemích) není „zastupovat zájmy voličů“, ale upozorňovat na problémy, probouzet lidi z letargie a apatie, pobízet je k aktivitě“ (Novák 1999: 5).

Street parties tak poukázaly na rozpor mezi technokratizací politiky, která s odkazem na expertní vědění veřejnou sféru uzavírala, a její demokratizací, která ji otevírala i laickému vědění. V pamfletu vydaném skupinou Ulice lidem ke street parties přímo stálo: „Street parties – moderní interpretace dávných protestů a bojů za svobodnější a důstojnější život – nejsou však žádným novým vynálezem. Přímé akce vyjadřují přesvědčení, že úsilí a boj za lepší, sociálně spravedlivější a ekologicky udržitelnější společnost nelze přenechat ani odborníkům, ani stranickému předvoji, ani poslancům v parlamentu, ale jednat sami za sebe ve spolupráci se svými bližními. A přímá akce je nedílnou součástí tohoto emancipačního úsilí“ (UL!/ RtS 2000).

³⁰ O těchto diskusích podrobněji v následující kapitole.

Navíc street parties vnesly do Česka i nový repertoár jednání se zcela novou logikou. Ve street parties šlo o to vzít si zpět prostor ulice, který kdysi patřil lidem a dnes byl zprivatizován automobilismem a komodifikován kapitalismem. Nebyly tak jen symbolickou, ale i fyzickou blokádu „normálního“ fungování kapitalistického města, kde cirkuluje zboží a lidé jako pracovní síla a zboží za účelem akumulace kapitálu. Měly performativní úlohu, kde přehrávaly jiné možné využití prostoru a umožňovaly lidem zažít město jinak. V tom smyslu a ve způsobu organizace, nehierarchicky, zdola se snahou lidí podněcovat k jejich vlastní činnosti, to byly anarchistické přímé akce. Nebyly to instrumentální přímé akce liberálního typu. Jejich smyslem nebylo klást si požadavky a vyjednávat o nich, jako třeba v případě blokády Temelína či Libkovic. Podle organizátorů: „Street parties si na rozdíl od jiných protestních akcí nekladou žádné ‚konkrétní požadavky‘, což se zdá nepochopitelné mnohým autoritářům, počínaje ministry sociálnědemokratické vlády a konče řadou členů environmentálních nevládních organizací. O jakých ‚konkrétních požadavcích‘ by mohli organizátoři street parties jednat? Mohou se kuloárním jednáním (vy)řešit problémy globalizace a automobilismu, omezit nebo rovnou zničit moc nadnárodních korporací?“ (Novák 1999: 5) V přístupu ke street parties a v reakcích na ně se ukazuje rozpor mezi „politikou požadavku“ a „politikou jednání“ (Day 2004), které byly příkladem.

Global street party tak vnesla do českého prostředí repertoár jednání, který se stal na několik let populárním způsobem protestního jednání, byť v modifikované podobě (Bastl 2001; Tomek, Slačálek 2006; Kolářová 2009). Street parties proběhly v Praze, Brně, Plzni, Vysokém Mýtě. Bez dovedností a kuráže aktivistů Reclaim the Streets, například jak kreativně zablokovat dopravu a dostat velký počet lidí z místa srazu na místo konání, se street parties v českých městech více podobaly klasickým ohlášeným demonstracím, pochodujícím z bodu A do bodu B, jen s větším počtem hlasitějších sound systémů a bez karnevalové atmosféry typické pro Velkou Británii. To poněkud otupovalo původní subversivní poselství Reclaim the Streets: „Bereme si to, co nám patří, veřejný prostor“.

„Oproti těm anglickým mně u té české street party vadilo, že tam chyběla ta kreativita, ta radost. Ty Angličané, i když byli radikální, tak v tom pořádku byla ta pozitivní energie, ta radost a ta zábava, ale tady v Čechách to byla jen nasranost, zatnutý pěsti a vztek. Zatímco tam lidi přišli na street party a sami ji tvořili, tak tady jen přišli, se zatnutou pěstí křičeli a ostatní na ně koukali. A to je myslím charakteristika celého aktivismu tady v Čechách.“ (rozhovor Zámečnick)

Když v roce 2000 přijeli zahraniční aktivisté (mj. i z britských Earth First! a Reclaim the Streets) pomoci s přípravou protestů proti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, byli překvapeni českým aktivistickým prostředím, které postrádalo nejen základní dovednosti konsensuálního rozhodování, ale bylo prosyceno i cynismem, malou sebedůvěrou a beznadějností (Welsh 2004). Právě pozitivní zkušenost se zahraničními aktivisty při přípravách a protestech v roce 2000 dočasně ovlivnila anarchistické prostředí, vnesla nejen nová témata, jako například feministickou reflexi ženského aktivismu, problematičnost neformálních rozhodovacích procesů, ale osobní kontakty s aktivisty Reclaim the Streets i bezprostředně podnítily vznik pražského samba bandu a skupiny Ulice lidem! (Tomek, Slačálek 2006).

Když skupina Ulice lidem! pořádala street party v červnu 2001, po zkušenostech z předchozích let a především ovlivněna britskými RtS usilovala udělat ji mnohem kreativnější. Přestože Resslovu ulici v Praze zablokovala na několik hodin, také formou nahlášeného pochodu jako při předchozích street parties, samotná street party pak probíhala již v zablokované ulici³¹. Do akce se aktivisté snažili vtáhnout i další lidi a na ulici se hrála muzika a fotbal, žonglovalo se a podávalo jídlo. Snaha aktivistů skrze přímou akci mobilizovat, inspirovat a aktivizovat lidi se promítla třeba i do hlavního velkého transparentu, který tam rozvinuli: „Beton krmí apatii. Odpor je plodný“.

Vliv situacionismem ovlivněných RtS se promítal i do celkového pojetí této street party. Nebyla koncipovaná jako demonstrace s požadavkem, ale vyloženě jako performativní akce s příběhem plným „pohádkových“ metafor, jako „Boj s monstrem“. Aktivisté vyrobili masky a loutky, včetně velké loutky tříhlavého draka, kdy hlavy symbolizovaly státní aparát, kapitál a policejní represivní složky, vzájemně na sobě závislé skrze tělo (současný kapitalistický systém). Street party pak měla symbolicky ukázat a lidi inspirovat, že boj s drakem/monstrem (současným systémem) není záležitostí princů a rytířů s kouzelnými meči (jak se nám tvrdí v pohádkách), ale že se s monstrem může utkat každý.

Tento zahraniční vliv byl dočasný, po roce 2003 postupně mizel a nedošlo k budování kapacit, které by umožnily rozvíjet tento repertoár jednání, vycházející z anarchistické přímé akce, dál.

³¹ Oproti předchozím velkým street parties v Praze Global street party v květnu 1998 probíhala na Náměstí Míru, Local street party v srpnu 1998 na Palackého náměstí a další velká street party pak v červnu 1999 na Těšnově na prostranství pod mostem.

„Myslím si, že jsme to nezužítkovali, že to byl ohromný potenciál a že jsme to špatně uchopili, ale to bylo... prostě nebyli jsme na to připravený a myslím, že to momentum, které tam bylo, bylo ohromný a to jsme nevyužili. A to hnutí tím hrozně ztratilo a hrozně se vrátilo zpátky. Nemyslím si, že to je někoho chyba, ale v podstatě jsme na to v Čechách nebyli připraveni, hlavně zkušenostně. Tady jsou furt takový podivný vztahy a lidi spolu nejsou schopní komunikovat a mít jasnou vizi, takže myslím si, že kdyby to třeba bylo v dnešní době, tak by to mělo daleko větší smysl a nevím...byla to rozhodně výborná zkušenost, ale byla to ohromná škoda, nevyužitá šance... Špatný timing.“ (rozhovor Mlynář)

Skupiny environmentální přímé akce, ať již Earth First! či Ulice lidem! se v Čechách nikdy zcela nerozvinuly v hnutí a oproti Velké Británii nebyly „kompostovatelné“.

7.8. Odlišné trajektorie vývoje a budování hranic

Britské hnutí environmentální přímé akce ovlivňovalo v Čechách v podstatě jen anarchistické prostředí, což souviselo s genealogií soužití environmentálního a anarchistického prostředí. V prvních letech po roce 1989 se běžně obě prostředí překrývala, anarchisté vždy projevovali zájem o environmentální témata a ještě minimálně do roku 1992 bylo běžné, že různé anarchistické skupiny oficiálně spolupracovaly na protestních akcích s Děťmi Země nebo Hnutím Duha. Zvláště v Brně, kde mělo Hnutí Duha své sídlo, zpočátku spolupracovalo s místními anarchisty, z nichž se pak řada stala jeho členy.

„Tenkrát jsme měli v Brně anarchistickou skupinu Brněnská vrtule a Jakub Patočka, dodnes charismatická osobnost, za námi přišel, že by se s námi chtěl potkat, to bylo asi v roce 1991 ... On byl vůči anarchistům vstřícný tak do toho roku 1993, kdy byla ta slavná polemika v Autonomii, v té době byla celkově ta doba otevřenější, že se ty skupinky a lidé hledali. Duha byla otevřená i vůči církvím a mě to přišlo logický a navíc my tady v Brně jsme byli anarchističtí ne takový úplně blázni, byli jsme spíš pacifisticky zaměřeni a nebyl to ten typ kukla, basebolka, molotov. Po jistou krátkou dobu to zjevně fungovalo. Některý ty akce by bez nás asi ani neproběhly.“ (rozhovor Fuchs)

Bylo zcela běžné, že řada pozdějších aktivistů Hnutí Duha, Děti Země, Nesehnutí či Greenpeace se k environmentálním tématům dostala skrze punk a anarchistické hnutí (Císař, Koubek 2012).

„ (...) a pak prostřednictvím punkovýho hnutí, protože někdy v 15,16 letech jsem začal fungovat mezi punkáčema, to bylo někdy v roce 1985, 1986. A protože jsem trošku uměl anglicky, tak jsem se dostával do styku s lidmi, kteří sem jezdili a navazovali tady kontakt se subkulturami a díky tomu jsem se dostával k informacím, který přicházely ze západu a i tam byly třeba velmi alternativní nebo pololegální. Takže skrze ty texty a články v punkových časopisech.“ (rozhovor Bergámo)

„Nejdřív to byla muzika, punk, přes to jsem se dostal k anarchismu, přes anarchismus jsem se dostal k hnutí za práva zvířat a odtamtud jsem plynule přešel do ekologického hnutí. To byla jedna linka, průběžně od roku 1991 do roku 1993. Na podzim 1991 jsem si udělal první číslo a od té doby se to potom výrazně urychlovalo.“ (rozhovor Rovenský)

Nicméně od roku 1993 se zakladatel a vůdčí osobnost Hnutí Duha Jakub Patočka začal ostře stavět proti spolupráci s anarchisty, protože odmítal jak jejich ideje, jejich alternativní kulturu (punk označoval za elektronický hluk), tak jejich „nevyjasněný vztah k násilí“ (Patočka 1993). Odmítání anarchistů však mělo důvody i „ryze praktické – kdyby anarchisté mnohem početnější než Duha začali ji považovat za jakýsi ekologický prapor svého hnutí, jistě by ji v něj dokázali proměnit. Snad zejména z toho důvodu bylo čas od času nutné jistou rezervovanost a rozdíly připomenout“ (Patočka 1999: 20).

Důležitou událostí pro vývoj českého environmentálního hnutí a vztahu mezi umírněnými nevládními environmentálními organizacemi (novým transakčním aktivismem) a anarchisty (radikálním aktivismem) bylo jejich zařazení na seznam extremistických organizací v roce 1995 ministerstvem vnitra. Blokády v Libkovicích a zejména ty u Temelína a debaty, které rozvířily, bezpochyby byly jedním z hlavních důvodů, proč se Hnutí Duha, společně s Greenpeace, Děti Země a Animal S.O.S., ale i anarchisty či neonacisty, dostalo v lednu 1995 na seznam extremistických organizací, které jsou předmětem dohledu (Fagan 2004).

Pro nevládní environmentální organizace bylo důležité začít dokazovat svoji ne-extremičnost o to větším důrazem na umírněnost, protože pro ně bylo problematické, s ohledem na jejich partnery, donory a jejich orientaci na mediální obraz, být spojovány s

anarchisty, oficiálně oceňovanými za extremisty. Například Greenpeace ČR se pod vlivem tohoto seznamu rozhodla sledovat strategii, která kladla důraz na vědecké argumenty a expertní vědění a vyhýbala se emocionálním vystoupením (Jehlička 2009).

„Hnutí Duha v té době začalo hodně prosazovat metodu lobbingu a pak taky to, že v té době Hnutí Duha začalo tu strategii spolupráce s některými stranami. Hnutí Duha vydávalo v té době doporučení, které strany volit, a které nevolit. Při prosazování zákonů vznikaly i osobní vazby. A častým argumentem bylo, že v momentě, kdy my spolupracujeme s anarchisty, tak nemáme šanci prosazovat ten lobbing.“ (rozhovor Štefanec)

Vymezování se vůči anarchismu a neochota s anarchisty spolupracovat byly tak součástí sebe-disciplinizace environmentálních organizací v období konsolidace liberálního kapitalismu. Zařazení na seznam extremistických organizací významně přispělo k jejich normalizaci, ale nezabránilo nastolení diskurzu environmentalismu jako hrozby pro svobodu člověka (Klaus 2007; 2009).

Pro environmentální organizace bylo vždy důležité, jaký obraz měly v očích české veřejnosti, která ovlivněna autoritářským odkazem vnímala demokracii především jako jednorázové akty účasti ve volbách a protesty jako její narušení. „Zvláště starší lidé, přesvědčovaní proklausovskými médii a z obav před návratem autoritářského režimu, jako v roce 1968, považovali environmentální aktivisty za převlečené komunisty nebo anarchisty, kteří usilují o zničení demokracie a tržní ekonomiky“ (Fagan 2004: 88).

Jan Čulík si v souvislosti s násilnými protesty při pražském zasedání MMF v roce 2000 všiml, jak byla česká veřejnost šokovaná nejen násilím demonstrantů, ale především jejich „tvrdošijnou rozhodností“. Přímá akce, v jakémkoli pojetí, pro ni byla nesrozumitelná. „Češi jsou vysoce pragmatičtí a individualističtí a nechápou, že by někdo mohl zastávat určité politické názory tak silně, že by byl ochoten je obhajovat až k vlastní smrti. Život a přežití, případně přežívání, je pro většinu Čechů nejvyšší hodnota, které dávají přednost před vším jiným. ... Historická zkušenost velí Čechům, že je vždycky nakonec možné přežít, za jakéhokoli režimu, pokud člověk učiní vhodné kompromisy, je možno žít docela pohodlně“ (Čulík, Pecina 2001: 263–264). Pro českou veřejnost bylo zkrátka těžko pochopitelné a srozumitelné jednání aktivistů, kteří jsou pro své politické přesvědčení ochotni riskovat své zdraví a životy (ať již ve střetech s policií či častěji při nenásilně „vyráběné zranitelnosti“). Odhodlání a „tvrdošijná zaujatost“, kterou projevovali demonstranti v Praze, ukázaly, čeho sami Češi nejsou schopni. „Museli vytlačit vědomí

této slabosti ze své mysli (pokud nejste schopni bránit svůj postoj ‚až do smrti‘ a jiní toho schopni jsou, znamená to, že se potenciálně stáváte v krizových situacích otrokem, protože se musíte podřídit), a tak podleli hysterickému záchvatu představ o cizích vandalech a násilnících“ (Čulík, Pecina 2001: 264). Filozof Martin Škabraha v této souvislosti mluví o tom, že pro českou společnost je charakteristická „cyklistická reakce“, která se vyznačuje tím, že před silnějšími a mocnými se hrbíme, zatímco dole, po slabších, odlišných a nepřizpůsobivých, šlapeme (Škabraha 2013).

Takové postoje veřejnosti přispěly k tomu, že environmentální organizace upouštěly od protestních strategií a přímých akcí používaných v období po sametové revoluci na počátku 90. let (Fagan 2004: 88).

Na druhé straně v druhé polovině 90. let také anarchistické hnutí procházelo určitým vývojem. Dlouhodobé napětí v hnutí mezi „anarchisty životního stylu“ a sociálními anarchisty vyústilo v roce 1997 na sjezdu Československé anarchistické federace v odtržení části aktivistů a vznik Federace sociálních anarchistů (Bastl 2001; Tomek, Slačálek 2006). Ta začala prosazovat anarchismus jasně ideologicky ohraničený a orientovaný na třídu pracujících. „Anarchismus je sociální boj za svobodu pro všechny lidi, boj proti ekonomickému vykořisťování a politické manipulaci. Boj proti všem formám kapitalismu a autoritářského socialismu. Není to vegetování ve squatech, není to smířlivá rétorika o ‚demokracii‘, není to zradikalizovaná ekologická aktivita, není to hospodská myšlenka punks, není to éterický ideál pro pár intelektuálů a houf mládežníků, je to myšlenka emancipace námezdně pracujících – myšlenka osvobození práce a života“ (Wohlmuth 1997: 60). Začal se prosazovat názor, zejména ze strany Federace sociálních anarchistů (FSA), který odmítal jakoukoli spolupráci s environmentálními a nevládními organizacemi, které nazýval kolaboranty, stejně jako ty anarchisty, kteří s nimi spolupracovali. „Úkolem... je v první řadě zpřetrhat svazky s demokratickými ‚zelenými‘ kolaboranty, protože jsou to právě tyto organizace, které svým propojením s ‚anarchisty‘ strhávají hnutí na šikmou plochu“ (PW 1998: 3). Jakkoli byla kritika řady aspektů českého „anarchismu životního stylu“ zajímavá a příhodná, styl a rétorika, jakou byla prezentována, nevedly k reflexi a promýšlení anarchismu a mnohé sympatizující lidé odrazovaly od toho, aby se zapojovali do anarchistických aktivit. Sociální anarchismus FSA ohraničovalo až příliš úzké vymezení. Stanovisko v editorialech časopisu FSA poměrně jasně vytýčilo ideologické hranice a nedávalo příliš prostoru pro debatu o různých pojetích anarchismu: „Nezaměňujeme sociálně anarchistické hnutí s nějakou ‚alternativně-autonomní-eko-

anarcho-antitechnologicko-humanisticko-pacifistickou‘ scénou. Možná rozvracíme scénu, ale upevnujeme hnutí. ... Cesta ven vede přes jasné odmítnutí všeho ‚autonomismu‘, takzvaně radikální ekologie, punkerského životního stylu, H/C a obecně hudebních subkultur ...“ (Redakce Svobodné práce 1997: 3). Sama FSA ale postupně do značné míry opouštěla „poněkud rigidní tón svých první let a také přílišný důraz na ekonomickou stránku útlaku, který byl patrný při jejím vymezování vůči autonomnímu proudu“ (Tomek, Slačálek 2006: 600). Postupně tak došlo k rozvratu scény, kdy anarchismus přestal oslovovat a „rekrutovat“ sympatizanty v subkulturách a vytvářet kontrakultury, ale nedokázal ani oslovit námezdně pracující a vybudovat hnutí.

„To, že Patočka začal strašně demonizovat tohle anarchistický prostředí, ono to mělo své opodstatnění, tenkrát ty střety s náckama, ta Antifašistická akce, tak od nich to taky nebylo příliš tolerantní a když pak nastoupil Wohlmuth (významný představitel FSA – pozn.), tak ty nevládky byly na úrovni nácků. Taky to úplně vyhrotil. A je to trochu škoda, protože ono to bohužel uškodilo i tomu punku, který se odpolitizoval.“ (rozhovor Fuchs)

Pokud Císař hovoří o anarchistech jako o typu radikálního aktivismu, který není schopen organizovat protestní události a spolupracovat s jinými nestátními aktéry a má i omezenou schopnost vytvářet koalice a sítě mezi sebou (Císař 2008), tak právě tady lze hledat kořeny této „neschopnosti“. Ale ukazuje se, že spíš než „neschopnost“ to byla záměrně prosazovaná strategie sociálních anarchistů z FSA, kteří o schopnost spolupráce s nestátními aktéry ani neusilovali. Styl prosazování této strategie „vytyčování hranic“ pak ale v důsledku vedl i k reálné neschopnosti anarchistického hnutí vytvářet sítě a spolupracovat mezi sebou.

S důležitým postřehem při recenzi Císařovy knihy o politickém aktivismu přichází Jehlička. Pokud chceme vysvětlit různou míru radikality českých environmentálních organizací (a dle mého názoru to samé platí pro anarchistické skupiny), nevystačíme si jenom se způsobem jejich financování jako rozhodující proměnnou, ale za „diametrálně odlišnými výsledky vnitřních diskusí o míře radikálnosti byly osobní preference vedoucích osobností“ (Jehlička 2009: 115). Pozornost tak podle něj je potřeba věnovat i roli jednotlivců obzvláště v případě, kdy se počty aktivistů a zaměstnanců různých organizací a skupin počítaly v řádu desítek. Charismatické osobnosti s jasnou vizí a energií, jako byli na straně jedné Jakub Patočka v 90. let v Hnutí Duha či svým způsobem Petr Wolmuth ve Federaci sociálních anarchistů a v anarchistickém hnutí na straně druhé, měly pak výrazný vliv na odstředivé diskursy obou prostředí.

Ke konci 90. let se tak definitivně oddělila dvě prostředí, environmentální a anarchistické. Environmentální se vydalo na cestu institucionalizace a profesionalizace, přijalo ekologickou modernizaci jakožto koncept liberálního environmentalismu a de facto upustilo od nekonvenčních forem jednání (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005). To mělo za důsledek, že se „environmentalismus nevyvinul v sociální a politickou kritiku, nebo vizionářskou alternativu, ke stávajícímu společenskému systému“ (Jehlička, Sarre, Podoba 2005: 72). Anarchistické prostředí se vydalo cestou ideologické očisty od „kolaborantů“ a „lifestylových anarchistů“, na jedné straně ztrácelo potenciální aktivisty a stoupence mezi mladými lidmi v subkulturách a na straně druhé se mu nepodařilo oslovovat pracující třídu. To byl jeden z důvodů, proč anarchistické hnutí po roce 2000 stagnovalo.

Odstředivý vývoj těchto dvou světů vedl k tomu, že nevznikl překrývající se prostor environmentálního, anarchistického a kontra-kulturního prostředí, z něhož by se potenciálně mohla rozvíjet environmentální přímá akce jakožto preferovaný způsob jednání, která by vizionářskou alternativu ke statusu quo přenášela do současnosti. Zatímco hnutí environmentální přímé akce ve Velké Británii mělo mimo jiné i za důsledek, že zpětně do jisté míry „radikalizovalo“ environmentální organizace hlavního proudu, jako byly Friends of the Earth (Wall 1999; Doherty 2002), české environmentální organizace se bez zpětné „radikální“ vazby plně institucionalizovaly a ztratily svůj sociálně-kritický a vizionářský potenciál.

To, že environmentální organizace prakticky upustily od přímých akcí jako v Libkovicích nebo u Temelína, mělo i další efekt, a to chybějící prožitek a zkušenost přímé akce.

„Do Libkovic ... jsme přijeli, bránili jsme domy za neuvěřitelně obtížných, zimních podmínek. V zimě, vlhku, smradu, občas s nedostatkem jídla a myslím, že lidi, který tam přijeli, tak navázali hluboký přátelství, že to byl hodně velký zážitek a sjednocující akce nejen na úrovni osobní, ale řekněme i organizací. Myslím, že se nám tam podařilo navázat nějaký kořeny spolupráce.“ (rozhovor Piňos)

Navíc tyto akce hrály důležitou roli ve vytváření a upevňování kolektivní identity environmentálního hnutí.

„(Blokáda Temelína) ... byla i událost, lidi se jednou za rok sešli a udělali něco smysluplného, alespoň jim se to tak jevilo, že dělají něco smysluplného. Nejenom právě

psaním právních podání, ale fyzicky se snažit zabránit něčemu, o čem jsou hluboce přesvědčeni, že je nesprávný. To byl velmi motivující a pro další práci posilující zážitek.“ (rozhovor Rovenský)

Lidé totiž nejsou čistě racionální aktéři, kteří své názory a postoje utvářejí na základě kalkulace věcného posuzování „informací“ a „dat“, ale mají své těla a emoce, a tělesné a emoční prožívání tak hraje důležitou roli, která se zpravidla opomíjí. Společné zakoušení a sdílení zimy, teplého sluníčka, bolesti, potěšení, vzteku či radosti, vůně či smradu, společné vaření a stolování, to vše formuje alternativní identity, spoluvytváří nové formy společenství a upevňuje emoční solidaritu, která hraje podstatnou roli v odhodlanosti k politické aktivitě či k určitému typu politické aktivity (Juris 2008). Tato tělesná a emoční stránka přímých akcí vytváří spřízněnost (afinitu), které je důležitým aspektem přímé akce jako preferovaného způsobu jednání (McDonald 2006; Juris 2008). Umožňuje překonávat individualizaci jednotlivých aktivistů a vnímat druhé, a poskytuje i příležitosti k překonání dualistického vnímání vztahu člověk a příroda.

Důležitost společného fyzického prožitku reflektoval i Jan Piňos, jeden z hlavních organizátorů blokády kácení horského lesa na Ptačím potoce v Národním parku Šumava v létě 2011.

„Navzdory neuvěřitelně obtížným podmínkám, kdy jsme spali několik hodin... tři, čtyři hodiny, někteří ani tolik ne, a byli jsme ve velikém stresu nestále, a bylo to náročné psychicky a fyzicky, tam navzdory tomu nevznikl žádný konflikt. To je psychologický fenomén, který by si zasloužil hlubší prozkoumání. To je solidarita mezi lidmi a ani se nemusely zvyšovat hlasy, a když si někdo lehl někomu na karimatku omylem, tak si ten první lehl zase vedle, prostě bylo všem asi jasné, že tam jsou, sledují nějaké vyšší cíle a osobní věci a nějaké těžkosti ustoupily do pozadí, prostě ze sebe všichni vydali to nejlepší, co v nich je. Myslím si, že je stejně tak cenný tenhle výsledek blokády jako to, že jsme uchránili stromy na Ptačím potoce, respektive, že se nekácelo na jiných územích, což jsou jakoby už ty známé a věcné výsledky té blokády, ale tenhle výsledek, psychologicko-sociálně-politický, tak ten je neméně významný. A myslím si, že lidi, co tam byli, že je to mohlo ovlivnit celoživotně, jako mě ovlivnila blokáda v Libkovicích třeba. To prostě jsou věci, které mají nějaký formativní dopad, celoživotní, i když trvají třeba jenom měsíc, tak je to tak intenzivní, že si to člověk odnese na dlouho.“ (rozhovor Piňos)

Tato šumavská blokáda byla po dvanácti letech akcí, kde opět české environmentální organizace (konkrétně Hnutí Duha) uplatnily přímou akci, a to ze stejných

důvodů jako v roce 1999, tedy zabránit kácení v cenné lokalitě. Tato blokáda jen zdánlivě rozporuje tvrzení o de-radikalizaci českých environmentálních organizací. Blokáda byla opět až krajním řešením, když se vyčerpaly všechny prostředky. Argumentace aktivistů zněla, že k blokádě přistoupili z toho důvodu, že Správa NP jednala sama v rozporu se zákonem a v blokádě šlo především o to zabránit z pohledu aktivistů nezákonnému jednání (Kryzour 2011)³². Blokáda se tak zcela pohybovala v diskurzu občanské neposlušnosti a liberálního pojetí přímé akce. Účastnilo se jí poměrně široké spektrum lidí, nejen z environmentálních nevládních organizací, ale i z řad odborné a širší veřejnosti, včetně lidí z anarchistického prostředí. „Příjemným překvapením pro mě byli samotní účastníci blokády. Nejednalo se ani zdaleka o homogenní skupinu, naopak. Bránit stromy přijeli spontánně lidé z celé republiky, rozličných povolání, zájmů i věkových skupin. Výjimkou nebyli ani ti, kteří už dávno nechali padesátku za sebou. Někteří přijeli na jeden den, jiní zůstávali i dny či týdny“ (Pipková 2011).

Oproti předchozím blokádám vedeným Hnutí Duha nebyla jména účastníků předávána Správě Národního parku, ani nebyli účastníci blokády nuceni podepsovat zásady, jak se chovat na blokádě, přestože byl nadále velký důraz na nenásilí a pokojný charakter blokády.

Opět se však také potvrdila teze Jehličky (2009) o velké roli jednotlivců a osobností v rámci ne příliš širokého českého environmentálního prostředí. O tom, jestli dělat blokádu, se v rámci Hnutí Duha diskutovalo, stejně jako o soudem vydaném předběžném opatření, které Duze jako organizaci blokádu zakazovalo.

„ (...) opatrnější hlasy v Duze říkaly, že je potřeba všechny lidi z blokády, kteří souvisí s Duhou, okamžitě odvést, a to by tu blokádu úplně ochromilo a asi zastavilo, třeba Petr [Machálek, tehdejší ředitel Hnutí Duha] byl klíčovým člověkem, že dokázal tyhle obavy rozptýlit, takže blokáda mohla pokračovat. A vůbec i v přípravě na jaře té blokády si myslím, že tam hrál dobrou, aktivizační roli, že nebyl to ředitel, byrokrat, jaký kupodivu a občas paradoxně řídí Greenpeace, ale byl to ředitel s nadhledem a odvahou, to fakt oceňuji“. (rozhovor Piňos)

Nakonec rozhodnutí tehdejšího ředitele Hnutí Duha Petra Machálka bylo asi tím, co převážilo ve prospěch blokády a po dvanácti letech tak česká environmentální organizace

³² V lednu 2014 pak Krajský soud v Plzni vydal přelomový rozsudek, že blokáda byla pokojná, oprávněná a naprosto v souladu se zákonem, zatímco policejní zásah proti ní byl protiprávní, stejně jako samotné kácení. Dal tak za pravdu aktivistům (viz <http://www.hnutiduha.cz/aktualne/prelomovy-soudni-rozsudek-obcanska-blokada-nezakonneho-kaceni-na-sumave-byla-opravnenu>, staženo 19. 9. 2014).

uplatnila ve větší míře určitý typ přímé akce³³. Ukázalo se, že Hnutí Duha je jediná česká environmentální organizace, která je schopna (a možná i ochotna) takovouto formu jednání iniciovat; ale jen jako krajní možnost ve velice ojedinělých případech, jako bylo třeba právě nelegální kácení v cenných šumavských lokalitách.

De-radikalizace, institucionalizace a profesionalizace českých environmentálních nevládních organizací znamenala, že převládl kancelářský styl práce a typ uvažování a argumentace, založený na určitém typu expertní racionality. To má vliv na jejich představivost, kde umírněné pojetí liberální přímé akce představuje krajní, extrémní jednání. Bez takových akcí jako byly blokády Libkovic, Temelína či na Šumavě je pro hnutí těžké utvářet společnou kolektivní identitu, protože právě takové akce skrze tělesnost a emoce spoluvytvářejí nové formy společenství a upevňují emoční solidaritu, která hraje podstatnou roli v odhodlanosti k politické aktivitě či k určitému typu politické aktivity (Juris 2008). Bez této tělesné a emoční stránky přímých akcí je obtížné utvářet a kontinuálně udržovat aktivní environmentální hnutí jako hnutí sociální (Doherty 2002), které představuje víc než pouhý součet formálních nevládních organizací. A právě reflexe lidí účastnících se poslední šumavské blokády tyto teze potvrzují.

³³ Akce, jaké dělá Greenpeace v České republice, jako vyvěšení transparentů na komíny, lze považovat za akce především symbolické, které nemají reálně, fyzicky něco narušit nebo něčemu zabránit. Hodinovou blokádu čerpací stanice Shell, kterou udělala Greenpeace 12. května 2012 v Praze, lze interpretovat hlavně jako happening (*media stunt* – událost pro média), jako součást mediální strategie nového transakčního aktivismu, který nejenže nemá mobilizovat k širší účasti na akci, ale přímo se takovéto mobilizaci vyhýbá.

8. Svět tmavozelených aktivit

Jak jsem nastínil v páté kapitole, radikálně ekologické hnutí představovalo třetí vlnu environmentalismu. Pro tu byla charakteristická ochota k veřejným akcím, často nekonvenčním a konfrontačním, a důraz na přímou akci jako preferovaný způsob jednání, ale také rozvoj určité „ideologie“ a praxe, které zpochybňovaly samotnou kapitalistickou hegemonii a její strukturální rysy, nehledaly uznání od dominantních mocenských institucí a neusilovaly o začlenění do nich. Třetí vlnu environmentalismu tak můžeme chápat jako formu „nejnovějších sociálních hnutí“, jak jsem popsal v druhé kapitole o teoriích sociálních hnutí.

V minulé kapitole jsem se zabýval genealogií českého environmentálního hnutí, respektive té jeho části, která byla označovaná nebo se sama vnímala jako radikální. Pokusil jsem se zmapovat a částečně i v historickém kontextu nastínil, proč došlo k jeho deradikalizaci a postupné institucionalizaci. V té samé době, kdy v západních zemích (ale především ve Velké Británii) začalo environmentální hnutí, ve své třetí vlně, nabírat na radikalitě, v Čechách tomu bylo poněkud jinak. Na počátku 90. let sem přicházela druhá vlna nového, politického environmentalismu v podobě Hnutí Duha, Greenpeace či Děti Země. Ta se jevila radikální jak v tehdejší kontextu, vzhledem k předchozím předlistopadovým ochránářským a spíše apolitickým aktivitám, tak i retrospektivně, protože po počátečním vzednutí hnutí došlo k jeho postupnému opadnutí. Přesto, jak v dobovém kontextu, tak i retrospektivní analýze můžeme mluvit o určitém tmavozeleném prostředí (milieu), z kterého vycházely aktivity a ideje vnímané jako radikální. Protože se tato analýza zabývá časovým úsekem zhruba dvaceti let, pokusím se zachytit vnitřní dynamiku a proměny tohoto tmavozeleného prostředí.

Jestliže jsem se v minulé kapitole o genealogii českého environmentálního hnutí a především jeho radikálnějších proudů pokusil o jeho historickou re-konstrukci, v této kapitole se snažím dát této re-konstrukci co největší plasticitu. Zaměřuji se na podobu aktivismu, na způsoby organizace, na repertoár jednání, na debatu o násilí a nenásilí a na kosmologii organizací.

Při této analýze českého tmavozeleného prostředí využívám ke komparaci zahraniční, především britské tmavozelené prostředí, abych na základě shod či rozdílů

mohl toto prostředí lépe re-konstruovat. Tato volba má dvojí důvod. Za prvé, jak jsem ukázal již v páté kapitole, třetí vlna environmentalismu, ta radikálně ekologická, se začala zdvíhat na počátku 90. let právě ve Velké Británii, odkud se pak mezinárodně šířila. Za druhé, právě britský environmentalismus (a obecně anglosaský) byl na počátku 90. let a v jejich průběhu důležitým inspiračním zdrojem pro ten český. Ať již to byla spíš umírněnější organizace Friends of the Earth (FoE) na straně jedné, nebo radikální hnutí Earth First! na straně druhé.

Při této komparaci jsem se snažil vyhýbat tomu, abych britský radikální environmentalismus používal jako normu k hodnocení toho českého. Nemám tak ambice „posoudit“, nakolik byly ekologické aktivity radikální, přestože jsem s tímto lákadlem soudce v průběhu výzkumu, ale zejména při psaní zápolil. Tato práce se snaží otevřít kritickou debatu o tom, co bylo a je v rámci uvažování o českém environmentalismu, s jeho případnou radikalitou či umírněností, považované za „samozřejmé“ a „nevyhnutelné“.

8.1. Od aktivismu k profesionalitě a dobrovolnictví

Důležitou roli v českém ekologickém aktivismu na počátku 90. let hrála zkušenost a prožitek listopadové „sametové“ revoluce. Již těsně před rokem 1989 se tzv. šedé zóně začala pohybovat mladá generace, které nestačily ochránářské aktivity ČSOP, ale která se ohlížela po političtějších aktivitách a chtěla „odstraňovat příčiny a nikoli pouze důsledky neblahého lidského jednání“ (úvodní prohlášení Hnutí Duha). Navzdory informačnímu nedostatku se dostávala k útržkovým informacím o aktivitách Greenpeace, o environmentálních protestech proti jaderné energetice v Německu, ať už to bylo v popularizačních časopisech 100plus1 nebo v ekologickém časopise Nika, vydávaným jednou z brněnských poboček ČSOP. Neformální počátky organizací Hnutí Duha, či Děti Země leží v období těsně před listopadem 1989, stejně tak jako počátky anarchistického hnutí a založení první anarchistické organizace Československé anarchistické sdružení v říjnu 1989. Nicméně listopadové události vnesly nový repertoár jednání: demonstrace, stávky, okupace budov, veřejné mítinky, psaní rozdávání letáků a happeningy. Skutečnost, že došlo k reálné změně politického režimu, interpretované jako výsledek „sametové revoluce“, tedy kolektivního jednání, který zahrnoval i výše zmíněné nové formy

repertoáru jednání, jen posílila v určité části aktivní mladé generaci pocit, že má smysl se občansky a politicky angažovat.

„V roce 1989 mi bylo 14 (...). Mně se tehdy líbily ty demonstrace, takový ten pocit, že tímhle můžeš něco změnit, tak mi přišlo logický pokračovat v nějakých věcech, které jsem považoval za palčivý dál, tímto způsobem.“ (rozhovor Fuchs)

V listopadu 1989 se tak začala otevírat struktura politických příležitostí pro ekologické aktivity a zůstala otevřená v podstatě až do Klausova vítězství v červnových volbách v roce 1992. V důsledku předlistopadových aktivit, kdy byli ekologičtí aktivisté vnímáni jako kritici reálně socialistického režimu, se v novém společenském uspořádání ocitli na straně vítězů. Starší generaci ekologických aktivistů, jako byli Josef Vavroušek, Bedřich Moldan či Ivan Dejmal, se otevřel prostor pro vstup do „velké“ politiky a nově se tvořících mocenských struktur. Ekologické hnutí tak zažilo to, co by se dalo nazvat jako odliv mozků a na nově se utvářejícím hnutí, zejména na té „radikálnější“ části inspirované aktivitami Greenpeace či Friends of the Earth, se podílela především mladá generace, které bylo často i pod dvacet let. Tito mladí lidé většinou neměli příliš zkušeností ani z disentu nebo z undergroundu, ocitli se v nové situaci a aktivismus se učili a objevovali za pochodu. Zároveň jak uvádí ve svém retrospektivním článku na konci 90. let Jakub Patočka, byli i poněkud naivní, protože si mysleli, že stačí na problémy jen upozorňovat a nově zvolená politická garnitura je bude tak nějak automaticky řešit (Patočka 1999). Proto to bylo především aktivismus, který se zaměřoval na upozorňovací happeningy.

Nicméně pro ekologické aktivity první poloviny 90. let byl důležitý i polistopadový rozvoj alternativní kultury, zejména punku a anarchistického hnutí, což prakticky veškerá literatura o environmentálním hnutí opomíjí (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005).

„Dostal jsem se k tomu přes punk, protože jsem někdy v roce 1989 začal poslouchat první punkový kapely. Zajímal jsem se o texty, a některý ty kapely měly texty proti ničení přírody“ (rozhovor Fuchs).

Toto alternativní a kontra-kulturní prostředí pro spoustu mladých lidí představovalo možnost, jak se poprvé skrze texty kapel či články ve fanzinech a časopisech seznámit s ekologickými tématy (vegetariánství, vivisekce, kácení deštných pralesů, automobilismus, atd.) byť třeba i ve velice laicky podaném stylu. Přesto to často byla první příležitost, jak se nad těmito tématy zamýšlet v souvislosti s nadměrným materiálním

konzumem či ekonomickým růstem. Zároveň tato alternativně kulturní kritika nově se transformující kapitalistické a konzumní společnosti poskytovala potenciál pro vytvoření určitého kontra-kulturního prostředí, ze kterého právě ve Velké Británii vzešla třetí vlna radikálního environmentalismu (Seel, Patterson, Doherty 2000; Doherty 2002). V tomto kontrakulturním prostředí se rozvíjel typ aktivismu (*direct action activism*), který nejen slovně kritizoval, ale tuto kritiku také ztělesňoval ve své každodennosti.

V Čechách, obzvláště mimo Prahu, byl zpočátku běžný překryv ekologického, anarchistického a alternativního – punkového prostředí.

„V Plzni celá ta aktivistická scéna, jako hnutí za práva zvířat, hnutí za životní prostředí, za lidská práva, anarchističtí – to bylo dohromady nějakých 15–20 lidí, kteří se vzájemně znali, chodili spolu do hospod a v podstatě nešlo to dělat, že bychom si nechodili na akce.“ (rozhovor Rovenský)

Zatímco v Plzni to byla záležitost především velice aktivní pobočky Děti Země, podobná situace existovala i v Brně, kde bylo silné ekologické zázemí především v Hnutí Duha a kde také tato prostředí spolupracovala a anarchisté běžně využívali prostory a zázemí Duhy,³⁴ a účastnili se jejích akcí. Obdobně v Českých Budějovicích se potkávali místní anarchisté s aktivisty z místní pobočky Hnutí Duhy. Ostatně i moje první setkání s Hnutí Duha, respektive s jejich materiály, bylo díky budějovickým anarchistům. Bylo to v létě roku 1992, kdy na letní anarchistický kemp, který si udělali pražští anarchisté v jižních Čechách, donesli časopisy *Poslední generace* a knížku *Nedomyšlená společnost* od sociologa Jana Kellera. Tenkrát nás (pražské anarchisty) nadchlo, že nezávisle na nás se někdo jiný staví kriticky vůči ekonomické transformaci prosazované Klausovou vládou a zastává podobné postoje kritizující konzumní a průmyslovou společnost, přičemž to dokáže formulovat fundovaněji. Na základě toho jsme kontaktovali pražskou pobočku a s jejím členem Vojtou Koteckým jsme koordinovali akce a happening u příležitosti říjnové oslavy pěti set let objevení Ameriky. Spolupráce pražských anarchistů a pražské pobočky Hnutí Duha se ale dále už nerozvíjela. Nedošlo sice k žádným sporům, spíše se už tehdy objevily určité kulturní rozdíly, které se projeví i v odlišném pojetí aktivismu a později prohloubily v odlišných trajektoriích vývoje obou prostředí. Anarchisté představovali určitou kontrakulturu, u níž pod vlivem punku hrál důležitou roli performativní protest

³⁴ Nejen, že tam měli svoje schůzky, ale punková kapela Mrtvá budoucnost měla dokonce dva roky v prostorách Duhy zkušebnu.

vůči nastupujícímu systému, tedy dát najevo své odmítnutí a usilovat o realizaci nějaké alternativy v rámci toho odmítnutí tady a teď. Byla to tedy neuvědomělá a místy naivní snaha o prefigurativní politiku. Proto důraz na odmítnutí autority či kompromisů, ale i důraz na určitou image a sebepojetí, například ve vztahu k násilí (jak ukáží později), které podobně hrálo performativní roli a měl ukázat radikalitu a odmítnutí systému. Tento typ radikálního anarchistického aktivismu se tak zakládal na důrazu na spontánnost, na akci a určité formě neorganizovanosti.

V počátcích období happeningů to ve spolupráci a koexistenci tak nevadilo. Ostatně ještě v nultém čísle *Poslední generace*, vydaném v roce 1991, Patočka psal, že „pokračování dvouletého happeningu, akce organizované ad hoc, rozhořčené dopisy a s požitkem vyvolávané skandály, to je pravá tvář Duhy, kterou se, doufám, nepodaří nikomu rozšlápnout a kterou, doufám, nebudeme nikdy nijak deformovat“ (Patočka 1991). Ale v momentě, kdy se Hnutí Duha rozhodlo nevnímat aktivismus jako „zábavu“, ale především „vše podřídít pracovnímu výkonu“ (Patočka 1999), začaly se rozdíly v pojetí aktivismu prohlubovat. Zatímco anarchisté zdůrazňovali participaci zdola (*grassroots*), zábavnost a expresivnost a nadále s požitkem vyvolávali skandály a provokovali, Hnutí Duha se proměnila v organizaci, která chtěla ovlivňovat politická rozhodnutí a „prosazovat konkrétní změny“ (Patočka 1999). Hnutí Duha, která měla zpočátku mezinárodní vazby na *grassroots* organizace A SEED či EYFA, postupně rozvíjela jinou podobu aktivismu, inspirovanou organizacemi druhé vlny environmentalismu, jako byly Friends of the Earth (FoE) či Greenpeace. Snažila se zbavit amatérismu ve prospěch větší profesionality. Když se pak v roce 1993 Duha stala součástí FoE, nadále to určilo směr jejího vývoj, podobu její práce a aktivismu.

„Jak se Duha víc a víc dostávala do těch struktur FoE (...) začala být víc inspirovaná Přáteli Země (...) a některé z těch organizací, se kterými spolupracujeme v rámci Přátel Země, tak jsou mnohem silnější, zajímavější a pro nás inspirativnější a smysluplnější coby vzor pro práci, než bylo A SEED“ (rozhovor Kotecký)

Na místo ad hoc happeningů tak Duha po vzoru západního environmentalismu FoE přešla na styl práce založený na strategickém plánování kampaní na konkrétní téma.

„Dá se říct, že způsob kampanické práce Duha vlastně převzala od britských Přátel Země [FoE], na které jsme se vždycky snažili navazovat. To znamená výraznou kampaní k nějakému tématu dosáhnout nějakého politického pohybu. Prostě toho, že se tím ti politici

začnou zabývat a že přijmou nějaký zákon, nějakou strategii nebo něco zakážou a podobně. Takže tohle byla vždycky ta úvaha, kterou Duha vedla a vždycky to bylo limitovaný finančníma prostředky a možnostmi (...). Duha měla za cíl nabourat se do toho prostoru politicko-společenského a vytvořit v něm nějaké prostředí pro to, aby se něco změnilo. A to byla základní pracovní metoda, kterou Duha převzala vlastně od britských Přátel Země. Tehdy Jakub [Patočka] tím byl hodně ovlivněný a oceňoval to, jak britští Přátelé Země dokázali tu organizaci vybudovat, a musím přiznat, že tohle to v Duze přetrvává doted.“
(rozhovor Ander)

Takže již kolem let 1992 až 1993 začala Hnutí Duha rozvíjet modifikovanou verzi aktivismus po vzoru západoevropských environmentálních organizací. Neschopnost mobilizovat velké počty lidí a závislost na zahraničních donorech postupně vedla k novému transakčnímu aktivismu (Císař 2008). Na Hnutí Duhu v tom později v podstatě navázaly i všechny další ekologické organizace. Namísto spolupráce s A SEED a EYFA a jejich grassroots aktivismu se orientovaly na odlišný typ, který směřoval k větší profesionalizaci, institucionalizaci a začlenění organizací do stávajícího politicko-ekonomického systému. Nebyla to jen otázka jejich rozhodnutí, ale i vliv vnějších okolností. Počátek 90. let představoval i v západních zemích významný posun v rámci environmentální politiky směrem k „liberálnímu environmentalismu“ a Summit Země v Rio de Janeiru v roce 1992 tento posun završil a institucionalizoval. Ochrana životního prostředí se vnímala jako podpora a udržování liberálního ekonomického řádu. (Macnaghten, Urry 1998; Jehlička, Sarre, Podoba 2005) A takový přístup podporovaly i západní agentury, které v rámci přechodu k demokracii pomáhaly implementovat zapojení mainstreamových environmentálních organizací, protože se mělo za to, že to povede k rozvoji občanské společnosti, posílení demokracie a ochraně životního prostředí a v konečném důsledku především k ekonomickému rozvoji a transformaci „postkomunistických zemí“. Občanská společnost tak byla v této podobě úzce propojena se strategií marketizace společnosti (Jehlička, Sarre, Podoba 2005). A protože ve stejné době čelily ekologické organizace uzavřeným domácím politickým příležitostem jejich přežití a fungování bylo závislé na této zahraniční pomoci. „Advokační organizace se staly závislé na grantech, know-how a jiných zdrojích, které jim poskytovaly převážně zahraniční agentury, tj. instituce jiných států, mezinárodní organizace a veřejné a soukromé nadace. (...) Během první půle devadesátých let poskytovaly tyto zdroje především programy

financované USA a tamními soukromými nadacemi, přičemž důležitou roli hrály i jednotlivé státy a nadace.“ (Císař 2008: 84–85).

Změna českého ekologického aktivismu z participačního na transakční nebyla ale náhlá, ale spíše postupná. Kampaň vedená proti dostavbě Temelína, která ještě v polovině 90. let alespoň částečně počítala s mobilizací alespoň na blokády a demonstrace, umožnila Duze přísun finanční podpory ze zahraničí a představovala jeden ze základních příjmů organizace i v době, kdy Klausova vláda omezila financování ekologických nevládních organizací. (rozhovor Patočka). Ukončení blokády v roce 1997 a definitivní přechod do fáze vyjednávání a lobování lze pak chápat jako definitivní triumf určité podoby aktivismu – transakčního.

Aktivismus v mnohém ztrácel původní étos určitého (politického) přesvědčení a osobního nasazení. Proměnil se v činnost, kterou někteří vnímali i jako zaměstnání a zejména respondenti té starší (devadesátkové) generace často rozlišovali mezi aktivismem a zaměstnáním třeba v Greenpeace či Hnutí Duha (po roce 2000).

„Ale když tu práci v Hnutí Duha porovnáám s Nesehnutím, tak já v něm nikdy nepracoval jako zaměstnanec, nikdy to pro mne nebyla práce, ale byl to vždycky aktivismus ve volném čase. Ten rozdíl v tom byl obrovský, v Duze to pro mne byl zaměstnanecký poměr, asi příjemnější, než v nějaké nadnárodní firmě, kde by ti na krk šlapal bos od rána do večera, ale byl to furt zaměstnanecký poměr, zatímco v Nesehnutí to byla zábava, aktivismus, který člověka bavil a proto to dělal.“ (rozhovor Piorecký)

Práce v ekologických nevládních organizacích se stávala čím dál více zaměstnáním, které mělo pro některé ještě určitý aktivistický přesah. Nicméně zaměstnanci se vybírali i v klasických výběrových řízeních a na určité pozice (účetní, ekonomické) začali být přijímáni lidé, pro které práce v těchto organizacích již onen aktivistický přesah neměla.

Původně nemělo smysl mluvit o dobrovolnících, protože veškerý aktivismus byl ze své povahy dobrovolný. V momentě, kdy ale organizace zaváděly zaměstnanecká místa, vytvářel se rozdíl mezi těmi, kdo za svoji činnost brali plat, a těmi, kdo ji vykonávají zdarma a tudíž dobrovolně.

„Zaťukala jsem na dveře české pobočky Greenpeace a řekla jsem, tady mě máte. A oni nevěděli, co se mnou mají dělat, chodila jsem tam a práce s dobrovolníky... no prostě, dobrovolníci jsou chudáci. Přijdeš do organizace a nikdo pro tebe nemá žádnou pořádnou

práci, nikdo neví, co s tebou má dělat a tak. Je fajn, že nám chceš pomáhat, ale co s tebou. A já jsem chodila a obálkovala jsem ty dopisy, třídila ty vrácené a dělala ty odporný práce, co se dávají každému dobrovolníkovi, který když ji po třetí dostane, po čtvrtý už nepřijde, ale já jsem přišla i po čtvrtý“. (rozhovor Jakešová)

V rámci transakčního aktivismu se tak vytvářel a zvyrazňoval rozdíl mezi těmi, kdo byli placeni, dělali nějakou smysluplnou aktivitu, odváděli profesionální práci a potenciálně o ní rozhodovali a dobrovolníky, kteří byli často spíše instrumentálně využíváni k oněm „odporným činnostem“.³⁵ I když například organizace Nesehnutí se snažila s dobrovolníky pracovat a zapojovat je, ani tam se nepodařilo stírat tento rozdíl mezi aktivisty, kteří to „*dělají spíše srdcem, mají to jako způsob života, jako něco co je pro ně zásadní a zůstanou hodně let*“ (rozhovor Pešáková) a dobrovolníky, kteří se často „*pro něco nadchnou, a chvilku to dělají a pak je to přestane bavit a vyšumí, nebo odejdou studovat do zahraničí a už se třeba nevrátí*“ (rozhovor Pešáková) a u nichž byla vysoká fluktuace.

Pojetí aktivismu/dobrovolnictví se proměňovala společně s transformací společnosti, směrem k západnímu, neoliberálnímu, síťovému typu kapitalismu. Ten se vyznačuje rostoucí mírou flexibility osobních a pracovních historií a krátkodobých pracovních kontraktů. Vyznačuje se tlakem na čím dál větší individualizaci a komodifikaci dalších a dalších aspektů lidského života a přenášením odpovědnosti na jedince za jeho rozhodnutí. Z člověka se stává „podnikatel se sebou samým“, který svůj život pojímá jako lidský kapitál, do kterého je třeba neustále investovat (McDonald 2006; McNay 2009). A mnozí dobrovolníci jsou takovými pilnými podnikateli, kteří při studiu flexibilně získávají nové zkušenosti, které pak mohou zhodnotit.

„U těch dobrovolníků to je tak, že někdo chce praxi nebo někdo chce chvilku poznat neziskovku, někdo chce chvilku pomoc s něčím dobrým, tak chvilku pomáhá a pak zas dělá něco jiného.“ (rozhovor Pešáková)

³⁵ Nicméně hranice mezi aktivismem, zaměstnáním a dobrovolnictvím jsou tenké, či spíše nejsou pevně dané, ale pohyblivé. „*Pořád jsem ochotný dělat věci, který nejsou zaplacený nebo pracovat víc hodiny, než kolik bych měl podle pracovní smlouvy, občas dělám věci, na který nikdo nedá peníze, protože jsou příliš divný. Takže dělám to spíš proto, že mě to baví, než že by mě to živilo. Dokázal bych se živit jinýma způsoby, který by byly výnosnější.*“ (rozhovor Skalský)

Dobrovolnictví v environmentálních neziskových organizacích tak mnohdy může sloužit spíše jako investice do svého CV, které pak zvýší hodnotu na trhu práce, než jako forma angažovaného politického aktivismu.

Na přelomu tisíciletí i generace ekologických aktivistů a aktivistek z počátku 90. let dorůstala do věku, kdy zakládala rodiny, měla děti a nemohla anebo nechtěla si dovolit dělat aktivismus zdarma. Neexistovala tu podobné polo-institucionalizované alternativní prostředí, podobně jako třeba právě ve Velké Británii (či v některých dalších evropských zemích, Spojených státech, či Austrálii), které by umožňovalo vést alternativní životní styl jako formu každodenní opozice. Různé alternativní „instituce“ jako družstva, LETS, komunitní zahrady, svépomocné projekty, komuny, kavárny, knihkupectví, sociální centra či zdravotnické projekty tam usnadnily lidem vést alternativní životní styl, vzdorovat tlakům individualizace a komodifikace, zmenšit každodenní reprodukční náklady a poskytnout jim tak potenciálně čas na aktivismus (Doherty 2002; dále viz McKay 1996). V Čechách se prostředí s podobnými „institucemi“ nevytvořilo, a tak část českých ekologických aktivistů využila nabízejících se možností transakčního aktivismu jak pokračovat ve smysluplné činnosti. Další část aktivismus postupně opustila.

8.2. Od aktivismu k radikálnímu aktivismu

Postupná proměna ekologického aktivismu v 90. letech směrem k placenému, transakčnímu aktivismu vedla mimo jiné k tomu, že se nerozvíjela představa o jiné možné podobě aktivismu, založeném na participaci zdola a na mobilizaci, kterou praktikovaly organizace jako EYFA či skupiny hnutí environmentální přímé akce, které se v té době rozvíjely.

Transakční aktivismus vytvářel rozdíl mezi malými skupinami placených profesionálů na straně jedné a dobrovolníky na straně druhé. A právě mezi nespokojenými dobrovolníky, podobně jako ve Velké Británii, se objevili první aktivní propagátoři, kteří do Čech přenášeli koncept Earth First! a radikálního environmentalismu. Byli to aktivisté, kteří dělali dobrovolníky v Greenpeace, a tato činnost je neuspokojovala.

„Já jsem chtěl být vyloženě aktivní, byl jsem mladý, bylo mi 19 let. A v Greenpeace mi to tak nepřišlo, byl jsem prostě v kanceláři. Vyřizoval jsem tam kancelářskou administrativu, což mě v té době neuspokojovalo (...) Tak jsem se rozhodl i kvůli studiu, že

tam dál nebudu, a nějak jsem tam po internetu začal zjišťovat víc o nějakých možných environmentálních skupinách a narazil jsem na Earth First!, a začal jsem se o to víc zajímat a přišlo mi to blízky. A pak jsem zjistil, že takových lidí v Čechách je víc, kteří už o Earth First vědí, nebo se o to zajímají, takže jsme se začali víc kontaktovat, občas jsme se sešli a víc jsme se bavili. Ale to bylo spíš takový nestrukturovaný přemýšlení a uvažování.“ (rozhovor Hugo)

A stejnou zkušenost s dobrovolnictvím v Greenpeace měl i autor prvních článků o street parties v českém alternativním tisku.

„Bylo to tam [v Greenpeace] jak v nějaké firmě, dobrý vybavení a kafe. Já jsem tam jen občas lepil obálky, původně jsem tam šel dělat dobrovolníka, protože mě zajímaly ty přímý akce, co Greenpeace dělaly, asi dvou jsem se zúčastnil, ale bylo to o něčem jiném, než byla moje původní představa.“ (rozhovor Zámečník)

Oba dobrovolníci, které zklamalo fungování Greenpeace, a kteří patřili mezi iniciátory přenosu konceptů Earth First! a Reclaim the Streets do Čech, měli již předchozí „zkušenosti“, které ovlivnily jejich další směřování. Jeden byl aktivní ve skupině Animal S. O. S. a pohyboval se v pražském anarchistickém prostředí, druhý se zase v prostředí hardcore – punkové subkultury. Takže podobně jako radikálně ekologičtí aktivisté ve Velké Británii, i v Čechách navazovali na předchozí participaci.

Koncept Earth First! a Reclaim the Streets se dostal do českého prostředí v podstatě až v roce 1998, tedy v období, kdy ekologické i anarchistické prostředí už byly poměrně oddělené, hranice vybudované (viz minulá kapitola), kontakty mezi nimi byly omezené a oba typy aktivismu měly jinou trajektorii. V prostředí ekologických organizací už se pevně usazovalo pojetí transakčního aktivismu, nerozvíjela se představa jiného aktivismu a upouštělo se i od využívání liberálního pojetí přímé akce. V roce 1998 se po mnoha letech poprvé nekonala blokáda u JE Temelín. To, že se opustila přímá akce jako repertoár jednání zpětně ovlivnilo a posílilo transakční povahu aktivismu. Vytrácelo se emoční a tělesné prožívání přímých akcí, které upevňovaly solidaritu či *fluidaritu* mezi aktivisty (McDonald 2002; 204) a nahrazovaly ji stále více kancelářská práce. Nerozvíjela se politické imaginace, co a jak je možné dělat i jinak.

Radikální ekologický aktivismus není přirozeně, či esenciálně daný, ale je výsledkem určité záměrné snahy, rozvíjení a předávání dovedností, tréninku a reflexe.

V rámci radikálních sociálních hnutí se vytvořily řady skupin a kolektivů, které se zaměřily na tento výcvik aktivistů, v tom jak se horizontálně a nehierarchicky organizovat, konsensuálně rozhodovat, jak dělat přímé akce, jak se vyhnout vyhoření. Radikální aktivismus byl tak do značné míry výsledkem záměrně budované protestní kultury (Graeber 2009; Cornell, 2011).

V České republice v 90. let tomu tak nebylo. Zde měl daleko více povahu spontánní ad hoc aktivity, která postrádala svoji reflexi a nebyl otázkou nějakého učení se, sdílení a předávání dovedností a zkušeností. Neřešily se konsensuální rozhodovací proces, způsoby sdružování do afinitních skupin, otázka genderu a postavení žen či dívek v hnutí, způsoby facilitace mítinků, které by umožnily co nejširší zapojení. V tomto ohledu byly kontakty se západními aktivisty mizivé a přenos zkušeností radikálního aktivismu neprobíhal. Prvním takovým letným setkáním byl tábor Ekotopie v roce 1996 pořádaný organizací EYFA, na který ale nebyla žádná návaznost. Výsledkem tohoto nestrukturovaného a ad hoc aktivismu bylo, že v anarchistickém prostředí docházelo k poměrně značné fluktuaci lidí. A zejména v první polovině 90. let, kdy se ještě běžně ekologické a anarchistické prostředí překrývaly, mnozí anarchisté, či anarchistky posléze končili v ekologických či ženských nevládních organizacích.

„Bylo pro mne důležitý stanovit si nějaký konkrétní, prakticky dosažitelný cíle v oblasti mého dosahu. Tzn. to, co můžu změnit já, popř. s pomocí nějakých lidí kolem, který koexistuje v tom globálním úsilí, v podstatě do praxe převedený, to zprofanovaný: myslí globálně jedné lokálně.“ (rozhovor Rovenský)

Čeští anarchisté, jako představitelé radikálního aktivismu neměli žádnou takovou strategii, jak ji popisuje Graeber třeba v případě antiglobalizačního či amerického antijaderného hnutí, která se skládala z krátkodobých střednědobých a dlouhodobých cílů. Krátkodobým cílem bylo zabránit výstavbě konkrétní jaderné elektrárny, střednědobým cíle zabránit výstavbě dalších, delegitimizovat jadernou energetiku a přeorientovat se na obnovitelné zdroje energie, také ale přispět k rozvoji nehierarchických a feminismem inspirovaných forem nenásilného odporu postaveného na přímé, participativní demokracii a dlouhodobým cílem odstranit stát a kapitalismu. (Graeber 2014)

Podle Císaře (2008) se nový radikální aktivismus zakládal převážně, i když ne výlučně, na velmi volných organizačních platformách a jednotlivý aktivisté nemuseli být členy žádné konkrétní skupiny. Tato charakteristika radikálního aktivismu odpovídá ale jen

částečně, protože i v České republice, podobně jako v zahraničí se v průběhu 90. let objevily dva typy radikálního aktivismu ovlivněného anarchismem.

Graeber (2002) v této souvislosti rozlišuje mezi Anarchismem (s velkým A) a anarchismem (s malým a). Anarchisté s velkým „A“ sdružují se do anarchistických organizací, od nichž často odvozují svoji anarchistickou identitu, je pro ně důležitá anarchistická ideologie, na demonstrace chodí s anarchistickými vlajkami a na transparentech mají názvy svojí vlastní organizace. Podle Graebera tyto Anarchisté mají často sklony k sektářství a dogmatismu. Oproti tomu pro anarchisty s malým „a“ není ani tak důležitá anarchistická identita (a často se za anarchisty ani neoznačují), ale přesto se hlásí k anarchistickým principům a na jejich základě se snaží jednat, sdružují se do afinitních skupin a síťují se s ostatními. Identita odvozená od členství v organizaci pro ně není důležitá, ale kladou důraz na nehierarchické a horizontální rozhodování, na konsensus, a spíše než solidaritu rozvíjejí to co McDonald (2002) nazývá „fluidaritou“ a Day (2005) „bezduvodnou solidaritou“. Takovými anarchisty s malým „a“, byli i radikální ekologové z Reclaim the Streets či Earth First!, a představovali „nejnovějších sociálních hnutí“ (Day 2004).

V Čechách Anarchisty s velkým „A“ představovali ti, kteří se sdružovali v Československé anarchistické federaci (ČSAF) a posléze ve Federaci sociální anarchistů (FSA). Byli nespokojenou reakcí na spontánní, ad hoc a nesystematický radikální aktivismus počátku 90. let. „Přestal vyhovovat chaos první dekády autonomní scény, který měl určitě hodně slabin, ale také velkou přednost ve značné otevřenosti. Najednou byl potřeba koherentní výklad světa a revoluční návod k použití, bylo potřeba všechno vědět a shrnout to do programového dokumentu. Namísto fragmentární politiky určované konkrétními impulzy (a zkoumáním jejich kontextů a reflexí poučení z nich) jsme se vydali cestou revoluční ipsace – všechno víme nejlíp a až na to budeme mít sílu, tak změním celý svět na počkání.“ (Slačálek 2015) V rámci tohoto organizovaného „sociálního“ anarchismus se navíc postupně začaly objevovat názory, prosazované zejména čelním představitelem anarchismu s velkým „A“ Petrem Wohlmuthem, které se ostře vymezovaly proti trockistickým skupinám, proti ekologickým nevládním organizacím, ale i proti autonomní scéně, „kolaborující“ s nevládními organizacemi. V rámci ČSAF a posléze v rámci FSA se začalo rozvíjet sektářské a dogmatické pojetí Anarchismu, které budovalo hranice jak mezi tímto pojetím anarchismu a dalšími radikálně levicovými subjekty, tak i ekologickými organizacemi (a především jejich aktivisty a sympatizanty), ale budovalo

hranice mezi ním a autonomní scénou. „Namísto živé autonomní scény, která propojuje sociální boje s alternativní kulturou a v níž se jednotlivé politické skupiny samy upozadují ve prospěch nějaké konkrétní kauzy, jsme se stali změtí jasně vymezených politických skupin, které se především věnují svému vlastnímu provozu a své vlastní reprodukci. Nad nezištným nasazením „hnutí“ zvítězil „anarchistický management“.“ (Slačálek 2015)

Sektářství anarchistů přispělo na straně jedné k depolitizaci autonomní scény a na straně druhé k ideologizaci a sektářství v rámci Anarchismu, kde probíhala „ideologická očista“. Různými způsoby probíhalo kádrování, kdo se nakolik může hlásit k anarchismu. Představitelé Anarchismu například kritizovali pražské autonomy ze squatu Ladronka za to, že se neúčastnili prvomájové demonstrace, která představovala určitou ritualizovanou manifestaci přináležitosti k anarchistické identitě s velkým „A“, a jedním dechem v tomtéž článku o nich hovořili jako o „zanedbatelné hrstce punkerů a dredařů“, kteří zanevřeli na otevřený politický anarchismus, a o nepřekročitelných rozdílech. (Svobodná mysl, č. 10, s. 5)

Dalším způsobem kádrování bylo i neustálé vymezování se vůči trockistům. „Dodnes je totiž spolupráce či nespoupráce s trockisty vnímána jako otázka nikoli praktická, ale identitní. Odpor k této spolupráci je poznamenán hraničářskou mentalitou, vnímá sám sebe jako strážce čistého a nadřazeného území anarchismu. Spoupráce s trockisty je posuzována jako rituální znečištění nás samotných. Dobře to vystihuje jeden nedávný pamflet bojovníků za očistu anarchistů: „Zkrátka smícháme-li dvě sklenice medu s jednou sklenicí bahna, získáme tři sklenice bahna, ne medu.“ Jakýkoli vzájemný dotek by v této logice znamenal kontaminaci.“ (Slačálek 2015)

Podobně se anarchistická identita vymezovala vůči ekologickým nevládním organizacím a těm anarchistům, kteří s nimi spolupracovali. Slačálek to podle mého názoru přesně vystihuje, identita dogmatického Anarchismu s velkým „A“ se zakládala na čistotě, která se neměla pošpinit „kolaborací“, a to ani s těmi anarchisty, kteří se již pošpinili. Na přelomu tisíciletí tento dogmatický přístup významně spoluurčoval anarchistický diskurz. Jiné anarchistické skupiny či organizace se tomu do jisté míry přizpůsobily, ale také vyjadřovaly nějakou kritiku a odstup. Anarchistické prostředí radikálního aktivismu (či spíše dvou typů radikálních aktivismů) nicméně charakterizovalo silné ideologické kádrování a identitní politika, která se odvozovala od členství k organizaci, jakkoli marginální. Omezená schopnost radikálních aktivistů vytvářet sítě a spolupracovat, o které hovoří Císař (2008), tak byla výsledkem záměrné snahy Anarchistů s velkým „A“ o ideologickou čistotu. Nešlo jim o vytváření sítí, ale o budování ideově čistých Anarchistických organizací, okolo kterých bude vybudovaná

„nepřemostitelné propast“ k *lifestylovým* anarchistům, autonomům, zeleným kolaborantům, či trockistům.

Jak si všímá Kolářová (2009), v 90. letech (a já bych dodal, že to platí zejména pro jejich druhou polovinu) se demonstrace nevyznačovaly důrazem na akci, jak o tom mluví McDonald (2006) či Day (2005), ale „vyjadřovaly názor skupin, které se snažily kolektivně ukázat na veřejnosti. Aktivisté nepřizpůsobovali akci svoji identitu, naopak.“ (Kolářová 2009:67) Výjimku představovaly street party, které organizovali jak aktivisté z autonomní scény, tak i anarchisté z ČSAF.³⁶

Radikální aktivismus v ČR tak až na výjimky nepředstavoval typ aktivismu charakteristický pro nejnovější sociální hnutí (Day 2005; McDonald 2006). V podání Anarchistů s velkým „A“ (FSA) šlo o jakousi snahu imitovat stará sociální hnutí (odvolávání se na minulost španělské revoluce roku 1936, dělnická hnutí pracující třídy, zakládání odborů, atd.) a pohybovali se ve starém paradigmatu organizace (McDonald 2006). U anarchistů s malým „a“, autonomů a v prostředí hardcore-punkové DIY kultury, kteří se pohybovali v paradigmatu akce, latentně existoval potenciál nejnovějších sociální hnutí (street party, squaty), vše ale bylo prodchnuto přílišným negativismem, „*chyběla tam ta radost... byla to jen nasranost, zatnutý pěsti a vztek*“ (rozhovor Zámečník), takže příležitostné ad hoc akce nedosáhly míry sociálního hnutí.

Když v souvislosti s přípravou protestů proti zasedání MMF v Praze přijeli zahraniční aktivisté, byli překvapeni cynismem, malou sebedůvěrou a beznadějností místních aktivistů (Welsh 2004), kterými navíc byli především anarchisté s malým „a“.

„Já jsem se vždycky pohyboval v rámci toho radikálního eko-anarchistického prostředí, ale nikdy jsem se sám nepovažoval vysloveně za anarchistu. Ani jsem o tom tak „ideologicky“ nepřemýšlel, já jsem se vždycky řídil nějakou takovou intuicí, hodně jsem dal na pocity a emoce, na to abych si s lidmi kolem sebe rozuměl, abych se s nimi cítil dobře, v tom mě třeba hodně oslovilo to radikálně ekologické prostředí v Anglii, který bylo hodně inspirativní. A to i trochu chybělo v tom českém prostředí...“ (rozhovor Zámečník)

³⁶ ČSAF představovala Anarchismus s velkým „A“, ale nikdy nepředstavovala vyloženě sektářskou či dogmatickou organizaci jako například FSA.

Radikální aktivismus neposkytoval prostředí, ve kterém by se lidé cítili dobře.

Tady byly furt takový podivný vztahy a lidi spolu nebyli schopní komunikovat a mít jasnou vizi... “ (rozhovor Hugo)

8.3. Formy organizace

Třetí vlna environmentalismu, která přišla na počátku 90. let, byla mimo jiné i reakcí na vnitřní institucionalizaci environmentálního hnutí a jeho organizací, jako byly Greenpeace a Friends of the Earth (FoE). Obě organizace získaly původně reputaci pro svoji radikalitu (v porovnání s ochranářskými organizacemi), inovativní kampaně, široce medializované, často dramatické protesty a přímé akce. Nicméně jejich organizační struktura se výrazně lišila. FoE prošla vývojem z malé skupiny, přes organizace s ústřední kancelář, která koordinovala autonomní lokální skupiny, k masové organizaci stále více centralizované a profesionalizované, která se ale musela neustále vyrovnávat s požadavkem lokálních skupin na větší demokratičnost. Oproti tomu Greenpeace o sobě nikdy netvrdili, že jsou demokratická organizace, naopak již její zakladatelé ji vtiskli elitářskou, hierarchickou strukturu, kde kontrola spočívala v rukou placených profesionálních aktivistů. (Carter 2007) Rucht tuto vysoce centralizovanou výkonnou organizační strukturu nazývá „autoritativním vedením“ (1995: 70).

Profesionalizace se projevovala mimo jiné i rostoucím počtem placených profesionálů pracujících v těchto organizacích, které ve stále větší míře využívaly služeb marketingových a fundraisingových odborníků. Jejich důležitost rostla, naopak význam dobrovolníků pro organizaci klesal. Členové obou organizací (a platí to především pro FoE) již nebyli nabíráni přes osobní sociální kontakty, přátele a známé, ale především byli oslovováni poštou, aby se stali členy-finančními přispěvateli organizací. (Carter 2007) Jordan a Maloney v této souvislosti tvrdí, že v případě těchto organizací nejde ani tak už o nová sociální hnutí, jako spíše o protestní byznys (*protest business*) modelovaný podle praxe soukromých obchodních praktik (1997).

Omezená možnost participovat jinak než posíláním finančních příspěvků byla jedním z důležitých důvodů třetí vlny environmentalismu, která přinesla hnutí environmentální přímé akce. To představovalo jiný typ skupin a hnutí (Fitzgerald, Rodgers 2000). Namísto byrokratické a hierarchické organizace mělo nehierarchickou,

rovnostářskou a síťovou strukturu. Namísto reformní agendy a kampaní přinášejících řešení v rámci stávajícího systému to bylo jeho zpochybnění skrze transgresivní utopismus (Sargisson), který umožňoval přemýšlet o jiném možném světě a otevíral prostor pro prefigurativní politiku.

České ekologické organizace, které vznikaly kolem roku 1989 a po něm, jako byly Hnutí Duha, Děti Země či Animal S. O. S. byly produktem neformálních předlistopadových občanských iniciativ. Podobně jako o dvacet let dříve na Západě reagovaly na ochranářské organizace, jejichž činnost nepovažovaly za dostatečnou. Protože přinejlepším řešily důsledky problémů, ale ne příčiny a souvislosti.

„My jsme se hrozně vzhlíželi v tom, co dělali Greenpeace na západě, co jsme znali jen ze 100+1 nebo zahraničních zajímavostí, co sem tak prokapalo, a měli jsme představu, že budeme dělat tenhle druh radikální activismus. Symbolický, ale rázný akce, budeme lézt na komíny v severních Čechách, stop kyselým deštům, no a proto jsme nenašli v tom ČSOP úplně pochopení ... My jsme se chtěli odlišovat od Brontosaurů nebo od ČSOP, nám se zdálo, že oni řeší jenom příznaky těch problémů, že prostě jet do Krušných hor vysazovat smrčky v době kdy neřešíš kyselý dešť je vlastně okrašlování věci pro ten režim... Nás čím dál tím víc začalo zajímat, nejenom že jsou ty komíny, ale že za tou továrnou je nějaký provozovatel, nějaký politický uspořádání, který to reguluje nebo nereguluje, že jsou tam nějaký sociální souvislosti, teda jsou tam etický souvislosti, kulturní, civilizační souvislosti.“ (rozhovor Patočka)

Je důležité si uvědomit, že Hnutí Duha a Děti Země vznikly ještě před nástupem třetí vlny environmentalismu a vzorem pro ně byly západní environmentální organizace Greenpeace a Friends of the Earth. Když v roce 1989 Jakub Patočka s Janem Beránkem zakládali Hnutí Duhu, považovali se za součást tradice západního ekologického hnutí. Úplně stejné motivy pro založení Děti Země měli Miroslav Patrik a Jindřich Petrlík, kteří do té doby také působili v rámci ČSOP.

„V září 1989 už jsme připravovali nějakou novou nevládní organizaci, která by byla podobná, jako jsou FoE, tzn. mimo ČSOP a Brontosaurus a chtěli jsme spíš jít po těch příčinách než řešit nějaký důsledky.“ (rozhovor Patrik)

Zatímco pro Hnutí Duha byl inspirativní především Greenpeace, pro její radikální přímé akce, pro Děti Země to byla spíše FoE. „*Inklnovali jsme k těm FoE, zdáli se nám takoví mírnější nebo vědečtější.*“ (rozhovor Patrik)

Pro obě organizace, které se snažily napodobit svoje vzory, bylo charakteristické, že od jejich vzniku po celé 90. léta tam výraznou roli hráli jejich zakladatelé. V Hnutí Duha to byl Jakub Patočka s Janem Beránkem, v Dětech Země Miroslav Patrik s Jindřichem Petrlíkem. Jejich vůdčí role se projevovala obzvláště v Duze, protože Jakub Patočka byl charismatická osoba a vizionář, který jako jeden z mála ekologických aktivistů měl nějakou vizi, kam a jak by měla organizace a ekologické hnutí směřovat. To s sebou ale neslo jeden výrazný aspekt: svoji představu chtěl otisknout do organizace Hnutí Duha a příliš nestál o to, aby do toho mluvili lidi zdola, kteří s jeho vizí příliš neladili.

Nesouhlasím s tvrzením Fagana a Jehličky, že Duha byla na počátku 90. let „radikálním, amorfním nehierarchickým hnutím“ (2003: 61). Již od počátku byla organizační struktura Duhy postavena na hierarchické a vnitřně nedemokratické struktuře (Binka 2008: 107), která se posléze dostávala do konfliktu s nároky na participaci aktivistů zdola. Hlavním „orgánem“ byla zhruba sedmičlenná Rada Hnutí Duha, která nebyla volena, a o přijímání nových členů Rady rozhodovali ti stávající, tím, že si je přizvali, stejně tak rozhodovali o tom, kdo přestane být členem Rady. Rada rozhodovala o zásadních věcech týkající se Duhy, aniž by nutně musela nějak respektovat názory řadových aktivistů.

„Tehdy Duha fungovala skutečně na tom principu názorových vůdců a na principu toho staršínového principu, že ti staří, moudří, zkušení ti rozhodují o tom, kam se ta organizace dál bude hýbat. Takže ten systém byl postavený tak, že ve finále veškerou moc nad tím, co Duha bude nebo nebude dělat, měla Rada Hnutí Duha, které byla konstituována „samorozplozovacím“ systémem, jak jsme tomu začali říkat, kdy to byla kooptace. Kdy vlastně stávající členové mohli do té Rady kooptovat dle vlastního uvážení někoho dalšího, přičemž z té Rady ti lidi odcházeli tím, že se třeba nechtěli na tom Hnutí Duha podílet, takže ten orgán se nějak podstatně nezvětšoval, ale měl kolem těch 6–9 lidí.“ (rozhovor Ander)

Vnitřní struktura Duhy tak byla velmi uzavřená a neschopná nějaké sebereflexe a zpětné vazby. Ostatně, jak upozorňuje Binka, sama Duha ve svých interních materiálech sebe sama nepovažovala svoji interní strukturu za demokratickou, ale postavenou na lidech, kteří mají důvěru (2008: 129). Důvěru koho? Rady Hnutí Duha, v níž měli hlavní

slovo „zakladatelé“. Mělo to sloužit jako obranný mechanismus, aby nepřevážili názory členů, kteří nesdíleli původní východiska. „Tento názor byl zpočátku téměř konsensuálně vyznáván. Informace z Rady byly selektivně distribuovány radním a vybraným aktivistům, ostatním v Duze a případně veřejnosti“ (Binka 2008: 129).

Tento konsensus se postupně začal rozpadat kolem roku 1996 a s tím, jak Jakub Patočka začal ostře vystupovat proti anarchistům a proti jakékoli spolupráci s nimi. Naprostá většina členů Duhy přitom s takovou spoluprací problém neměla a naopak velká část brněnských aktivistů Duhy buď z anarchistického prostředí pocházela, nebo s ním udržovala kontakty.

„V případě, že se anarchisté účastnili akcí Duhy, tak jim bylo dáváno najevo, bez ohledu na to, zda se chovali násilně či nenásilně, a já nevím o akci Duhy, kde by se chovali násilně, že se o jejich účast nestojí. A když výrazná část lidí, kteří fungovali v brněnské pobočce Duhy, se hlásila k anarchistickému hnutí anebo byli naopak dobrovolníci Duhy, kteří se účastnili akcí anarchistického hnutí, tak jim bylo dáváno najevo, že o jejich spolupráci není zájem. To eskalovalo v roce 1996, kdy ve vnitřních dokumentech Duhy byla brněnská skupina označena za anarchistickou, řešili se tam, jakých akcí se účastní, jaká trička prodávají, jaké plakáty visí v kanceláři. Šlo to do takových komických situací, kdy vznikl výbor pro výzdobu kanceláře, který měl zjišťovat, které plakáty z těch, co tam visí, jsou anarchistické, a které nejsou apod.“ (rozhovor Štefanec)

Právě tato očista Duhy od anarchistů přispěla k rozpadu onoho konsensu. V momentě, kdy „anarchističtí“ členové chtěli řešit situaci v rámci Duhy, narazili na vnitřně nedemokratické struktury, které organizaci neumožňovaly sebereflexi.

„Zjistilo se, že tam nějaké opravné mechanismy, kde by se to mohlo vydiskutovat, moc nejsou, a že se to rozhoduje podle našeho názoru nedemokraticky a autoritativně. Takže i v souvislosti s tím jsme začali navrhnout změnu fungování Hnutí Duha.“ (rozhovor Štefanec)

Tento spor, který zdaleka nebyl jenom o tom, zda a nakolik spolupracovat s anarchisty, ale především o vnitřní struktuře Duhy, nakonec skončil zhruba po roce. Na začátku roku 1997 se asi 20 členů (z 23) brněnské pobočky rozhodlo odejít a založit jinou ekologickou organizaci Nesehnutí. Byl to jeden z důležitých faktorů, který ovlivnil další vývoj Hnutí Duha. Hranice mezi ní a anarchistickým a alternativním prostředím byla

mnohem ostřejší a urychlilo to i další vývoj směrem k profesionalizaci, institucionalizaci, uznání, ale také ztráty počátečního radikálního étosu.

„Když se nějakých debatách řešilo, kam se má Hnutí Duha posouvat a řešilo se, jestli se má stát nějakou federací aktivistických ekologických skupin anebo naopak efektivní, manažerskou organizací, která bude mít jméno, bude mít drive. A tomuhle bránilo to, když se někde ukazovalo, že Hnutí Duha spolupracuje s anarchisty. Souvisí to také s tím, že Hnutí Duha v té době [na počátku druhé poloviny 90. let] začalo hodně prosazovat metodu lobbyingu a pak taky to, že v té době Hnutí Duha začalo tu strategii spolupráce s některými stranami. Hnutí Duha vydávalo v té době doporučení, které strany volit a které nevolit. Při prosazování zákonů vznikaly i osobní vazby. A častým argumentem bylo, že v momentě, kdy my spolupracujeme s anarchisty, tak nemáme šanci prosazovat ten lobbying.“ (rozhovor Štefanec)

V první polovině 90. let tak existovalo v Duze napětí mezi její hierarchickou a nedemokratickou strukturou na straně jedné a *grassroots* tendencemi některých řadových členů na straně druhé. Toto napětí se vyřešilo až odchodem části členů a založení Nesehnutí. Od počátku ale Duha měla vazby i na ekologické organizace, jako byly EYFA či A SEED, které byly síťové, prosazovaly participační *grassroots* aktivismus. V rámci porevolučního hledání mezinárodních kontaktů se tak ocitla i v těchto sítích. Nicméně inspirací pro ni byla především velká a dobře fungující environmentální organizace FoE s dvacetiletou tradicí. A když se jí v roce 1993 podařilo vstoupit do *FoE International* a stát se českou pobočkou, ostatní sítě opustila.

„Na konci 93. roku Duha vstoupila do Přátel Země (FoE) a postupně s tím, jak se Duha víc a víc dostávala do těch jejich struktur, začala být víc inspirovaná Přáteli Země a navíc si myslím i to, že začalo hrát roli i to, že jsme začali chápat, že ten A SEED byl v podstatě ad hoc založená, marginální organizace a spolupráce s ní potom začala ztrácet smysl. Některé z těch organizací, se kterými spolupracujeme v rámci Přátel Země, jsou mnohem silnější, zajímavější a pro nás inspirativnější a smysluplnější coby vzor pro práci.“ (rozhovor Kotecký)

Volba Duhy stát se součástí velké mezinárodní environmentální organizace byla vědomím rozhodnutím a součástí dlouhodobější strategie organizace, v rámci které se opouštělo období happeningů, aktivismus se přestal považovat za zábavu a namísto toho se vše podřizovalo pracovnímu výkonu. Byl to určitý projev „vůle k moci“ Duhy a především

Jakuba Patočky a Jana Beránka, kteří chtěli, aby Hnutí Duha reálně ovlivňovalo politickou moc. I proto se rozhodli stát součástí politicky vlivnějších a „mainstreamovějších“ FoE, než radikálních, ale marginálních A SEED či EYFA. Tato vůle k moci se ale projevovala i dovnitř ekologického hnutí.

„Tehdejší vedení Duhy se snažilo o sloučení obou organizací [Hnutí Duhy a Děti Země] a šli do toho poměrně nešikovně.“ (rozhovor Petrlík)

V první polovině 90. let se vedení Duhy snažilo hrát vůdčí roli v rámci ekologického hnutí. To byl jeden z důvodů, proč se Patočka začal kriticky vymezovat vůči anarchistům, kteří v tehdejší době měli vliv na určitou část alternativně laděné mládeže a představovali tak pro Duhu konkurenta, protože ta usilovala o stejnou „cílovou skupinu“ (ale nejen o ni).

Vedle toho, že se vedení Duhy snažilo sloučit, či spíše zahrnout některé ekologické organizace a skupiny, snažilo se také přetahovat zajímavé lidi z jiných organizací a z jiných prostředí. O „vůli k moci“ stát se hegemonek ekologického hnutí a být politicky efektivní svědčí i to, že si pro tuto činnost zřídilo zvláštní skupinu.

„Podle mého osobního pocitu Duha měla tehdy takovou ambici, že bude trochu hegemonek ekologického hnutí v ČR, na což měla i trošku právo vzhledem k tomu, že dělala nejviditelnější, největší kampaně, měla asi největší počet poboček. Mediálně byla nejznámější. Často byly pokusy, aby se Děti Země sloučily s Hnutím Duhou. Vím, že v Hnutí Duha existoval úsek, jmenoval se Skupina pro pronikání do jiných prostředí. Byli jednotliví lidi, kteří měli za úkol komunikovat s anarchisty, s křesťany, s lidskoprávními aktivisty, přinášet informace, lidi, témata, popřípadě organizace do Hnutí Duha.“ (rozhovor Štefanec)

Oproti Duze byly Děti Země organizací vnitřně demokratičtější, která se zpočátku snažila i o konsensuální rozhodování, nicméně i ona se pod vlivem zahraničního školení postupně posouvala směrem k transakčnímu aktivismu.

„To, co nás učili, tak byly spíš ty metody vedení kampaní a různých PR-ových strategií, vyjednávání s těmi protivníky. Takže to byly spíš pracovní metody pro tu ekologickou neziskovku, ty organizační věci, záležitosti.“ (rozhovor Skalský)

Děti Země byly oproti Duze také mnohem méně ideově vyprofilovanou organizací. Na některé tehdejší aktivisty a aktivisty působily jako „*takoví rozplizlý, ... nemastný, neslaný*“ (rozhovor Lišková) a „*takoví kancelářští podivíni*“ (rozhovor Fuchs). V rámci své organizace zpočátku poskytovaly prostor pro hledání alternativ (ostatně i časopis, který vydávaly v letech 1992 až 2000 se jmenoval Alternativa), ale byly to spíše alternativy v rámci stávajícího společenského uspořádání, než že by se profilyvaly radikálně, mimosystémově.

Po odchodu části brněnském pobočky Hnutí Duha v roce 1997, založili tito lidé novou ekologickou organizace – Nesehnutí. Nesehnutí je jediná environmentální organizace v Česku, která již od svého vzniku v roce 1997 funguje nehierarchicky, konsensuálně a tato podoba je pro organizaci hodnotou sama o sobě. Typologicky se tak asi nejvíce blíží environmentální přímé akci. Nicméně také Nesehnutí mají poměrně omezený repertoár jednání a spíše než přímé akce využívají akce symbolické, zaměřené na média a dialogickou občanskou neposlušnost a ani po ideové stránce je nelze charakterizovat jako „vyzývatele systému“. Nesehnutí vznikaly s představou, že po vzoru Brna vznikne síť podobných aktivistických skupin a Nesehnutí tak bude tvořit federace lokálních skupin. To se ale nenaplnilo, maximálního počtu lokálních skupin dosáhly Nesehnutí někdy kolem roku 2000, kdy jich bylo pět. Postupně tak Nesehnutí zůstaly jen lokální brněnskou organizací.

Nicméně Nesehnutí jsou zajímaví především pro svoji vnitřní organizační strukturu. Na rozdíl od Duhy, či Děti Země Nesehnutí nebyly postaveny na silných názorových vůdcích, naopak po negativních zkušenostech s vnitřní organizací v Duze od samého počátku usilovaly o to, aby fungovaly vnitřně demokratičtěji a proto na metody rozhodování se od počátku kladl velký důraz. Protože Nesehnutí zakládali lidé, kteří měli podobné názory a prošli i sdílenou zkušeností v Duze, tak zpočátku s dosahováním konsensu nebyl problém. Od svého založení se i Nesehnutí profesionalizovaly a v současnosti mají asi 12 až 14 zaměstnanců. Asi polovina zaměstnanců se na své pozice dostala přes výběrová řízení.

„Na výběrová řízení přicházejí lidé z jiného prostředí, kteří to berou jako zaměstnání, kde sice pomáhají něčemu dobrému, ale z velké části jako zaměstnání a tento způsob rozhodování sice respektují, ale vnitřně ho nesdílejí, přijde jim neefektivní, protože on skutečně někdy neefektivní je.“ (rozhovor Štefanec)

Některým lidem, kteří nesdíleli hodnoty nehierarchického a horizontálního rozhodování, nevyhovovalo zdlouhavé, demokratické dohadování a požadovali spíše efektivní manažerské řízení organizace.

„Někteří lidé z Nesehnutí odešli, protože jim tenhle způsob nevyhovoval, protože jim třeba nevyhovovalo, že problém, který mají, musí řešit spolu s ostatními lidmi na nějakém větším diskusním fóru. Přímo mi bylo řečeno: kdyby byl šéf, tak za ním přijde, řekne mu, co chce vyřešit, on by to buď vyřešil, nebo ne, šéf by ho pokáral, když něco udělá špatně, šéf by ho pochválil, když něco udělá dobře.“ (rozhovor Štefanec)

Navzdory těmto debatám stále panuje shoda na tom, že Nesehnutí by se měly stále držet tohoto způsobu rozhodování a nepodléhat tlakům na „efektivitu“. Představují tak zajímavý příklad organizace, která v roce 1997 vznikala jako radikálně ekologická a navzdory tomu, že ztratila svůj radikální ideový náboj a interně se profesionalizovala, tak si stále drží svoji nehierarchickou strukturu.

8.4. Od happeningů přes nenásilnou přímou akci k lobování

Přímá akce představovala důležitý repertoár jednání od vzniku environmentálního hnutí. Její různé podoby (liberální či anarchistická) také přispěly k diverzifikaci hnutí a k jeho dynamickému vývoji od ochránářství k environmentalismu Greenpeace a od environmentalismu Greenpeace k radikální ekologii Earth First! či Reclam the Streets. Podobnou stimulující roli měla přímá akce i na počátku 90. let pro české ekologické aktivisty z Duhy, Děti Země či české pobočky Greenpeace. Útržkové představy o akcích Greenpeace je inspirovaly k zakládání podobných skupin i v tehdejší Československu. Ekologické organizace přejaly od Greenpeace liberální pojetí přímé akce a dál jej upevňovaly.

„Přímá akce je standardní metoda veřejné občanské nátlakové kampaně, neměla by se dělat samoúčelně, ale jako určité vyvrcholení dlouhodobé kampaně v momentě, kdy selžou klasické prostředky, jako jsou petice, právní ochrana, odborné analýzy, pak je namístež použít tento prostředek. Myslím, že tahle kultura tam tehdy byla [v 90. letech – pozn.] a byla pěstována jak v nějakých interních diskusích, tak v časopise Sedmá generace.“ (rozhovor Štefanec)

Jak jsem ukázal v minulé kapitole o genealogii českého environmentálního hnutí, přímé akce v souvislosti s bouráním severočeských Libkovic či proti dostavbě Temelína byly takovými událostmi, na jejichž základě se tvořila „velká vyprávění“ o hnutí (Kuumba 2001). Ta pak umožňovala vytvářet společně sdílenou kolektivní identitu a povědomí o existenci ekologického hnutí.

„To [blokády Temelína] samozřejmě byla i událost, že se lidi jednou za rok sešli a udělali něco smysluplného, alespoň jim se to tak jevilo, že dělají něco smysluplného, a nejenom právě psaním právních podání, ale fyzicky se snažit zabránit něčemu o čem jsou hluboce přesvědčeni, že je nesprávný. To bylo velmi motivující a pro další práci posilující zážitek.“ (rozhovor Rovenský)

Blokády v Libkovicích, v Temelíně, na Velké Pardubické či na Šumavě byly důležité v několika ohledech. Zaprvé, jak zmiňuje Rovenský, fyzická účast na něčem smysluplném lidi motivovala do dalších aktivit. V aktivismu, a v tom ekologickém to platí obzvláště, hraje důležitou roli tělesnost a emoce (McDonald 2006). Juris hovoří o „*image events*“, kterými hnutí navenek komunikují svá sdělení, ale především dovnitř hnutí poskytují terén, na němž se prostřednictvím různých tělesných praktik projevují a vytvářejí identity. A zároveň se při performativních konfliktech a prožitých zkušenostech *prefigurovaných utopii* generují emoce, které fungují jako „*glue of solidarity*“ (lepidlo solidarity) a jsou obzvláště důležité v tekutých, síťově založených hnutích, které nemohou spoléhat na tradiční předem dané identity. (Juris 2008) Blokády u Temelína či na v Libkovicích aktivistům poskytovaly společně prožité a sdílené zkušenosti a emoce (příjemné i nepříjemné) a v první polovině alespoň částečně slepovaly ekologické hnutí dohromady.

S tím jak environmentální organizace v druhé polovině 90. let upouštěly od přímých akcí, byť v jejich liberálním pojetí, vytrácely si možnosti fyzicky a emočně „udělat něco smysluplného“ (Rovenský). Ekologický aktivismus přicházel o svůj tělesný a emoční rozměr, který pro něj byl vždy důležitý, protože byl tím, co tmelilo hnutí a drželo jej pohromadě. S proměnou v transakční aktivismus, s důrazem na věcnou a odbornou argumentaci, se z ekologických aktivistů stávali spíše zelení úředníci, kteří prakticky veškerý čas (myslím ten „aktivistický“) trávili prací v kanceláři.

Když po více než dvanácti letech došlo v roce 2011 k první větší blokádě na Šumavě, mezi některými aktivisty panoval vůči této přímé akci rezervovaný přístup, který

vyjádřila jedna členka Greenpeace na webových stránkách organizace: „I já, ekologická aktivistka, se nehrnu do nenásilných přímých akcí, jakým byla i blokáda, ráda. Mnohem víc mě potěší, když se podaří vše vyřešit jiným způsobem a ke krajnímu postupu tohoto typu nemusí vůbec dojít. Bohužel v případě nelegální devastace Národního parku Šumava už nic jiného nezbývalo.“ (Pipková 2011) Mnohým se do „toho“ příliš nechtělo. Nicméně následný popis blokády té samé autorky krásně ukazuje, nakolik může být onen rezervovaný postoj k přímým akcím vnitřně rozpolcený a ambivalentní. „Příjemným překvapením pro mě naopak byli samotní účastníci blokády. (...) Mezi blokádnicí vládla skvělá atmosféra vzájemného pochopení, sdílení, pomoci a solidarity. Na speciální plošině na stromě jsem strávila přes týden. Život v koruně stromu snad někomu může připadat plný senzace a zábavy, který by chtěl zažít každý. Jedná se však zároveň o sérii extrémních situací doplněných těžkou prací, vysílením, nedostatkem spánku, zimou, o kvalitě hygieny a stravy se netřeba zmiňovat. I přesto nelituji ani minuty prožité ve výškách. S velmi smíšenými pocity jsem sledovala, jak se les, kam nedosahovaly naše lanové cesty, den po dni mění v mýtinu, a jak naopak stromy okolo nás zůstávají stát. Podařilo se nám zachránit ostrůvek lesa s několika sty stromy, a to stálo za všechny těžkosti.“ (Pipková 2011)

Společně prožité a sdílené emoce mohou „fungovat“ i u těch, kteří se do přímých akcí „nehrnou“. Upouštění od přímých akcí v 90. letech tak roztočilo „spirálu umírněnosti“: čím méně přímých akcí, tím méně prožitých a sdílených emocí, tím méně „*glue of solidarity*“, tím menší šance utvářet akceschopné sociální hnutí.

Za druhé, při těchto akcích se potkávali lidé nejen z různých organizací a skupin, ale i lidé z odlišných prostředí, kteří by se jinak nesešli v jeden čas na jednom místě. Tato osobní setkání s jinakostí byla důležitá, protože poskytovala příležitost k setkání s novými názory, zkušenostmi, ale i zdroj společně sdílených prožitků, a mohlo při nich docházet ke vzájemnému ovlivňování. Na druhé straně ale tato setkání s jinakostí také vyostřovala nejružnější rozpory či latentní konflikty jako tomu bylo třeba při sporech mezi vedením Duhy a anarchisty ohledně hierarchického vedení temelínský blokád v letech 1996 a 1997 (viz minulá kapitola).

V této souvislosti je zajímavé, že když došlo po dvanácti letech k další šumavské blokáde, určité „hierarchické“ vzorce se při organizaci blokády opět objevily. „Nedělní meeting jsem musel s několika dalšími lidmi protrpět. Už samotné slova jako „šéf“, „kapitán“, „náčelník“, „vedoucí“, „hardcore skupinka plánovačů“ a mnohá další synonyma

dávala jasně najevo, že je rozdělená hierarchie na vůdce a aktivisty. Tento způsob organizace osobně vidím jako značně problematický. Jsem zvyklý při přímých akcích jednat plně autonomně, ale v tu chvíli jsem viděl tento způsob organizování jako jediný funkční způsob, jak realizovat blokádu. Pro osobní řešení těchto patálií se stačilo semknout do afinitní skupiny s lidmi, se kterými si důvěřujeme a je nám spolu fajn, a vyhnout se přiřazení do skupiny pod vedením nějakého „náčelníka“.“ (Zelený 2011) Protože se vedení Duhy obměnilo a na blokádě se nepodílel ani Jakub Patočka, ani Jan Beránek, za tyto hierarchické vzorce nelze vinit je. Je možné to vysvětlit dvěma důvody: jednak se na organizaci blokády podíleli jiní „veteráni“ ekologického aktivismu, kteří v šéfech, náčelnících a plánovačích neviděli žádný problém a byl to pro ně zažitý a osvědčený způsob jak organizovat blokády v souladu s liberálním pojetím přímé akce. A za druhé, si tyto hierarchické vzorce mohli vyžadovat i sami účastníci blokády, pro které je účast na blokádě nová zkušenost. Tím, že ekologické organizace a skupiny podobné akce přestaly dělat, není mezi potenciálními účastníky rozšířené povědomí, jak se tyto akce provádějí, jaké jsou možnosti, co jsou to afinitní skupiny a jak se tyto skupiny rozhodují. A je to tak další důsledek „spirály umírněnosti“.

Jestliže jsem v minulé kapitole o genealogii deradikalizace českého ekologického hnutí popisoval, jak se upouštělo od přímých akcí ve prospěch lobování a vyjednávání v rámci politického systému, zaměřil jsem se především na kontext a na budování hranic mezi umírněnými a „radikály“, přičemž jsem se jen letmo zmínil o otázkách násilí a nenásilí. Či lépe řečeno o debatách ohledně násilí a nenásilí, protože násilí se při ekologických akcích prakticky nikdy nevyskytlo. O to ostřejší debaty a polemiky se o něm ale vedly a byly jedním z významných aspektů, které ovlivňovaly trajektorii hnutí.

Pokud mělo české ekologické hnutí nějaké „dogma“, pak to bylo dogma nenásilí.

„Zásadně jsme nechtěli poškozovat majetek, a nechtěli jsme ani zásadně násilně jednat vůči lidem, tím je jasně daná hranice.“ (rozhovor Petrlík)

Nepřekročitelná a jasně daná hranice, jak si ji definovaly ekologické organizace, ale byla velice striktní. Za násilí se považovalo nejen násilí na lidech, ale i násilí na majetku a obojí bylo zcela nepřijatelné. A častým sporem s anarchisty bylo i jejich chování (leckdy provokativní), či vzezření, které se mohlo interpretovat jako násilné (např. symbolické maskování na akcích).

„Jsme nenásilná organizace. Takže nepřipadají v úvahu nějaké bitky, nebo cokoliv, co by i vůbec naznačovalo nějaké násilné chování, nebo by se dalo interpretovat jako násilné chování. Nenásilí je jedna z našich základních klíčových hodnot.“ (rozhovor Jakešová)

Striktní nenásilí bylo opravdu zvnitřnělou součástí kosmologie ekologického aktivismu. Zároveň ale bylo i účelově využívané při budování hranic mezi ekologickým hnutím a anarchisty ze strany Jakuba Patočky.

„Jakub Patočka definoval za Hnutí Duha nebo za ekologické hnutí obecně to, proč jsou anarchisté nepřijatelní pro spolupráci s Duhou a ekologickým hnutím, kdy hlavním motivem bylo, že anarchisté nemají vyjasněný postoj k násilí, zatímco ekologické hnutí je striktně nenásilné. Ta argumentace tam potom byla i jiná než čistě ve vztahu k násilí, ale daleko více se to projevovalo v praktických oblastech. V případě, že se anarchisté účastnili akcí Duhy, tak jim bylo dáváno najevo, bez ohledu na to zda se chovali násilně či nenásilně, a já nevím o akci Duhy, kde by se chovali násilně, že se o jejich účast nestojí.“ (rozhovor Štefanec)

Přestože se anarchisté nikdy při akcích ekologických organizací nedopustili násilí, a respektovali zásady nenásilí, při jiných akcích k násilí příležitostně docházelo, zejména při konfrontacích s neonacisty. V 90. letech anarchisté byli v podstatě jedinou politickou silou, která aktivně upozorňovala na nebezpečí vzrůstajícího se rasismu a fašismu neonacistů a rasistických skinheadů a byli také jediní, kteří byli ochotni se jim fyzicky postavit. Právě tyto střety, které přitahovaly mediální pozornost a bývaly médií interpretovány jako střet dvou zneprátených „gangů“, rámovaly obraz anarchistů. A pro české ekologické skupiny byla vždy důležitá veřejná akceptovatelnost a mediální obraz, takže budovaná hranice mezi nimi a anarchisty nacházela v řadách striktně nenásilných ekologických aktivistů pochopení. Tvrzení, že si ekologické hnutí debatu o násilí a nenásilí nechalo vnutit médií, je jen z části pravdivé a křivdilo by mu. Podobnými debatami procházela i mnohá zahraniční hnutí, jak ukáží později.

Nicméně tuto debatu o nenásilí bych zasadil do kontextu, v kterém probíhala. Ekologické organizace se dostaly v roce 1995 na seznam extremistických organizací vypracovaný ministerstvem vnitra (viz minulá kapitola).

„Abyste něco prosadil, tak musíte mít na svojí straně veřejnost a česká veřejnost na tady ty přímé akce začala být háklivá a spíš je postupem času nepodporovala. A já si myslím, že dost velkou roli sehrálo to označení, to vyjmenování ekologických organizací jako extrémistických. Myslím, že to se politikům jednoznačně povedlo a dodnes toho zneužívají, že tyto organizace označují za ekoteroristy, aniž by riskovali nějaký soudní popotahování, což by bylo naprosto legitimní. Já jsem třeba soudně uznáný ekoterorista.“
(rozhovor Petrlík)

S opačným hodnocením tohoto zařazení ekologických organizací na seznam extremistických organizací přichází Jakub Patočka. Podle něj to naopak byla chyba tehdejší Klausovy vlády a ekologickým organizacím to jednoznačně prospělo.

„Protože to byla věc, kterou ta veřejnost vůbec neskousla, navíc ten minulý režim byl velmi krátce pryč a spousta lidí to brala jako estébácký praktiky. Bylo to vlastně poprvé, kdy se ta jeho koalice štípla a kdy nás podpořili společně s opozicí i lidovci a ODA a v parlamentu přikázali, že tohle musí pryč, ty ekologický organizace. Tak nás tenkrát podpořilo obrovský množství fakt jako kulturní fronta úplně komplet... Olga Havlová. Spousta projevů spontánní solidarity a těch lidí. A důležité bylo, že jak jsme se seznámili, mnozí herci, sportovci, muzikanti, pop-kulturní postavy, tak k nám získali určitou sympatii, protože viděli, že nejsme to, za co nás vydávají, ale že jsme celkem normální právě, že slušní hoši. A to byl jeden moment. Že on nás s těmi lidmi seznámil a získali jsme si už jednou jejich solidaritu. (...) nám podařilo získat oporu společnosti v tom liberálním segmentu tam, kde bychom ho jinak nezískali.“ (rozhovor Patočka)

Nerozporuji jeho tvrzení, že získali podporu u určité části liberálního segmentu veřejnosti. Liším se ale v interpretaci toho, jaký to mělo zpětný dopad na Hnutí Duhu, která se původně profilovala jako o radikálně ekologická skupina. V momentě, kdy jako „slušní hoši“ získali podporu „liberálního segmentu“ v poměrně nepřátelsky naladěném a uzavřeném politickém systému Klausovy vlády, bylo pro ně vcelku pochopitelně zavazující orientovat se na tento liberální segment, v kterém získali oporu, nezklamat jej a dokazovat, že opravdu nejsou těmi extremisty jako například anarchisté. Právě kontrast k anarchistům, vůči kterým se Patočka začal vymezovat už o dva roky dříve, zvýrazňoval rozdíl mezi demokratickými (a dodejme i liberálními) ekology a extremistickými anarchisty a přispěl k jejich rozdílným trajektoriím a směřování ekologických aktivistů k liberálnímu environmentalismu.

Pro ekologické organizace, pro které byla podpora veřejnost důležitá, musely po zveřejnění seznamu extremistických organizací náhle dokazovat, že nejsou extremistické. Jednak tím, že postupně přestávaly provádět přímé akce, které by potenciálně zvyšovaly pravděpodobnost, že budou mediálně spojovány s extrémním jednáním. Za druhé přestaly rozvíjet svůj utopický, mimosystémový rozměr, ale naopak dokazovaly, že jsou stále ještě součástí systému. A za třetí tím, že ve zvýšené míře zdůrazňovali svoje striktní nenásilí a distancovaly se od všeho, co by se dalo interpretovat jako násilné a především od anarchistů, kteří měli „nevyjasněný postoj k násilí“, byli na seznamu extremistických organizací a neměli podporu veřejnosti.

Dobrym příkladem této sebe-disciplinizace ekologických organizací byly události kolem pražské Global street party. V jejím průběhu nejdříve došlo k menší potyčce s policií, když se asi 30 těžkooděnců pokusilo vyhnat tři tisíce lidí blokující magistrálu u Hlavního nádraží a po skončení akce, někteří její účastníci rozbili výlohy nadnárodního koncernu McDonald's, řeznictví a blízkého obchodu Černá můra spojeného s neonacistickým hnutím. Policie zasáhla plošně, několik desítek lidí zadržela a mnoho jich zbila, včetně několika náhodných osob. Nejen Global street party, ale i zásah policie vyvolal mnoho debat. (Bastl 2001; Kolářová 2009). Přestože se etablované ekologické organizace jako Greenpeace, Hnutí DUHA, Děti Země, Společnost pro trvale udržitelný rozvoj a Nadace Partnerství na akci nijak nepodílely, od celé akce se rychle distancovaly (Mareš 2005). Přitom mohly mlčet, protože s akcí neměly nic společného, anebo prohlásit, že s ní zkrátka neměly nic společného a nekomentovat ji. V rámci kritiky Global street party zazněly z ekologických organizací i hlasy, že se tato uskupení nemají plést do občanských a lidských práv. Aktivně zvolily poráženecký a defenzivní přístup, aniž by zpochybnily případné policejní excesy. Chtěly se očistit od spojení s extremismem a násilím, ale stejně zůstaly pošpiněné.

Příklad Global street party nepoukazuje jen na disciplinizaci ekologických organizací, ale na hlubší rozpor mezi bytostně nenásilnými ekologickými aktivisty inspirovanými Gándhím a radikálními anarchisty, kteří určité formy násilí považovaly jak za součást taktiky, symbolického sdělení, tak také image. Proto bude užitečné udělat zde odbočku a pojednat o násilí a nenásilí.

Abych se vyhnul moralistní rétorice postavené na binární opozici zlo/dobro, je nutné si uvědomit, že násilí (v množném čísle) jsou součástí každodenního života moderní

společnosti. Násilí v množném čísle můžeme rozdělit podle Bourgoise na čtyři typy (2001). *Prímé politické násilí*, prováděné ve jménu nějaké státní moci, ideologie či hnutí, které může zahrnovat fyzickou represi, politické mučení či ozbrojený odpor. *Strukturální násilí*, týkající se politicko-ekonomického uspořádání společnosti a světa, v němž jsou institucionalizovány podmínky nerovnosti a vykořisťování – počínaje levnou pracovní silou a nerostnými surovinami v zemích „třetího světa“, až třeba po nastavení domácího trhu práce, který dělá z lidí čím dál tím flexibilnější lidské zdroje. Třetím typem je *symbolické násilí*, jež podle Bourdieua odkrývá, jak funguje dominance na té nejnítěrnější rovině. Symbolické násilí funguje tak, že si ti ovládnutí a bezmocní ve společnosti své ponížení a legitimizaci nerovností zvnitřní. Společenské uspořádání posuzují prostřednictvím kategorií, které jim, právě třeba skrze mediální reprezentace protestů dodávají mocní. Symbolické násilí pak třídní, rasové a sexuální nerovnosti či sociální vyloučení ve společnosti naturalizuje jako cosi běžného, ba neviditelného. Posledním typem je *každodenní násilí*, s kterým se setkáváme v běžném životě, domácí násilí, vandalství, kriminalita. Toto každodenní násilí je často úzce provázáno s násilím strukturálním (například kriminalita a chudoba) a symbolickým (legitimizace nerovnosti pohlaví a sexuální či domácí násilí).

Násilí má tedy různé podoby, je jím nejen dlažební kostka ve výloze banky, ale je vtěleno i do sociálních vztahů, z nichž někdo profituje, například z levné a nechráněné pracovní síly, a někdo trpí, ve formě sociálního vyloučení, deprivace a ponížení. V případě, že přistoupíme na tuto argumentaci, můžeme se vyhnout moralizování, že nenásilí je vždy dobré a násilí špatné, což je založeno na extrémní viditelnosti otevřeného politického násilí a každodenního násilí a naopak špatné viditelnosti násilí strukturního.

Jak jsem ukázal již v minulé kapitole, od počátku 90. let české anarchisty (především pražské, mnohem méně ty brněnské) latentně inspiroval *black bloc* (černý blok). *Black bloc* nebyla žádná organizace, ale určitá taktika, kterou začaly používat autonomové v osmdesátých letech v Německu, v Holandsku či Dánsku (Katsiaficas 1997) a ke které opět přitáhly pozornost demonstrace proti globalizujícímu se kapitalismu v Seattlu, v Praze, v Janově či Göteborgu na přelomu tisíciletí (Juris 2008; Thompson 2010). Vyznačovala se vizuálně jednotným černým oblečením, maskováním často černými lyžařskými kuklami, sevřeným šikem (odtud označení blok) a především odhodláním ke konfrontační taktice v pouličních demonstracích, která mohla zahrnovat i násilí namířené buď proti policii, neonacistům anebo proti symbolům kapitalismu (banky, nadnárodní

korporace). Jednotné černé oblečení a maskování mělo vedle instrumentálního důvodu osobní bezpečnosti také určité ikonické funkce. Taktika černých bloků tak vedle vyjádření jasněho antagonismu vůči státu a kapitalismu vytvářela určitou kolektivní identitu, kolektivní solidaritu, budovanou pomocí oblečení i odhodlání k případnému konfrontačnímu jednání. Okrajové akce černého bloku v Seattlu v roce 1999 média ve snaze antiglobalizační hnutí ostrakizovat zveličila, ale také celosvětově zpopularizovala a pomohla dynamice hnutí. Taktika černého bloku ožila, poselství bylo vysláno do světa. (Graeber 2002; Thompson 2010)

Jakkoli se černý blok uchýloval k násilí, je to *násilí symbolicko-expressivní*. Jde v něm o komunikaci a dramtizaci důležitých sociálních myšlenek a hodnot. Když černý blok rozbíjí výlohy banky, útočí symbolicky na soukromé vlastnictví, na němž stojí kapitalismus. Když hází kameny na „opancéřované“ policisty, symbolicky odmítá a zpochybňuje represivní moc státu, která podle nich chrání především kapitalismus. Když útočí na neonacistické pochody, symbolicky ukazuje, že postavit se neonacismu musí lidé sami a nemohou se spoléhat na represivní složky státu. Nejedná se tak o *násilí prakticko-instrumentální*, cílem černých bloků není pozabít policisty, dokonce ani neonacisty, ani rozbitím všech výloh bank a korporací přivodit pád kapitalismu. Zpravidla i „násilníci v černém“ si uvědomují, že sociální vztah se dlažební kostkou nerozbije. Taktika černých bloků představuje především symboliku a vyjádření, reprezentuje antagonistický vztah vůči dominantním formám moci (Juris 2008). V časech, kdy vládne kapitalistická hegemonie, tak přichází černý blok a říká: „Jsme tady a odmítáme!“

Konfrontační taktika takzvaných černých bloků (demonstrantů se zakrytým obličejem), která přitáhla pozornost k některým tématům a která především dodala energii některým radikálnějším antikapitalistickým částem alterglobalizačního hnutí, měla ale i druhou stranu mince a přináší dvojí nebezpečí. Za prvé je to určitá fetišizace a romantizace násilí v rámci kolektivní identity radikální části, v jejímž rámci se udržuje i určitý maskulinní ideál aktivisty/militanta, která opět překlápí debaty o ne-násilí do moralizující polohy a v důsledku může vést ke štěpení hnutí. Tato fetišizace byla součástí i určité části pražské anarchistické scény, která si jej ale spíše romantizovala v časopisech, fanzinech a slovně, než že by jej aktivně používala (s výjimkou některých antifašistických demonstrací a také protestů proti MMF). Za druhé může sloužit ke kriminalizaci hnutí. Vládnoucí establishment používá *symbolicko-expressivní násilí* k tomu, aby konstruoval obraz nebezpečných kriminálních či šílenců, kteří chtějí pomocí *prakticko-*

instrumentálního násilí rozvracet „naši“ společnost. Snaží se tak hnutí rozdělit, separovat rozumnou většinu od radikálního křídla ve snaze nasměrovat aktivisty na reformní cestu, kde by se „konstruktivně“ podílela na proměně stávajícího kapitalistického systému, namísto aby „nekonstruktivně“ usilovala o jeho radikální proměnu. Jakmile je „rozumná“ většina kooptována, je možné radikální křídlo hnutí kriminalizovat. A kriminalizace funguje, jakmile se úspěšně postaví zeď mezi částí hnutí a zbytek společnosti, když strach z represe, z *přímého i symbolického násilí* ze strany systému, zažene lidi zpět do soukromí jejich domovů. Kriminalizace rozděluje hnutí na dobrou a špatnou část na základě postojů k *symbolicko-expresivnímu násilí*, třeba v podobě akcí černých bloků. Hnutí se tak zvencí vnucuje logika (ne)násilí. Jenže to není otázka dobra a zla, ale zodpovědnosti a nezodpovědnosti. Zodpovědnost je především vztah k druhému. V debatách uvnitř hnutí se tak začal prosazovat přístup „diverzity taktik“, který by umožnil lidem vybrat si taktiku, ať již černého bloku nebo nenásilného protestu, při zachování vzájemného respektu, aby nedocházelo např. k tomu, že aktivisté černého bloku házejí kameny zpoza pacifistických demonstrantů sedících na zemi.

Na počátku 90. let se podobné debaty o násilí a nenásilí jako v Čechách vedly i v rámci nově přicházející třetí vlny environmentalismu, v environmentálním hnutí přímé akce. To, v čem se ale tato třetí vlna odlišovala od Greenpeace či podobných environmentálních organizací, byly relativně malé spory ohledně poškozování majetku. Násilí v rámci nenásilné přímé akce (*non-violent direct action – NVDA*) se definovalo jako ubližování živým bytostem, zatímco poškozování majetku se nepovažovalo za násilí, protože nelze ublížit věci. Poškozování majetku a sabotáže tak od počátku byly součástí repertoáru jednání. (Doherty 2002) Přesto se do poloviny 90. let vedl spor mezi *Fluffies*, kteří odmítali násilí principiálně a *Spikies*, kteří byli ochotní obhajovat nebo použít násilí. Duckett tyto *fluffy-spikies* spory považuje za „umělý dualismus“ dvou stran, kdy jedna zastávala postoj nikdy žádné násilí a druhá tvrdila, že nenásilí je „kontrarevoluční“ a ve výsledku to byl rozštěp, který hnutí vnutil někdo (stát) z vnějšku (2006: 158).

Řada lidí v radikálních sociálních hnutích došla k závěru, že vnucená logika (ne)násilí, která zviditelňuje *symbolicko-expresivní násilí* demonstrantů a zamlčuje *strukturální a symbolické násilí* kapitalistického systému páchané na lidech a životním prostředí, je logika falešná, logika „umělého dualismu“. A že hnutí spojuje mnohem víc, než aby je tato falešně moralizující logika (ne)násilí rozdělovala a přijala „diverzitu taktik“, která se posléze uplatňovala i v rámci antiglobalizačního hnutí. Otázka je, nakolik

může antikapitalistické hnutí této logice úspěšně vzdorovat. Válka proti terorismu v posledním desetiletí ukázala, že logika (ne)násilí skutečně může úspěšně zahnat spoustu lidí do soukromí jejich domovů.

Násilí je mocný kulturní a ideologický konstrukt. Spor o tom, co je to násilí a kdy je legitimní, je zásadní. Je to spor o tom, jak bude společnost vypadat a jakými prostředky a do jaké míry ji budeme moci přetvářet.

8.5. Zelený světonázor

Ekologické skupiny Hnutí Duha, Děti Země či Animal S.O.S., které se objevily na přelomu 80. a 90. let, vznikaly v reakci na environmentalismus spíše ochránářského povahy, který se v tehdejší Československu rozvíjel v intelektuální izolaci od toho západního. Motivem vzniku byla snaha řešit příčiny ekologických problémů a nikoli jeho důsledky.

„Začali jsme chápat tu svou úlohu daleko političtěji. My jsme měli od začátku takovou metodologickou zásadu, kterou jsme se chtěli odlišovat právě od Brontosaurů nebo od ČSOP, že nám se zdálo, že oni řeší jenom příznaky těch problémů, že prostě jet do Krušných hor vysazovat smrčky v době, kdy neřešíš kyselý dešť, je vlastně okrašlování věci pro ten režim. Možná v tom radikalismu jsme k nim nebyli až tak spravedliví, a pak nám to někteří vyčetli, a v podstatě jsem s některými i souhlasil. Ale na druhou stranu si myslím, že když jsou kyselý dešť, tak by tam člověk neměl sázet smrčky, které stejně uhynou, ale měl by prostě jít i k té podstatě toho problému.“ (rozhovor Patočka)

Byla to tak snaha přinést nový, radikálnější rozměr do českého ochránářského environmentalismu, který byl zvláštní směsí racionálního, technokratického a vědeckého (ekologického) uvažování s latentně přítomným romantickým vychvalováním předností a krás nedotčené přírody a individuální svobody (Fagan 2004; Jehlička, Sarre, Podoba 2005). Rozměr, který by byl nejen hlubší, protože měl jít k podstatám problémů ekologické krize, ale také širší, ve smyslu globálnějšího zájmu o životní prostředí. Český ochránářský environmentalismus se před rokem 1989 v převážné míře orientoval na „malou ekologii“ lokální povahy, bez širších politických a sociálních aspektů. Výjimku představovala Ekologické sekce, která se zabývala i „velkou ekologií“, tedy domácími environmentálními problémy s dopady na lidské zdraví. Mezinárodní rozměr těchto

problémů, jako byly průmyslové znečištění ovzduší a vody, spočíval především v přeshraničních dopadech, zatímco globální rozměry environmentálních problémů se nevyskytovaly. (Jehlička, Sarre, Podoba 2005)

„U Hnutí Duha (...) se mi na ní líbilo to, že propojovala ta ekologická témata s těmi sociálními. Z mého pohledu to nebyla čistě ekologická organizace, která říká: je potřeba čistit řeky a nekácet stromy, ale která upozorňovala i na ty sociální příčiny a uvědomovala si i politické souvislosti, jak to souvisí s globalizací, nadnárodními korporacemi, s politickým systémem.“ (rozhovor Štefanec)

Hnutí Duha přinášelo do českého environmentálního nová témata, nové úhly pohledu, nový typ argumentace a to především prostřednictvím časopisu Poslední generace, který začalo v roce 1991 vydávat. Tato argumentace se již nezakládala na čistě expertním vědění, jak se praktikovalo do té doby v Ekologické sekci, ale podobně jako environmentální hnutí na Západě Duha tato ekologická a environmentální témata politizovala, vynášela do veřejné sféry. „Časopis měl v prvních letech reprezentovat především ekologické názory a názory ekologických a environmentálních hnutí. Přinášel aktuální informace z kampaní, zejména kampani proti jaderné energii, proti bourání Libkovic a za záchranu ozónu, rozebíral širěji některá témata s kampaněmi spojená, kritizoval neoliberální ekonomický systém, volal po hlubších hodnotových společenských změnách.“ (Binka 2008: 126) Častým tématem bylo působení velkých finančních institucí a nadnárodních korporací a jejich negativní dopady na místní komunity, přírodu a životní prostředí. Časopis také zprostředkoval nejnovější zprávy a informace ze zahraničních environmentálních časopisů jako byly *Third World Resurgence*, *The Ecologist* a *The Resurgence* a představoval tak důležitý zdroj témat, o kterých se v českém prostředí diskutovalo.

„Bylo to i polemicky podnětný. Takže v tom to bylo dobrý: jasná tvář, jasný hlas, jasná identita organizace, která v té době určitě neměla obdobu. Děti Země byly taky známý, ale buď to si je lidé pletli s Duhou, neměli svoji vlastní jasnou identitu (...) Poslední generace měla jednu dobu podtitul, že je to časopis pro obnovu přirozených vztahů a já jsem s tím měla už tenkrát problém, který jsem nedokázala verbalizovat a jak jsme vedli ty debaty v kuchyňce na Duze, tak mi bylo čím dál tím jasnější, že já nechci obnovovat žádný přirozený vztahy. To byl můj problém s tou přirozeností, které myslím spousta ekologických hnutí má, a v Duze stoupenci přirozenosti byli.“ (rozhovor Lišková)

Časopis, i díky Jakubovi Patočkovi, který měl vizi a měl i zahraniční kontakty, přispíval k tomu, že se v rámci brněnské Duhy vedly i debaty o tématech, které byly více „filosofické“, třeba o postavení člověka v přírodě či o alternativních uspořádáních společnosti. Tyto často neformální každodenní debaty přesahovaly ten klasický ochranářsko-environmentální rámec postavený na technokratickém a vědeckém přístupu ke světu, běžný v českém environmentalismu. I na základě těchto neformálních debat v první polovině 90. let v brněnské Duze krystalizovaly dva proudy „*duhácké kosmologie*“, jeden který se orientoval spíše na ochranu co nejméně dotčené přírody člověkem, na divočinu, na venkov a druhý, který byl spíše městský a orientoval se na životní prostředí a na sociální aspekty.

„Ty kritický texty a polemiky v Poslední generaci, třeba konkrétně Murray Bookchin vs. David Foreman o divočině. O tom tam byly články a i na Duze jsme se hodně o tom hodně bavili, typicky vždycky v kuchyňce. My, co jsme chtěli žít ve městě a ti druzí, ale taky součást Duhy, kteří vždycky adorovali ten venkovský prostý způsob života. Taková ti pestří a lá Librová. Tyhle debaty se tam vedly pořád. Jako lidsky jsme se měli rádi, nebyly to konflikty osobní, ale hodiny a hodiny jsme vydrželi debatovat o tom, co je udržitelnější, co má jaké výhody a nevýhody (...) Taky je zajímavé, a to se spíše protínalo, než že by to lajnovalo, že do toho zasahovaly otázky víry. Ti, říkáme jim pestří, měli tendenci k nějakému typu víry, ať už ke křesťanství nebo takovému tomu typu víry „něco nad náma“. A myslím, že většina z nás, z proměstského proudu, myslím třeba sebe nebo Milana Štefance, neměla žádnou takovou víru. A tihle obdivovatelé prostého venkovského života, nejraději někde na samotě v přírodě, se často označovali za věřící.“ (rozhovor Lišková)

Je zajímavé, že určitá neviditelná dělící linie, která vedla mezi „venkovským“ a „městským“ proudem, byla i dělící linií, která se krystalizovala kolem sporů ohledně spolupráce s anarchisty. Městský proud se v podstatě překrýval s těmi, kteří podporovali spolupráci a často z anarchistického prostředí pocházeli. Naopak venkovský proud spíše naslouchal Patočkovým argumentům, proč se od anarchistů distancovat. Napovídá to také o tom, že mezi oběma proudy byly hlubší kulturní rozdíly, které se v praxi projevíly při sporu „ekologové anebo anarchisté“. Byl to také právě městský proud, z něž se v polovině 90. let ozývala kritika vůči nedemokratické struktuře Duhy, založené na „radě starších“ a který v roce 1997 odešel z Duhy a založil Nezávislé sociálně-ekologické hnutí.

I v Dětech Země probíhaly podobné debaty, ale prostředí Děti Země bylo v tomto ohledu mnohem liberálnější, protože organizace nikdy neusilovala o to mít koherentní výkladový rámec světa.

„Tam právě byly lidi od takových pankáčů až po pravičáky a tam nebylo možný se na nějaké vizi generálně shodnout, ale bylo zajímavý se o tom bavit s těma všema lidma. Já jsem si právě rozuměl s lidma, jako byl Janek Rovenský, měli jsme takový podobný názor na věci, ale některý ty lidi měli třeba názory úplně jiný, ale přesto to tam fungovalo. Tam vlastně snaha o hledání nějaký takový společný filosofie nebyla a to mi třeba přišlo fajn, což si ale myslím bylo třeba právě v Hnutí Duha. Děti Země byly otevřený každému v tomhle směru, pořád se o tom mluvilo u piva, ale nikdy nebyla snaha nějak ideologizovat tu organizaci nějakou doktrínou.“ (rozhovor Skalský)

Přestože i v Dětech Země měli důležitou roli zakladatelé organizace Miroslav Patrik a Jindřich Petrlík, na rozdíl od Jakuba Patočky, nebyli vizionáři, kteří by se snažili formovat rozsáhlejší radikálně-ekologické hnutí.

„My jsme vlastně nikdy nesměřovali ke změně systému, my jsme se soustředili na ovlivňování politiky životního prostředí. Chtěli jsme měnit přístup systému k tomu a bylo nám v zásadě jedno, jestli to bude systém takový nebo makový. Samozřejmě diktátorský systémy nepřejí ani tomuhle, takže logicky to má zase nějaký meze.“ (rozhovor Petrlík)

Takže přestože Děti Země byly označovány za radikální, či radikálně ekologické, ambicí organizace od počátku bylo působit v rámci ustavujícího se liberálně-demokratického systému a vněm ovlivňovat politiku životního prostředí. Debaty tohoto spíše „filosofického“ rázu, které v rámci organizace probíhaly, tak spíše než kosmologii organizace odrážely tehdejší dobu první poloviny 90. let, která byla charakteristická uvolněnější a euforickou atmosférou po pádu autoritativního „reálného socialismu“, kdy lidé byli otevřenější vůči novým věcem, hledali nové informace, ustavovaly se nové identity, vytvářely nové sociálních vztahů, nové organizace a instituce.

S tím jak se měnila doba, proměnou procházela i samotná organizace Děti Země, od které se v roce 2001 navíc oddělila část aktivistů a založila environmentální nevládní organizaci Arnika.

„Tam se o tom [myšleno filosofické debaty] v podstatě už ani nemluví, což je takový zvláštní když o tom přemýšlím. (...) Arnika už funguje úplně jinak, tam se v podstatě

používají nějaké vyzkoušené metody práce, které se ukazují, že vedou k nějakému posunu, ale my ten společenský řád vůbec nezpochybňujeme, ani se o tom už nebavíme. My se tváříme navenek i sami před sebou, že je všechno v pořádku, a že to potřebuje jen nějaký dílčí změny a dokonce si ani nejsem jistý, jestli by bylo v Arnice možný se o tom s těmi lidmi nějak bavit. (...) ta otevřenost k těmhle typům debaty byla rozhodně v Dětech Země větší a rozhodně to ty lidi mnohem víc nějak trápilo tohle, než jiný neziskovky, který v tom systému fungují mnohem víc. Dneska jsme fakt už závislí na nějakém přísunu peněz, na nějaké veřejné podpoře a musíme se nažít mluvit tak, aby tomu rozuměla média a nějaký potentáti, a vlastně je to úplně jiný typ práce. Který z mého pohledu ještě furt dává smysl, ale o těch filosoficko-politických otázkách už je to mnohem méně.“ (rozhovor Skalský)

Trend, o kterém mluví Skalský, kdy bylo stále méně času na debaty o dlouhodobých vizích, souvisí s rostoucí mírou institucionalizace a profesionalizací nevládních organizací, které musely stále více svojí energie (v podobě času aktivistů a zaměstnanců a finančních prostředků) vynakládat na zajištění samotného provozu a vlastní existence.

„Skončily malé granty těch malých nadací, které jsi mohl používat na různé věci, a přišla doba těch evropských grantů za mnohem větší milióny, ale taky na mnohem připodělanější a kancelářštější činnost. Tak tohle všechno dohromady posunulo to ekologické hnutí tam, kde je teďka a to je nesrovnatelný s těmi 90. léty. Čím méně byli radikální, čím víc byli poslušnější a konstruktivnější (...)“. (rozhovor Fuchs)

Aktivity environmentálních organizací, které byly zcela závislé na grantech, se efektivně strukturovaly podle preferencí dárcovských organizací a v důsledku toho byly kooptovány do jejich agendy. Ať již těmi dárci byly soukromé nadace, západní vlády či zprostředkovatelé „evropských peněz“ z Evropské unie, chtěly vidět hmatatelné výsledky svých investic, a proto podporovaly projekty zaměřené na vzdělávání, na posilování spolupráce se soukromým sektorem a státními institucemi, na konzultace poskytované veřejnosti a spotřebitelům, na sběr informací a mapování či na publikace letáků. Na environmentální organizace to mělo depolitizující dopad. (Flam 2001; Fagan 2004)

„No upřímně řečeno mám čím dál tím méně času o tom [systémových příčinách environmentálních problémů] přemýšlet. V dnešní době je ta činnost tak náročná, člověk se tak dlouho musí hrabat v papírech a dělat tolik přiblblý administrativy, že na tu filosofii je čím dál méně času. No a mi se tak nějak tváříme, že ten systém akorát nějak měníme. Aniž

bychom se o tom nějak zásadně bavili, tak to nějak vyplynulo ze situace, což je zvláštní, že jsme si to nikdy neřekli a stejně to tak všichni máme. Ale vlastně to tak je, ty kampaně nejsou nikdy primárně zaměřeny na to, že bychom chtěli změnit nějaký úplně hluboký společenský záležitost, ale spíš nám jde o nějaké vzdělávání někoho, aby něco dělal ve svém okolí, nebo o změnu nebo zavedení nějakého zákona, aby se někde něco regulovalo nebo naopak neregulovalo.“ (rozhovor Skalský)

V organizacích, které nebyly postaveny na mobilizaci a participaci aktivistů, ale především na transakčním aktivismu profesionálů, nezbýval čas na rozvíjení jakékoli politické imaginace, která by byla „*transgresivním utopismem*“ (Sargisson 2000) a poskytovala prostor jak přemýšlet o světě a české společnosti jinak, jako tomu bylo počátkem 90. let především zásluhou vizionářského vlivu Jakuba Patočky a časopisu Poslední generace.

Nicméně je nutné zdůraznit, že ani Duha, která z ekologických organizací byla počátkem 90. let tomuto „*transgresivnímu utopismu*“ nejbližší a snažila se „*stát na hraně systému*“ (Patočka), neměla jednotnou a jasnou vizi alternativy.

„Lidi v Duze se víceméně shodli na kritice toho, v čem je tenhle systém špatný, ale už nikdy se na Duze nevedla debata natož nějaké shoda nad tím, co je přesně tou alternativou a to myslím trvá vlastně doteď. Na tom se to vždy rozstřelilo, tam se právě projeví ty rozdílnosti (...) Jakub [Patočka] třeba tu inspiraci viděl v těch roztržitých a soběstačných komunitách a v podobných věcech, v té decentralizaci založené spíše na návratu k těm tradičním, skoro bych řekl až středověkým hodnotovým principům a postupům. Zatímco třeba my, to křídlo té brněnské Duhy, jsme to viděli spíše z toho pohledu progresivního modernizačního trendu, které měly taky vést k té větší decentralizaci, na tom jsme se shodli. Ale zároveň to pro nás nemělo znamenat návrat zpátky, ale spíš nějaký progresivní způsob, kdy se stejným množstvím energie dokážeme lépe hospodařit a tím pádem ty potřeby lidí naplnit způsobem, který se nebude extrémně lišit od toho jak je to teď, a tam si myslím, že ten spor trochu byl. A Duha se ani nikdy nesnažila o to, se na tomhle nějak programově shodnout, protože hlavně jsme nebyli reálně v pozicích těch, kteří by měli nějakou moc to prosadit, že to byla spíše otázka otevírání debaty o těch alternativách, že tohle bylo dostačujícím krokem, už jenom to, že se o tom bavíme, že se ty věci promýšlí a že se o tom diskutuje, ale nebyla to otázka nějakých sporů na Duze nebo něčeho takového. Byla to spíše otázka těch východisek, ze kterých lidé

vycházejí, a do toho jsme si nekecali. Já jsem neměl tendenci přesvědčovat Jardu Bláhu o něčem a on zas naopak nás.“ (rozhovor Ander)

Přestože Jakub Patočka měl určitou vizi, kterou se snažil prosazovat, vždy byl orientovaný prakticky a pragmaticky, snažil se ovlivňovat reálnou politiku. Jeho důvody proč odmítal anarchisty a poměrně razantně to i prosazoval, byly bezpochyby ideologické, hodnotové a kulturní, ale mnohem více pragmatické. Snažil se prosazovat, aby Duha a ekologické hnutí bylo efektivní a mělo reálnou šanci ovlivňovat konkrétní politické kroky. A pro ekologické organizace jako takové bylo od začátku také důležité, jak se na ně dívá veřejnost a případné spojování s anarchisty, kteří byly označováni za extremisty, a neměli podporu ve veřejném mínění, bylo politicky nevýhodné.

Duha se oproti anarchistickým organizacím ani nikdy nesnažila mít jasnou ideologii, a proto se v ní nikdy nevedly ostré ideologické spory a neprobíhala v nich „ideologická očista“. Navíc i samotné ekologické skupiny, a Duha především, stále více hrály roli „hlídacích psů“ životního prostředí a demokracie, při níž dohlížely na porušování předpisů a vyhlášek, a využívaly k tomu všechny dostupné legální a administrativní prostředky.

„Na začátku 90. let velká část lidí z neziskovek měla takovou představu, že stačí o tom problému říct, že je, a on se vyřeší, protože ta společnost se natolik demokratizovala a zlepšila, že když někdo řekne: tohle je špatně a existují tady taková řešení, tak to ten mechanismus nějak uchopí a začne s tím něco dělat. Postupně se zjišťovalo, že to tak není, že na to, aby se ta alternativní řešení mohla prosazovat, tak je třeba vyvinout určitý politický a společenský tlak, k tomu sloužily ty blokády. (...) Pak se přišlo k tomu, že to tak není, že je třeba dělat ty nátlakové kampaně a nyní si myslím, že je to v té fázi, kdy ty informace jsou známy, analýzy, publikace a studie se dělají, kampaně už nejsou příliš nátlakové, neziskovky dělají spíše lobbystický kampaně, který jsou navíc oslabený tým, že za téma lobbystickýma kampaněma není velký tlak veřejnosti, takže je to spíše založený na pocitu, že ty politiky a úředníky přesvědčíme tím, že je to tak správně nebo tím, že se s nimi známe.“ (rozhovor Štefanec)

Tím, že se z kraje systému posouvaly stále více dovnitř, na „ideologické“ debaty nejen, že zbývalo v důsledku rostoucí administrativy stále méně času, ale navíc ztrácely i na svém opodstatnění. V momentě, kdy se organizace zaměřily na konstruktivní kritiku konkrétních dílčích problémů a ovlivňování politiky životního prostředí, byly stále

hlouběji vtahovány do soukolí politického systému a jeho institucí a musely se vzdát nejen konfrontačního repertoáru jednání, jakkoli mírného a v podstatě legálního, ale v případě Duhy i anti-systémové kritiky, které byla zpočátku v určité míře latentně přítomna.

Velice dobře tento depolitizující vývoj od Duhy, která usilovala o zásadní proměnu společnosti, k Duze jako integrální součásti toho, co původně kritizovala, ilustruje Binka, který tento vývoj ukazuje na sebe prezentaci Duhy (2008). V roce 1991 v nultém čísle Poslední generace se psalo, že Hnutí Duha je přesvědčena o nezbytnosti změny společnosti, a to změny zásadní a celkové a usilovala mj. o to napadat konzumní společnost a její hodnoty. Nadále chtěla pokračovat v dvouletém happeningu, dělat ad hoc akce a s požitkem vyvolávat skandály. V roce 1993 Rada Hnutí Duha, její nejvyšší orgán schválila sebe prezentující text, ve kterém se psalo o tom, že se civilizace rozvíjí neúnosným způsobem a příčinu současné globální krize vidí ve filosofii neomezeného ekonomického růstu, upachtěné honbě za stále větší spotřebou a v centralizaci společnosti. V textu se psalo o tom, že Duha nevěří ve schopnost politických stran tuto krizi překonat. Řešení viděla ve změně životního stylu a psala o alternativě spočívající ve skromnější spotřebě věcí, alternativním životním stylu v harmonii s přírodou. A ještě v letech 1995 až 1997 se ve výročních zprávách Duhy psalo o tom, že průmyslová civilizace není udržitelná, kritizoval se ekonomický růst a s ním spojená verze pokroku a uskupení se hlásilo se k použití zásadně nenásilných přímých akcí. Cílem Duhy nebyly povrchní úpravy, ale odstraňování kořenů problémů, změny hodnot lidí od konzumu směrem ke skromnosti a napomáhat změně společnosti tím, že se rozhodování přiblíží lidem, posílí se postavení místních komunit a omezí význam ekonomických hledisek.

Změna pak podle Binky začíná přicházet v roce 1998, tedy ve stejný rok, kdy Duha poprvé nedělá blokády Temelína a volí strategii lobbování (viz minulá kapitola). Úvodní věta je modifikována a píše se o cíli prospět ozdravení přírody, změně hodnot lidí směrem od přízemního konzumentství a změně společnosti směrem k občansky angažované demokracii. Snahou Duhy je, aby se na Zemi žilo dobře všem. A další posun pak nastává v následujícím roce, kde se namísto slov o změnách hodnot a společnosti objevuje, že se Duha zasazuje o účinná a realistická opatření, jež umožní omezit a snížit znečištění. Stále se objevují systémová opatření, ale již ne v podobě změny neudržitelné společnosti a civilizačních trendů, ale v podobě reformy poplatků z těžby nerostů, reforma obalového zákona či liberalizace trhu s elektřinou. (Binka 2008: 136–137)

Tento vývoj Hnutí Duha, označované jako nejradikálnější organizace, je pak charakteristický pro celé české ekologické hnutí 90. let, kdy se z vizionářů a tvůrců alternativ přesvědčených o nezbytnosti zásadních společenských změn stali spíše údržbáři tohoto statusu quo, kteří prosazují realistická opatření. To se promítlo i do jejich argumentace. Zpočátku ekologické skupiny, podobně jako o dvacet let dříve ty na Západě, řadu témat a problémů politizovaly a udělaly z nich veřejná témata. Postupně ale s tím, jak se snažily být konstruktivní partnerem ve sporech, se jejich argumentace čím dál tím více depolitizovala.

„Za těch dvacet let jsme ve fázi, kdy některé ty stavby jsou rozhodovány už na úrovni správních řízení, takže už se tolik nepropaguje získat podporu veřejnosti v některých kauzách, protože v těch správních řízeních už není názor veřejnosti podstatný, podstatný je spíš nějaký odborný nebo právní názor.“ (rozhovor Patrik)

Z některých ekologických aktivistů se stali skuteční odborníci na danou problematiku, na určité jednotlivosti, na které se specializovali.

„V celém hnutí hodně převládá, jako spíš nějaký technický recepty na řešení problémů, protože se ukázalo, že to je cesta, která se dá nejsnadněji vysvětlit lidem a je taková nejvíc pochopitelná a nejvíc prosaditelná.“ (rozhovor Skalský)

Environmentální otázky se pro tak pro nevládní organizace stále více stávaly technickou záležitostí, kterou je třeba odborně řešit. A aby mohly oponovat v jednotlivých tak vysoce odborných záležitostech, jako je stavba a provoz jaderné elektrárny či výstavba dálniční dopravní sítě, musely do značné míry přistoupit na technokratickou rétoriku a argumentaci, které původně vzdorovaly, a zaměřovat se na technokratické aspekty problému. V důsledku to do značné míry vedlo k uzavírání environmentální politiky. Ta již nebyla předmět veřejné debaty, demokratického rozvažování, ale čistě expertního posuzování a čím dále tím, více se odcizovala laické veřejnosti. Environmentální organizace se pak, podobně jako jejich oponenti, v podstatě spoléhaly na stejný typ vědeckého poznání, které předpokládá jistotu a nedostatek vědění pojímá jako spíše výjimečnou než běžnou situaci. To pak přináší chybnou představu, že věda vytváří jisté vědění o skutečnosti a opomíjí, že věda dnes víc, než kdy jindy, je silně propletena s určitými ekonomickými a politickými zájmy. (Stockelová 2010)

Se zcela odlišným typem argumentace přišla v roce 2001 skupina Ulice lidem!, která se v Praze zformovala ovlivněna osobní zkušeností se zahraničními aktivisty, kteří tu v souvislosti s přípravou protestů proti Mezinárodnímu měnovému fondu a Světové bance v roce 2000 několik týdnů a měsíců působili. Když organizovala street party nejen, že se poprvé odehrála v zablokované Resselově ulici, ale měla i skutečně karnevalovou atmosféru. Podobně jako předchozí street parties neměla žádné konkrétní požadavky vůči představitelům města, automobilistům, či politikům. „Cílovou skupinou“ akce byli především její účastníci, kterým poskytovala příležitost fyzicky a emočně zažít město a ulice jinak, než je běžné v denním (automobilovém) provozu. V letáčích rozdávaných na této akci se psalo: „Žijeme v době všeobecného klamu. Tvrdí se nám, že příšery a monstra a zlí draci žijí jenom v pohádkách, ale není to pravda. Ulice našich měst obsadilo monstrum, které se neustále zvětšuje a svým tlustým tělem, ostrými drápy a všudypřítomnými očima již kontroluje každičký roh, každičkou část města. Monstrum má tři hlavy, z nichž každá ztělesňuje jeden z jeho hlavních rysů. První hlava KAPITÁL představuje touhu monstra po penězích, jeho schopnost vše přeměnit ve zboží, v prodejné cetky. Z tlamy vychází odpudivý zápach směsi olova, oxidu uhličitého, smogu a výfukových plynů a hamižné vypočítavosti. Druhá hlava BYROKRAT ztělesňuje touhu monstra po moci, touhu vše a každého kontrolovat, schopnost zahalit potřeby kapitálu veřejným zájmem. I z tlamy této hlavy vycházejí odpudivé zákony, které proměňují veřejné v soukromé, znemožňují lidem scházet se na veřejných prostranstvích či šlapat na trávník, ale za to umožňují své první hlavě Kapitálu drancovat přírodu, zamořovat města a utlačovat lidi. Třetí hlava POLICAJT ztělesňuje touhu systému vše kontrolovat, odstranit či zlikvidovat cokoli a kohokoliv, kdo by se chtěl utkat s monstrem. (...) Tato hlava je z těch tří nejagresivnější, šikanuje a bije ty, kdo se chtějí utkat s monstrem. Všechny tři hlavy vyrůstají z jediného monstra – Systému – a jedna bez druhé se neobejde. Navzájem se podporují a chrání. Když je jedna napadena, druhé dvě ji brání. (...) Žijeme v době všeobecného klamu. Příšery a monstra nejenomže prý neexistují, ale i v pohádkách se s nimi může utkat pouze ojedinelý, ušlechtilý rytíř nebo urozený, krásný princ – pokud ovšem mají kouzelný meč. Není to pravda. S monstrem – Systémem – se může utkat každý bez kouzel a čar. Utkat se s hydrou a zabavit ji jejich tři hlav můžeme všichni, pokud se vybavíme odhodláním, solidaritou a vzájemnou pomocí. Toto monstrum žije z naší apatie. Po celé planetě staví dálnice, protože ví, že beton krmí apatii. Ale odpor je plodný. Semínka odporu jsou již zaseta a prorážejí skrze beton. Monstrum žije z našeho strachu a odcizení, z toho, že z nás udělalo izolované atomy ve společnosti, která podle některých

prý ani neexistuje. (...) Monstrum se totiž nebojí osamělých rytířů ani princů s kouzly a čárami, ale moc dobře ví, čím může být poraženo. Monstrum se bojí, protože semínka odporu raší a prorážejí skrze beton. (...) Žijeme v době všeobecného klamu, v níž vládnu monstra za pomoci královny Apatie. Žijeme v době, kdy nejsou rytíři, princové ani kouzla a čáry. A tak VY poražte Apatii, která kraluje v našich každodenních životech a přijďte zalít semínka odporu“. (leták Ulice lidem! ke street party 16. června 2001)

Byla to argumentace, podobně jako u Reclaim the Streets! ovlivněná situacionismem a surrealismem, která se vůbec nezakládala na jakýchkoli odborných argumentech, proč je lepší omezit automobilismus ve městech a nakolik je provázaný se stávajícím systémem. Argumentace měla působit na emoce těch, kdo se fyzicky účastnili dané street party a v kontextu prožité události měla podněcovat jejich fantazii, představivost a aktivitu. Snaha přenést tento typ politiky a s ní spojené argumentace do českého prostředí, vysoce technicky racionalizovaného, ve kterém se klade důraz na odbornost, se ale nezdařil. V roce 2001 už to bylo ostatně v době, kdy obě prostředí ekologického aktivismu a anarchistického hnutí byly od sebe oddělené a hranice mezi nimi pevně vytýčené a střežené. Pro nový transakční aktivismus environmentálních organizací byl tento typ argumentace nesmyslný a možná i nepochopitelný. Na straně druhé, anarchistické prostředí v té době bylo již vysoce ideologizované a od politických aktivit mnoho mladých lidí odrazovalo. Tudíž se nezdařila snaha přenést toto pojetí radikálního aktivismu, které propojuje lokální otázky (např. auta ve městech) se strukturálním a systémovým přístupem (provázání automobilismu s kapitalismu) a přitom to nezakládá na odborné argumentaci, ale na argumentaci založené na etice, estetice, nemateriálních hodnotách, a tuto argumentaci opírá také o prožitou zkušenost (McDonald 2006).

V prvním desetiletí 21. století tak vykristalizovala situace, kdy se environmentální organizace vzdaly přímých akcí, přestaly se obracet na veřejnost a mobilizovat ji k participaci a hlavní možností, jak se mohla zapojit, se stalo poslání finančního příspěvku na bankovní účty organizací. Zaměřily se na řešení konkrétních problémů, k čemuž měly vést kampaně založené na odborných, expertních argumentech, a opustily rozvíjení politického uvažování, které by usilovalo o „zásadní změnu společnosti“. Touto deradikalizací ale jen následovaly vývoj těch západních environmentálních organizací druhé vlny, které je na počátku 90. let inspirovaly. To, že neměly zpětnou vazbu od nějaké české třetí vlny environmentalismu, pak jen vedlo k tomu, že jsou v mnoha ohledech umírněnější než ty západní.

9. Závěr

Tato práce měla za cíl analyzovat radikálně ekologické aktivity v ČR po roce 1989, otevřít určité kritické debaty o povaze hnutí, o jeho radikalitě a jeho repertoáru jednání. Dosavadní literatura, která se věnovala českému environmentálnímu hnutí po roce 1989, se v převážné míře zabývala jeho formálními organizacemi a přehlížela volnější, neformální aktivistické sítě. Výjimkou je politologická Marešova práce o ekoterorismu a levicovém terorismu, která přináší poměrně detailní faktografický přehled ekologických a radikálně ekologických aktivit, ale bez jejich hlubšího porozumění. Navíc k nim přistupuje z bezpečnostního hlediska, zasazuje je do rámce extremismu a v roli soudce posuzuje míru jejich nebezpečnosti pro status quo (Mareš 2005).

V této práci jsem se zaměřil na radikální část hnutí, a to nejen na formální organizace, ale i na šedou zónu, kde se formální organizace setkávají s neformálními aktivitami. Zabýval jsem se především devadesátými léty, kdy v ČR existovalo environmentální hnutí v celé jeho šíři: s formálními organizacemi, neformálními sítěmi, zpochybňováním dominantních forem moci a protestním a konfrontačním repertoárem jednání, jak charakterizuje sociální hnutí Doherty (2002). Oproti jiným pracím jsem se zaměřil na opomíjenou roli anarchistického prostředí ve vztahu k environmentálnímu hnutí. Jak ukázaly obdobné zahraniční výzkumy, anarchistický vliv na ekologické aktivity totiž radikalizoval na počátku 90. let ve Velké Británii část environmentálního hnutí, přispěl k tzv. třetí vlně environmentalismu (radikálního) a k vytvoření hnutí environmentální přímé akce. Pro toto hnutí nebyly přímé akce jen instrumentální prostředkem a poslední možností, ale preferovaným způsobem jednání, jak zpochybňovat ekologicky neudržitelný a sociálně nespravedlivý kapitalistický systém a zároveň skrze prefigurativní politiku přinášet záblesky alternativních „jiných možných světů“. Hnutí environmentální přímé akce během více než dvaceti let prošlo zajímavým vývojem. Na první pohled jde o různé monotematické ekologické protesty, bez zdánlivých souvislostí: nejdříve hnutí proti výstavbě dálnic, pak Reclaim the streets a boj proti automobilismu ve městech, následně odpor proti GMO, pak ekologické protesty mizí a nahrazují je antiglobalizační a nakonec hnutí za klimatickou spravedlnost a Climate Camps. Při bližším pohledu, který různí výzkumníci často prováděli zevnitř těchto hnutí a protestů, za využití sociologických a etnografických metod, které jim umožňovali pohybovat se kdesi mezi

aktivismem a akademismem ve „třetím prostoru“, zjišťujeme, že se jedná o jedno a totéž hnutí, které prokazuje schopnost sebereflexe, přizpůsobovat se aktuálnímu dění a adaptovat se na nová témata. Přitom si ale zachovává svůj radikální potenciál a předává jej v rámci aktivistických generací. Proto někteří autoři o hnutí environmentální přímé akce hovoří jako o hnutí, které je kompostovatelné (biodegradable): něco se rozpadá, aby z toho vzešlo cosi nového.

Toto hnutí environmentální přímé akce, označované také jako třetí vlna environmentalismu, mi v mé práci sloužilo jako sociologický ideální typ radikálně ekologického hnutí a používal jsem jej jako výkladový rámec pro české radikálně ekologické aktivity.

Stávající literatura (např. Fagan 2004, Jehlička, Sarre, Podoba 2005) popisuje deradikalizaci hnutí, ke které došlo v průběhu 90. let. Moje práce tuto jejich tezi potvrzuje. Po změně režimu v roce 1989 se v tehdejší Československu otevřel pro utváření ekologického hnutí. Vznikly nové organizace, jako byly Hnutí Duha či Děti Země, inspirované západním příkladem Greenpeace či Friends of the Earth, které namísto ochránářského přístupu chtěly řešit nikoli důsledky, ale příčiny ekologických problémů.

V nově se transformující společnosti, která se snažila dohnat Západ, se právě z těchto nových ekologických organizací a skupiny ozývala kritika ekonomického růstu, konzumerismu, industrialismu, stranické politiky, parlamentní demokracii, a volání po alternativách, po možnosti větší participace na rozhodování, po respektu k přírodě. Zároveň byly i jako jedny z mála ochotny používat konfrontační nenásilné přímé akce, ať již to bylo při obraně severočeské vesnice Libkovic či proti dostavbě Jaderné elektrárny Temelín. Vedle oficiálních organizací se objevovaly i různé neformální iniciativy, a to i z prostředí anarchistického hnutí či punkové scény, a mládež z nich se zajímala o ekologickou tematiku, ve velké míře se účastnila akcí pořádaných těmito novými ekologickými organizacemi a mnohé přímé akce by bez této anarchistické, kontra-kulturní podpory neproběhly.

Česká republika jako postkomunistická země měla odlišné historické zkušenosti a podmínky, které vedly k tomu, že se vyvinul odlišný repertoár jednání založený spíše na dialogu s mocí, než na konfrontaci s mocí. Kapitalismus, volný trh a parlamentní systém politických stran byly po roce 1989 považovány za řešení politických, sociálních a ekologických problémů a nezbývalo příliš prostoru pro mimoparlamentní politiku. Navíc

po vítězství Václava Klause ve volbách v roce 1992 se tento prostor nadále uzavíral a po společenském vzepětí a optimismu z listopadu 1989 docházelo v souvislosti s obdobím Klausovy vlády k „normalizaci“ poměrů a environmentální aktivisté byli ve společnosti marginalizováni a ostrakizováni. To se projevilo především v roce 1995, kdy Ministerstvo vnitra zařadilo nevládní environmentální organizace na seznam extremistických hnutí, spolu s anarchisty a neonacisty.

Ekologické organizace začaly v polovině 90. let postupně upouštět od konfrontačních ale přitom nenásilných přímých akcí, protože vyhodnotily, že je to pro veřejnost těžko přijatelný způsob jednání. Navíc nálepka extremismu vedla k další normalizaci hnutí, které ve snaze neustále dokazovat svoji přijatelnost pro veřejnost, donory a potenciální politické partnery při lobování, upouštělo od určitých radikálnějších témat, kterým se věnovalo na počátku 90. let, od přímých akcí jako formy občanské neposlušnosti, volilo stále umírněnější rétoriku a prostředky. A zejména se stále více prohlubovala vzdálenost mezi prostředím environmentálních skupin a organizací a anarchistickým a kontra-kulturním prostředím, které se počátkem 90. let prolínaly.

Vzdávaly se také systémové kritiky příčin ekologických problémů a hledání alternativ a mnohem více se zaměřovaly na řešení v rámci stávajícího systému. Z aktivistů, kteří kdysi byli „vynálezci“, se postupně stávali „údržbáři“. Environmentální organizace se tak postupně deradikalizovaly. Běžně se uvádějí různé důvody této deradikalizace, ať již je to vliv západních agentur, které sponzorovaly určitý typ spíše liberálního environmentalismu, či proměna struktur politických příležitostí. Toto otevření politických příležitostí pro ekologické aktivisty v roce 1997 vedlo k tomu, že ty na ně působily vztažnou silou a aktivisté se zřekli radikálnějšího repertoáru jednání, zpochybňování statusu quo a dlouhodobější systémové kritiky a využili nabízejících se příležitostí ovlivňovat konkrétní politické záležitosti v rámci stávajícího systému.

Ve své práci zdůrazňuji ještě jeden důležitý aspekt této deradikalizace, aspekt vnitřní. Environmentální hnutí nebylo jen objektem vnějších tlaků, které by jej umírnily, ale tato deradikalizace byla i výsledkem řady rozhodnutí samotných aktivistů. Oproti zahraničním hnutím, to české bylo i v době svého rozmachu poměrně malé a počty aktivistů a aktivistek se daly počítat na desítky. V takovém malém prostředí hráli důležitou roli charismatičtí jednotlivci a jejich názory a rozhodnutí, která prosazovali. Ale není to jen otázka velikosti hnutí. Ještě důležitější faktor je to, že v té době to hnutí vznikalo, rozvíjelo

se a hledalo, nebylo tak pevně institucionalizované a právě v takových momentech má charisma logicky větší vliv, i proto, že tu nejsou k dispozici alternativní zdroje moci (třeba zavedená organizační rutina) a hnutí řeší „velké“ otázky své identity a orientace. V ekologickém prostředí byl takovou osobností jeden ze zakladatelů Hnutí Duha Jakub Patočka. Měl charisma, vizi, zahraniční kontakty a také „vůli k moci“ a snažil se z Hnutí Duha udělat organizaci, která bude nejen ovlivňovat politické dění v environmentální oblasti, ale která se v rámci ekologického hnutí stane jeho hegemonelem. Patočka se po počáteční spolupráci s anarchisty začal ostře stavět proti nim, občas je dokonce dával na roveň s fašisty a komunisty. Ve vedení Duhy prosadil to, že se vědomě snažila budovat hranice vůči radikálnějšímu, anarchistickému aktivismu. Toto budování hranic bylo posléze opětováno i z druhé strany, od anarchistů, těch sociálních a revolučních, pro něž platilo ohledně velikosti to samé jako pro ekologické aktivisty. I tam se počítali aktivisté na desítky, a i tam hráli důležitou roli charismatické osobnosti, kterou byl především Petr Wohlmuth z Federace sociálních anarchistů, který prosazoval revoluční anarchismus a ostře kritizoval kontakty, či dokonce spolupráci anarchistů se „zelenými, prodemokratickými kolaboranty“. Jistěže mezi oběma prostředími existovaly různé, především kulturní a politické odlišnosti, ale měla i mnoho společného. Nicméně Patočkou zvolená strategie, v jejímž rámci se budovaly hranice mezi ekology a „násilnými“ anarchisty na straně jedné a revolučními anarchisty a zelenými „prodemokratickými kolaboranty“ na straně druhé, byla strategií zvýrazňování rozdílů spíše než utváření koalic a sítí. Toto aktivní budování hranic znamenalo odlišné trajektorie jak ekologického aktivismu, který rezignoval na mobilizaci většího množství lidí a jejich participaci a vydal se směrem k transakčnímu aktivismu, tak radikálního, anarchistického aktivismu, který se zase vydal na cestu ideologické očisty a marginalizace.

Tyto pečlivě vystavované hranice ve druhé polovině 90. let oddělily dvě prostředí, jejichž překrývání, prolínání a potýkání, jak ukazuje příklad z Velké Británie, mělo důležitý vliv pro utváření podhoubí ovlivněné anarchismem, environmentalismem a různými kontrakulturami. V České republice se tak nevytvořilo prostředí, v němž by se rozvíjela a praktikovala přímá akce jako preferovaný způsob jednání. Nový transakční aktivismus, který byl výsledkem postupné deradikalizace a umírněnosti českých environmentálních organizací, ji zpětně posiloval tím, že se neorientoval na mobilizaci zdola, nezaměřoval se na participační aktivismus, ale spíše na elitní, expertní vědění, bez emocionálních projevů. Právě tento překryv různých prostředí, často v akademických

pracích opomíjený, dával ekologickým aktivitám v tomto období takovou dynamiku. V první polovině 90. let se tu tak utvářel potenciál pro vznik obdobně radikálně-ekologického hnutí, jako třeba právě ve Velké Británii. Nicméně tento potenciál se nenaplnil.

Na české ekologické hnutí to mělo několik dopadů. Za prvé, tím, že se v České republice ustavilo užší spektrum ekologických aktivit, bez radikálnějšího křídla, byly organizace jako Hnutí Duha, Děti Země či Greenpeace vůči svým oponentům a odpůrcům první na ráně. Tím, že se ekologický aktivismus přesunul od přímých akcí v terénu, do kanceláří a účasti ve správních řízeních, tak se tyto zcela legální, občanské a v podstatě umírněné aktivity staly terčem odpůrců zelených, kteří je klasifikovali jako ekoterorismus. Za druhé, tím, že české ekologické organizace neměly zpětnou radikální vazbu. Ve Velké Británii Friends of the Earth (FoE) a či Greenpeace byly „nuceny“ reagovat na počátku 90. let na třetí vlnu radikálního environmentalismu, která tyto organizace kritizovala za jejich přílišnou institucionalizaci a kooptaci, a na minimálně na nějaký čas je to v určitých aspektech zpětně radikalizovalo. V ČR k ničemu takovému nedošlo, zpětnou vazbu hnutí dostávalo především od masmédií, politických elit a donorů. Environmentální organizace se v podstatě plynule začlenily do stávajícího politického systému a z ekologických aktivistů se stali zelení úředníci.

Ale na otázky kolem deradikalizace a institucionalizace Hnutí Duhy a Děti Země se také můžeme podívat z odlišné, alternativní perspektivy, kterou nám poskytují jak teorie o třech vlnách environmentalismu, či analytický nástroj RSMO model (Radical Social Movement Organizations) ke zkoumání radikálních hnutí. Obě nejvýraznější organizace českého ekologického aktivismu byly od svého počátku inspirovány západními organizacemi druhé vlny environmentalismu, Greenpeace a FoE byly zdrojem jejich inspirace a vzorem, který chtěly následovat. Od počátku tak sledovaly podobnou logiku vývoje, usilovaly o uznání a začlenění do stávajícího politického systému. Využívaly liberální pojetí přímé akce, kdy akce není cílem sama o sobě, ale pouze tím nejzajímavějším prostředkem, posledním řešením, jak upozornit na problém nebo vyvinout nátlak poté co, se vyčerpají všechny legální prostředky.

Když se navíc na Hnutí Duhu a Děti Země podíváme skrze model RSMO, zjistíme, že obě organizace mají mnohem spíše atributy umírněných než radikálních organizací či skupin. Takže jejich posuzování optikou deradikalizace je k nim možná nespravedlivé a tvrdé a míra jejich deradikalizace vlastně nemusí být z tohoto pohledu až tak velká. Jistě na

počátku 90. let dělaly více happeningů, přímých akcí a byly otevřenější vůči antisystémové kritice. Ale co když to spíše bylo způsobené dobovým polistopadovým kontextem, který otevřel příležitosti, a nějakou dobu trvalo, než si lidé a organizace našli svoje místo a než se nová situace ustavujícího se hnutí usadila.

Jedna věc je tak deradikalizace Hnutí Duha a Děti Země. Vedle toho je ale třeba se ptát, proč tu nevznikly jiné radikálnější skupiny třetí vlny environmentalismu. Takové, které by rozvíjely anarchistické pojetí přímé akce, která by představovala preferovaný způsob jednání, usilovala o soulad cílů a prostředků, o přenesení vize budoucí společnosti do současného jednání a měla tak předjímající charakter. Jakub Patočka mi v rozhovoru na tuto otázku řekl:

„Myslím si, že k tomu aby se to [radikální ekologické hnutí] podařilo, do toho měřítko jako bylo v téže době v Británii hnutí proti dálnicím, tak tady k tomu chyběl dostatečný sociálně-kulturní potenciál. Tady nebyl dostatečný počet mladých lidí dotlačených na okraj téhle společnosti, kteří by byli na podpoře, kteří by byli z nějaké tradice konfrontace s establishmentem, a nebyla tady nějaká tradice toho, jak ty segmenty té občanské společnosti, ten úplně nejradikálnější, tak ti mírnější, jak můžou táhnout za jeden provaz.“ (rozhovor Patočka)

Jeho odpověď přesně vystihuje závěry mé práce. A nemůže být větší paradox, že jsou to slova jednoho z hlavních protagonistů „budování hranic“ mezi ekologickými a radikálními segmenty, které přispěly k tomu, že se v České republice nerozvíjela tradice konfrontace s establishmentem. To jen vypovídá o tom, že svět, a to ani ten tmavozelený, není černobílý, ale je to svět plný ambivalencí a rozporů.

10. Rozhovory

Ander, Martin (2011) Rozhovor s bývalým aktivistou Hnutí Duha, jedním ze zakladatelů Nesehnutí a později zaměstnancem a ředitelem Hnutí Duha, 27. 5. 2011, Brno.

Bergman „Bergámo“, Petr (2011) Rozhovor s předlistopadovým účastníkem punkové subkultury, zakladatelem Animal S. O. S. a bývalým ekologickým aktivistou, 20. 9. 2011, Mezihoří.

Fuchs, Filip (2011) Rozhovor s bývalým aktivistou anarchistického hnutí, Hnutí Duha a jedním ze zakladatelů Nesehnutí, 9. 7. 2011, Brno.

Hyřha, Martin (2011) Rozhovor s bývalým aktivistou nesehnutí a současným Děťí Země, 7. 6. 2011, Praha.

Jakešová, Lucie (2011) Rozhovor s tiskovou mluvčí Greenpeace, 31. 3. 2011, Praha.

Javorská, Zora (2011) Rozhovor s aktivistkou Nesehnutí, 14. 4. 2011, Brno.

Kotecký, Vojtěch (2011) Rozhovor s dlouholetým aktivistou a pracovníkem Hnutí Duha, 19. 9. 2011, Praha.

Kubíčková, Adéla (2011) Rozhovor s bývalou aktivistkou Děťí Země, 1. 9. 2011, Davle.

Lišková, Kateřina (2011) Rozhovor s bývalou aktivistkou Hnutí Duha a jednou ze zakladatelek Nesehnutí 19. 5. 2011, Brno.

Mlynář, Hugo (2012) Rozhovor s bývalým aktivistou Earth First!, 25. 1. 2012, Praha.

Patočka, Jakub (2015) Rozhovor se zakladatelem Hnutí Duha, ?? 2015, Brno.

Patrik, Miroslav (2011) Rozhovor se zakladatelem Děťí Země, 2. 5. 2011, Praha.

Pavel, Radovan (2012) Rozhovor s bývalým aktivistou Earth First!, 12. 5. 2012, Praha.

Pešáková, Kristýna (2011) Rozhovor s aktivistkou Nesehnutí, 5. 5. 2011, Brno.

Petrášová, Kateřina (2012) Rozhovor s bývalou aktivistkou Hnutí Duha, 10. 4. 2012, Praha.

Petrlík, Jindřich (2011) Rozhovor se zakladatelem Děťí Země, 9. 11. 2011, Praha.

- Piňos, Jan (2012) Rozhovor s dlouholetým ekologickým aktivistou, který působil v Greenpeace a Hnutí Duha, 18. 4. 2012, Praha.
- Piorecký, Viktor (2012) Rozhovor s bývalým aktivistou Nesehnutí a bývalým zaměstnancem Hnutí Duha, 31. 5. 2012, Praha.
- Potfajová, Katarina (2012) Rozhovor s bývalou pracovnící Hnutí Duha, 3. 6. 2012, Brno.
- Rovenský, Jan (2011) Rozhovor s bývalým aktivistou Děti Země a současným pracovníkem Greenpeace, 26. 4. 2011, Praha.
- Rytířová, Kristýna (2011) Rozhovor s bývalou aktivistkou Hnutí Duha a Nesehnutí, 26. 5. 2011.
- Skalský, Martin (2011) Rozhovor s bývalým aktivistou Děti Země a současným pracovníkem Arniky, 12. 5. 2011.
- Štefanec, Milan (2011) Rozhovor s bývalým aktivistou Hnutí Duha a současným pracovníkem Nesehnutí, 26. 7. 2011.
- Tkáč, Peter (2011) Rozhovor se současným pracovníkem Nesehnutí, 29. 7. 2011.
- Zámečník, Jakub (2012) Rozhovor s bývalým aktivistou Earth First!, 12. 5. 2012.

11. Literatura

- Ackelsberg, M. (1991) *Free Woman of Spain: Anarchism and the Struggle for the Emancipation of Woman*, Indiana: Indiana University Press.
- Barry, J.; Doherty, B. (2001) „The Greens and Social Policy: Movement, Politics And Practice?“, *Social Policy And Administration*, 35 (5): 587–607.
- Barša, P., O. Císař. (2004) *Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. Století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Barša, P. (1998) Občanská neposlušnost v současné politické teorii, in Fiala, P. (ed) *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno: Masarykova univerzita.
- Bastl, M. (2001) *Radikální levice v České republice. Devadesátá léta dvacátého století*, Brno: Masarykova univerzita.
- Bauman, Z. (1992) The Fall of Legislators, in: Docherty, T. (ed.) *Postmodernism: A Reader*, Colombia: Colombia University Press.
- Berg, A. J. (2008) „Silence And Articulation – Whiteness, Racialisation And Feminist Memory Work“, *NORA – Nordic Journal of Feminist And Gender Research*, 16 (4): 213–227.
- Bertram, B. (1995) „New Revolutions on the „Revolutionary“ Politics of Ernesto Laclau and Chantal Mouffe“, *Boundary 2*, 22 (1): 81–110.
- Bíba, J. (2013) „Ernesto Laclau: postmarxismus, diskurs a radikální demokracie“, in Ernesto, L., *Emancipace a radikální demokracie*, Praha: Karolinum.
- Binka, B. (2008) *Zelený extremismus*, Brno: MUNI PRESS.
- Bláha, J. (1999) „Blokáda zachránila Trojmezenský prales“, *Sedmá generace*, 11: 2–4.
- Boltanski, L., Chiapello, E. (2007) *The New Spirit of Capitalism*, New York: Verso.
- Bookchin, M. (1971) *Post-Scarcity Anarchism*, Berkeley: Ramparts Press.
- Bookchin, M. (1980) *Toward an Ecological Society*, Montreal: Black Rose Books.
- Bookchin, M. (1982) *The Ecology of Freedom. The Emergence and Dissolution of Hierarchy*, Palo Alto: Cheshire Books.

- Bookchin, M. (1990) *Remaking Society*, Boston: South End Press.
- Brezina, I. (2010) *Zelená apokalypsa*, Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Bosso, C.J. (1995) *Environment, Inc.: From Grassroots to Beltway*, Kansas: University Press of Kansas.
- Bourdieu, P. (1998) *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*, New York: The New Press.
- Bourgoise, P. (2001) „The Power of Violence in War and Peace: Post-Cold War Lessons from El Salvador“, *Ethnography* 2 (1): 5–37.
- Bowman, A. (2010) Are we armed only with peer-review science? The Scientization of Politics in the Radical Environmental Movement, in: Skrismhire, S (ed.) *Future Ethics; Climate Change and Apocalyptic Imagination*, London: Bloomsbury Academic.
- Buden, B. (2013) *Konec postkomunismus. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*, Praha: Rybka Publishers.
- Calta, P. (1994) „Temelín a konec jaderného věku“, *Poslední generace*, 4/5: 26–28.
- Carmin, J. a Balsler, D. B. (1991) „Selecting Repertoires of Action in Environmental Movement Organizations: An Interpretive Approach“, *Organization & Environment*, 15 (4): 365–388.
- Carter, N. (2007) *The Politics of the Environment. Ideas, Activism and Policy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Castells, Manuel (1997): *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume II: The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Caute, D. (1988) *68, The Year of the Barricades*. London: Paladin.
- Císař, Ondřej (2004) *Transnacionální politické sítě: Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nevládních organizací*, Brno. IIPS.
- Císař, Ondřej (2008) *Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*, Brno: CDK.
- Císař, O. (2009) Social Movements and Political Mobilization in the Czech Republic after 1989, *Transition*, 49 (1): 33–46.

- Císař, O. a Koubek, M. (2012) „Include ´em all?: Culture, politics and a local hardcore/punk scene in the Czech Republic“, *Poetics* 40: 1–21.
- Císař, O. a Navrátil, J. a Vráblíková, K. (2011) „Stáří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí“, *Sociologický časopis* 47(1): 137–167.
- Cornell, A. (2011) *Oppose and Propose: Lessons from Movement for a New Society*, Oakland: AK Press.
- Crossley, N. (2002) *Making Sense of Social Movements*, Philadelphia: Open University Press.
- Crouch, C. (1970) *Student revolt*, London: The Bodly Head.
- Curran, G. (2007) *21st Century Dissent: Anarchism, Anti-Globalization and Environmentalism*, London: Palgrave.
- ČTK (1996) „HOST žádá vyšetření "brutálního zásahu" policistů v klubu“, *ČTK* 5. května.
- Čulík, J. a Pecina, T. (2001): *V hlavních zprávách: Televize*, Praha: ISV nakladatelství a Britské listy.
- Dalton, R.J. (1996) *The green rainbow: environment groups in Western Europe*, Yale: Yale University Press.
- Day, J.F.R. (2004) „From Hegemony to Affinity: The Political logic of the newest social movements“, *Cultural Studies* 18(5): 716–748.
- Day, J.F.R. (2005) *Gramsci is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements*, London: Pluto Press.
- Day, J.F.R. (2011) *Hegemony, Affinity and the Newest Social Movements: at the End of 00s*, in Rouselle, D. a Evren, S. (eds.). *Post-anarchism: A Reader*, London: Pluto Press.
- Day, J.F.R. (2012) „Re-inscribing the Hegemony of Hegemony“, *ACME* 11(3): 525–529.
- Della Porta, D. a Diani, M. (1999) *Social Movements: An Introduction*, Oxford: Blackwell.
- Della Porta, D. a Tarrow, S. (2004) *Transnational Processes and Social Activism: An Introduction*, in della Porta, D. a Tarrow, S. (eds.) *Transnational Protest and Global Activism*, Lanham: Rowman and Littlefield.
- Devall, B. a Sessions, G. (1997) *Hlboká ekológia*, Pulčák: ABIES.

- Diani, M. (1995) *Green Networks: A Structural Analysis of the Italian Environmental Movement*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dobson, A. (2000) *Green Political Thought*, London: Routledge.
- Doherty, Brian (2002): *Ideas and Actions in the Green Movement*. London: Routledge.
- Doherty, B. a Plows, A. a Wall, D. (2003) „The Preferred Way of Doing Things: The British Direct Action Movement“, *Parliamentary Affairs* 56(4): 669–686.
- Doherty, B. a Paterson, M. a Seel, B. (2000) Direct action in British environmentalism, in Seel, B. a Paterson, M. a Doherty, B. (eds.) *Direct Action in British Environmentalism*. London: Routledge.
- Doherty, B. a Plows, A. a Wall, D. (2003) „The Preferred Way of Doing Things: The British Direct Action Movement“, *Parliamentary Affairs* 56: 669–686.
- Doherty, B. (2000) Manufactured Vulnerability. Protest camp tactics, in Seel, B. a Paterson, M. a Doherty, B. (eds.) *Direct Action in British Environmentalism*, London: Routledge.
- Doyle, Timothy (2005) *Environmental Movements in Minority and Majority Worlds. A Global Perspective*, New Jersey: Rutgers University Press.
- Drobník, J. (2002) Iracionální hnutí proti geneticky modifikovaným potravinám, in *Věda kontra iracionalita 2*. Praha: Academia.
- Dryzek, J. (1997) *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Oxford: Oxford University Press.
- Duckett, M. (2006) *Ecological Direct Action and the Nature of Anarchism: Explorations from 1992 to 2005*, Newcastle University (disertační práce).
- Ehrlich, C. (1996) Socialism, anarchism, and feminism, in Ehrlich, H.J. (ed.) *Reinventing Anarchy, Again*, Edinburgh and San Francisco: AK Press.
- Epstein, Barbara (1993): *Political Protests and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the 1970s and 1980s*. Berkeley: University of California Press.
- Evernden, N. (1985) *The Natural Alien: Humankind and Environment*, Toronto: University of Toronto Press.

- Eyerman, R. a Jamison, A. (1991) *Social movements: A cognitive approach*, Pennsylvania: Pennsylvania State University.
- Fagan, A. (2004) *Environment and Democracy in the Czech Republic: The Environmental Movement in the Transition*, London: Edward Elgar Pub.
- Fagan, A. a Jehlička, P. (2003) „Contours of the Czech environmental movement: a comparative analysis of Hnutí Duha (Rainbow Movement) and Jihočeské matky (South Bohemian Mothers)“, *Environmental Politics* 12 (2): 49–70.
- Fiala, P. (1998) Český politický radikalismus a extremismus z hlediska politologie, in Fiala, P. (ed.) *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno: Masarykova Univerzita.
- Fitzgerald, K.J. a Rodgers, D.M. (2000) „Radical Social Movement Organizations: A Theoretical Model“, *The Sociological Quarterly* 41(4): 573–592.
- Flam, H. (ed.) *Pink, purple, green: women's, religious, environmental, and gay/lesbian movements in central Europe today*, Boulder, USA: East European Monographs.
- Foster, J.B. a York, R. a Clark, B. (2011) *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*, New York: Monthly Review Press.
- Foucault, M. (2009) *Zrození biopolitiky*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Foucault, M. (2010) Subjekt a moc, in Dreyfus, H.L. a Rabinow, P. *Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, Praha: Hermann & synové.
- Fukuyma, F. (1992) *The end of history and the last man*. London: Penguin Books.
- Gockler, S. a Ibrahimovič, I. a Reeve, H. (1997) *Libkovic: Zdař bůh*, Praha: Divus.
- Graeber, D. (2002) „New Anarchists“, *New Left Review* 13: 61–73.
- Graeber, D. (2009) *Direct Action: An Ethnography*, Baltimore: AK Press.
- Graeber, D. (2013) *The Democracy Project. A History, a Crisis, a Movement*, London: Allen Lane.
- Graeber, D. (2014) *Revoluce naopak*. Olomouc: Broken Books.
- Gramsci, A. (1971) *The Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Guha, R. (1999) *Environmentalism: A Global History*, New York: Longman.

- Hannigan, J. (1995) *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*, London: Routledge.
- Hansen, A. (2006) „Tampering with nature: ‘nature’ and the ‘natural’ in media coverage of genetics and biotechnology“, *Media, Culture & Society*, 28 (6): 811–834.
- Harrison, C. E. (2010) *Rethinking the divide: beyond the politics of demand versus the politics of the act debate*, Exeter: University of Exeter (disertační práce).
- Hart, L. (1997) In Defence of Radical Direct Action: Reflections on Civil Disobedience, Sabotage and Nonviolence, in: Purkis, J. a Bowen, J. (eds.) *Twenty-first Century Anarchism*. London: Cassell.
- Hay, P. (2002) *Main Currents in Western Environmental Thought*, Indiana: Indiana University Press.
- Holý, L. (2010) *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: SLON.
- Wolkie, H. (1991) *Wilderness on the Rocks*, Ned Ludd Books.
- Charvát, J. (2007) *Současný politický extremismus a radikalismus*, Praha: Portál.
- Chase, S. (1991) Whither the radical ecology movement?, in *Defending the Earth: A Dialogue between Murray Bookchin and Dave Foreman*, South End Press.
- Jacobsen, K. a Saxonberg, S. (2013) Introduction: The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe, in: Jacobsen, K. a Saxonberg, S. *Beyond Ngo-ization: The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*. London: Ashgate.
- Jamison, A. (2001) *The Making of Green Knowledge: Environmental Politics and Cultural Transformation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jehlička, P. (1999) The Development of Czech Environmental Policy 1990–1995, *Czech Sociological Review* 7 (1): 37–50.
- Jehlička, P. (2001) The new subversives – Czech environmentalists after 1989, in: Flam, H. (ed.) *Pink, purple, green: women's, religious, environmental, and gay/lesbian movements in central Europe today*, Boulder, USA: East European Monographs.

- Jehlička, P. (2009) „Recenze: Ondřej Císař: Politický aktivismus v České republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace“, *Mezinárodní vztahy* 44(4): 112–117.
- Jehlička, P. a Sarre, P. a Podoba, J. (2005) „The Czech Environmental Movement’s Knowledge Interest in the 1990s: Compatability of Western Influences with pre-1989 Perspectives“, *Environmental Politics* 14(1): 64–82.
- Jelly-Shapiro, E. (2004) *Taoism, Anarchism and Radical Ecology: synthesizing a vision for harmony and transformation*, Georgetown: Georgetown University.
- Jordan, J. (1998) The art of necessity: the subversive imagination of anti-road protest and Reclaim the Streets, in: McKay, G. (ed.) *DIY culture: Party and protest in nineties Britain*, London: Verso.
- Juris, J. S. (2008) „Performing politics: Image, embodiment, and affective solidarity during anti-corporate globalization protest“, *Ethnography* 9(1): 61–97.
- Katsiaficas, George (1987) *The Imagination of New Left. A Global Analysis of 1968*. Cambridge, MA: South End Press.
- Katsiaficas, George (1997): *The Subversion of Politics*. Oakland: AK Press.
- Keller, J. (1997) *Sociologie a ekologie*, Praha: SLON.
- Keller, J. (1998) Extremismus a stigmatizace, in: Fiala, P. (ed.) *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno: Masarykova Univerzita.
- Keller, J. a Gál, F. a Frič., P. (1996) *Hodnoty pro budoucnost*, Praha: G plus G.
- Kettler, D. (1995) Pojem „ideologie“, in *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, Brno: CDK, Prohlas/ Jota.
- Keulartz, J. (1998) *Struggle for Nature. Critique of Radical Ecology*. London: Routledge.
- Klaus, V. (2007) *Modrá, nikoli zelená planeta: Co je v ohrožení: klima nebo svoboda?* Praha: Dokořán.
- Klaus, V. (2009) *Modrá planeta v ohrožení*. Praha: Dokořán.
- Kohák, E. (2000) *Zelená svatozář*, Praha: SLON.
- Kolářová, M. (2009): *Protest proti globalizaci*. Praha: SLON.

- Kolářová, M. (ed.) (2011) *Revolta stylem*. Praha: SLON.
- Kryzour, J. (2011) „Stoleté výročí v „tisícileté“ kalamitě“, *Sedmá generace*, 4: 5–7.
- Křeček, J. (2006) *Radikální politická opozice a média: Pražské zasedání MMF – kritická analýza diskurzu*, Praha: FSV (disertační práce).
- Kuumba, M. B. (2001) *Gender and social movements*, Walnut Creek: Altamira Press.
- Laclau, E. (2011) „Constructing Universality“, in: Butler, J. a Laclau, E. a Žižek, S. (eds.) *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London: Verso.
- Laclau, E. a Mouffe, Ch. (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Semocratic Politics*. London: Verso.
- Lamb, R. (1996) *Promising the Earth*. London: Routledge.
- Landauer, G. (2010) *Revolution and Other Writings: A Political Reader*, Oakland: PM Press.
- Lazzarato, M. (2009) „Neoliberalism in Action. Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social“, *Theory, Culture & Society* 26(6):109–133.
- Le Bon, G. (1994) *Psychologie davu*, Praha: Kra.
- Loužek, M. (ed.) (2004) *Trvale udržitelný rozvoj*, Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Macnaghten, P. a Urry, J. (1998): *Contested Natures*. London: SAGE Publications.
- Mareš, M. (2005) *Terorismus v ČR*, Brno: Centrum strategických studií.
- Mareš, M. (2008) „Environmental Radicalism and Extremism in Postcommunist Europe“, *Journal for the Study of Radicalism* 2(1): 91–107
- Mazel, Michal (1998) Oponenti systému, in: Fiala, P. (ed.) *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Markovits, A. S. a Gorski, P. S. (1993) *The German Left: Red, Green and Beyond*, Oxford: Oxford University Press.
- McCarthy, J.D. a Zald, M.N. (1977) „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory“, *American Journal of Sociology* 82(6): 1212–1241.

- McDonald, K. (2002) „From Solidarity to Fluidarity: Social Movements beyond "collective identity" – the case of globalization conflicts“, *Social Movements Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest* 1(2):109–128.
- McDonald, K. (2004) „Oneself as Another: From Social Movement to Experience Movement“, *Current Sociology* 52(4): 575–593.
- McDonalds, K. (2006): *Global Movements: Action and Culture*. Oxford: Blackwell.
- McNay, L. (2009) „Self as Enterprise. Dilemmas of Control and Resistance in Foucault's The Birth of Biopolitics“, *Theory, Culture & Society* 26(6) s. 55–77.
- Melluci, A. (1996) *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge: Cambridge University Press
- Merchant, C (1992) *Radical Ecology*, London: Routledge
- Miller, D. (1995) Pojem „radikalismus, in: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, Brno: CDK, Prohlas/ Jota.
- Monbiot, George (1998) Reclaim the fields and country lanes! The Land is Our campaign, in: McKay, G. (ed.) *DiY Culture. Party and Protest in Nineties Britain*. London: Verso.
- Naess, A. (1996) *Ekologie, pospolitost a životní styl*, Pulčák: ABIES.
- Nash, R. (1982) *Wilderness and the American Mind*, Yale: Yale University Press.
- Nátr, L. (2011) *Příroda, nebo člověk? Služby ekosystémů*, Praha: Karolinum.
- Newman, S. (2011) *The politics of postanarchism*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Novák, A. (1999) „Generační rebelie, anebo semínka odporu?“, *Konfrontace*, 5: 5.
- Patočka, J. (1991) „O Duze“, *Poslední generace*, 0.
- Patočka, J. (1993) „Anarchisté a Hnutí Duha“, *Autonomie*, 16: 12.
- Patočka, J. (1996) „Otáčí se kolo?“, *Poslední generace*, 8: 2.
- Patočka, J. (1999) „Duha deset let na cestě: lidé a křižovatky“, *Sedmá generace*, 8(10): 15–23.
- Pepper, D. (1996) *Modern Environmentalism: An Introduction*, London: Routledge.

- Pipková, Lenka (2011) „Jak jsem prožila blokádu na Šumavě“, Greenpeace 26. 8. 2011 (<http://www.greenpeace.org/czech/cz/blogy/Dalsi-temata/jak-jsem-proila-blokdu-na-umav/blog/36518/> staženo 19. 9. 2014)
- Plows, A. (1998) *Earth First! Defending Mother Earth*, direct style, in: McKay, G. (ed.) *DiY Culture. Party and Protest in Nineties Britain*. London: Verso.
- Plows, A. (2008) „Towards an Analysis of the „Success“ of UK Green Protests“, *British Politics* 3: 92–109.
- Prokop, M. (1997) *Právní rádce do přímé akce*. Praha: Ekologický právní servis: Hnutí Duha.
- Pullman, M. (2011) *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha: Karolinum.
- PW (1998) „Anarchismus – nutně sociální, nutně revoluční, nutně kolektivistický a racionalistický“, *Svobodná práce* 12: 3.
- Rawls, J. (1999): *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Redakční kolektiv Svobodné práce (1997) „Rozvracíme scénu, ale upevňujeme hnutí“, *Svobodná práce* 11: 3.
- Rootes, Ch. a Seel, B. a Adams, D. (2000) The old, the new and the old new: British environmental organisations from conservationism to radical ecologism. Paper presented to the workshop „Environmental Organisation in Comparative Perspective“ *ECPR Joint Sessions*, Copenhagen, April 14–19, 2000.
- Rootes, Ch. (ed.) (2003): *Environmental Protest in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press.
- Rosdale, Ch. (2013) *Anarchism, Anti-Militarism, and the Politics of Security*, Warwick: University of Warwick (disertační práce).
- Roszak, T. (2005) *Kde končí pustina. Politika a transcendence v postindustriální společnosti*, Praha: Prostor.
- Routledge, P. (1996) „The Third Space as Critical Engagement“, *Antipode* 28(4): 399–419.
- Rovenský, J. (1999) „Hyn se ukáže...“, *Sedmá generace*, 10: 1.

- Rucht, D. (1995) Environmental Protest as Calculated Law Breaking: Greenpeace an Earth First! in Comparative Perspective, in: Rudig, W. (ed.) *Green Politics Three*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ručka, O. (2007) Protestní kampaň za záchranu Libkovic, Brno: FSS MU (bakalářská práce).
- Sargisson, L.(2000): *Utopian Bodies and the Politics of Trasngression*, London: Routledge.
- Sarre, P. a Jehlička, P. (2007) „Environmental movements in space-time: the Czech and Slovak republics from Stalinism to post-socialism“, *Trans Inst Br Geography* 32 : 346–362.
- Saunders, C. (2012) „Reformism and radicalism in the Climate Camp in Britain: benign coexistence, tensions and prospects for bridging“, *Environmental Politics*, 21 (5): 829–846.
- Seel, B. a Paterson, M. a Doherty, B. (2000) *Direct Action in British Environmentalism*, London: Routledge.
- Seel, B. a Plows, A. (2000) Coming live and direct: strategies of the Earth First!, in: Seel, B. a Paterson, M. a Doherty, B. (eds.) *Direct Action in British Environmentalism*, London: Routledge.
- Schlembach, R. (2011) „How do radical climate movements negotiate their environmental and their social agenda? A study of debates within the Camp for Climate Action (UK)“, *Critical Social Policy*, 31: 194–215.
- Simon, O. D. (1999) „V mokré náruči lesa“, *Sedmá generace*, 9:1.
- Slačálek , O. (2015) „Smějí bohové spolupracovat s lidmi?“, *Existence*, 2: 11.
- Slačálek, O. a Tomek, V. (2006) *Anarchismus. Svoboda proti moci*, Praha: Vyšehrad.
- st (1997) „Hnutí Duha vystupuje proti anarchistům“, *Autonom*,13: 4.
- st , hrat (1997) „Velká letní akce protijaderných aktivistů v Temelíně“, *Autonom*, 17–18: 2.
- Stockelová, T. (2010) Spočítej a panuj: De/politika kalkulace, in *Kritika depolitizovaného rozumu*, Všeň: Grimmus.
- Stockelová, T. a Abu Ghosh, Y. (2013) *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*, Praha: SLON.

- Storch, D. (1995) „Věda, ekologie, ideologie“, *Vesmír*, 74/5: 255.
- Strmiska, M. (1998) Demokracie, extremismus, antisystémová opozice, in: Fiala, P. (ed.) *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno: Masarykova Univerzita.
- Szserszynski, B. (1999) Performing Politics: The Dramatics of Environmental Protest, in: Ray, L. a Sayer, A. (eds.) *Culture and Economy after the Cultural Turn*, London: Sage.
- Škabraha, M. (2013): K čemu jsou „nepřizpůsobiví“?. *Ihned*, 11. 2. 2013, (<http://dialog.ihned.cz/komentare/c1-59293820-filozof-martin-skabraha-k-cemu-jsou-neprizpusobivi>) staženo 23. 11. 2014.
- Škrabal, K. (1996) „Čtrnáct dní na počátku okurkové sezóny“, *Poslední generace*, 8: 22–23.
- Tesárek, S. (1997) „Problémy a blokáda Temelína“, *Autonom*, 16: 2.
- Thompson, A. K. (2010) *Black Bloc, White Riot: Anti-Globalization and the Genealogy of the Dissent*, Oakland: Ak Press.
- Tilly, Ch. (1995) Contentious repertoires in Great Britain, 1758–1834, in: Traugott, M. (ed.) *Repertoires And Cycles of Collective Action*. Durham: Duke University Press.
- Trocchi, A. a Redwolf, G. a Alamire, P. (2006) Reinventing Dissent! An Unabridged Story of Resistance. In: Harvie, D. a Milburn, K. a Trott, B. a Watts, D. (eds.): *Shut Them Down! The Global G8, Gleneagles 2005 And the Movement of Movement*,. New York: Autonomedia.
- Vaněk, M. (1996) *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny.
- Vaněk, M. (2002) Zelené mládí, in: Vaněk, M. a kol. *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny: Votobia.
- Vozák, P. (1996) „Děštivý čas“, *Poslední generace*, 8: 19–21.
- Wacquant, L. (2004) *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*, Oxford: Oxford University Press.
- Wagner, T. (2008) „Reframing Ecotage as Ecoterrorism: News and Discourse of Fear“, *Environmental Communication* 2(1): 25–39.

- Wall, D. (1999) *Earth First! and the Anti-Roads Movement*, London: Routledge.
- Wapner, P. (1995) In Defense of Banner Hangers: The Dark Green Politics of Greenpeace, in: Taylor, Bron R. (ed.): *Ecological Resistance Movements: The Global Emergence of Radical and Popular Environmentalism*, New York: SUNY Press.
- Ward, C. (1982) *Anarchy in Action*, London: Freedom Press.
- Welsh, I. (2000) *Mobilising Modernity. The Nuclear Movement*, London: Routledge.
- Welsh, I. (2004) „Network Movement in the Czech Republic: Perturbing Prague“, *Journal of Contemporary European Studies*, 12(3): 321–337.
- Wohlmuth, P. (1997) „Obrana „zastaralého“ a rozpoznávání hranic“, *Svobodná mysl*, 10: 60.
- Woodsworth, A. (2008) *Growth in the UK climate direct action movement: Experience, politics and practice*, East Anglia: University of East Anglia (disertační práce).
- Worster, D. (1977) *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*, San Francisco: Sierra Club Books.
- Zámečník, J. (1998) „Vracíme města lidem! Jak se blokují dálnice“, *Konfrontace*, 1: 7.
- Zelený, P. (2011) „Bitva na Ptačím potoce“, *Green Action*, 8. 8. 2011, (<http://greenaction.cz/reporty/bitva-na-ptacim-potoce.html>) staženo 18. 9. 2014.
- Znebejánek, F. (1997) *Sociální hnutí*, Praha: SLON.